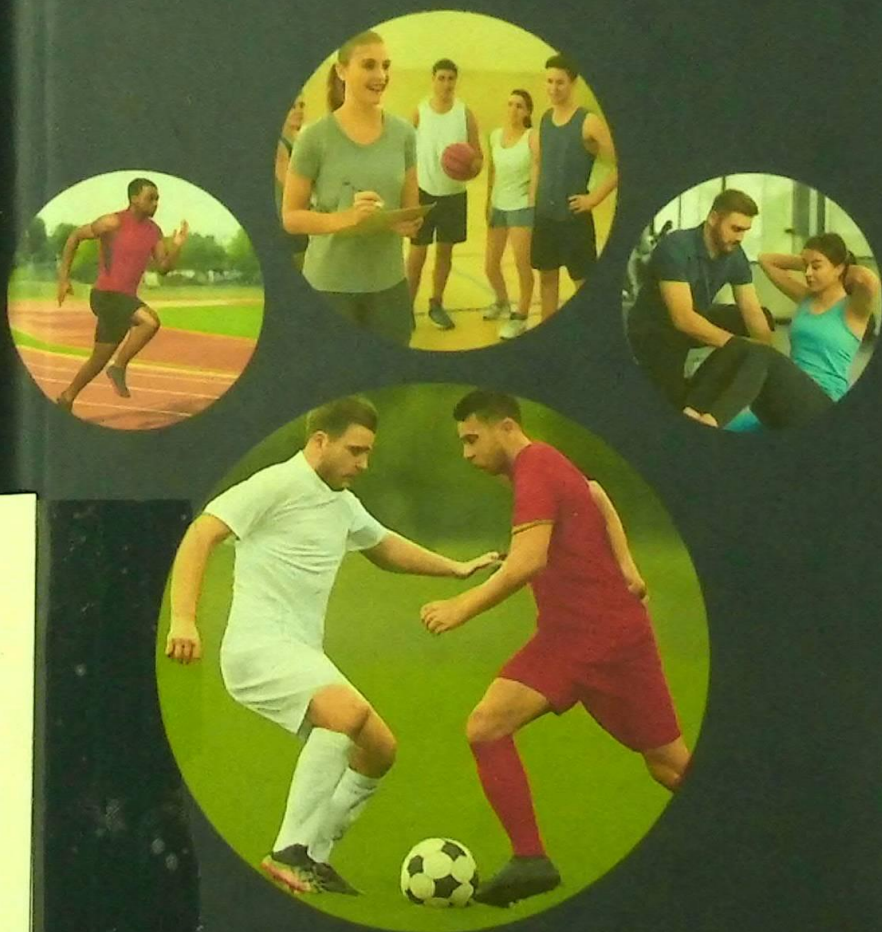

Ziyadullayev K.SH.,
Rasulov A.S., Quvondiqov J.I.

JISMONIY TARBIYA VA SPORT MENEJMENTI TEXNOLOGIYALARI

ATINATL, OQ JAVOB, O

796,005,57(075,8)

2-76

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FAN
VA INNOVASIYALAR VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA
VA SPORT UNIVERSITETI

Ziyadullayev K.SH., Rasulov A.S., Quvondiqov J.I.

**JISMONIY TARBIYA VA SPORT
MENEJMENTI TEXNOLOGIYALARI**

O'QUV QO'LLANMA

60411200-Menejment (jismoniy tarbiya va sport menejmenti)
yo'nalishi talabalari uchun

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY
TARBIYA VA SPORT UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT

№ 8/4, 2016/5

«EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI» MCHJ -2025

UO'K: 796:005.5(075.8)

KBK: 75.0я73

Mualliflar:

K.SH. Ziyadullayev – O'zDJTSU, "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası mudiri, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor.

A.S. Rasulov – O'zDJTSU, "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası katta o'qituvchisi.

J.I. Quvondiqov – O'zDJTSU "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

N.G. Karimov – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

J.P. Narziyev – O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti, "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası professori, i.f.n.

Ziyadullayev K.SH., Rasulov A.S., Quvondiqov J.I. "Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalari" [Matn]: O'quv qo'llanma / T - «EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI» MCHJ 2025 - 292 b.

ISBN 978-9910-8286-3-8

© «EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI», 2025
© Ziyadullayev K.SH., Rasulov A.S., Quvondiqov J.I., 2025

Mazkur o'quv qo'llanmada jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalariga oid asosiy tushunchalar – ularning mazmun-mohiyati, o'rganish obyekti hamda bajaradigan funksiyalari keng yoritib berilgan. Shuningdek, u sport sohasining o'ziga xos jihatlarini inobatga olgan holda mazkur texnologiyalarni tadqiq etishga bag'ishlangan. Qo'llanma, sport bilan shug'ullanuvchilarga mo'ljallangan mahsulotlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish va ularni sotish jarayonlariga innovatsion yondashuvlarni shakllantirishga ko'maklashadi.

Sport sohasidagi boshqaruv lavozimlariga nomzodlar uchun bir qator muhim jihatlar alohida ta'kidlanadi. Ulardan nafaqat o'z kasbiga oid chuqur bilim va tashkilotchilik malakalari, balki yetakchilik borasidagi amaliy tajriba hamda o'z faoliyat yo'nalishi va vakolatlariga mos keladigan bilim va ko'nikmalar talab qilinadi.

Bundan tashqari, bunday mas'uliyatli vazifalarni bajarish uchun nomzodlarning shaxsiy xususiyatlari ham katta ahamiyatga ega. Xususan, ularning yuksak intellektual salohiyati, ma'naviy-madaniy saviyasi, tug'ma liderlik qobiliyatlari, yangicha va ijodiy yondashuvlari, odamlar bilan samarali muloqot o'rnatish mahorati, ishni puxta rejalashtirish va uyushtirish olish iste'dodi, faolligi va yangilikka intiluvchanligi hamda tadbirkorlik hislatlariga ega bo'lishlari zaruriyati qayd etiladi. Shuningdek, mas'uliyatni his etish, mustaqil qarorlar qabul qilish, qat'iyatlilik va muassasaning strategik maqsadlariga erishishni kafolatlay olish kabi jihatlarga ham e'tibor qaratiladi.

Mazkur qo'llanma sport industriyasining turli jihatlarini, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasini mablag' bilan ta'minlash tizimlari, sport marketingi tamoyillari, sportda reklama faoliyatini yuritish, sport tovarlari va xizmatlari, sport sanoatidagi intellektual mulk (savdo belgilari) hamda sportda tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish kabi muhim yo'nalishlarni chuqur tahlil qiladi.

"Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalari" deb nomlangan ushbu o'quv manbai sport murabbiylari hamda yo'riqchilarining kasbiy bilim saviyasini yuksaltirish, ularning malaka va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish orqali professional mahoratini yanada oshirishga xizmat qiladi.

В учебном пособии исследуются сущность, предмет и задачи технологии спортивного физического воспитания и спортивного менеджмента, вопросы технологии физического воспитания и спортивного менеджмента с учетом особенностей спортивной сферы, формируется новый взгляд на предоставление и реализацию товаров и услуг, производимых для занимающихся спортом, приобретаются профессиональные и организаторские способности, необходимые на руководящей должности в спортивных учреждениях, опыт руководящей работы и стажа, соответствующих знаний и квалификации в рамках вида деятельности и компетенции, обладать личностными качествами - то есть интеллектом, культурностью, лидерством, творческими способностями, вежливостью, организаторскими, инициативными и предпринимательскими способностями, чувством ответственности, способностью самостоятельно принимать решения и вести дела, твердо действовать, обеспечивать достижение стратегических целей учреждения, а также обладать навыками, необходимыми для развития спортивной индустрии, финансирования физической культуры и спорта, спортивного маркетинга, были рассмотрены рекламная деятельность в спорте, спортивные товары, бренды в спортивной индустрии, бизнес-планирование в спорте и ряд других вопросов. Учебное пособие "технологии управления физической культурой и спортом" служит для углубления профессиональных знаний, умений и навыков, повышения профессионального мастерства тренеров и инструкторов по спорту.

In the tutorial, the study of the issues of physical education and sports management technologies, taking into account the nature, subject and tasks of the technology of Sports Physical Education and sports management, the formation of a new look at the provision and sale of goods and services produced for sports students, the professional and organizational skills necessary in the managerial position in, personal qualities-i.e. having intelligence, cultured, leadership, creative abilities, politeness, organizational, initiative and entrepreneurial abilities, a sense of responsibility, independent decision-making and doing business, decisive action, having the characteristics of ensuring the achievement of the institution's strategic goals, as well as sports industry, physical education and sports financing, sports marketing, advertising activities in sports, sports goods, trademarks in the sports industry, business planning The training manual" technologies of physical education and Sports Management « serves to deepen the professional knowledge, skills and skills of sports tereners and instructors, to improve their professional skills.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiyaning yuqori darajasi va aholining hayot sifatiga erishish mamlakat barqaror rivojlanishining strategik maqsadlarini amalga oshirishning muhim shartidir. O'zbekiston Respublikasining taraqqiyot strategiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda, mamlakat aholisining barcha toifalari uchun jismoniy tarbiya va sport bilan davomida muntazam shug'ullanish uchun keng imkoniyatlar yaratish alohida ahamiyatga ega.

Rivojlanishning barcha jabhalarida global raqobatning tobora keskinlashuvi har bir mamlakatdan o'z inson kapitali sifatini yuksaltirishni taqozo etmoqda. Bu, o'z navbatida, millatning umumiy salomatligini, ya'ni uning aqliy, jismoniy, ma'naviy va intellektual holatini himoyalashga qaratilgan yondashuvlarni tubdan qayta ko'rib chiqish hamda aholining jismoniy sog'ligini mustahkamlashga doimiy e'tibor qaratish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va ommaviy sportni keng qamrovli rivojlantirish yo'lida mamlakatimizda bu jarayonga monelik qilayotgan ayrim jiddiy muammolar va nuqsonlar mavjudligini tan olish lozim. Jumladan:

- oliy ma'lumotli kadrlar tanqisligi nafaqat xizmatlar sifatining yomonlashuviga, balki jismoniy tarbiya va ommaviy sport yo'nalishida taqdim etiladigan xizmatlar ko'laminin torayishiga ham sabab bo'lmoqda.

- sport inshootlarini bosh-qarish jarayonida zamonaviy rejalashtirish usullari va ishlarni tashkil etish, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning mavjud darajasi tashkilotning ta'minotini tezkor amalga oshirib borish

va shu bilan birga qabul qilingan qarorlarning bajarilish jarayonini samarali nazorat qilish imkonini bermaydi.

Ushbu sohada yuqorida sanab o'tilgan va yillar davomida to'plangan boshqa muammolar, ba'zi rahbar xodimlar fikrlashining sustligi va tashabbussizligi mamlakatimizda jismoniy tarbiya va ommaviy sport tizimini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda yanada takomillashtirishga to'siq bo'layotgan omillar bo'lib hisoblanadi.

Mamlakatimizda rivojlanib borayotgan sport industriyasi ijtimoiy sohaning taraqqiyotida muhim o'rin tutadi va xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy tashkilotlarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarning iqtisodiy natijadorligini ko'rib chiqishda, ularning aholi turmush tarzining faolligini oshirish hamda umumiy sog'lomlashtirish muhitini yaxshilashdagi o'rni alohida e'tiborga olinishi lozim. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmatlar ko'rsatishni tashkillashtirishning boshqaruv mexanizmlarini mukammallashtirish hamda uning samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Buni Prezidentimizning bir qator farmon va qarorlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga doir qarorlari ham tasdiqlaydi.

Bu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2018-yil 5-martda imzolangan PF-5368-sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmon alohida ahamiyatga ega. Ushbu hujjatda, jumladan, muhim bir jihatga urg'u berilgan:

1-Birinchi navbatda, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning, ayniqsa, quyi bo'g'inlarda, samarali va yaxlit mexanizmi

yo'qligi qayd etilgan. Bu holat mazkur sohadagi davlat organlari va boshqa tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirishga hamda sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilishga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani ta'kidlangan.

Ma'lumki, har bir mamlakat iqtisodiyoti turli soha va tarmoqlardan iborat bo'lib, jismoniy tarbiya va sport sohasi ham ularning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Bu umumiy menejment nazariyasi bilan bir qatorda sohani boshqarishning o'ziga xos shakllarini aks ettiruvchi maxsus tarmoq nazariyalarini rivojlantirish uchun ob'ektiv asosdir.

Xalqaro iqtisodiyotning hozirgi rivojlanish bosqichida jismoniy tarbiya va sport sohasini tijoratlashtirish darajasining o'sishi kuzatilmoqda. Mamlakatimiz qonunchiligidagi o'zgarishlar tadbirkorlik va byudjet muassasalari tomonidan pulli xizmatlar ko'rsatish hamda tijorat asosida ish yurituvchi mustaqil biznes tashkilotlarini tashkil etish uchun imkoniyat yaratdi.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalari ham nazariy, ham amaliy faoliyatni qamrab oluvchi soha bo'lib, u boshqaruvning o'ziga xos turlaridan biridir. Sportni boshqarish esa bozor munosabatlari sharoitida sport tashkilotlari faoliyatini samarali tashkil etishning ilmiy asoslari va amaliy yondashuvlarini o'zida mujassam etadi.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalarining asosiy mohiyati shundaki, bunda boshqaruvchi subyekt (tomon) boshqariladigan obyektga ma'lum bir maqsad yo'lida ta'sir o'tkazish uchun bir qator harakatlarni amalga oshiradi.

Bu harakatlar obyektning dastlabki holatidan kutilgan, rejalashtirilgan yangi sifat darajasiga o'tishini kafolatlaydi.

Ushbu texnologiyalarning eng muhim maqsadi – hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tashkilotlarning samarali faoliyat yuritishini ta'minlashdir.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalarini vazifasi esa, jismoniy tarbiya va sportning jamiyatdagi rolini hamda ijtimoiy taraqqiyotdagi qonuniyatlarini chuqur tushungan holda, ushbu jarayonlarni maqsadli va samarali boshqarish uslublarini yaratishdan iboratdir.

Sport menejmentining alohida ilmiy yo'nalish sifatidagi o'rganish doirasi bevosita jismoniy tarbiya va sport faoliyati bilan shug'ullanadigan tashkilotlar tizimini qamrab oladi. Bunga, masalan, turli sport maktablari, klublar, muayyan sport turlariga ixtisoslashgan jamoalar, stadionlar, sport majmualari va federatsiyalar kiradi.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalarining o'rganish predmeti (yoki tadqiqot mavzusi) esa sport va u bilan bog'liq tashkilotlar doirasidagi boshqaruvchi subyekt hamda boshqariluvchi obyekt o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etadi.

Shuningdek, u sport xizmatlarini yaratish va taqdim etish jarayonida ushbu tashkilotlarning tashqi muhit bilan aloqalari natijasida vujudga keladigan boshqaruvga oid munosabatlarni ham qamrab oladi.

Ushbu fanning asosiy maqsadi – talabalarga jismoniy tarbiya va sport tizimlarini zamonaviy yondashuvlar asosida boshqarishning fundamental tushunchalari hamda dolzarb masalalarini o'rgatish orqali ularni samarali menejerlar sifatida tayyorlashga qaratilgan. Shuningdek, ularda ushbu sohadagi amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, boshqaruv muammolarini tahlil qilish va yechish malakasini rivojlantirish hamda

boshqaruv jarayonlarining mohiyatini anglashga yordam beruvchi professional tafakkurni tarbiyalash ko'zda tutiladi.

Mazkur fanni muvaffaqiyatli yakunlagan talabalar (va magistrantlar) quyidagi bilim va ko'nikmalarni egallashlari kutiladi:

- Jismoniy tarbiya sohasini boshqarishning nazariy va amaliy asoslarining hozirgi holati to'g'risida chuqur bilimga ega bo'lishlari;
- Sport menejmenti bo'yicha asosiy terminlar va konsepsiyalarni amaliyotda ishlata olish ko'nikmasi;
- Jismoniy tarbiya hamda ommaviy sport tadbirlarini muvaffaqiyatli rejalashtirish va tashkil etish mahorati;
- Ilg'or boshqaruv konsepsiyalarining muhim tamoyillarini amaliy faoliyatda tatbiq etish yo'llarini tushunishlari;
- Xodimlar (jamoa a'zolari) faoliyatini samarali yo'naltirish va boshqara olish qobiliyati;
- Boshqaruvga doir muammoli holatlarni tahlil qilish va jismoniy tarbiya hamda sport sohasida maqbul boshqaruv qarorlarini qabul qilish layoqati;
- Jismoniy tarbiya va sport faoliyatini istiqbolda rivojlantirish uchun strategik rejalashtirish usullarini egallagan bo'lishlari.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti texnologiyalari o'zida keng qamrovli faoliyat yo'nalishlarini mujassamlashtiradi. Bunga turli o'quv dargohlari, davlat idoralari, havaskorlik va professional sportga daxldor bo'lgan xilma-xil tuzilmalar (jumladan, klublar, sport inshootlari, federatsiyalar va boshqalar), shuningdek, sport jihozlari hamda mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish bilan shug'ullanuvchi korxonalar kiradi.

Shu boisdan, jismoniy tarbiya va sport tizimi uchun menejment bilimiga ega bakalavr va magistrnlarni tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir alohida tarkibiy qismning va umuman butun sohaning to'laqonli rivojlanishi, o'z ishining ustasi bo'lgan menejerlarning samarali faoliyatiga bevosita bog'liqdir.

Hozirgi vaqtda menejment sohasidagi mutaxassislariga amaliy hamda nazariy bilimlar jihatdan ilmiy boshqaruv bo'yicha katta talablar qo'yilmoqda. Bu tasodifiy emas, chunki bugungi kunda menejer har qanday jismoniy tarbiya va sport tashkilotining faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Bo'lajak mutaxassis sezgi, mustaqillik, ijodkorlik va fikrlash mantig'i kabi fazilatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor berishi kerak. Xulosa qilib aytganda, sport menejmenti – bu bozor sharoitida jismoniy tarbiya va sportni boshqarishga oid maxsus nazariya va amaliyot bo'lib, u menejmentning sohaviy (tarmoq) yo'nalishlaridan biri va ayni paytda bozor sharoitidagi boshqaruv faoliyatining bir turi hisoblanadi.

I BOB: SPORT MENEJMENTIDA AXBOROT TA'MINOTI VA BOSHQARUV QARORLARI

1.1. Sport menejeri faoliyatida axborot ta'minotining ahamiyati

Tayanch iboralar: *Menejer, faoliyat, axborot ta'minoti, statistik axborot, hisobot ma'lumotlari, innovatsion yondashuv, boshqaruv bosqichlari, qaror qabul qilish, tamoyillar, motivatsiya, kommunikatsiya, axborot almashinuvi, jarayon, sport menejeri, faoliyat, axborot texnologiyalari.*

Sport menejerining samarali faoliyat yuritishida axborot texnologiyalari va kommunikatsiya tizimlari muhim o'rin tutadi. Abstrakt fikrlarni ifodalay olish qobiliyati inson zotining ajralib turuvchi muhim xususiyatlaridan sanaladi. Kommunikatsiya deganda ikki yoki undan ko'proq shaxs o'rtasidagi axborot almashinuvi jarayoni tushuniladi. Odamlar o'rtasidagi – ular do'stlar, oila a'zolari yoxud hamkasblar bo'lishidan qat'i nazar – aloqalarning pishiqligi va sifati ularning o'zaro muloqotlarining qay darajada ochiq va haqqoniy ekanligini ko'rsatadi. Tashkilot insonlararo aloqalarning muayyan tartibga solingan tizimi ekan, uning samaradorligi ko'p jihatdan undagi kommunikatsiya sifatiga bog'liqdir.

Axborot - bu muayyan bir voqea, jarayon yoki hodisa haqida xabardor qiluvchi ma'lumotlar to'plami. U qabul qiluvchi shaxs uchun ahamiyatli bo'lishi mumkin. Axborot ko'plab shakllarda bo'lishi mumkin: matn, rasm, audio yoki video ko'rinishida. Kommunikatsiya - bu bir yoki bir nechta shaxslar o'rtasida ma'lumot, fikr, yoki g'oyalarni almashish jarayoni. Kommunikatsiya har xil shakllarda va vositalar orqali amalga

oshirilishi mumkin va u insonlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashda, bilim va tajriba almashishda muhim rol o'ynaydi (1.1 jadval).

1.1-jadval

Axborotning asosiy xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Axborot nima haqida ekanligini belgilovchi element. U voqea, hodisa yoki tushunchaga doir bo'lishi mumkin.
Axborot qayerdan kelib chiqadi? Bu, masalan, maqola, ilmiy tadqiqot ishlari yoki shunga o'xshash texnologik tizim bo'lishi mumkin.
Axborot ko'pincha tahlil qilinishi va qayta ishlanishi kerak, chunki olingan ma'lumotlar o'z-o'zidan foydali bo'lmasligi mumkin. Tahlil yordamida ma'lumotlar chuqurroq tushunishga va ahamiyatli natijalar olishga yordam beradi.
Axborot maqsadga muvofiq ravishda ishlatilishi kerak. Masalan, biznes qarorlar qabul qilish, ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish yoki shaxsiy hayotda qarorlar qabul qilish uchun.
Axborotning himoyalangan bo'lishi zarur. Maxfiylik, yaxlitlik va mavjudlik kabi xavfsizlik jihatlari axborotning zararli ishlatilishini oldini olishda muhimdir.

1.2-jadval

Axborotning turlari:		
Aniq faktlarga asoslangan axborot: Ma'lumotlar va statistikalar, masalan, raqamlar, natijalar.	Analitik axborot: Tahlil qilingan va tushuntirilgan ma'lumotlar, misol uchun, tahlil natijalari.	Emotsional axborot: Odamlarning hissiy tajribalari yoki fikrlarini ifodalovchi ma'lumotlar, masalan, sharhlar yoki fikrlar.

Axborot, ayniqsa, zamonaviy dunyoda juda muhimdir. U bizning qarorlarimizni shakllantiradi, bilim olishga yordam beradi va ijtimoiy aloqalarni rivojlantiradi.

Odamlar o'rtasidagi kommunikatsiya yetarli darajada samarali bo'lmasa, ular tashkilot faoliyatining asosini tashkil etuvchi umumiy maqsadlar borasida yakdil fikrga kela olmasliklari mumkin. Muloqot jarayonida axborot nafaqat oqilona qarorlar qabul qilish, balki ularning ijrosini ta'minlash maqsadida ham uzatiladi. Misol uchun, agar ishlab chiqilgan rejalar ularni amalga oshirishi lozim bo'lgan xodimlarga yetkazilmasa, ularning ijrosi imkonsiz bo'lib qoladi. Rahbariyat tomonidan qabul qilingan qarorlarning asosligi qo'l ostidagilarga tushuntirilsa, bu ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilish ehtimolini sezilarli darajada oshiradi. Agarda xodimlar sifatli mehnat uchun tashkilot tomonidan taqdim etilishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish tizimini to'liq anglab yetmasalar, ularda yetarli darajadagi ishchanlik ruhini (motivatsiyani) shakllantirib bo'lmaydi va bu, o'z navbatida, mehnat unumdorligining pasayishiga olib keladi.

1.3-jadval Kommunikatsiyaning asosiy komponentlari quyidagilar:

Axborotni yuborayotgan shaxs yoki manba. U ma'lumotni aniqlash va yetkazish uchun so'zlar, simvollar yoki boshqa vositalardan foydalanadi.
Axborotni qabul qiladigan shaxs. U yuborilgan ma'lumotni qabul qilib, tushunishi va baholashi kerak.
Yuborilayotgan ma'lumot, fikr yoki hissiyot. Axborot mazmuni kommunikatsiyaning muhim jihatidir.
Axborotni uzatish usullari yoki vositalari, masalan, og'zaki muloqot, yozma aloqa, telefon, elektron pochta yoki ijtimoiy tarmoqlar.

Kommunikatsiya - bu bir yoki bir nechta shaxslar o'rtasida ma'lumot, fikr, hissiyot yoki g'oyalarni almashish jarayoni. Kommunikatsiya har xil shakllarda va vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin va u insonlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashda, bilim va tajriba almashishda muhim rol o'ynaydi.

Kommunikatsiyaning turlari:

Og'zaki kommunikatsiya: Suhbatlar, muhokamalar yoki nutqlar orqali amalga oshiriladi.

Yozma kommunikatsiya: Xatlar, elektron pochta, xabarlar va boshqa yozma hujjatlar orqali.

Raqamli kommunikatsiya: Internet va raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi, masalan, ijtimoiy tarmoqlar va veb-saytlar.

Kommunikatsiya muvaffaqiyatli bo'lishi uchun aniq va to'g'ri bo'lishi kerak. Odamlar o'rtasida yaxshi kommunikatsiya aloqalarni mustahkamlashga, muammolarni hal qilishga va ijodiy fikrlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Sport menejeri faoliyatida axborot ta'minotining ahamiyati juda muhimdir. Sport sohasida samarali boshqaruv va rivojlanish uchun to'g'ri axborotni olish va uni tahlil qilish zarur. Quyida sport menejerlari uchun axborot ta'minotining asosiy jihatlari keltirilgan:

- sport menejerlari strategik va taktik qarorlar qabul qilishda, masalan, transferlar, jamoa tarkibini shakllantirish va musobaqa rejalashtirishda aniq hamda ishonchli ma'lumotlardan foydalanadilar:

- sportchilar va jamoalarning natijalarini tahlil qilish uchun statistik ma'lumotlar zarur. Bu orqali sport menejerlari kuchli va zaif tomonlarni aniqlashlari, shuningdek, tayyorgarlik jarayonini optimallashtirishlari mumkin:

- musobaqalar va tadbirlarni rejalashtirishda axborot ta'minoti muhim rol o'ynaydi. U sport menejerlariga vaqt va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi:

- sport brendlari va tadbirlarini targ'ib qilishda axborot ta'minoti zarur. Menejerlar auditoriya, bozor tendensiyalari va raqobatchilar haqida ma'lumotlar asosida marketing strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin:

- axborot ta'minoti sport menejerlariga ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali sportchilar va jamoalar bilan bog'lanish imkonini beradi. Bu brend imijini yaratish va fanlar bilan aloqalarni kuchaytirish uchun muhimdir:

- sport menejerlari xodimlar, sportchilar, sponsorlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqotni ta'minlash uchun axborot ta'minotiga tayanishadi. Bu jamoaviy ishni rivojlantirishga yordam beradi:

- axborot ta'minoti yordamida sport menejerlari yangi bozorlar, hamkorliklar va investitsiya imkoniyatlarini kashf etishlari mumkin. Bu sport tashkilotlari va brendlarining rivojlanishiga yordam beradi.

Umuman olganda, axborot ta'minoti sport menejerlarining muvaffaqiyati uchun juda zaruriydir. To'g'ri axborot bilan, ular sport sohasida samarali boshqaruvni amalga oshirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Sport menejeri faoliyatida axborot ta'minotining ahamiyati juda katta. Quyidagi nazorat savollarini berish orqali ushbu mavzuni chuqurroq o'rganishingiz mumkin:

1. Axborot ta'minotining sport menejerlari uchun asosiy vazifalari nimalardan iborat?

2. Qanday axborot turlari sport menejerlari uchun eng muhim hisoblanadi?

3. Axborot ta'minotining sport jamoalari muvaffaqiyatiga ta'siri qanday?

4. Axborot tahlili qanday qarorlar qabul qilishda yordam beradi?

5. Sport menejerlari axborot to'plashda qanday manbalardan foydalanishlari kerak?

6. Axborot ta'minotining o'zgarishi sport sohasidagi trendlarni yordam beradi?

7. Axborot ta'minotining samaradorligini qanday baholash mumkin?

8. Axborot boshqaruvi va sport menejerligi o'rtasidagi bog'lanish qanday?

9. Raqobatchilar haqida axborot yig'ish qanday qilib sport tashkilotlari uchun foydali bo'ladi?

10. Axborot ta'minotidagi muammolarni qanday hal qilish mumkin?

1.2. Axborot ta'minotining mazmuni

Axborot boshqaruv tizimining muhim tarkibiy qismidir. U o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu boshqaruvning barcha bo'g'inlari va vazifalarini qamrab olish qobiliyati bilan izohlanadi. Axborot – boshqaruv apparati faoliyatining ham boshlang'ich nuqtasi, ham yakuniy mahsuli hisoblanadi. Shuningdek, u amalga oshirilayotgan harakatlarning mavjudlik sharti va ularni mustahkamlovchi vosita vazifasini o'taydi. Axborot hajmining ortishi bilan boshqaruv axborotining sifat ko'rsatkichlariga nisbatan talablar ham kuchayib boradi.

Boshqaruv jarayoni – bu boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash, uzatish va qayta ishlash, shuningdek, tayyorlangan boshqaruv ko'rsatmalarini

ijrochilarga yetkazishdan iboratdir. Bu jarayonda kommunikatsiya, ya'ni axborot almashinuvi markaziy o'rin tutadi. Aynan shu axborot almashinuvi tufayli rahbar kerakli ma'lumotlarni oladi, oqilona qarorlar qabul qiladi hamda ularni xodimlarga samarali yetkazadi.

Menejerning faoliyati samarali axborot almashinuvini taqozo etadi. Agar xodimlar o'zaro axborot almashinuvini yo'lga qo'ymasa, ularning birgalikdagi faoliyati izdan chiqadi va bu, o'z navbatida, kutilgan natijalarga erishishni imkonsiz qiladi yoki qiyinlashtiradi. Sport menejmentida axborot ta'minoti va boshqaruv qarorlari o'rtasidagi munosabat juda muhimdir. Axborot ta'minoti sport tashkilotlarining samarali boshqaruvini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- sport tashkilotlari o'z faoliyatlari uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni yig'ishlari kerak. Bu ma'lumotlar sportchilarning statistikasi, jamoa natijalari, moliyaviy hisobotlar va bozor tahlillari kabi ko'plab jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin:

- yig'ilgan axborot tahlil qilinishi zarur. Bu tahlil sport tashkilotlariga o'z strategiyalarini ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash va raqobatbardosh ustunliklarni aniqlashda yordam beradi:

- tahlil qilingan axborot asosida boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Masalan, bu qarorlar sportchilarni sotib olish, marketing strategiyalarini belgilash yoki tadbirlarni tashkil etish kabi masalalarni o'z ichiga olishi mumkin:

- tashkilot ichida axborotni samarali almashish ham muhimdir. Jamoa a'zolari va rahbariyat o'rtasida to'g'ri hamda tezkor axborot almashinuvi qarorlar qabul qilish jarayonini tezlash-tiradi:

- qarorlar qabul qilingandan so'ng, ularning natijalari monitoring qilinishi va baholanishi kerak. Bu sport tashkilotlariga o'z strategiyalarini va qarorlarini yaxshilash imkonini beradi.

Umuman olganda, axborot ta'minoti sport menejmentining asosiy qismi bo'lib, samarali boshqaruv va raqobatbardosh muhit yaratish uchun zarurdir.

Sport menejmentida axborot ta'minoti va boshqaruv qarorlari jarayoni juda muhimdir, chunki bu jarayonlar sport tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi va muvaffaqiyatga erishishi uchun zarurdir. Ushbu jarayonni yaxshiroq tushunish uchun, avvalo axborot ta'minoti va boshqaruv qarorlari o'rtasidagi bog'lanishni ko'rib chiqaylik.

Axborot ta'minoti - bu qaror qabul qilish jarayonida foydalaniladigan ma'lumotlar va statistikalar to'plami. Axborot ta'minotining asosiy vazifasi, boshqaruvchilarni kerakli va to'g'ri ma'lumotlar bilan ta'minlashdir. Bu, o'z navbatida, qaror qabul qilish jarayonini yanada samarali qiladi ya'ni;

- O'yinchilar, jamoalar va turnirlar haqida ma'lumotlar. Masalan, o'yinchining o'rtacha ballari yoki jamoaning o'zaro o'yin natijalari.

- Tashkilotning moliyaviy holati, daromad va xarajatlar haqida hisobotlar.

- Muayyan sport turi yoki tadbirga qiziqish darajasi, auditoriya demografikasi va shunga o'xshash ma'lumotlar.

Boshqaruv qarorlari - bu rahbarlar tomonidan axborot asosida qabul qilingan strategik va taktik qarorlar. Ular sport tashkilotining kelajagi, moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini belgilaydi.

1.4-jadval.

Qaror qabul qilish jarayoni quyidagicha:

Avval, axborot ta'minotidan foydalanib, to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish kerak.
Yig'ilgan ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish jarayonida, statistik usullar yoki SWOT tahlili kabi strategik metodlar qo'llaniladi.
Mavjud ma'lumotlarga asoslanib, turli qaror variantlarini ko'rib chiqish va ularning potentsial natijalarini baholash.
Eng yaxshi variantni tanlab, qaror qabul qilish. Bu bosqichda, tashkilotning maqsad va strategiyalariga muvofiq qarorlar qabul qilinadi.
Qaror qabul qilinishi bilan, uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslar va harakatlar rejalashtiriladi.
Qarorning samaradorligini baholash va zarurat tug'ilganda, o'zgartirishlar kiritish.

Faoliyatga oid ma'lumotlar boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar o'rtasidagi o'zaro aloqani ta'minlovchi vosita hisoblanadi. Bunda, boshqariladigan tizim o'zining joriy faoliyati va iqtisodiy ko'rsatkichlari haqidagi ma'lumotlarni boshqaruvchi tizimga taqdim etadi. Olingan ma'lumotlar asosida boshqaruvchi tizim boshqariladigan tizimning ishini tahlil qiladi. So'ngra, faoliyatni yanada optimallashtirish maqsadida tegishli ko'rsatma va topshiriqlarni ishlab chiqib, ularni ijro etish uchun boshqariladigan tizimga yuboradi.

Nazorat savollari

1. Axborot ta'minoti turlari nimalardan iborat?
2. Axborotni qanday ta'minlash kerak?
3. Axborot ta'minotida ishonchlilik va xavfsizlikning ahamiyati nima?
4. Axborot ta'minotining asosiy vositalari nimalar?
5. Axborotni uzatish va saqlashda qanday muammolar yuzaga kelishi mumkin?
6. Axborotni boshqarish tizimlari qanday ishlaydi?

7. Axborot ta'minoti strategiyasini qanday ishlab chiqish mumkin?

8. Axborot ta'minoti va qaror qabul qilish o'rtasidagi bog'liqlik qanday?

9. Axborotni yetkazib berish va qabul qilishda qanday me'yorlari mavjud?

1.3. Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar

Sportni boshqarish jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Buning sababi, boshqalarning ko'magida belgilangan maqsadlarga yetishish bir martalik harakat emas, balki doimiy, o'zaro bog'liq faoliyatlar ketma-ketligidir. Bu harakatlarning har biri alohida jarayon bo'lib, tashkilotning muvaffaqiyat qozonishi uchun g'oyat ahamiyatlidir. Xuddi shuningdek, har bir boshqaruv funksiyasi ham o'zaro bog'liq harakatlar tizmasidan iborat bo'lgani uchun jarayonni ifodalaydi. Umuman olganda, boshqaruv jarayoni barcha funksiyalarning majmuidir.

Bu konsepsiyaning ilk asoschilaridan biri Anri Fayol boshqaruvning beshta asosiy funksiyasi mavjudligini ta'kidlagan. Uning fikricha, «boshqarish – bu bashorat qilish va rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish, muvofiqlashtirish hamda nazorat qilish demakdir». Boshqa tadqiqotchilar esa funksiyalarning o'zgacha ro'yxatlarini taklif etishgan. Hozirgi zamon adabiyotlarida esa quyidagi funksiyalar keng yoritiladi: rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish (yoki yo'naltirish), motivatsiya, rahbarlik, muvofiqlashtirish, nazorat, kommunikatsiya, tadqiqot, baholash, qaror qabul qilish, xodimlarni tanlash, vakillik qilish va muzokaralar yuritish (yoki bitimlar tuzish).

1.4-jadval.

Qaror qabul qilish jarayoni quyidagicha:

Avval, axborot ta'minotidan foydalanib, to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish kerak.
Yig'ilgan ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish jarayonida, statistik usullar yoki SWOT tahlili kabi strategik metodlar qo'llaniladi.
Mavjud ma'lumotlarga asoslanib, turli qaror variantlarini ko'rib chiqish va ularning potentsial natijalarini baholash.
Eng yaxshi variantni tanlab, qaror qabul qilish. Bu bosqichda, tashkilotning maqsad va strategiyalariga muvofiq qarorlar qabul qilinadi.
Qaror qabul qilinishi bilan, uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslar va harakatlar rejalashtiriladi.
Qarorning samaradorligini baholash va zarurat tug'ilganda, o'zgartirishlar kiritish.

Faoliyatga oid ma'lumotlar boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar o'rtasidagi o'zaro aloqani ta'minlovchi vosita hisoblanadi. Bunda, boshqariladigan tizim o'zining joriy faoliyati va iqtisodiy ko'rsatkichlari haqidagi ma'lumotlarni boshqaruvchi tizimga taqdim etadi. Olingan ma'lumotlar asosida boshqaruvchi tizim boshqariladigan tizimning ishini tahlil qiladi. So'ngra, faoliyatni yanada optimallashtirish maqsadida tegishli ko'rsatma va topshiriqlarni ishlab chiqib, ularni ijro etish uchun boshqariladigan tizimga yuboradi.

Nazorat savollari

1. Axborot ta'minoti turlari nimalardan iborat?
2. Axborotni qanday ta'minlash kerak?
3. Axborot ta'minotida ishonchlilik va xavfsizlikning ahamiyati nima?
4. Axborot ta'minotining asosiy vositalari nimalar?
5. Axborotni uzatish va saqlashda qanday muammolar yuzaga kelishi mumkin?
6. Axborotni boshqarish tizimlari qanday ishlaydi?

7. Axborot ta'minoti strategiyasini qanday ishlab chiqish mumkin?

8. Axborot ta'minoti va qaror qabul qilish o'rtasidagi bog'liqlik qanday?

9. Axborotni yetkazib berish va qabul qilishda qanday me'yorlari mavjud?

1.3. Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar

Sportni boshqarish jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Buning sababi, boshqalarning ko'magida belgilangan maqsadlarga yetishish bir martalik harakat emas, balki doimiy, o'zaro bog'liq faoliyatlar ketma-ketligidir. Bu harakatlarning har biri alohida jarayon bo'lib, tashkilotning muvaffaqiyat qozonishi uchun g'oyat ahamiyatlidir. Xuddi shuningdek, har bir boshqaruv funksiyasi ham o'zaro bog'liq harakatlar tizmasidan iborat bo'lgani uchun jarayonni ifodalaydi. Umuman olganda, boshqaruv jarayoni barcha funksiyalarning majmuidir.

Bu konsepsiyaning ilk asoschilaridan biri Anri Fayol boshqaruvning beshta asosiy funksiyasi mavjudligini ta'kidlagan. Uning fikricha, «boshqarish – bu bashorat qilish va rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish, muvofiqlashtirish hamda nazorat qilish demakdir». Boshqa tadqiqotchilar esa funksiyalarning o'zgacha ro'yxatlarini taklif etishgan. Hozirgi zamon adabiyotlarida esa quyidagi funksiyalar keng yoritiladi: rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish (yoki yo'naltirish), motivatsiya, rahbarlik, muvofiqlashtirish, nazorat, kommunikatsiya, tadqiqot, baholash, qaror qabul qilish, xodimlarni tanlash, vakillik qilish va muzokaralar yuritish (yoki bitimlar tuzish).

M.Meskon, A.Meskon (ehtimol M.Albert) va F.Xedurilarning qarashlariga ko'ra, boshqaruv jarayoni rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat singari funksiyalardan tarkib topadi. Bu to'rtta asosiy boshqaruv funksiyasi esa kommunikatsiya va qaror qabul qilish kabi bog'lovchi jarayonlar orqali o'zaro uyg'unlashadi.

Boshqaruv qarorlarining mohiyati, tashkilotlar va muassasalar faoliyatini samarali boshqarish uchun muhimdir. Boshqaruv qarorlari, maqsad va vazifalarga erishish uchun zarur bo'lgan strategiyalar, rejalashtirish va resurslarni taqsimlash jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Ushbu qarorlar turli darajalarda qabul qilinadi: strategik, taktik va operativ. Strategik qarorlar uzoq muddatli maqsadlarga qaratilgan bo'lib, tashkilotning umumiy yo'nalishini belgilaydi. Taktik qarorlar qisqa muddatli rejalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda yordam beradi. Operativ qarorlar esa kundalik faoliyatni boshqarishga qaratilgan.

Qarorlar qabul qilish jarayonida turli omillar, jumladan, ma'lumotlar, tajriba, va atrof-muhitning o'zgaruvchan sharoitlari hisobga olinadi. Samarali qarorlar qabul qilish uchun tizimli yondashuv va tahlil muhimdir. Bu jarayonda risklarni baholash, variantlarni ko'rib chiqish va ularning oqibatlarini oldindan bilish zarur.

Boshqaruv qarorlarining mohiyati, shuningdek, muam-molarni hal qilish, innovatsiyalarni joriy etish va resurslarni samarali boshqarish bilan ham bog'liq. Bularning barchasi tashkilotning muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Boshqaruv qarorlarining mohiyati — bu tashkilotning maqsadlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tanlov va harakatlarni belgilovchi jarayonlardir. Ular quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- qarorlar ko'pincha aniq maqsadlar asosida qabul qilinadi. Bu maqsadlar tashkilotning umumiy strategiyasi va vazifalariga muvofiq bo'lishi kerak:

- qaror qabul qilish jarayonida to'g'ri va dolzarb ma'lumotlarni yig'ish muhimdir. Bu, o'z navbatida, tahlil qilish va prognoz qilish imkonini beradi:

- qarorlar tashkilotning ichki resurslari, shuningdek, tashqi muhit, masalan, bozor sharoitlari, raqobatchilar va qonunchilik talablarini hisobga olishi kerak:

- qaror qabul qilingandan so'ng, uni amalga oshirish va natijalarni kuzatish jarayoni muhimdir. Natijalar asosida kelajakdagi qarorlar uchun tahlil olib boriladi.

Boshqaruv qarorlari qisqa, o'rta va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Ular strategik, taktik va operativ darajada qabul qilinadi va har bir daraja o'ziga xos yondashuv va metodologiyalarga ega.

Rahbarlik — bu shaxslar va jamoalarni tashkilot muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlar sari intilishga yo'naltirish va ilhomlantirish qobiliyatidir. Boshqaruv jarayoni o'zaro bog'liq funksiyalar tizimidan iborat. Menejment o'z mohiyatiga ko'ra jamiyatda mavjud bo'lgan qonuniyatlar tizimiga asoslanadi. Hech bir yirik amaliy masala nazariy tushuncha va asoslarsiz samarali hal etilishi mumkin emas. Nazariya yangilanish va takomillashuvning muhim manbaidir. Fan esa voqelik haqidagi obyektiv bilimlarni o'rganishga va ularni tartibga solishga qaratilgan.

Bilimlarning tizimlashtirilishi qonunlarda o'z aksini topadi. Qonun — bu falsafiy kategoriya bo'lib, borliqdagi hodisalarning barqaror, takrorlanuvchi aloqadorliklari va munosabatlarini, shuningdek, ularning muayyan tartibda sodir bo'lishini ta'minlovchi jihatlarni ifodalaydi. Qonunlarni anglash taraqqiyotning obyektiv yo'nalishlarini aniqlash hamda amaliy

vazifalarni samarali hal etish imkonini beradi. Shu sababli, iqtisodiyotni boshqarish qonunlarni chuqur bilishga va ularni amaliyotda mohirona qo'llay olishga tayanishi zarur. Iqtisodiyotni boshqarishda qonunlardan qay darajada to'liq va izchil foydalanilsa, mehnat sarfi shunchalik samarali bo'ladi. Aksincha, boshqaruv jarayonida iqtisodiy qonunlarni e'tiborsiz qoldirish jamiyat uchun kutilmagan va salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, boshqaruv qonunlarini o'rganishda ularning shunchaki amal qilishini emas, balki boshqaruv jarayonida ongli ravishda qo'llanilishini ham nazarda tutish muhimdir. Boshqaruv qonunlaridan ongli foydalanish ko'p jihatdan ularni qay darajada o'rganilganligiga bog'liq. Qonunlar qanchalik chuqur o'rganilsa, ularni amalda to'g'ri qo'llash imkoniyati shuncha ortadi. Biroq, boshqaruv qonunlarini bilishning o'zi ularni amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llash uchun kafolat bo'la olmaydi. Nazariyaning amaliyotdan ajralib qolishi qonunlarni o'rganishda samara bermaydi.

Demak, qonunlardan samarali foydalanish, ularni bilish, tushunish hamda amaliyotda o'z vaqtida va to'g'ri qo'llay olish qobiliyatiga bog'liqdir. Bu, boshqaruv samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuv (yoki ko'rsatilgan sxema) tahlilida iqtisodiy qonunlar tizimidan foydalangan holda hal etiladigan uchta o'zaro bog'liq va izchil masalani ko'rib chiqish lozim:

* Mavjud qonunlarni, ularning muayyan bosqichlardagi namoyon bo'lish o'ziga xosliklarini inobatga olgan holda, chuqur va har tomonlama anglash;

* Iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning maqsadlarini belgilash hamda ularga erishish yo'llarini aniqlashtirish;

* Xalq xo'jaligini bozor iqtisodiyoti sharoitlariga mos ravishda rivojlantirish va bu jarayonda tegishli shakl hamda usullarni tatbiq etish.

Boshqaruv qarori korxonaning belgilangan maqsadlari va missiyasini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Aynan shu jarayon tufayli minglab insonlar o'z ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy mavqega erishish va har tomonlama yuksalish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu esa jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Qarorlarni ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etish jarayoni rahbarning keyingi faoliyat yo'nalishlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Muayyan bir muammo yuzasidan bir nechta qaror variantlari ishlab chiqilishi mumkin, biroq ulardan faqat bittasi amaliyotga joriy etiladi. Ushbu qarorlarning tasniflanishi muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Qarorlar o'z ta'sir doirasiga ko'ra tashqi va ichki turlarga ajratiladi. Tashqi qarorlar tashkilotdan tashqaridagi subyektlarga yoki yuqori bo'g'inlarga yo'naltirilgan bo'lsa, ichki qarorlar bevosita korxonaning o'zi yoki uning alohida bo'linmalari faoliyatini qamrab oladi. Boshqaruv qarorlari o'zining funksional mazmuniga ko'ra iqtisodiy, tashkiliy, muvofiqlashtiruvchi, rag'batlantiruvchi, yo'naltiruvchi (yoki boshqaruvchi) va nazorat qiluvchi turlarga bo'linadi. Yakkahokimlik (yoki shaxsiy) qarorlari esa rahbar tomonidan jamoa bilan kelishmagan va muhokama qilmagan holda yoki ayrim shaxslar tomonidan mustaqil ravishda qabul qilinadi. Aksariyat hollarda, bular korxonaning strategik taraqqiyotiga bevosita aloqador bo'lmagan, joriy (operativ) masalalarga oid qarorlardir. Kollegial (hamkasblik asosidagi) qarorlar esa, odatda, ma'lum bir resurslarni jalb etishni talab qiladigan, bir guruh mutaxassislar va rahbarlar tomonidan birgalikda ishlab

chiqiladigan hamda qabul qilinadigan qarorlardir. Bunday qarorlar keng qamrovli va chuqur o'ylangan bo'ladi.

Qarorlar, o'z navbatida, ularni qabul qilish jarayonining takrorlanuvchanligiga ko'ra standart va nostandart turlarga ajratiladi. Standart (yoki dasturlashtirilgan) qarorlar – bu oldindan belgilangan qoidalar yoki algoritmlar asosida qabul qilinadigan qarorlardir. Ba'zi dasturlashtiriladigan qarorlar shunday darajada standartlashganki, ularni matematik modellar yordamida ifodalash imkoniyati mavjud.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv qarori menejmentning markaziy elementi bo'lib, unda korxona va tarmoq rivojlanishining barcha iqtisodiy hamda ijtimoiy masalalari o'z aksini topadi.

Boshqaruv qarorlarining samaradorligiga quyidagi bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi:

- * Rahbariyat yoki qaror qabul qiluvchi guruh a'zolarining shaxsiy fazilatlar;

- * Qarorni ishlab chiqish jarayonining axborot bilan ta'minlanganlik darajasi;

- * Tashkiliy omillar (mutaxassislarni jalb etish, qaror qabul qilish metodologiyasi, qabul qilingan qarorni ijrochilarga yetkazish usullari, nazorat tizimi va hokazolar);

- * Texnik vositalar (masalan, elektron hisoblash mashinalari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish);

- * Qarorni ishlab chiqish, qabul qilish va amalga oshirish uchun ajratilgan vaqt (vaqt omili).

Shulardan kelib chiqib, boshqaruv qarorlariga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

1. Qarorning demokratik tamoyillarga asoslanishi (jamoatchilik fikrini inobatga olish).

2. Ilmiy jihatdan asoslanganligi.

3. Aniq maqsadga yo'naltirilganligi.

4. Vaqt jihatidan qisqalik (o'z vaqtida qabul qilinishi) va aniqlik (konkretlik).

5. Qaror ijrosining tezkorligi.

Xulosa

Sport menejmentida axborot ta'minoti va boshqaruv qarorlari jarayoni bir-birini to'ldiradi. To'g'ri axborot, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam beradi va bu orqali sport tashkilotlari muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Ushbu jarayonni puxta bilish va amaliyotda qo'llash, sport menejmenti sohasidagi har qanday mutaxassis uchun ajralmas ko'nikmalardan biridir.

Nazorat savollari:

1. Qarorlar aniq maqsadlar asosida qabul qilinishi kerak, nima uchun bu muhim?

2. Qanday qilib qarorlar asoslangan va ishonchli ma'lumotlarga tayangan holda qabul qilinadi?

3. Moslashuvchanlik talabini qanday tushunish mumkin? Qarorlar qachon o'zgartirilishi kerak?

4. Tashqi va ichki omillarni hisobga olish qaror qabul qilish jarayonida qanday ahamiyatga ega?

5. Risklarni baholash jarayoni qanday amalga oshiriladi? Qanday usullar mavjud?

6. Ijtimoiy va etik jihatlarni hisobga olishning zarurligi nimada?

7. Ijtimoiy qabul qilinish deganda nimani nazarda tutasiz? Buni qanday ta'minlash mumkin?

8. Natijalarni o'lchash imkoniyatini belgilash qanchalik muhim? Qanday mezonlar ishlab chiqilishi kerak?

II BOB. O'ZBEKISTON SHAROITIDA JAHON MOLIYAVIY INQIROZI VA SPORT MENEJMENTI

2.1. Jahon moliyaviy inqirozining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri.

Moliyaviy inqiroz – bu moliyaviy tizimdagi beqarorlik bilan tavsiflanadigan davrdir. Bu davrda ijtimoiy keskinlik kuchayishi, siyosiy xatarlarning ortishi, iqtisodiy tanazzul kuzatilishi hamda o'tkinchi inqirozli hodisalarni boshqarish imkoniyatining yo'qolishi kabi holatlar yuzaga keladi. Ayni paytda, bu davr jamiyatning kelgusi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti uchun zamin yaratiladigan muhim palla ham hisoblanadi.

Jahon moliyaviy inqirozi O'zbekiston iqtisodiyotiga bir qator ta'sirlar ko'rsatishi mumkin. Quyidagi jihatlar bu ta'sirlarni umumiy tushunishga yordam beradi:

- Inqiroz davrida chet el investitsiyalari va sarmoyalar pasayishi mumkin. Investorlar xavf-xatarlarni kamaytirish uchun kamroq riskli bozorlarni tanlashga harakat qiladilar, bu esa O'zbekistonga sarmoya kiritishni qiyinlashtiradi:

- Jahon moliyaviy inqirozi global iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadi, bu esa O'zbekistonning eksport va import ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Raqobatbardosh mahsulotlar va xizmatlar eksporti pasayishi mumkin:

- Inqiroz natijasida global valyuta bozorlarida o'zgarishlar yuzaga kelishi, bu esa O'zbekistonning milliy valyutasiga bosim o'tkazishi mumkin. Bu inflyatsiya va iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin:

- Moliyaviy inqiroz, korxonalar faoliyatining pasayishi va investitsiyalar kamayishi natijasida ish o'rinlarining yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Bu esa iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qiladi:

- Inqiroz davomida davlatning daromadlari pasayishi mumkin, bu esa ijtimoiy dasturlar va infratuzilma loyihalariga ajratiladigan mablag'larni qisqartirishga olib kelishi mumkin. Davlat xarajatlarini optimallashtirish zarurati tug'iladi:

- Inqiroz sharoitida ijtimoiy tengsizlik va qashshoqlik darajasi oshishi mumkin. Ijtimoiy dasturlar va xizmatlar ta'sirini kamaytirishi ijtimoiy barqarorlikni tahdid ostiga qo'yadi:

- Jahon bozorlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlariga talabning pasayishi qishloq xo'jaligida muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sir qiladi.

Umuman olganda, jahon moliyaviy inqirozi O'zbekiston iqtisodiyotiga turli jihatlardan salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, lekin bu sharoitda iqtisodiyotni diversifikatsiyalash va yangi imkoniyatlarni izlash zarurati tug'iladi.

Moliyaviy baho – bu tizimdagi beqarorlik bilan tavsiflangan davrdir. Bu davrda ijtimoiy keskinlik kuchayishi, siyosiy xatarlarning ortishi, iqtisodiy tanazzul kuzatilishi hamda o'tkinchi jismoniy harakatni boshqarishning yo'qolishi kabi holatlar keladi. Ayni va bu davr jamiyatning keyingi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti uchun zamin yaratiladigan muhim palla qiladi.

Moliyaviy inqiroz — bu iqtisodiy tizimdagi muammolar tufayli moliyaviy bozorlar va institutsiyalar faoliyatining keskin yomonlashuvi. Bu jarayon ko'plab omillar va holatlar natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Moliyaviy inqirozning sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Ular orasida:

- o Iqtisodiy omillar: Resurslar yetishmovchiligi, talab va taklif o'rtasidagi disbalans:

- o Siyosiy omillar: Siyosiy beqarorlik, qonunchilikdagi o'zgarishlar:

◦ Psixologik omillar: Investorlar va iste'molchilar orasidagi ishonchning pasayishi:

◦ Xalqaro omillar: Global iqtisodiy sharoitlar, xorijiy investitsiyalar va tashqi savdo:

Moliyaviy inqiroz quyidagi belgilar bilan tavsiflanadi:

◦ moliyaviy aktivlarning qiymatining keskin pasayishi:

◦ kreditlash jarayonining to'xtashi yoki kamayishi:

◦ banklar va boshqa moliyaviy institutlarning inqirozi yoki yopilishi:

◦ investorlar va iste'molchilarning ishonchining pasayishi:

Moliyaviy inqiroz iqtisodiyotning barcha sohalariga ta'sir qiladi, masalan:

◦ ishsizlikning oshishi:

◦ iste'mol va investitsiyalarning kamayishi:

◦ iqtisodiy o'sishning to'xtashi yoki pasayishi:

Moliyaviy inqirozga qarshi kurashish uchun turli xil choralar ko'rilishi mumkin:

◦ markaziy banklar tomonidan pul-kredit siyosatini yumshatish:

◦ hukumat tomonidan iqtisodiy stimullar berish:

◦ banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun rejalarning ishlab chiqilishi.

Moliyaviy inqiroz iqtisodiy barqarorlikka jiddiy tahdid solishi mumkin, shuning uchun uning oldini olish va bunday vaziyatlarda samarali choralar ko'rish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston sharoitida jahon moliyaviy inqirozi sport menejmentiga bir qancha ta'sirlar ko'rsatishi mumkin. Bu jarayon quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Jahon moliyaviy inqirozi davrida ko'plab sport tashkilotlari va klublar moliyaviy resurslarni kamaytirishga duch keladi. Bu,

asosan, sponsorlar va homiylik faoliyatining pasayishi, davlat byudjetidan ajratiladigan mablag'larning qisqarishi bilan bog'liq:

- Inqiroz sharoitida sportga investitsiyalarni jalb qilish yanada muammoli bo'lishi mumkin. Investorlar xavf-xatarlarni kamaytirish uchun kamroq riskli sohalarga yo'naltirishga harakat qilishi mumkin, bu esa sportning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi:

- Moliyaviy resurslarning cheklanishi boshqaruv qarorlarida yanada ehtiyotkorlikni talab etadi. Sport tashkilotlari va klublar o'z strategiyalarini qayta ko'rib chiqishlari, xarajatlarni optimallashtirish va yangi daromad manbalarini izlashlari zarur:

- O'zbekiston sharoitida sport infratuzilmasi va ob'ektlarini saqlash va rivojlantirish qiyinlashishi mumkin. Inqiroz davrida mavjud infrastrukturani saqlab qolish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi:

- Inqiroz davrida yoshlarni sportga jalb qilish, ularning sog'lom hayot tarzini qo'llab-quvvatlash uchun turli dasturlarni amalga oshirish muhimdir. Bu, nafaqat sog'liqni saqlash, balki jamiyatning birlashishi uchun ham zarur:

- Sport menejmenti jahon moliyaviy inqirozi sharoitida strategik rejalashtirishni kuchaytirishi zarur. Bu, sport tashkilotlariga qisqa muddatli va uzoq muddatli maqsadlarni aniqlashga, shuningdek, inqirozdan keyin tiklanish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonda sport menejmenti jahon moliyaviy inqirozi ta'sirida yangi qiyinchiliklar bilan yuzma-yuz kelishi, lekin bu jarayon, shuningdek, yangi imkoniyatlar va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishga ham olib kelishi mumkin.

Sport menejmenti sportni boshqarishda va inqirozga qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega. Quyidagi jihatlar buning ahamiyatni ko'rsatadi:

1. Strategik rejalashtirish

Sport menejmenti samarali strategik rejalashtirishni ta'minlaydi. Boshqaruvchilar o'z faoliyatlarini qiyin sharoitlarda qanday qilib optimallashtirish va rivojlantirish haqida reja tuzishlari zarur. Bu, inqirozdan chiqish yo'llarini aniqlashga yordam beradi.

2. Resurslarni boshqarish

Menejment sport tashkilotlarining resurslarini (moliyaviy, insoniy, texnik) samarali boshqarishga yordam beradi. Inqiroz davrida resurslarni optimallashtirish va xarajatlarni qisqartirish muhimdir.

3. Innovatsion yondashuvlar

Sport menejmenti yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlarni kiritish orqali inqirozga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli marketing, onlayn tadbirlar va yangi daromad manbalarini izlash mumkin.

4. Marketing va brendni rivojlantirish

Samarali marketing strategiyalari sport tashkilotlariga brendni rivojlantirish va yangi auditoriyani jalb qilish imkonini beradi. Bu, inqiroz sharoitida daromadlarni oshirishga yordam beradi.

5. Hamkorlik va sheriklik

Menejment sport tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi. Boshqa tashkilotlar bilan birgalikda resurslarni birlashtirish va tadbirlarni o'tkazish orqali inqirozga qarshi kurashish mumkin.

6. Ijtimoiy javobgarlik

Sport menejmenti o'z faoliyatida ijtimoiy javobgarlik tamoyillarini inobatga oladi hamda maxsus ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishga intiladi.

Inqiroz davrida yoshlarni sportga jalb qilish va sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

7. Faoliyatni kuzatish

Sport menejmenti samarali monitoring va baholash tizimlarini joriy qilishga alohida e'tibor qaratadi. Bu esa tashkilotlarga o'z faoliyati hamda qabul qilgan qarorlarini chuqur tahlil qilish imkoniyatini beradi. Inqirozda nima ishlayotganini va nima o'zgarishi kerakligini aniqlashda yordam beradi.

Umuman olganda, sport menejmenti sportni boshqarish va inqirozga qarshi kurashishda samarali yondashuvlar va strategiyalar ishlab chiqish orqali sport tashkilotlarining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Jahon moliyaviy inqirozi O'zbekiston iqtisodiyotiga bir qator muhim ta'sirlar ko'rsatadi. Ushbu ta'sirlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

2.1-jadval.

Jahon moliyaviy inqirozi global iqtisodiy pasayishga olib keladi, bu esa O'zbekistonning eksportga yo'naltirilgan sanoatiga, xususan, paxta, gaz va boshqa tabiiy resurslar eksportiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bozorlar kamaygan va narxlar tushganligi sababli, O'zbekiston eksport daromadlarida qisqarishlarga duch keladi.
Xalqaro moliyaviy inqiroz tufayli chet el investitsiyalari kamayadi. Investorlar risklarni kamaytirish maqsadida O'zbekistonga investitsiya kiritishni ehtiyotkorona yondashadilar, bu esa yangi loyihalar va ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlantirishga to'siq bo'ladi.
Moliyaviy inqiroz davrida global valyuta bozorlaridagi beqarorlik O'zbekiston valyutasiga ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, inflyatsiyaning oshishiga va xalqning xarid qobiliyatining pasayishiga olib keladi.
Iqtisodiy faollikning kamayishi, shuningdek, eksportning qisqarishi ish o'rinlarining kamayishiga va ishchilarni ishdan bo'shatishga olib keladi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatadi.
Iqtisodiy qiyinchiliklar ijtimoiy muammolarni kuchaytirishi va hukumatga bo'lgan ishonchni pasaytirishi mumkin. Bu O'zbekistondagi siyosiy barqarorlikka ham ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston jahon moliyaviy inqiroziga javoban turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi, masalan, iqtisodiy barqarorlikni saqlash, investitsiyalarni jalb qilish va ijtimoiy himoyani

kuchaytirish uchun. Bu jarayonlar mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Nazorat savollari.

1. Jahon moliyaviy inqirozi O'zbekistonning eksport qobiliyatiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
2. Inqiroz davrida O'zbekiston iqtisodiyotida qanday asosiy sektorlar eng ko'p zararlangan?
3. Moliyaviy inqiroz natijasida O'zbekistonda ish o'rinlariga qanchalik ta'sir ko'rsatdi?
4. Jahon moliyaviy inqirozi O'zbekistonga chet el investitsiyalarining kamayishiga qanday sabab bo'ldi?
5. O'zbekiston hukumatining moliyaviy inqirozga qarshi qanday chora-tadbirlar ko'rganini aytib bering?
6. Inqirozdan keyin O'zbekiston iqtisodiyotida diversifikatsiya uchun qanday imkoniyatlar paydo bo'ldi?

2.2. Jahon moliyaviy inqirozi sharoitida jismoniy tarbiya va sport rivoji

Jahon moliyaviy inqirozlari sharoitida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi ham muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi, ham yangi imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin. Inqiroz davrlarida sport tashkilotlari va jismoniy tarbiya muassasalarining moliyaviy ta'minoti qisqarishi ehtimoli mavjud. Bu holat, o'z navbatida, o'tkaziladigan sport tadbirlari sonining kamayishiga, shuningdek, infratuzilmani rivojlantirish va yangilash uchun zarur bo'lgan mablag'larning yetishmasligiga olib kelishi mumkin.

Moliyaviy inqiroz natijasida korporativ homiylik va investitsiyalar kamayadi.

Iqtisodiy qiyinchiliklar ijtimoiy muammolarni kuchaytirishi mumkin, bu esa jismoniy tarbiyaning ahamiyatini oshiradi. Sog'lom turmush tarzini rag'batlantirish va jismoniy faollikni oshirish jamoalarning ijtimoiy sog'ligini yaxshilashga yordam beradi. Moliyaviy qiyinchiliklar ko'pincha stress va ruhiy zo'riqlashlarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday sharoitda jismoniy tarbiya va sport stress darajasini pasaytirish hamda psixologik holatni yaxshilashda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Inqirozli vaziyatlar, o'z navbatida, jismoniy tarbiya va sport sohasida innovatsion yechimlarning, masalan, raqamli platformalar, onlayn mashg'ulotlar va masofaviy sport musobaqalari kabi yangiliklarning rivojlanishiga turtki berishi mumkin. Sport muassasalari ko'pincha o'z strategiyalarini qayta ko'rib chiqib, moliyaviy samaradorlikni oshirish uchun yangi imkoniyatlarni izlaydilar. Davlatlar sportni rivojlantirish uchun moliyaviy yordam va dasturlarni taklif qilish orqali sportni qo'llab-quvvatlashga harakat qilishi mumkin. Bu o'z navbatida, sog'lom turmush tarzini targ'ib qiladi. Davlat sport infratuzilmasini saqlash va uni yanada rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratishi hamda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tadbirlarni qo'llab-quvvatlashi muhimdir. Sport va jismoniy tarbiya odamlarni (jamoalarni) birlashtirishda katta rol o'ynaydi, jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga hissa qo'shadi va sog'lom raqobat muhitini rag'batlantiradi. Jahon moliyaviy inqirozi sharoitida jismoniy tarbiya va sport rivoji qiyinchiliklar bilan birga yangi imkoniyatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Sportni taraqqiy ettirish va uning jamiyatdagi nufuzini oshirish uchun jamoatchilik hamda davlat tuzilmalari o'rtasidagi samarali hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

Xuddi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida bo'lgani kabi, jismoniy tarbiya va sport sohasida ham menejment nisbatan

yangi yo'nalish hisoblanadi. Shu bois, hozirgi davrda jismoniy tarbiya va sport menejmenti fanini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri sanaladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasi uchun bo'lajak menejerlarni tayyorlashda, birinchi navbatda, oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari bitiruvchilari qanday shaxsiy va kasbiy fazilatlariga ega bo'lishlari kerakligi haqidagi savolga aniq hamda asosli javob berish zarur.

Shundan kelib chiqib, menejment yo'nalishi bitiruvchilari, eng avvalo, jismoniy va aqliy salomatlikka ega bo'lishlari, menejment hamda unga yaqin bo'lgan boshqa fanlarni puxta o'zlashtirgan bo'lishlari, shuningdek, mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega bo'lib, o'z fikrlarini turli shakllarda (og'zaki, yozma va h.k.) erkin ifodalay olishlari talab etiladi. Xususan, mustaqil, ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyati, zukkolik (yoki oqillik), yuksak sezgirlik kabi jihatlar menejer shaxsiyatining tarkibiy qismi bo'lishi darkor.

Barkamol shaxsning ma'naviy barkamolligi, aqliy salohiyati va jismoniy salomatligi uyg'un bo'lishi muhimdir. Insonning intellektual salohiyatini, axloqiy fazilatlarini va jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirish, sog'lig'ini mustahkamlash, mehnat unumdorligini oshirish hamda jamoalarda sog'lom va samarali muhitni yaratish kabi ko'p qirrali vazifalarni jismoniy tarbiya va sportsiz amalga oshirishni tasavvur qilish qiyin. Mamlakat va jamiyat taraqqiyoti sog'lom fuqarolarning ongli va faol ishtiroki bilan yuksaladi. Ayniqsa, mamlakatning istiqboli yosh avlodning salohiyati va mas'uliyatiga bog'liqdir. Sog'lom avlodni voyaga yetkazish va tarbiyalashning turli yo'llari, usullari va omillari mavjud.

Jumladan, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida talabalarning intellektual salohiyati, axloqiy

kamoloti va jismoniy barkamolligini yuksaltirish, ularning salomatligini mustahkamlash, mehnat unumdorligini oshirish hamda jamoalarda sog'lom va ijobiy muhitni shakllantirish kabi keng qamrovli vazifalarni amalqo'y dunyoqarashi va jismoniy imkoniyatlarini yuksaltirish, salomatligini mustahkamlash, mehnat samaradorligini oshirish hamda jamoalarda sog'lom va ijobiy muhitni shakllantirish kabi keng ko'lamli vazifalarni amalga oshirishda jismoniy tarbiya va sportning o'rnini kuchaytirish yo'lida ahamiyatli ishga oshirishda jismoniy tarbiya va sportning o'rnini kuchaytirish borasida sezilarli ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Yuqorida qayd etilganidek, har qanday faoliyatni, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasini boshqarish jarayoni ham bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy munosabatlarga tayanadi.

Bu munosabatlarning zamirida esa iqtisodiyot qonunlarini qo'llash yotadi. Mazkur qonunlar va qonuniyatlar menejmentga ta'sir ko'rsatib, uning e'tiborini birinchi navbatda iqtisodiy usullarga qaratadi.

Ko'pchilik o'rganuvchilar menejment sohasida, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishda ham narx, foyda, ish haqi, rag'batlantirish va moliyaviy sog'lomlashtirish (sanatsiya) kabi iqtisodiy vositalardan foydalanishga asoslangan iqtisodiy uslublarni chuqur o'zlashtiradilar.

Bu o'rinda shuni qayd etish muhimki, masalan, rejalashtirish yoki biznes-reja tuzish singari faoliyatlar nafaqat menejmentning, xususan, jismoniy tarbiya va sport boshqaruvining bir usuli sifatida, balki uning muhim funksiyalari qatoriga ham kiradi. Menejmentning, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqaruv usullari – bu asosan yakuniy natijaga iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi orqali,

shuningdek, foyda, narx va kredit kabi iqtisodiy dastaklar yordamida ta'sir ko'rsatishning asosiy yo'llarini anglatadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tishdan avvalgi davrda iqtisodiy usullardan yetarlicha foydalanilmagan. U siyosat va mafkuraga bo'ysundirilgan holda, asosan, sotsializmning ustuvor vazifalarini hayotga tatbiq etishga yo'naltirilgan edi. Bu vazifalar go'yoki xalq xo'jaligining mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini inobatga oladigan "ilmiy asoslangan rejalar"ni tuzishda o'z ifodasini topishi lozim edi.

Bunday rejalar vazifalarni eng maqbul darajada hal etish, shuningdek, ixtisoslashuvni chuqurlashtirish, ishlab chiqarishda kooperatsiya va kombinatsiyalashuvni rivojlantirish, mavjud barcha zaxiralarni samarali taqsimlash hamda reja ko'rsatkichlarining bajarilishini iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish kabi masalalarni yechishni maqsad qilgan edi.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatdiki, tovar va xizmatlarga bo'lgan talab hamda taklifning e'tiborga olinmasligi natijasida mamlakat miqyosidagi yirik sanoat ishlab chiqarish komplekslarining rejalarida jiddiy kamchiliklar yuzaga kelgan.

Darhaqiqat, menejmentning iqtisodiy usuli sifatida faqatgina xo'jalik hisobi (tijorat hisobi) namoyon bo'lishi mumkin. Bu usul mahsulot ishlab chiqarish va uni taqsimlashda xarajatlarning o'rnini qoplash (ekvivalentlik) tamoyiliga rioya qilishni nazarda tutadi. Shuningdek, u daromadlarni xarajatlar bilan taqqoslash va tegishli foydani ta'minlashni maqsad qiladi. Sotsialistik tuzum davrida esa bu ekvivalentlik va foyda olishga yetarlicha e'tibor berilmagan, ko'pincha ma'muriy buyruqbozlik (diktat) ustun bo'lgan va rejalar har qanday yo'l bilan bajarilishiga harakat qilingan. Hatto bajarilmagan rejalar ko'pincha bajarilgan deb hisobot qilingan, bu esa iqtisodiyotning tanazzuliga olib kelgan.

Menejmentda, xususan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida ko'zlangan natijalarga erishishda iqtisodiy usullar jamoaviy va shaxsiy rag'batlantirishga asoslanadi. Bu usullar har bir xodimning tobora ortib boruvchi moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga bo'lgan intilishini imkon qadar to'liq hisobga oladi. Ularni qo'llash ishlab chiqarishdagi ichki imkoniyatlarni (zaxiralarni) aniqlash va ulardan foydalanishda xodimlarning tashabbuskorligini oshiradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish vazifalarini bajarishda ma'muriy bosim o'tkazish zarurati sezilarli darajada kamayadi.

Nazorat savollari.

1. Jahon moliyaviy inqirozi jismoniy tarbiya va sport muassasalariga qanday moliyaviy ta'sir ko'rsatadi?
2. Sport tashkilotlari qanday qilib moliyaviy cheklavlarga javob berishmoqda?
3. Inqiroz sharoitida raqamli platformalar va onlayn treninglarning o'rne qanday?
4. Jismoniy tarbiya va sport tadbirlari jamoatchilikni qanday birlashtiradi?
5. Inqiroz davrida jamoaviy ruhni qanday oshirish mumkin?
6. Jismoniy tarbiya va sportni istiqbolda yanada rivojlantirish uchun qanday strategik yondashuvlarni belgilash kerak?

III BOB. SPORT MENEJMENTINING ASOSIY TUSHUNCHALARI

3.1. Sport menejmenti fanining nazariy asoslari

Tayanch iboralar; *Menejer, menejment, yuqori pog'ona menejer, o'rta pog'ona menejer, quyi pog'ona menejer.*

Sport menejmentining ilmiy asoslari sport tashkilotlarini samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Shu bilan birga, ushbu soha sportning jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Markaziy Osiyo hududida boshqaruvning nazariy asoslari va uning muhim tamoyillari qadim zamonlardan buyon turli ko'rinishlarda mavjud bo'lgan. Biroq, bu tamoyillar Sohibqiron Amir Temur hukmronligi davriga kelib yanada takomillashgan va muayyan bir tizimga solingan. Amir Temurning «Temur tuzuklari» asari bunga yaqqol dalil bo'la oladi.

«Temur tuzuklari» jahonga mashhur asardir. Uning qo'lyozma nusxalari dunyoning deyarli barcha mamlakatlari (Hindiston, Eron, Angliya, Daniya, Fransiya, Rossiya, Fransiya, Germaniya, Armaniston, O'zbekiston va boshqa.) kutubxonalarida mavjud.

Sport menejmenti fan sifatida XX asrning 50-60 yillarida shakllana boshlagan. Ilk davrlarda sportga asosan o'yin va jismoniy faollik deb qaralgan bo'lsa, keyinchalik uning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatlariga ham e'tibor qaratish zaruriyati yuzaga keldi. Mavjud sharoitlarga mos ravishda sport menejmentining nazariyasi va amaliyoti ham rivojlanib, takomillashib bordi.

Menejer va rahbarlik uslubi tushunchasi:

Menejer – bu maxsus tayyorgarlikdan o'tgan, boshqaruvning sir-asrorlari hamda qonun-qoidalarini mukammal egallagan yuqori malakali mutaxassisdir. Odatda, menejer yollanma boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritadi va jamiyatda alohida ijtimoiy qatlamni tashkil etadi.

Sport menejmenti fanning nazariy asoslari – sportni boshqarishning ilmiy va amaliy asoslarini o'rgatadigan soha bo'lib, unda sportni samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar shakllanadi. Mazkur yo'nalish sport tashkilotlari faoliyatini samarali boshqarish, mavjud resurslarni oqilona taqsimlash, istiqbolli strategiyalarni ishlab chiqish, shuningdek, marketing va moliyaviy menejment kabi keng qamrovli masalalarni o'zida mujassamlashtiradi.

Sport menejmenti – bu sport sohasidagi tashkilotlar, tadbirlar, xizmatlar va sportchilarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlashga qaratilgan ilmiy va amaliy faoliyat sohasidir. Bu jarayonda sport tashkilotlari o'zlarining mavjud resurslaridan, ya'ni moliya, kadrlar, texnik vositalar va vaqtdan oqilona foydalanishni maqsad qiladi.

Sport menejmentining asosiy vazifasi sportni yanada taraqqiy ettirish hamda o'quvchilar, tomoshabinlar, sportchilar va boshqa manfaatdor tomonlarga yuqori sifatli xizmatlar ko'rsatishni kafolatlashdan iborat. Shu bilan birga, sport tashkilotlarining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan samaradorligini oshirish ham uning muhim yo'nalishlaridan sanaladi.

Sport menejmentining asosiy komponentlariga quyidagilar kiradi:

- Sport federatsiyalari, klublar, ligalar, maktablar va universitetlar kabi tashkilotlarni boshqarish:

• Sport tashkilotlarining uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish:

• Sport sohasida mahsulot va xizmatlarni reklama qilish, tomoshabinlar va ishtirokchilarni jalb qilish:

• Sport tashkilotlari uchun byudjetlarni ishlab chiqish, moliyaviy mablag'larni samarali taqsimlash va investitsiyalarni jalb qilish:

• Sport tashkilotlarida yuqori natijalarga erishadigan jamoalarni shakllantirish va ularni boshqarish, shuningdek, murabbiylar va sportchilar faoliyatini yo'naltirish.

Sport menejmentining asosiy tamoyillari:

• Mavjud resurslardan unumli va maqsadli foydalanish:

• Sport menejmenti ko'pincha jamoaviy ishga asoslanadi: bunda har bir a'zoning o'z vazifasini aniq bajarishi muhim sanaladi:

• Sohada innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, yangi uslub va yondashuvlarni ishlab chiqish:

• Sport menejmenti shaffoflik, adolatparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga tayanishi lozim.

Kompaniyalar, firmalar, korxonalar, sport tashkilotlari, shuningdek, banklar va moliya muassasalari singari turli tuzilmalarda ijro etuvchi hokimiyatga ega bo'lgan boshqaruvchilar, direktorlar, rahbarlar, mudirlar hamda boshqa ma'muriy lavozimlardagi shaxslar odatda menejerlar deb ataladi.

Menejerlar o'zlarining boshqaruv darajasiga ko'ra uchta toifaga ajratiladi:

• Yuqori bo'g'in menejerlari:

• O'rta bo'g'in menejerlari:

• Quyi bo'g'in menejerlari.

Yuqori bo'g'in menejerlari jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonaning kelajakdagi rivoj-

lanish yo'nalishlarini aniqlash hamda uning istiqboli uchun muhim chora-tadbirlarni ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Aslida, ular korxonaning strategik rejasini tuzadilar va uning amalga oshirilishini ta'minlaydilar.

Sport sohasida yuqori pog'onali menejerlar — bu sport klublari, tashkilotlari, ligalar yoki federatsiyalarni boshqaradigan, qarorlar qabul qilishda katta ta'sirga ega bo'lgan rahbarlardir. Ushbu mutaxassislar sport faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, strategik rivojlanishni amalga oshirish hamda jamoa yoki tashkilotning obro'-e'tiborini (imidjini) yuksaltirish kabi muhim vazifalarni o'z zimmlariga oladilar.

O'rta bo'g'in menejerlari esa korxona faoliyatining muayyan yo'nalishlari uchun mas'ul bo'lib, quyidagilarni boshqaradilar: jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmatlarini ko'rsatishni tashkil etish, sport mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonlari, mahsulotlarni sotish (realizatsiya qilish), narx siyosatini yuritish, moliyaviy operatsiyalarni boshqarish, yangi mahsulot turlarini joriy etish, zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish hamda mehnat resurslarini samarali boshqarish.

Sport sohasidagi o'rta pog'onali menejerlar — bu sport tashkilotlarida yuqori rahbariyatdan keyingi darajada joylashgan, faoliyatning operatsion va strategik yo'nalishlarini amalga oshiradigan rahbarlardir. Ular sport tashkilotlarining turli bo'limlarida samarali ish faoliyatini ta'minlashga mas'uldir. O'rta pog'onali menejerlar sport klublarida, federatsiyalarda, ligalarda yoki boshqa sport tashkilotlarida muhim rol o'ynaydi, chunki ular yuqori pog'ona menejerlar bilan ishlaydi va kundalik jarayonlarni boshqaradi.

Quyi bo'g'in menejerlari bevosita ijro darajasida, masalan, sport tovarlari ishlab chiqariladigan sex, bo'lim yoki brigada

doirasida ishni tashkil etish hamda kunlik, haftalik va oylik topshiriqlarning bajarilishini boshqarish bilan shug'ullanadilar.

Sport sohasidagi quyi pog'onali menejerlar — bu sport tashkilotlarida yoki sport klublarida kundalik faoliyatni amalga oshiruvchi rahbarlardir. Ularning vazifasi yuqori va o'rta pog'onali menejerlar tomonidan belgilangan strategiyalarni bajarish, operatsiyalarni amalga oshirish va maqsadlarni amalga oshirish uchun kerakli ishni bajarishdan iborat. Quyi pog'onali menejerlar, odatda, o'z sohalarida konkret vazifalarni bajaradilar, lekin ular hali yuqori strategik qarorlar qabul qilmaydilar.

Sport menejmenti faoliyatida quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilinadi:

1. Faoliyatni yakuniy amaliy natijaga yo'naltirish;
2. Uzoq muddatli istiqbolda natijalarga erishishga intilish;
3. Bozor kon'yunkturasi (holatining) talablariga strategik va taktik jihatdan moslashishda o'zaro hamkorlik va bog'liqlikni kuchaytirish.

Menejmentning an'anaviy vazifalari (funktsiyalari) quyidagilardan iborat:

1. Tashqi muhit va bozor holatini tadqiq qilish hamda tahlil etish;
2. Iste'molchilar (talabgorlar) ehtiyojlarini tahlil qilish;
3. Mahsulot ishlab chiqarishni rejalashtirish;
4. Mavjud mahsulotlar (assortiment)ni tahlil qilish;
5. Faoliyat (operatsiyalar)ni amalga oshirishni rejalashtirish;
6. Narx belgilash siyosatini rejalashtirish;
7. Ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlash va uni boshqarish hamda boshqa shu kabi vazifalar. maqsad qilish;
8. Bozor talablariga strategik va taktik jihatdan moslashish jarayonida o'zaro hamkorlik hamda aloqalarni kuchaytirish.

Menejmentning an'anaviy vazifalari (funktsiyalari) quyidagilardan iborat:

1. Tashqi muhit va bozor holatini tadqiq etish hamda tahlil qilish.
2. Iste'molchilar (talabgorlar) ehtiyojlarini tahlil qilish;
3. Mahsulot ishlab chiqarishni rejalashtirish;
4. Mavjud mahsulotlar (assortiment) tahlili;
5. Faoliyat (operatsiyalar)ni rejalashtirish;
6. Narx siyosatini rejalashtirish;
7. Ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlash va uni boshqarish va boshqalar.

Yuqorida qayd etilgan maqsad va vazifalarni O'zbekistondagi joriy bozor iqtisodiyoti sharoitlari, shuningdek, tijorat va tadbirkorlik sohasidagi faoliyat bilan taqqoslash, ularni mavjud muhit omillarini inobatga olgan holda tahlil qilish hamda amaliyotga tatbiq etish yo'llarini o'rganish talab etiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, futbol, kurash, tennis, sharqona yakkakurashlar kabi turli sport turlari bo'yicha faoliyat yurituvchi klublar va jamoalarda menejment faoliyatini yo'lga qo'yish muhimdir. Menejer o'z faoliyatini samarali tashkil etish uchun teleradio, matbuot anjumanlari va sport inshootlaridagi reklama imkoniyatlaridan unumli foydalanishi lozim bo'ladi.

Xorijiy mamlakatlardagi sport menejmenti amaliyotida sport xizmatlarini ko'rsatish va sport mahsulotlarini sotish jarayonida ular ko'pincha shaxslar, tashkilotlar, hududlar va g'oyalarga yo'naltirilgan turlarga ajratiladi. Buning asosida ishlab chiqarilgan sport anjomlari, buyumlari, jihozlari va ularni bozor talablariga muvofiq sotish (realizatsiya qilish) g'oyasi yotadi. Bundan tashqari, ishlab chiqarish, sotish va ular bilan bog'liq xizmat ko'rsatish masalalari ham diqqat markazida turadi.

Sport menejmenti faoliyatini samarali yuritishda tegishli xaridor tashkilotlar, jamoatchilik vakillari va alohida shaxslar bilan hamkorlik qilish, ayniqsa, sport mahsulotlariga ehtiyoji bo'lgan hududlar bilan ishlash belgilangan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, sport mahsulotlarini ishlab chiqarish sanoati alohida ahamiyatga ega.

Sportda tijorat va tijorat bo'lmagan menejment mavjud. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin.

3.1-jadval

Tijorat yo'li bilan	Tijoratsiz yo'l bilan
Sport mahsulotlari va xizmatlaridan keladigan daromadlar sohaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Talabgorlik mablag'lari (masalan, sport buyumlarini xarid qilish, turli tadbirlarga abonementlar olish, musobaqalarga chiptalar sotib olish va hokazolar) daromadning asosiy manbalaridan biridir. Aholining sport mahsulotlari va musobaqalariga bo'lgan ehtiyojini qondirish orqali daromad olish ko'zda tutiladi. Shuningdek, sport ishqibozlarining mavjudligi va ularning faolligi ham talabni shakllantiruvchi va daromad keltiruvchi muhim omil hisoblanadi.	Davlat va jamoat sport tashkilotlari ko'pincha muayyan hududlarda yoki ma'lum g'oyalarni ilgari surish maqsadida aholiga bepul xizmatlar ko'rsatishi mumkin. Bunday faoliyatda asosiy maqsad moliyaviy foyda ko'rish emas, balki aholining salomatligini yaxshilash kabi ijtimoiy maqsadlardir. Shu sababli, bu kabi tashabbuslar ko'pincha davlat byudjeti yoki homiylar tomonidan ajratiladigan subsidiyalar (dotatsiyalar) hisobidan moliyalashtiriladi. Shuningdek, iqtisodiy jihatdan daromad keltirmaydigan, biroq ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatlar, masalan, yoshlar yoki imkoniyati cheklangan shaxslar uchun sport dasturlari ham mavjud. Bunday faoliyatlarning barqarorligida sport ishqibozlarining qo'llab-quvvatlashi va homiylarning jalb qilinishi muhim o'rin tutadi.

Sport menejmenti jismoniy tarbiya va sport harakatining ko'plab yo'nalishlarida o'ziga xos faoliyat turi sifatida namoyon bo'ladi. Bu, ayniqsa, xalqaro sport taraqqiyotida, qit'aviy hamda mamlakat miqyosidagi yirik musobaqalarni tashkil etishda yaqqol kuzatiladi. Masalan, sport uyushmalari va assotsiatsi-

yalari miqyosida jamoalarni malakali sportchilar bilan ta'minlash, ularning talab va ehtiyojlarini qondirish, shuningdek, sportchilar bilan shartnomalar (kontraktlar) tuzish kabi faoliyatlarda turli yondashuvlardan foydalanish, samarali muloqot o'rnatish, o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga qo'yish hamda muzokaralar orqali kelishuvlarga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. qondirish, shuningdek, sportchilar bilan shartnomaviy munosabatlar (kontraktlar) o'rnatish kabi jarayonlarda turli yondashuvlardan foydalanish, samarali muloqot olib borish, o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga qo'yish va muzokaralar orqali kelishuvlarga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda quyidagi holatni keltirish mumkin, sport assotsiatsiyasi muhitida menejmentning majmui xususiyatlari mavjud.

3.2-jadval

Sport assotsiatsiyasi faoliyati turlari	O'zaro aloqadorlik turlari	Xaridorlar
Musoboqalashuv, sport	Mashg'ulot, asbob uskunalar, moliyaviy ta'minot. Natijalar mashxurlik.	Yuqori malakali sportchilar
A'zolik	Mashg'ulotlarni taminlash	Assotsiatsiya a'zolari
Kadrlar ta'minoti	Ish xaqi, xuquq	Menejerlar
Erkin xoldagi ishlar	Jamoatchilik ma'suliyat, ijtimoiy xuquq Murabbiylar xizmati	Menejerlar
Sport tomoshalari	Musobaqalarga tomoshabinlarning kirish chiptalari	OAV, Matbuot tomoshabinlar

Amaliyotda ko'rish mumkinki, sport tashkilotlari o'z faoliyatini yuritishda menejmentga xos bo'lgan turli faoliyat yo'nalishlari, xizmat ko'rsatish uslublari va daromad manbalariga afzallik berishadi. Sport inshootlarida va televizion reklamalar orqali nafaqat o'tkazilayotgan musobaqalar, mashhur klublar, jamoalar va sportchilar, balki sport anjomlari, jihozlari,

sportchilar uchun maxsus ichimliklar va shunga o'xshash boshqa mahsulotlar ham keng ommaga taqdim etiladi.

Nazorat savollari.

1. Sport menejmenti nima va uning asosiy vazifalari haqida ma'lumot bering.
2. Sport menejmentining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini tushuntiring.
3. Sport menejmentining asosiy prinsiplari va funksiyalarini sanab bering.
4. Sport menejerining asosiy vazifalari nimalardan iborat.
5. Sport menejmentida rejalashtirish, tashkillashtirish, nazorat qilish va boshqaruv funksiyalari qanday amalga oshiriladi.
6. Sport tashkilotlarining turlari va ularning farqlari haqida ma'lumot bering.
7. Professional sport klublarida boshqaruvning asosiy strukturalari qanday tashkil etilgan.
8. Strategik menejmentning asosiy tushunchalari va uning sport sohasidagi ahamiyati haqida tushuncha bering.

3.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment ob'ektlari va sub'ektlarining tavsifi

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari boshqaruvida menejmentning ob'ektlari va sub'ektlari mavjud. Ular sport sohasidagi boshqaruv jarayonining asosiy ishtirokchilari bo'lib, tashkilotning samarali faoliyatini ta'minlashda bir-biri bilan uzviy bog'liq va muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur ob'ektlar va sub'ektlar sport faoliyatini boshqarish uchun zarur bo'lgan barcha elementlarni, jumladan, tashkilotning tashkiliy tuzilmasi, rahbarlar, xodimlar, resurslar va faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

Menejment ob'ekti – bu boshqaruv ta'sirining yo'naltirilgan sohasi yoki bevosita maqsadi bo'lib, sport tashkilotining faoliyati,

mavjud resurslari va ichki jarayonlarini samarali boshqarishni anglatadi. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment ob'ektlari sifatida quyidagilarni tartibga solish mumkin:

- **Sport tashkilotlarining faoliyat yo'nalishlari:** Bular sportchilarni tayyorlash jarayonlari, musobaqalar va turli mashg'ulotlarni o'tkazish, jismoniy mashqlarni tashkil etish hamda sog'lomlashtirish dasturlarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

- **Sport tashkilotining kundalik operatsion faoliyati:** Bunga, masalan, sportchilarni tayyorlash, musobaqalarni va boshqa tadbirlarni tashkil etish kabi amaliy jarayonlar kiradi.

3.3-jadval

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment ob'ektlari va sub'ektlarining tavsifi

Menejment	
Ob'ekt (boshqariluvchi)	Sub'ekt (rahbarlik)
I. makrodarajada	
Mamlakat (respublika)	O'zbekiston Respublikasida qonunlarni qabul qilish vakolati Oliy Majlisga (qonun chiqaruvchi hokimiyat) tegishli bo'lsa, ularning ijrosini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (ijro etuvchi hokimiyat) zimmasidadir.
Viloyat	Sport tashkilotlarining Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyat miqyosidagi bo'linmalari (yoki filiallari). Tuman (shahar) hokimliklari bilan bir qatorda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining tegishli tuman (yoki shahar) bo'linmalari (yoki filiallari).
II. Megodarajada	
Sektor (tarmoq)	Sport faoliyatini tartibga solishga mas'ul bo'lgan vazirlik va uning rahbariyati. • Bunga O'zbekiston Respublikasidagi Sport vazirligi, shuningdek, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi singari tegishli vazirliklar va ularning rahbarlari (vazirlar) kiradi.
III. Mikroajarada	

• Sport mahsulotlarini tayyorlaydigan korxonalar. • Tashkilotning xodimlari tarkibi (personal). • Ishlab chiqarish jarayonlari, ularning samaradorligi hamda o'zini o'zi boshqarish prinsiplari. • Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xodimlarining bilim saviyasini va kasbiy malakasini oshirish.	• Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining boshqaruv organlari (masalan, jamoatchilik kengashlari, ularning raislari, prezidentlari) hamda ularning menejment jamoasi (boshqaruvchi xodimlar). • Sport sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar (firmalar)ning rahbarlari hamda ularning tarkibiy bo'linma boshliqlari. • Jismoniy tarbiya va sportni mahalliy darajada rivojlantirishga mas'ul shaxslar (masalan, mahalla fuqarolar yig'inlari raislari). • Jismoniy tarbiya va sport yo'nalishida kadrlar tayyorlaydigan oliy o'quv yurtlari. • Jismoniy tarbiya va sportga ixtisoslashgan kollejlari. • Ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablari (yoki shunga o'xshash ixtisoslashgan sport ta'lim muassasalari).
---	--

Ta'kidlash joizki, har qanday boshqaruv tizimida obyekt va subyekt bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'ziga xos juftlikni hosil qiladi. Muhimi shundaki, bu juftlikning har bir a'zosi ayni bir vaqtning o'zida ham obyekt, ham subyekt sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti nazariyasi va amaliyoti ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, kibernetika, tibbiyot, psixologiya kabi bir qator fanlar bilan uzviy bog'liqlikda rivojlanadi. Shu bilan birga, rahbarlik faoliyati jismoniy tarbiya va sport yo'nalishlarining o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Menejment sub'ekti deganda boshqaruv jarayonida faol ishtirok etuvchi hamda belgilangan maqsadlarga erishish uchun zarur resurslarni boshqaradigan shaxslar yoki guruhlar tushuniladi. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment sub'ektlari quyidagi toifalarga ajratiladi:

- **Sport menejeri** – sport tashkilotining kundalik (operatsion) faoliyatini boshqaradigan shaxs. Uning vazifalariga

resurslarni taqsimlash, sportchilar faoliyatini yo'naltirish, marketing, moliya, tadbirlarni tashkil etish va boshqa ko'plab masalalarni hal qilish kiradi:

- Menejer sport tashkilotining samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash maqsadida barcha yo'nalishlarda strategik qarorlar qabul qiladi:

- Sport menejeri jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish maqsadida klublarni boshqarish, federatsiya faoliyatini yo'lga qo'yish yoki maktab sporti kabi turli yo'nalishlarda o'z faoliyatini olib borishi mumkin.

Menejment, avvalambor, iqtisodiyot fanining barcha tarmoqlari, xususan, iqtisodiy nazariya bilan uzviy aloqadorlikka ega. U iqtisodiy qonuniyatlarni anglashga hamda ularga muvofiq ravishda boshqaruv jarayonida iqtisodiy usullarni qo'llash orqali har bir xodimga ta'sir etishga tayanadi. Menejment o'z faoliyatida makroiqtisodiyot, mikroiktisodiyot, statistika, prognozlash (istiqbolni belgilash), mehnat iqtisodiyoti kabi fanlarning yutuqlariga tayanadi.

3.4-jadval

Jismoniy tarbiya va sport menejmentida tahlil usullari

Tahlil usullari	Mazmuni
Jismoniy tarbiya va sportga tizimli nuqtai nazardan yondashish va uni tahlil qilish.	Jismoniy tarbiya va sport sohasini boshqarishda unga yagona, yaxlit tizim sifatida qarash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizimli yondashuv o'z navbatida bir necha turkumlarga ajratiladi, jumladan: • Tizimli-kompleks yondashuv: Bu jismoniy tarbiya va sportni bir butun, ko'p qirrali hodisa sifatida ko'rib chiqishni anglatadi, uning barcha jihatlarini o'zaro bog'liqlikda o'rganadi. • Tizimli-funksional yondashuv: Bunda sohaning asosiy vazifalari (funktsiyalari) va ular orasidagi o'zaro aloqadorlik tahlil etiladi, har bir elementning umumiy tizimdagi roli aniqlanadi. • Tizimli-tarkibiy (yoki strukturaviy) yondashuv: Ushbu yondashuvda tizimning

	tuzilishi, uni tashkil etuvchi qismlar (elementlar) va ular o'rtasidagi bog'liqliklar o'rganiladi. • Tizimli-kommunikatsion yondashuv: Bu tizim ichidagi va uning tashqi muhit bilan axborot almashinuvi hamda kommunikatsiya jarayonlariga e'tibor qaratadi, aloqa kanallarining samaradorligini tahlil qiladi.
Jismoniy tarbiya va sportni bir butun, o'zaro bog'liq elementlar majmui sifatida ko'rib chiqish.	Jismoniy tarbiya va sport sohasiga boshqaruv obyekti sifatida yondashilganda, uning boshqa tizimlar bilan o'zaro aloqadorligi va bog'liqligi e'tiborga olinadi.
Jismoniy tarbiya va sportga tarkibiy yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sport sohasiga boshqariladigan obyekt sifatida qaralganda, uning ichki tuzilishi tarkibiy elementlarga ajratilgan holda o'rganiladi.
Jismoniy tarbiya va sportga vaziyatli (situatsiya)li yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sportga boshqariluvchi ob'ektning konkret sharoitdagi ichki va tashqi vaziyatiga qarab boshqarishning ma'qul uslubi qo'llaniladi.
Jismoniy tarbiya va sportda integratsion yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sport sohasini boshqariladigan obyekt sifatida samarali idora etish uchun vaziyatli, kompleks va tarkibiy (strukturaviy) yondashuvlarning uyg'unlashgan tarzda qo'llanilishi ta'minlanadi.
Jismoniy tarbiya va sport sohasida modellashtirishga oid yondashuvlar.	Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqariladigan obyektning samarali idora etish maqsadida, ko'plab vizual va tahliliy vositalar, jumladan, turli sxemalar, grafiklar, chizmalar, iqtisodiy-matematik modellar hamda dastlabki loyihalar (eskizlar) ishlab chiqiladi.
Jismoniy tarbiya va sportda kuzatish usuli.	Jismoniy tarbiya va sportda boshqariluvchi ob'ekt to'g'risidagi ma'lumotlarni rejali, ilmiy, uyushtirilgan asosda to'plash va nazorat qilish usuli.
Jismoniy tarbiya va sportda tadqiqotlarni tajriba (eksperiment) asosida olib borish.	Sport va jismoniy madaniyatda boshqaruv jarayonini amalga oshirishda, boshqariluvchi obyektga yo'naltirilgan va avvaldan aprobatsiyadan o'tkazilgan metodikalarni qo'llash amaliyoti mavjud.
Jismoniy tarbiya va sportda ijtimoiy jarayonlarni kuzatish uslubi.	Jismoniy tarbiya va sportda boshqaruv faoliyatini optimallashtirish yo'lida turli xil so'rovnomalar (anketalar), muloqotlar (suhbatlar), sinovlar (testlar) hamda infratuzilmaviy tahlillar o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sport menejmentining asosiy tushunchalari sport tashkilotlari va faoliyatlarini samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy aspektlarni o'z ichiga oladi. Sport menejmentining negizida quyidagi asosiy konsepsiyalar yotadi:

- **Menejment:** Bu, avvalo, maqsadlarni aniqlash, rejalashtirish faoliyatini yuritish, mavjud resurslarni yo'naltirish va erishilgan natijalarni tahlil qilish kabi bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan faoliyat tushuniladi. Sport menejmenti esa aynan shu tamoyillarning sport tashkilotlari faoliyatiga tatbiq etilishini nazarda tutadi.

- **Strategik rejalashtirish:** Ushbu jarayon tashkilotning istiqboldagi maqsadlarini belgilab olish va ularga yetishish uchun zarur bo'lgan yo'nalishlarni ishlab chiqishga qaratilgandir. Sport sohasida bu yondashuv tashkilot resurslarini oqilona yo'naltirishda alohida ahamiyatga ega.

- **Marketing:** Sport tashkilotlarining obro'sini (brendini) mustahkamlash, qamrovini kengaytirish va o'z mahsulotlari (masalan, sport tadbirlari, ramziy buyumlar) savdosini oshirishga xizmat qiluvchi strategiyalarni yaratish va amalga oshirish faoliyatidir.

- **Moliyaviy boshqaruv:** Bu esa sport tashkilotlaridagi pul oqimlarini oqilona yo'naltirish, byudjetni shakllantirish va uning ijrosini ta'minlash, moliyaviy hisobotlarni yuritish hamda xarajatlarni doimiy nazorat qilish kabi muhim vazifalarni o'z ichiga oladi.

- **Kadrlar boshqaruvi** — bu sport tashkilotlarida ishchilarni tanlash, tayyorlash, motivatsiya qilish va ularning faoliyatini baholash jarayoni. Samarali kadrlar boshqaruvi sport jamoalarining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

	tuzilishi, uni tashkil etuvchi qismlar (elementlar) va ular o'rtasidagi bog'liqliklar o'rganiladi. • Tizimli-kommunikatsion yondashuv: Bu tizim ichidagi va uning tashqi muhit bilan axborot almashinuvi hamda kommunikatsiya jarayonlariga e'tibor qaratadi, aloqa kanallarining samaradorligini tahlil qiladi.
Jismoniy tarbiya va sportni bir butun, o'zaro bog'liq elementlar majmui sifatida ko'rib chiqish.	Jismoniy tarbiya va sport sohasiga boshqaruv obyekti sifatida yondashilganda, uning boshqa tizimlar bilan o'zaro aloqadorligi va bog'liqligi e'tiborga olinadi.
Jismoniy tarbiya va sportga tarkibiy yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sport sohasiga boshqariladigan obyekti sifatida qaralganda, uning ichki tuzilishi tarkibiy elementlarga ajratilgan holda o'rganiladi.
Jismoniy tarbiya va sportga vaziyatli (situatsiya)li yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sportga boshqariluvchi ob'ektning konkret sharoitdagi ichki va tashqi vaziyatiga qarab boshqarishning ma'qul uslubi qo'llaniladi.
Jismoniy tarbiya va sportda integratsion yondashuv.	Jismoniy tarbiya va sport sohasini boshqariladigan obyekti sifatida samarali idora etish uchun vaziyatli, kompleks va tarkibiy (strukturaviy) yondashuvlarning uyg'unlashgan tarzda qo'llanilishi ta'minlanadi.
Jismoniy tarbiya va sport sohasida modellashtirishga oid yondashuvlar.	Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqariladigan obyektni samarali idora etish maqsadida, ko'plab vizual va tahliliy vositalar, jumladan, turli sxemalar, grafiklar, chizmalar, iqtisodiy-matematik modellar hamda dastlabki loyihalar (eskizlar) ishlab chiqiladi.
Jismoniy tarbiya va sportda kuzatish usuli.	Jismoniy tarbiya va sportda boshqariluvchi ob'ekt to'g'risidagi ma'lumotlarni rejali, ilmiy, uyushtirilgan asosda to'plash va nazorat qilish usuli.
Jismoniy tarbiya va sportda tadqiqotlarni tajriba (eksperiment) asosida olib borish.	Sport va jismoniy madaniyatda boshqaruv jarayonini amalga oshirishda, boshqariluvchi ob'ektga yo'naltirilgan va avvaldan aprobatsiyadan o'tkazilgan metodikalarni qo'llash amaliyoti mavjud.
Jismoniy tarbiya va sportda ijtimoiy jarayonlarni kuzatish uslubi.	Jismoniy tarbiya va sportda boshqaruv faoliyatini optimallashtirish yo'lida turli xil so'rovnomalar (anketalar), muloqotlar (suhbatlar), sinovlar (testlar) hamda infratuzilmaviy tahlillar o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sport menejmentining asosiy tushunchalari sport tashkilotlari va faoliyatlarini samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy aspektlarni o'z ichiga oladi. Sport menejmentining negizida quyidagi asosiy konsepsiyalar yotadi:

- **Menejment:** Bu, avvalo, maqsadlarni aniqlash, rejalashtirish faoliyatini yuritish, mavjud resurslarni yo'naltirish va erishilgan natijalarni tahlil qilish kabi bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan faoliyat tushuniladi. Sport menejmenti esa aynan shu tamoyillarning sport tashkilotlari faoliyatiga tatbiq etilishini nazarda tutadi.

- **Strategik rejalashtirish:** Ushbu jarayon tashkilotning istiqboldagi maqsadlarini belgilab olish va ularga yetishish uchun zarur bo'lgan yo'nalishlarni ishlab chiqishga qaratilgandir. Sport sohasida bu yondashuv tashkilot resurslarini oqilona yo'naltirishda alohida ahamiyatga ega.

- **Marketing:** Sport tashkilotlarining obro'sini (brendini) mustahkamlash, qamrovini kengaytirish va o'z mahsulotlari (masalan, sport tadbirlari, ramziy buyumlar) savdosini oshirishga xizmat qiluvchi strategiyalarni yaratish va amalga oshirish faoliyatidir.

- **Moliyaviy boshqaruv:** Bu esa sport tashkilotlaridagi pul oqimlarini oqilona yo'naltirish, byudjetni shakllantirish va uning ijrosini ta'minlash, moliyaviy hisobotlarni yuritish hamda xarajatlarni doimiy nazorat qilish kabi muhim vazifalarni o'z ichiga oladi.

- **Kadrlar boshqaruvi** — bu sport tashkilotlarida ishchilarni tanlash, tayyorlash, motivatsiya qilish va ularning faoliyatini baholash jarayoni. Samarali kadrlar boshqaruvi sport jamoalarining muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

- **Tashkiliy tuzilma** — bu sport tashkilotining ichki strukturasi belgilaydi. U qaysi bo'limlar, lavozimlar va ularning o'zaro aloqalarini o'z ichiga oladi.

- **Kommunikatsiya** — bu sport tashkilotlari ichida va tashqarisida axborotni yetkazish jarayoni. Samarali kommunikatsiya boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlaydi.

- **Tadbirlarni boshqarish** — bu sport tadbirlarini rejalashtirish, tashkil etish va o'tkazish jarayonini o'z ichiga oladi. Bu jarayon muvaffaqiyatli tadbirlar o'tkazish uchun zarur.

- **Raqobatbardoshlik** — bu sport tashkilotlarining boshqa tashkilotlar bilan raqobatda muvaffaqiyatga erishish qobiliyatini anglatadi. Bu tushuncha innovatsiyalarni joriy etish va strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

- **Ijtimoiy mas'uliyat sport tashkilotlarining jamiyat oldidagi mas'uliyatini o'z ichiga oladi.** U sport orqali sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va ijtimoiy dasturlarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, sport menejmentining asosiy tushunchalari sport tashkilotlarini samarali boshqarish va rivojlantirishga yordam beradigan muhim asoslar hisoblanadi.

IV. BOB. O'ZBEKISTONDA SPORTNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TIZIMLARI

4.1. Boshqaruv tizimlari to'g'risida tushuncha va ularning klassifikatsiyasi

Boshqaruv tizimlari deganda, tashkilot faoliyatini samarali muvofiqlashtirish va boshqarish orqali uning qo'yilgan maqsadlariga erishishini ta'minlaydigan o'zaro bog'liq strukturalar va jarayonlar majmuasi tushuniladi. Ular tashkilot ichidagi resurslarni (inson, moliya, materiallar) samarali boshqarish, rejalashtirish, tashkil etish, yo'naltirish va nazorat qilishni ta'minlaydi.

Boshqaruv tizimlarining asosiy tushunchalari:

- Bu tashkilotning maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan faoliyatlarni belgilash, rejalar tuzish, ijro etish va natijalarni baholash jarayoni:

- Boshqaruv tizimining ichki tuzilishi, ya'ni qaysi bo'limlar, lavozimlar va ularning o'zaro aloqalari qanday tashkil etilgan:

- Boshqaruv tizimi inson, moliyaviy va material resurslarini to'g'ri va samarali taqsimlash va boshqarishni o'z ichiga oladi:

Boshqaruv tizimlarining klassifikatsiyasi:

Boshqaruv tizimlari bir necha kriteriyalar bo'yicha tasniflanishi mumkin:

1. Tashkiliy tuzilishi bo'yicha:

Markazlashtirilgan boshqaruv tizimlari. Boshqaruv qarorlari yuqori darajada qabul qilinadi va pastki darajalarda kam erkinlik beriladi.

Markazlashmagan boshqaruv tizimlari. Pastki darajalarda qaror qabul qilishda ko'proq erkinlik va javobgarlik beriladi.

2. Boshqaruv funksiyalari bo'yicha:

Rejalashtirish tizimlari. Tashkilotning maqsadlarini belgilash va ularga erishish rejalari.

Nazorat tizimlari. Tashkilot faoliyatining samaradorligini baholash va tahlil qilish.

Motivatsiya tizimlari. Xodimlarni rag'batlantirish va ularning ishlash motivatsiyasini oshirish.

3. Funktsional yo'nalishi bo'yicha:

Iqtisodiy boshqaruv tizimlari. Moliyaviy resurslarni boshqarish, budjet tuzish va moliyaviy tahlil.

Ijtimoiy boshqaruv tizimlari. Xodimlarning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish va jamoaviy ishni rivojlantirish.

4. Vaqt o'lchoviga ko'ra:

Qisqa muddatli boshqaruv tizimlari. Tez natijalar olishga qaratilgan.

Uzoq muddatli boshqaruv tizimlari. Uzoq muddatli strategiyalar va maqsadlarga erishishga qaratilgan.

Umuman olganda, boshqaruv tizimlari tashkilotlarni samarali boshqarish va ularga muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi. Ularning to'g'ri klassifikatsiyasi va tushunilishi boshqaruv jarayonlarini yaxshilashga yordam beradi.

Sportni boshqarishning hozirgi zamon tizimlari ilg'or texnologiyalarni, yangicha metodologiyalarni va menejment asoslarini qo'llash orqali sport sohasidagi boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish hamda rivojlantirishga yo'naltirilgan. Sport sohasidagi bunday boshqaruv tizimlarining faoliyat doirasi faqatgina sport klublarini yuritish yoki musobaqalar tashkil etish bilangina chegaralanib qolmaydi. Aksincha, ular sport industriyasining barcha yo'nalishlarini, xususan, moliyaviy boshqaruv, marketing faoliyati, kadrlar siyosati, axborot texnologiyalarini

joriy etish va boshqa mavjud resurslardan oqilona foydalanish kabi keng ko'lamli jihatlarni qamrab oladi.

Zamonaviy sport boshqaruvi tizimlari nafaqat sport faoliyatlarini, balki sportning iqtisodiy va ijtimoiy tomonlarini ham boshqaradi, shuning uchun ular keng qamrovli va murakkabdir. Quyida sportni boshqarishning zamonaviy tizimlariga oid ba'zi asosiy jihatlarni keltirilgan:

Sport boshqaruvining yaxlit tizimi deganda, uning faoliyati shunchaki jismoniy mashqlar yoki musobaqalarni tashkil etish bilan cheklanmasdan, aksincha, sport sohasidagi barcha yo'nalishlarni o'z ichiga olishi tushuniladi. Hozirgi zamon boshqaruv tizimlarida sport tashkilotlari o'ziga xos bog'liqlik (integratsiya) va uyg'unlikni (muvofiqlikni ta'minlashga) mavjud mexanizmlar.

Marketing va reklama. Sportni boshqarishning zamonaviy tizimlarida marketing va PR (jamoatchilik bilan aloqalar) muhim ahamiyat kasb etadi. Sport klublari va federatsiyalari o'z brendlarini kuzatish hamda targ'ib qilishda ilg'or texnologiyalardan (masalan, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli reklama) unumli aniqlashlar.

Moliyaviy boshqaruv. Sport klublari va tashkilotlari moliyaviy tizimlarni (byudjetni boshqarish, sponsorlash, homiylik) samarali tashkil etishga harakat qilishadi. Zamonaviy boshqaruv tizimlari moliyaviy resurslarni jalb qilish va ularni taqsimlash uchun ilg'or tizimlardan foydalanadi.

Sport federatsiyalari va tashkilotlarining boshqaruvi

Sportni boshqarishning yana bir muhim jihati — sport federatsiyalari va xalqaro tashkilotlarning roli. Zamonaviy boshqaruv tizimlarida sport federatsiyalari sportning yuksalishini boshqarish, qoidalarni belgilash, normativ-huquqiy

asoslarni yaratish va musobaqalarni tashkil etishda muhim o'rin tutadi.

Xalqaro sport tuzilmalari. Jahon miqyosida sportni boshqarishda Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ), FIFA, UEFA, IAAF kabi nufuzli xalqaro sport tashkilotlari yetakchilik qiladi. Ushbu tuzilmalar sport sohasining global siyosatini yo'naltirib, xalqaro miqyosdagi yirik sport anjumanlari va musobaqalarini uyushtirish mas'uliyatini o'z zimmlariga oladilar.

Milliy sport federatsiyalari. Har bir davlatda muayyan sport turlari bo'yicha maxsus federatsiyalar faoliyat olib boradi. Ularning asosiy vazifalari o'z yo'nalishlaridagi sport turlarini rivojlantirish, sportni keng jamoatchilik orasida ommalashtirish hamda mamlakatning sportga oid qonunchilik bazasini yaratish va takomillashtirish jarayonlarida qatnashishdan iborat.

Tizimlar to'g'risida tushuncha va ular klassifikatsiyasi.

Moddiy dunyo juda ko'p tizimdan tashkil topgan. Tizim - "Sistema" so'zi grekcha bo'lib qonuniy jihatdan bir-biriga bog'langan ko'plab unsurlarning ma'lum bir yaxlitligini ifodalaydi. Unsurlar - murakkab yaxlit narsaning tarkibiy qismidir.

Tizimli yondashuv nuqtai nazaridan qaraganda, ishlab chiqarish jarayoni axborot almashinuvi bilan uyg'unlashganda kibernetik tizim vujudga keladi. Tizim o'z tarkibidagi elementlarning sifati va holati bilan tavsiflanadi, boshqa tizimlar bilan o'zaro aloqadorlikda faoliyat ko'rsatadi hamda doimiy harakatda va o'zgarishda bo'ladi.

Tizimlar ko'plab shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Ularning xilma-xilligiga qaramasdan, ularni shartli ravishda quyidagi turlarga tasniflash mumkin: texnik, texnologik, biologik, tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlar.

Tizimlarning har bir turi o'ziga xos aniq vazifalarni bajaradi:

Texnik tizim - o'zaro bog'liq uskunalar majmuasidan, shu jumladan, elektron hisoblash mashinalari (EHM)ni ham o'z ichiga oladi (bu korxonaning ishlab chiqarish salohiyatini aks ettiradi);

Texnologik tizim - qoidalar, me'yorlar va standartlar yig'indisidan, shuningdek, marketing xizmatlarini ham qamrab oladi;

Tashkilot tuzilmasi ishlab chiqarish (yoki faoliyat) jarayonlarining samaradorligini ta'minlashga, mavjud kadrlar salohiyatidan oqilona foydalanishga va boshqaruvning tegishli tashkiliy shakllarini yaratishga imkon beradi.

Texnik, texnologik va tashkiliy tizimlar birgalikda iqtisodiyotni boshqarishning tashkiliy-texnik jihatlarini ta'minlaydi.

Har bir tizim unsurlari doimo o'zaro ta'sir ostida bo'lib, bu jarayon tizim unsurlari o'rtasidagi bog'liqlik vositasida ifodalanadi. Shunday qilib, unsur - bu har bir tizim tarkibini tashkil etuvchi qismidir. Texnikaviy tizim unsurlari o'rtasidagi bog'liqlik moddiydir, masalan, avtomobil dvigatelining krivoshin-shatunli mexanizmi moddiy jixatdan bir-biri bilan bog'liq turli qismlardan iboratdir. Ijtimoiy-iqtisodiy tizim unsurlari o'rtasidagi bog'liqlik axborot aloqalaridir. Axborot tizimi sifatida o'rganiluvchi ishlab chiqarish murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizimdir.

Inson eng muhim va faol unsur bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy tizim asosini ijtimoiy, jamoa, shaxsiy manfaatlar: siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, mexnat manfaatlari tashkil etadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy tizim o'zaro bog'liq, ammo alohida bo'lgan ikkita - boshqaruvchi va boshqariluvchi - quyi tizimlardan tarkib topadi. Quyi tizim - bu umumiy tizim doirasida muayyan belgilari bilan ajralib turadigan, o'ziga xos jihatlariga ega bo'lgan va tizimning qolgan elementlari bilan aloqador bo'lgan tarkibiy

qismidir. Umumiy tizimning ko'lamini va tuzilishiga qarab, quyi tizimni alohida, mustaqil tizim sifatida ham tahlil qilish mumkin.

Boshqaruvchi quyi tizim korxona yoki konserning boshqaruv faoliyatini, ya'ni, insonlar jamoasiga aniq maqsadlar yo'lida yo'naltirilgan ta'sir ko'rsatish jarayonini amalga oshiruvchi elementlar va quyi tizimlarni o'z ichiga oladi. Boshqariluvchi quyi tizim esa korxona yoki konserning bevosita moddiy ne'matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish faoliyatini ta'minlaydigan elementlar va quyi tizimlarni o'z ichiga oladi.

Moddiy tizim sifatida qaraladigan ishlab chiqarish jarayoni ishlab chiqarish vositalari hamda mehnat predmetlarini tayyor mahsulotga aylantiruvchi faoliyatlar majmuasini o'z ichiga oladi.

Nazorat savollari.

1. Boshqaruv tizimi nima? Uning asosiy vazifalari va maqsadlari qanday?
2. Boshqaruv tizimlarining sport tashkilotlarida qanday o'rni bor?
3. Boshqaruv tizimining komponentlari nimalardan iborat?
4. Boshqaruv tizimining asosiy tamoyillari qanday? Ularning har biri haqida qisqacha tushuncha bering.
5. Boshqaruvning ko'p darajali tizimi va boshqaruvning bir darajali tizimi o'rtasidagi farqlar nimalardan iborat?
6. Tizimli boshqaruvda rahbarning o'rni va vazifalari qanday aniqlanadi?
7. Boshqaruv tizimlari qanday asosiy turlarga bo'linadi? Har bir turi haqida tushuncha bering.
8. Markazlashgan boshqaruv tizimi va disperslashtirilgan boshqaruv tizimi o'rtasidagi farqni tushuntiring.
9. Tizimli boshqaruv va vaziyatli boshqaruv o'rtasidagi farqlarni tushuntiring.

10. Boshqaruv tizimining o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanligi qanday ta'minlanadi?

11. Sport tashkilotlarida boshqaruv tizimlarining o'zgarishlarga moslashuvi uchun qanday omillar muhim?

4.2. Sport menejmentda tizimli yondashuv

Menejmentda tizimli yondashuvning asosiy mohiyati shundan iboratki, boshqaruv obyekti murakkab ijtimoiy-iqtisodiy, o'zgaruvchan tizim, ya'ni ichki tartib va o'zaro aloqadorlikka ega bo'lgan, yaxlit bir butunlikni tashkil etuvchi unsurlar yig'indisi sifatida tadqiq etiladi. Ushbu yondashuv boshqariladigan obyektning barcha tarkibiy qismlarining uyg'un faoliyat yuritishini kafolatlaydi, beryoqlama qarashlarni chetlab o'tadi hamda tizimning turli elementlari o'rtasidagi nomuvofiqliklar va ziddiyatlarni bartaraf etishga ko'maklashadi. Shu bois, uni nafaqat boshqaruv obyektiga, balki bevosita boshqaruv jarayonining o'ziga nisbatan ham qo'llash zarur.

Murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizimni o'rganish jarayonida menejmentda tizimli yondashuv mohiyati asosan quyidagilardan iborat:

- boshqaruv maqsadlarini yaratish;
- qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirishdan eng kam xarajat qilib, eng katta samaraga ega bo'lish;
- maqsad, usul va ularga erishish vositalariga miqdoran baho berish va faoliyatning rejalashtirilgan natijalariga ega bo'lishning barcha imkoniyatlarini baholash.

Menejmentda tizimli yondashuvning qo'llanilishi ko'pgina muammolarning samarali yechimini topish uchun zamin yaratadi. Bu yondashuv maqsadlarni aniq ifodalashga, bajarilishi kerak bo'lgan vazifalar ko'lamini va ularning o'ziga xos jihatlarini

anglashga, tizim ichidagi bo'ysunish tartibini yo'lga qo'yishga, shuningdek, qaror qabul qilish va uning ijrosi bo'yicha majburiyat hamda mas'uliyatni taqsimlashga imkon beradi.

Tizimli yondashuvning bosh maqsadi butun tizim faoliyatining samaradorligini yuksaltirishdir.

Umuman olganda, vaziyatni baholashda va barcha holatlar hamda ularning ehtimoliy oqibatlarini inobatga olgan holda boshqaruv qarorlarini qabul qiluvchi har bir rahbar uchun tizimli yondashuvni qo'llash zarur hisoblanadi. Boshqaruvda tizimli yondashuvni qo'llash rahbardan mantiqiy fikrlashni, ya'ni har bir qarorni qabul qilish va uni asoslash jarayonida tizimning umumiy maqsadini aniqlashni hamda barcha quyi tizimlar faoliyatini ana shu maqsadga erishishga yo'naltirishni taqozo etadi. Bunda har bir tizim o'zidan kattaroq tizimning bir bo'lagi sifatida ko'rib chiqiladi va uning rivojlanish maqsadi ushbu yirikroq tizimning rivojlanish maqsadi bilan uyg'unlashtiriladi.

Tizimli yondashuvni qo'llash natijasida aniqlashtirilgan va kengaytirilgan ma'lumotlar bazasidan samarali foydalanish imkoniyati yuzaga keladi, bu esa o'z navbatida axborot to'plash va uni qayta ishlash zaruratini keltirib chiqaradi. Iqtisodiyot tarkibidagi o'zgarishlar to'g'risida ilmiy asoslangan va aniq ma'lumotlarga ega bo'lmasdan turib, uning samaradorligini oshirish yo'llarini belgilash mushkul.

Xulosa qilib aytganda, respublika iqtisodiyotini o'zaro chambarchas bog'liq jarayonlar majmui sifatida ko'rib chiqish mumkin. Har qanday jarayon natijasida muayyan mahsulot vujudga keladi va bu jarayon ma'lum bir xarajatlar yig'indisi bilan bog'liq bo'ladi. Ikki jarayon o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'lib, bunda bir jarayon mahsuloti bo'lgan ko'mir elektroenergetika uchun resursdir. Bunday aloqalar tarmog'i bir-biriga bog'liq unsurlar tizimini tashkil etadi.

Sport menejmentida tizimli yondashuv — bu sport tashkilotlarining faoliyatini boshqarishda va rivojlantirishda kompleks va integratsiyalangan yondashuvni anglatadi. Bu yondashuvning maqsadi tashkilotning barcha elementlarini bir butun sifatida ko'rib chiqish, ularning o'zaro bog'liqligini tushunish va samaradorlikni oshirishdir. Tizimli yondashuvning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Tizim sifatida qarash

Sport menejmentida tizimli yondashuv, sport tashkilotini bir tizim sifatida ko'rib chiqadi. Bu tizim ichki va tashqi omillarni, resurslarni, jarayonlarni va natijalarni o'z ichiga oladi. Har bir elementning qanday qilib bir-biriga ta'sir qilishi va umumiy natijaga erishishga qanday yordam berishini aniqlash muhimdir.

2. O'zaro bog'liqlik

Tizimli yondashuvda barcha bo'limlar va jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va aloqalar ko'rib chiqiladi. Masalan, marketing, moliyaviy boshqaruv va kadrlar boshqaruvi o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar natijalar va samaradorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

3. Rejalashtirish va nazorat

Tizimli yondashuv rejalashtirish va nazorat jarayonlarini integratsiyalashga yordam beradi. Sport tashkilotlari maqsadlariga erishish uchun qanday strategiyalarni ishlab chiqish va bu jarayonlarda nazorat qilish zarurligini tushunishadi.

4. Tizimli yondashuv

Sport tashkilotlarini tahlil qilishda faqatgina ichki jihatlarni emas, balki ularning faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi tashqi muhit — xususan, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va texnologik omillarni ham e'tiborga oladi.

5. Innovatsiyalar va o'zgarishlar

Tizimli yondashuv sport tashkilotlariga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va o'zgarishlarga tayyor turish imkonini beradi. Bu, sportni rivojlantirish va yangi imkoniyatlardan foydalanish uchun muhimdir.

6. Samaradorlik va natijalar

Tizimli yondashuv sport tashkilotlarining faoliyatini baholash va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Boshqaruvchilarga natijalarni kuzatish va tahlil qilish, shuningdek, o'z faoliyatini yaxshilash uchun zarur choralarni ko'rishga imkon yaratadi.

7. Xodimlarning ishtiroki

Tizimli yondashuv xodimlarni faol ishtirok etishga, ularning fikrlarini va g'oyalarini hisobga olishga yordam beradi. Bu jamoa ruhini oshirish va tashkilot ichidagi aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

Umuman olganda, sport menejmentida tizimli yondashuv sport tashkilotlarini samarali boshqarish va ularning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv tashkilotning barcha jihatlarini bir butun sifatida ko'rib chiqishga yordam beradi va muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy elementlarni birlashtiradi.

Sport menejmentda tizimli yondashuv – bu sportni boshqarish jarayonida barcha resurslar, jarayonlar va sub'ektlarni o'zaro bog'lab, tashkilotning umumiy maqsadlariga erishish uchun bir butun sifatida ko'rib chiqadigan metodologiyadir. Tizimli yondashuv boshqaruv jarayonlarini yagona tizim sifatida tashkil etishga asoslanadi va tashkilotning barcha qismlarining o'zaro bog'lanishi va integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan.

Tizimli yondashuvning asosiy tamoyillari:

1. Tizimning o'zaro bog'langanligi. Tizimli yondashuvda sport tashkiloti yoki klubi yagona tizim sifatida qaraladi, bunda barcha bo'limlar, jarayonlar va resurslar bir-biriga bog'langan va bir-biriga ta'sir qiladi. Boshqaruvning har bir elementini alohida emas, balki tizimning bir qismi sifatida ko'rish kerak. Har bir qaror yoki harakat boshqa jarayonlarga ta'sir qiladi, shuning uchun har bir elementning o'zaro aloqasini hisobga olish zarur.

2. Tizimli fikrlash. Tizimli yondashuv sport menejmentida tizimli fikrlashni rivojlantiradi. Bu qarorlar qabul qilish jarayonida barcha tizimni (sport klubi, federatsiya, sportchilar, homiylar, auditoriya) va uning bo'limlarini bir butun sifatida ko'rib chiqish, shu bilan birga uning ichki va tashqi omillarini hisobga olishni anglatadi.

3. Ma'lumotlar va axborot oqimlari. Tizimli yondashuvda axborot oqimlari va ma'lumotlar tizimning ajralmas qismi sifatida ko'riladi. Samarali boshqarish uchun to'g'ri va vaqtida axborot olish, uni tahlil qilish va tarqatish muhimdir. Tizimning har bir bo'limi o'z faoliyatini yuritish uchun ma'lumotlarga tayanadi va bular o'zaro bog'langan holda ishlaydi.

4. Tashqi va ichki omillarni hisobga olish. Tizimli yondashuvda sport tashkiloti yoki sport klubi o'z faoliyatini faqat ichki omillar (masalan, ichki resurslar, kadrlar, texnologiyalar) emas, balki tashqi omillar (masalan, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ekologik faktorlar) asosida ham olib boradi. Tashqi omillarni hisobga olish tashkilotning o'z faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishiga yordam beradi.

5. Resurslarni samarali taqsimlash. Tizimli yondashuvda barcha resurslar, jumladan, inson resurslari, moddiy va moliyaviy resurslar o'rtasida samarali taqsimlashga alohida e'tibor qaratiladi. Har bir bo'lim yoki jarayon o'ziga mos

resurslarni olishi kerak, va ular bir-biriga muvofiq tarzda ishlashi lozim.

6. Dinamiklik va o'zgaruvchanlikka moslashish. Tizimli yondashuv sport menejmentida o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishni ta'minlaydi. Tizimlar doimiy ravishda o'zgaradi va rivojlanadi, shuning uchun sport menejerlari o'z boshqaruv jarayonlarini dinamik sharoitlarga moslashtira olishlari kerak.

Tizimli yondashuvning sport menejmentidagi afzalliklari:

- Tizimli yondashuv sportni boshqarish jarayonida bir nechta omillarni (moliya, marketing, kadrlar boshqaruvi, sportchilarni tayyorlash) birlashtirib ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu yondashuv barcha tizimning samaradorligini oshirishga yordam beradi:

- Tizimli yondashuvda sport tashkilotining barcha resurslari o'zaro moslashtiriladi va shu orqali maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan eng samarali resurslar taqsimlanadi. Bu tizim resurslarning isrofgarchiligini oldini olishga va ulardan maksimal darajada foydalanishga yordam beradi:

- Tizimli yondashuv yangi texnologiyalarni, innovatsion strategiyalarni va yondashuvlarni joriy qilishda yordam beradi. Sport menejerlari tizimli fikrlash orqali yangi texnologiyalar va metodlarni o'z faoliyatlariga joriy etish imkoniga ega bo'ladilar:

- Tizimli yondashuv tashqi va ichki omillarni hisobga olgan holda qarorlar qabul qilishni ta'minlaydi, bu esa sport tashkilotiga yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklarni oldini olishda yordam beradi. O'zgaruvchan sharoitlarga moslashish va tizimni doimiy ravishda takomillashtirish sport tashkilotining barqarorligini ta'minlaydi.

Tizimli yondashuvda boshqaruvning asosiy bosqichlari:

- Tizimli yondashuvda boshqaruv jarayoni avvalo tahlil qilish va rejalashtirishdan boshlanadi. Bunda mavjud resurslar, imkoniyatlar, xavflar va muammolar tahlil qilinadi va maqsadlarga erishish uchun strategik reja ishlab chiqiladi:

- Tizimli boshqaruvda sport tashkilotining har bir bo'limi va resurslar o'rtasidagi o'zaro aloqalar aniq belgilab qo'yiladi. Bunda tashkilotning tuzilmasi, funksiyalari va mas'uliyatlar taqsimoti samarali boshqaruv uchun muhim ahamiyatga ega:

- Tizimli yondashuvni amalga oshirishda barcha rejalar va qarorlar boshqaruv jarayonlariga asoslanadi. Bu bosqichda strategiya va rejalariga muvofiq ravishda harakatlar amalga oshiriladi va natijalar kuzatib boriladi:

- Tizimli yondashuvda faoliyatning samaradorligini baholash va nazorat qilish juda muhimdir. Bunda boshqaruv tizimi tomonidan amalga oshirilgan harakatlar, resurslardan foydalanish va o'zgarishlar tahlil qilinadi va zarur o'zgartirishlar kiritiladi:

Sportni boshqarishda tizimli yondashuvning asosiy yo'nalishlari:

1. Sport klublari va jamoalarini boshqarishda tizimli yondashuvning o'rni. Sport klublari faoliyatini yo'lga qo'yish jarayonida tizimli yondashuvning qo'llanilishi jamoaning resurslaridan unumli foydalanishni ta'minlaydi. Shuningdek, u murabbiylar va sportchilarning tayyorgarlik mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish hamda musobaqalarni samaradorlik bilan o'tkazishga ko'maklashadi.

2. Sport tadbirlarini boshqarish. Sport tadbirlarini (masalan, musobaqalar, chempionatlar, turnirlar) o'tkazish jarayonida tizimli yondashuv mavjud resurslarni (moliya, vaqt va inson omili kabi) eng maqbul tarzda taqsimlashga hamda

tadbirlarning muvaffaqiyatli o'tkazilishini kafolatlashga yordam beradi.

3. Sport marketing. Tizimli yondashuv marketing strategiyalarini ishlab chiqishda va sport brendlarini yaratishda samarali ishlaydi. Marketingni boshqarish jarayonida reklama, homiylik, va ijtimoiy tarmoqlarni boshqarish kabi omillarni birlashtirish zarur.

4. **Sport moliyasini boshqarish.** Tizimli yondashuv moliyaviy resurslar va byudjetlarni boshqarish, sponsorlash va homiylik faoliyatlarini samarali tashkil qilishda yordam beradi. Bu orqali sport tashkilotlari o'z faoliyatlarini moliyaviy jihatdan barqarorlashtiradi.

5. Sport klublari va jamoalarini boshqarishda tizimli yondashuvning o'rni. Sport klublari faoliyatini yo'lga qo'yish jarayonida tizimli yondashuvning qo'llanilishi jamoaning resurslaridan unumli foydalanishni ta'minlaydi. Shuningdek, u murabbiylar va sportchilarning tayyorgarlik mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish hamda musobaqalarni samaradorlik bilan o'tkazishga ko'maklashadi.

Tizimli yondashuv sport menejmentida samarali boshqaruvni ta'minlash uchun zarur metodologiya hisoblanadi. U sport tashkilotlarining ichki va tashqi omillarni hisobga olgan holda boshqaruv jarayonlarini yaxshilashga yordam beradi.

Nazorat savollari.

1. Tizimli yondashuvning asosiy maqsadi nima?
2. Tizimli yondashuv sport menejmentida qanday qo'llaniladi?
3. Tizimli yondashuvda tizim qanday komponentlardan iborat bo'ladi?

4. Sport tashkilotida tizimning o'zaro bog'langanligi qanday ta'minlanadi?

5. Sport tashkilotida tizimli boshqaruvni yaratish uchun qanday jarayonlar amalga oshiriladi?

6. Tizimli fikrlashni sport menejmentida qanday qo'llash mumkin?

7. Sport menejmentida tizimli yondashuvga asoslangan strategik rejalashtirish qanday amalga oshiriladi?

8. Sport menejmentida tizimli yondashuv orqali qanday risklarni boshqarish mumkin?

9. Sport menejmentida tizimli yondashuvning asosiy afzalliklari nimalardan iborat?

10. Sport tashkilotlari qanday qilib tizimli yondashuv orqali uzoq muddatli strategik maqsadlarga erishishi mumkin?

4.3. Sport menejmentida vaziyatli yondashuv

Boshqaruv vazifalarini amalga oshirish jarayonida korxonalar va tarmoqlar o'rtasidagi mavjud farqlarga, ya'ni vaziyatga oid o'zgaruvchan omillarga e'tibor qaratish muhimdir. Bu omillar ikki turga bo'linadi: tashqi va ichki.

Sport klublari va jamoalarini boshqarishda tizimli yondashuvning o'rni. Sport klublari faoliyatini yo'lga qo'yish jarayonida tizimli yondashuvning qo'llanilishi jamoaning resurslaridan unumli foydalanishni ta'minlaydi. Shuningdek, u murabbiylar va sportchilarning tayyorgarlik mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish hamda musobaqalarni samaradorlik bilan o'tkazishga ko'maklashadi. Korxonalar o'rtasidagi ichki tafovutlarni binolar orasidagi farqlarga qiyoslash mumkin. Misol uchun, binolar o'zining me'moriy uslubi, qurilish materiallari va o'lchamlari bilan bir-biridan ajralib turadi. Bu farqlar tufayli

ulardan biri klub vazifasini bajarsa, boshqasi turar-joy binosi bo'lishi mumkin. Xuddi shunga o'xshab, korxonalarning ichki xususiyatlari ularning faoliyat yo'nalishlarini (vazifalarini) belgilab beradi.

Bu ichki omillarni ma'lum darajada nazorat ostiga olish imkoniyati mavjud bo'lib, ular ko'pincha boshqaruv tomonidan qabul qilingan qarorlar natijasida shakllanadi. Rahbariyatning ichki o'zgarishlarga doir qabul qiladigan qarorlari korxonaning qay darajada samarali va unumli faoliyat ko'rsatishini belgilab beradi.

Menejmentda vaziyatli yondashuv — bu boshqaruv yondashuvlaridan biri bo'lib, uning asosiy g'oyasi shundan iboratki, boshqaruv uslubi har bir vaziyatga, muhitga va jamoa a'zolarining ehtiyojlariga qarab moslashtirilishi kerak. Bu yondashuv rahbarning boshqaruv uslubini sportchilarning yoki xodimlarning tayyorgarlik darajasiga, motivatsiyasiga va vaziyatning o'ziga qarab o'zgartirishini ta'minlaydi.

Vaziyatli yondashuvning asosiy tushunchalari quyidagilar:

- Vaziyatli yondashuvning eng asosiy tamoyili, boshqaruv uslubining har doim bir xil bo'lmasligi va vaziyatga qarab o'zgarishi kerakligidir. Masalan, yangi boshlovchilarni boshqarishda rahbar ko'proq yo'riqnomalar va ko'rsatmalar beradi, tajribali xodimlarga esa ko'proq erkinlik va mustaqillik taqdim etadi:

- Vaziyatli yondashuvda rahbar sportchilarning yoki xodimlarning tayyorgarlik darajasini tahlil qiladi. Tayyorgarlik darajasi, asosan, sportchilarning yoki xodimlarning bilim, ko'nikma va motivatsiya darajasi bilan belgilanadi. Boshqaruv uslubi sportchilar yoki xodimlarning tayyorgarligiga qarab tanlanadi.

Korxona faoliyatining samaradorligi ko'plab ichki va tashqi omillarga bog'liq bo'lganligi sababli, uni boshqarishning eng maqbul usuli muayyan vaziyatni inobatga olgan holda aniqlanadi. Aynan shu vaziyatga eng muvofiq keladigan usul eng samarali hisoblanadi. Shu boisdan, muvaffaqiyatli boshqaruv yaxlit (integratsiyalashgan) yondashuvni taqozo etadi.

Vaziyat yondashuvi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tizimli yondashuvda turli xususiy yondashuvlar va boshqaruv vazifalari o'zaro uzviy aloqada ko'riladi. Bu yondashuvda korxona bir qator o'zaro bog'liq quyi tizimlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida o'rganiladi. Tizim nazariyasi rahbarlarga tizimning alohida qismlari orasidagi hamda tizim bilan uni o'rab turgan muhit o'rtasidagi aloqadorlikni tushunishga yordam beradi. Vaziyat yondashuvi tizim nazariyasining amaliy qo'llanilish doirasini kengaytirib, korxonaga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy ichki va tashqi o'zgaruvchan omillarni aniqlashga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun muayyan boshqaruv usullarini aniq vaziyatga moslashtirib qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Sport menejmentida vaziyatli yondashuv — bu boshqaruv faoliyatini aniq sharoitlar va yuzaga kelgan holatlarni inobatga olib amalga oshirishga asoslangan tamoyildir. Mazkur yondashuv sport tashkilotlarining boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda turli omillarni, jumladan, ichki va tashqi muhit sharoitlarini, mavjud resurslarni hamda yuzaga kelgan vaziyatni tahlil qilishni nazarda tutadi. Vaziyatli yondashuvning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

- Vaziyatli yondashuv sport boshqaruvchilarga har xil sharoitlarga moslashish imkonini beradi. Har bir vaziyat o'ziga xos bo'lib, boshqaruv strategiyalari va qarorlari bu sharoitlarni hisobga olib, individual tarzda ishlab chiqiladi:

- Boshqaruv qarorlarini qabul qilishda vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari va talablarini tushunish juda muhimdir. Sport tashkilotlari ichki va tashqi omillarni, raqobat muhitini va foydalanuvchi ehtiyojlarini hisobga olishlari kerak:

- Vaziyatli yondashuvda resurslarni (moliyaviy, insoniy, texnik) samarali taqsimlash muhimdir. Har bir vaziyatda mavjud resurslardan qanday foydalanishni bilish boshqaruv samaradorligini oshiradi:

- Vaziyatli yondashuv xodimlarning fikrlarini va tajribalarini inobatga oladi. Ularning ishtirokini ta'minlash orqali tashkilot ichida muvozanat va jamoaviy ruhni rivojlantirish mumkin:

- Har bir sport tashkiloti o'z joylashgan ijtimoiy va madaniy sharoitlarini hisobga olishi kerak. Vaziyatli yondashuv mahalliy aholi va jamoatchilik bilan muloqot qilishda yordam beradi:

- Vaziyatli yondashuv doirasida boshqaruvchilar o'z qarorlarining natijalarini baholash va tahlil qilish imkoniyatiga ega. Bu, kelajakda yanada samarali strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi:

- Vaziyatli yondashuv sport tashkilotlarida innovatsiyalarni joriy etishga yordam beradi. Muayyan sharoitlarda yangi g'oyalarni sinovdan o'tkazish va rivojlantirish mumkin.

Umuman olganda, sport menejmentida vaziyatli yondashuv boshqaruv jarayonlarini yanada samarali va moslashuvchan qilishga yordam beradi. Bu yondashuv har bir vaziyatni o'ziga xos tarzda ko'rib chiqishga va optimal qarorlar qabul qilishga imkon yaratadi.

Nazorat savollari.

1. Vaziyatli yondashuvning asosiy tushunchasi qanday?
2. Sport menejmentida vaziyatli yondashuvning maqsadi nima?

3. Vaziyatli yondashuvning asosiy tamoyillari nimalardan iborat?

4. Vaziyatli yondashuvda rahbarning boshqaruv uslublari qanday to'rt asosiy kategoriya bo'yicha tasniflanadi?

5. Sport menejerlari qanday usullar orqali jamoaning yoki sportchilarning tayyorgarlik darajasini aniqlaydi?

6. Boshqaruv uslubini tanlashda rahbarlar qanday omillarni hisobga olishlari kerak?

7. Sport jamoasi yoki sportchi uchun qanday holatlar vaziyatni aniqlash va mos boshqaruv uslubini tanlashda muhimdir?

8. Tizimli yondashuv va vaziyatli yondashuv o'rtasidagi farqlarni tushuntiring.

V BOB: SPORT SOHASIDAGI AGENTLIKLER FAOLIYATI VA SPORTCHILAR KARRERASINI BOSHQARISH

5.1. Agentliklarning asosiy vazifalari

Sport inson faoliyatining boshqa turlari kabi professional shaxslarning mehnati bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Chunki, professionalizm tegishli faoliyatni yuqori darajada amalga oshirish va yuqori yutuqlarga erishishni ta'minlaydigan jihatlardan biri sanaladi. Sport sohasidagi faoliyatni ham aynan sportchilar amalga oshiradilar. Boshqa subyektlar esa sportchining yuqori natijalarga erishishiga ko'maklashadilar. Hozirgi davrda ommaviy axborot vositalarida nafaqat mashhur sportchilar va ularning murabbiylari, balki sport dunyosining boshqa muhim ishtirokchilari ham tobora ko'proq e'tibor markazida bo'lmoqda. Ular qatoriga, birinchi navbatda, bosh menejerlar, iste'dodlarni izlab topuvchi skautlar, agentlar hamda turli sport klublari va terma jamoalar faoliyatini ta'minlovchi boshqa mutaxassislar kiradi. Aynan mana shu mutaxassislarning faoliyati tufayli zamonaviy jahon sportida ko'plab muhim masalalar hal etilayotgani va sportchilarning yuksak natijalarga erishishida ularning o'rni beqiyos ekanligi yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Xususan, agentlarning faoliyatiga to'xtaladigan bo'lsak, ularning zimmasiga reklama homiylarini izlab topishdan tortib, o'yinchilar bilan sportga oid, xo'jalik, maishiy va boshqa ko'plab masalalar yuzasidan shartnomalar tuzishgacha bo'lgan keng ko'lamli vazifalar yuklatilgan.

Sport agentligi tarixiga nazar solsak, dastlabki sport menejerlarining qadimgi Rimda gladiatorlarga homiylik qilgan shaxslar ekanligini ko'rishimiz mumkin. Keyinroq, Xitoyda

yakuza (yoki shunga o'xshash jang san'ati ustalari) agentlari paydo bo'lib, ular Uzoq Sharqning eng kuchli jangchilarining bellashuvlarini tashkil etganlar va zarur bo'lsa, ularni tayyorlaganlar (bu an'ana ba'zi joylarda hozirgacha saqlanib qolgan bo'lishi mumkin). Biroq, zamonaviy ma'nodagi haqiqiy sport boshqaruvchilari (menejerlari) faqat XIX asr oxirida, sport va sport musobaqalarining butun dunyoda ommalashuvi davrida paydo bo'ldi. Aynan o'sha davrda sport bilan bog'liq muhitda sport ma'murlari (yoki ma'muriy boshqaruvchilar) deb ataluvchi, mohiyatan vositachilik qiluvchi agentlar shakllana boshladi. Sportchi va agent o'rtasidagi o'zaro huquqiy aloqalar ularning hamkorligidagi eng muhim jihat hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, sportchi o'z agentiga va eng muhimi, agent o'zi vakillik qilayotgan sportchiga ishonishi kerak. Shunday qilib, sport agentining bevosita harakatlariga quyidagilar kiradi: sportchi shartnoma tuzganida, sportchilarning transfer o'tishlarini hujjatlashtirish; tuzilgan shartnomalarni bajarish; mijoz (sportchi) bilan maslahatlashish; sportchi yoki jamoani ma'lum bir sportchi/jamoa bilan shartnoma munosabatlariga kirishishga tayyor bo'lgan potentsial kontragentlar to'g'risida xabardor qilish; sportchi nomidan uning manfaatlarini to'liq hurmat qilgan holda muzokaralar olib borish; sportchi uchun foydali bo'lgan hamkorlik bo'yicha takliflarni tanlash, sportchining tijorat huquqlaridan foydalanish bo'yicha kelishuvlarni taqdim etish. Sportchilar va murabbiylarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularni sport klublarida ishga joylashtirishda suiste'mollik va huquqbuzarliklarning oldini olish, shuningdek, ko'rsatilayotgan agentlik xizmatlari sifatini oshirish maqsadida sport agentlari akkreditatsiyadan o'tkaziladi. Bizning fikrimizcha, sport agenti faoliyatining asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

1. Huquqiy yordam. Asosiy vazifa - sportchi va ish beruvchi o'rtasida shartnoma tuzishda huquqiy yordam ko'rsatish:

2. Psixologik yordam. Vazifalardan biri sportchini rag'batlantirishdir:

3. Ilmiy-uslubiy ta'minot va kasbiy faoliyatni rejalashtirish. Agent o'z mijozi shug'ullanayotgan sportning nuanslarini tushunishi, qaysi vektor murabbiylari va jamoa rahbarlari tomonidan boshqarilishini kuzatishi kerak:

4. Tibbiy va biologik yordam. Sportchining professional faoliyatida uning jismoniy salomatligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu sababli, agent atletning sog'ligi va uning tiklanish jarayonlariga oid barcha masalalarni doimiy kuzatuv ostida tutishi zarur. Bundan tashqari, atletning hayoti va salomatligini sug'urta qilish ushbu faoliyatning muhim bir bo'lagini tashkil etadi:

5. Moliyaviy maslahat va boshqaruv. Agent sportchining daromadlarini to'g'ri yo'naltirish, xususan, ularni foydali sarmoyalarga aylantirish hamda kelgusida shaxsiy kapitalini samarali boshqarish bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatishi uchun iqtisodiy jarayonlar (yoki iqtisodiyot tamoyillari) haqida yetarli bilimga ega bo'lishi talab etiladi:

6. Maslahat berish (Konsalting). Bu xizmat sportchi va uning oila a'zolarini turmushdagi (yoki kundalik) muammolardan himoyalash uchun talab etiladi. Sportchilar uchun dam olishni tashkil etish va hokazo kiradi;

7. Sportchi faoliyatini tugatgandan keyingi hayotga tayyorlash. Shuningdek, bizningcha, ushbu yo'nalish sportchiga ta'lim olishda ko'maklashishni ham o'z ichiga olishi kerak. Sportchining faoliyat davri qisqa ekanligini inobatga olib, pensiya ta'minoti masalasiga dastlabki bosqichlardan e'tibor qaratish lozim:

8. "Jamoatchilik bilan aloqalarni yo'lga qo'yish". Boshqa har qanday tadbirkorlik sohasida bo'lgani singari, puxta o'ylangan media-reja tijoriy muvaffaqiyatga erishishning muhim shartidir. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish uchun agent keng ko'lamli professional aloqalarga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Sport sohasidagi agentliklar sportchilar karerasini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Ular sportchilarning professional rivojlanishiga yordam berish, shartnomalarni muzokara qilish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish va sportchilarni tadbirlarda ishtirok etishga tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Agentliklarning asosiy vazifalari:

1. Shartnomalar muzokarasi. Agentlar sportchilar uchun professional jamoalar bilan shartnomalar tuzishda yordam beradi. Ular eng yaxshi shartlarni taqdim etish uchun taraflar o'rtasida muzokaralar olib boradi.

2. Marketing va brend yaratish. Agentliklar sportchilarga o'z brendlarini rivojlantirishda yordam beradi, shuningdek, ularning obrazini yaxshilash uchun reklamalar va sponsorlik shartnomalarini amalga oshiradi.

3. Karyera rejalashtirish. Sportchilarni kelgusi karyera yo'llarini rejalashtirishda, masalan, professional sportni tugatgandan so'ng boshqa sohalarga o'tishda qo'llab-quvvatlash.

4. Huquqiy yordam. Agentlar sportchilarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishda yordam berishi mumkin, shu jumladan shartnomalar, litsenziyalar va boshqa huquqiy masalalar bo'yicha.

5. Tadbirlar va ko'rgazmalar. Agentliklar sportchilarni turli tadbirlarda ishtirok etishga tayyorlaydi, shuningdek, media bilan ishlashni tashkil qiladi.

Sportchilar uchun agentlik tanlashda e'tibor berish kerak bo'lgan omillar:

Tajribasi va obro'si: Agentlikning sport sohasidagi tajribasi va muvaffaqiyatlari.

Munosabatlar tarmog'i: Agentlikning boshqa sport jamoalari, sponsorlar va media bilan munosabatlari.

Shaxsiy yondashuv: Sportchining ehtiyojlari va maqsadlarini tushunish va hurmat qilish qobiliyati.

Agentlik turlari:

Umumiy agentliklar: Har xil sport turlari bilan shug'ullanuvchi agentliklar.

Maxsus agentliklar: Muayyan sport turi yoki faoliyatga ixtisoslashgan agentliklar.

Agent va sportchi o'rtasidagi munosabat:

Ishonch va o'zaro manfaat:

Agent sportchining manfaatlarini himoya qilishi va rivojlantirishi kerak.

Komissiya: Agentlar o'z xizmatlari uchun sportchidan komissiya oladi, odatda shartnoma qiymatining foizi sifatida.

Agentliklar va sponsorlik: Agentliklar sportchilarga sponsorlar bilan aloqalarni o'rnatishda yordam beradi va shartnomalarni amalga oshiradi.

Sport agentliklari sportchilar va mutaxassislar uchun muvaffaqiyatli karyera yo'lini tanlashda va rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o'zaro manfaatli hamkorlik asosida ishlaydi va sportchilarni turli xil imkoniyatlar bilan ta'minlaydi.

Sportchi karerasini boshqarish — bu sportchining professional faoliyatini rejalashtirish, rivojlantirish va boshqarish jarayonidir. Bu jarayonda turli yo'nalishlar va strategiyalar mavjud.

5.2. O'zbekiston va xorijda sport sohasida agentlik faoliyatining xususiyatlari va rivojlanishi

Mamlakatimizda ro'y bergan tub ijtimoiy-iqtisodiy va davlat boshqaruvi sohasidagi o'zgarishlar jamiyatning ijtimoiy-madaniy jabhalarida, jumladan, jismoniy tarbiya va uning milliy tizimida sezilarli yangilanishlarga olib keldi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayoni hamda XX asrning 90-yillaridagi sport taraqqiyotining o'ziga xos obyektiv qonuniyatlari natijasida professional tijorat sportining bosqichma-bosqich shakllanishi va rivojlanishi kuzatildi.

Ushbu islohotlar sport harakatidagi ustuvor yo'nalishlarning o'zgarishiga turtki bo'ldi va professional sportni biznes tamoyillariga asoslangan tomoshabop sohaga aylantirish uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirdi. Sportning tijoriy jihatlari tobora yaqqolroq namoyon bo'la boshladi. Musobaqalar, sportchilar va murabbiylarning bozor bahosi sezilarli darajada yuksaldi. Islohotlar professional sport tashkilotlari faoliyatining barcha jabhalariga — huquqiy maqomidan tortib, sportchilar bilan mehnat munosabatlari va tashkiliy tuzilmasigacha — o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bundan tashqari, nafaqat professional sportni moliyalashtirish manbalari, balki uning davlat qadriyatlari tizimidagi o'rni ham tijorat sporti manfaatlarini nuqtai nazaridan o'zgarishlarga uchradi.

Yaqin o'tmishda qabul qilib bo'lmaydigan tuyulgan holatlar bugungi kunda odatiy holga aylangan. Bunga misol tariqasida professional sportchilarning nisbatan yuqori daromadlari hamda muayyan sportchining bir klubdan ikkinchisiga o'tishi (transferi) uchun to'lanadigan katta miqdordagi mablag'larni keltirish mumkin.

Zamonaviy global sportning mohiyati quyidagilardan iborat:

• **Kasbiy faoliyat sohasi.** Bu, eng avvalo, sportchilar va ularning murabbiylari uchun professional mehnat yuritish maydonidir;

• **Tadbirkorlik yo'nalishi.** Sport va marketing agentliklari, sport menejerlari hamda promouterlar, shuningdek, telekanallar va boshqa ommaviy axborot vositalari uchun biznes faoliyatini amalga oshirish imkoniyatidir;

• **Brendni ilgari surish vositasi.** Homiylar uchun o'z mahsulotlari va savdo belgilarini bozorga tanitishning samarali usulidir;

• **Ijobiy imidj yaratish imkoniyati.** Kompaniyalar uchun xaridorlar ongida o'zlarining ijobiy va jozibador qiyofasini (obrazini) shakllantirish uchun qulay platformadir;

• **Ijtimoiy hodisa.** Keng jamoatchilik tomonidan natijalari katta qiziqish bilan kuzatiladigan va muhokama qilinadigan ijtimoiy voqelikdir.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarning zimmasiga yuklatilgan asosiy vazifalardan biri sportchining har tomonlama rivojlanishini ta'minlashdir. Ushbu ko'p qirrali jarayonga murabbiylar, o'qituvchilar, ota-onalar, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xodimlari hamda sport menejerlari jalb etiladi. Biroq, dunyo tajribasida ushbu jarayonda faol ishtirok etadigan muhim bir tomon – sport agentlari faoliyati mamlakatimizda hanzuz yetarlicha e'tibor qozonmagan.

O'zbekiston sportida tez-tez kuzatiladigan muammo – bu yosh sportchining professional sport muhitiga mustaqil moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishi yoki yangi sharoitlarda o'zini yo'qotib qo'yishidir. Bunday holatlar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin, masalan, professional sportdagi og'ir jismoniy talablarga bardosh bera olmaslik, yosh

sportchining asosiy tarkib uchun raqobatga psixologik jihatdan tayyor bo'lmasligi va shu kabi boshqa omillar.

Bundan tashqari, o'smirlik davriga xos qiyinchiliklar ham mavjud: 16-18 yoshida ilk professional shartnomasini imzolab, muntazam daromad topa boshlagan yosh sportchida aksariyat hollarda moddiy manfaatlarni qondirish (masalan, diskotekalar, ko'ngilxushliklar, nosog'lom hayot tarzi va hokazolar) birinchi o'ringa chiqib qoladi. Ota-onalar, tabiiyki, farzandiga eng yaxshi niyatlarni tilaydilar, biroq ularning sport faoliyatining nazariy-uslubiy va tashkiliy-amaliy jihatlaridagi kasbiy bilimlari (kompetensiyalari) darajasi ko'pincha zamonaviy sportning talablariga mos kelmaydi.

Shu bois, sportchiga o'ylamasdan qilinadigan xatti-harakatlardan himoya qiluvchi, ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi, uning professional sportga, jumladan, jismoniy jihatdan ham yengilroq moslashishiga imkon beradigan faoliyat (yoki jamoa) tanlashda ko'maklashadigan agent zarur.

Tarixchilar sport agentligining ilk kurtaklarini 1925 yil bilan bog'laydilar. Aynan o'sha yili futbolchi R. Grendj va K. Payl o'z manfaatlarini himoya qilish uchun vakil yollagan edi. 1960-yilda amerikalik Mark Mak Kormak tomonidan IMG agentligiga asos solindi. Bugungi kunga kelib bu agentlik yuzlab taniqli sportchilarning manfaatlarini himoya qiluvchi yirik tuzilmaga aylangan. Hozirgi kunda agentlik faoliyatining professional sportning ajralmas va zaruriy qismiga aylanganiga hech qanday shubha yo'q.

O'zbekistonda sport agentligi faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qator amaliy qadamlar tashlanmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil dekabr oyida qabul qilingan PF-5887-sonli "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida futbolni sifat jihatidan yangi darajaga olib chiqishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida quyidagi vazifalar ko'zda tutilgan:

- Iqtidorli yosh futbolchilarni professional saviyada tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish;

- Ularning obro'li xorijiy futbol klublarida o'ynashlari uchun sharoit yaratish;

- Shuningdek, o'yinchilarning huquqiy va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida "futbol agentlari" (vositachilar) institutining professional faoliyatini tashkil etish.

Bundan tashqari, mazkur Farmonda futbol sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish yo'lida xalqaro standartlarga muvofiq tarzda futbol agentlari (vositachilar) faoliyatini tartibga solish va ularni akkreditatsiyadan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni ishlab chiqish hamda tasdiqlash muhim vazifalardan biri sifatida ko'rsatib o'tildi.

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonunining "Asosiy tushunchalar"ga bag'ishlangan 3-moddasiga ko'ra, sport agenti deganda, sportchining vakili sifatida va uning manfaatlarini himoya qilgan holda shartnomaviy asosda faoliyat ko'rsatuvchi hamda imzolangan shartnomalar shartlarining bajarilishi va sportchining huquqlariga amal qilinishini ta'minlovchi shaxs tushuniladi.

Umuman olganda, sport agenti (ba'zan maslahatchi deb ham yuritiladi) sportchining nomidan shartnoma shartlari bo'yicha muzokaralar olib boradi, unga huquqiy, tijorat, maishiy, maslahat va boshqa turdagi xizmatlarni ko'rsatadi hamda o'z xizmatlari uchun ma'lum bir haq (gonorar) oladi.

Sport agentining zimmasiga quyidagi majburiyatlar yuklanishi mumkin:

- Tijoriy va logistika (yoki transport) xizmatlarini ko'rsatish, savdo-sotiqqa oid ma'lumotlarni to'plash hamda muzokaralar yuritish;

- Sportchilar va san'atkorlarning chiqishlariga oid shartnomalarni tuzish jarayonini tashkil etish, muzokaralar olib borish, shartnoma bandlarini tushuntirish hamda ularning bajarilishini nazorat qilish;

- Mijoz nomidan kitoblar nashr etish, sahna asarlarini qo'yish, musiqa asarlarini ijro etish, ularni yozib olish va musiqa mahsulotlarini sotish bo'yicha shartnomalarni imzolash;

- Shu kabi boshqa tegishli vazifalarni bajarish;

- Zarur hollarda boshqa xodimlarning faoliyatini muvofiqlashtirish (yoki rahbarlik qilish).

Xulosa qilib aytganda, sport agenti sportchining butun diqqat-e'tiborini mashg'ulot jarayoni va musobaqalarga jamlashiga imkon yaratib, bir vaqtning o'zida prodyuser, top-menejer, shaxsiy ma'mur va tijorat direktori vazifalarini bajaradi. Zamonaviy sportda jismoniy yuklamalar va raqobat darajasi shunchalik yuqoriki, professional sportchining kundalik va tashkiliy masalalarga chalg'ishiga imkoni bo'lmaydi. Bu kabi ishlarni uning nomidan vakolatli shaxslar bajaradi.

Agentning vazifasi – professional sportchiga muayyan sport turining biznes sifatidagi barcha jihatlarini inobatga olgan holda oqilona qarorlar qabul qilishiga ko'maklashishdir. Sportchining kasbiy rivojlanishi va moliyaviy mustahkamligiga erishish agent faoliyatining asosiy maqsadlaridan sanaladi. Ushbu vazifani amalga oshirish ma'lum qiyinchiliklarga ega, negaki agent odatda sportchi va uning potensial ish beruvchilari (bir yoki bir nechta) o'rtasida aloqa o'rnatuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Mana, matnning qayta tahrirlangan va plagiatdan xoli varianti,

Bundan tashqari, agentning o'z sportchisiga nisbatan tarbiyaviy (yoki ustozlik) vazifasi ham mavjud. Sababi shundaki, ko'pgina zamonaviy sportchilarda shaxsiy motivatsiya va faoliyatni iroda bilan boshqarish qobiliyati yetarlicha shakllanmagan.

Bu holat ko'pincha shunga olib keladiki, foydali shartnomani qo'lga kiritgach, ayrim yosh sportchilar rivojlanishdan to'xtab, zaxira o'rindig'ida qolishga moyil bo'ladilar. Shu sababli, agent sportchining ongiga doimiy ravishda quyidagilarni uqtirishi lozim: mashg'ulotlardagi chinakam mehnatgina uni sportda yuksak cho'qqilarga olib chiqishini, murabbiy ko'rsatmasidan biroz ortiqroq harakat qilish zarurligini, kichik yutuqlardan boshlashning hech qanday aybi yo'qligini, zero, mehnatga to'g'ri yondashuv vaqt o'tib katta natijalarga olib kelishini.

Demak, bizning fikrimizcha, sport agenti faoliyatining asosiy vazifalari (yoki yo'nalishlari) quyidagilardan iborat:

1. «Huquqiy ta'minot». Bu yo'nalish, eng avvalo, sportchi va ish beruvchi o'rtasida shartnoma tuzish jarayonini qamrab oladi;
2. «Ruhiiy ko'mak». Sport agentining muhim vazifalaridan biri sportchida kuchli rag'bat (motivatsiya) uyg'otishdir, zero bu uning kasbiy yuksalishining muhim shartidir;
3. «Sportchining faoliyatini ilmiy-uslubiy jihatdan ta'minlash va uning kasbiy yo'lini rejalashtirish»;
4. Tibbiy-biologik ta'minotni yo'lga qo'yish;
5. Moliyaviy masalalarda maslahat berish. Agent sportchiga ishlab topgan mablag'larini samarali sarmoya qilish yo'llarini ko'rsatib berishi kerak;
6. Maslahat berish (Konsalting). Sportchi va uning oilasini kundalik turmush (maishiy) muammolaridan himoyalash;
7. Sportchining faoliyati yakunlangandan so'nggi hayotiga moslashishga ko'maklashish;

8. Jamoatchilik bilan aloqalar (Public Relations). Har qanday tadbirkorlik sohasida bo'lgani kabi, sport biznesida ham puxta o'ylangan media-reja tijoriy muvaffaqiyat garovidir.

Bu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun agent keng qamrovli professional aloqalarga ega bo'lishi lozim. Sport agentining muhim kasbiy fazilatlarini – halollik, adolatparvarlik va bilimdonlikdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, agentlik faoliyati zamonaviy professional sportning ajralmas qismidir. Mamlakatimizda sport agentlari faoliyatini yo'lga qo'yish esa professional sportni rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sanaladi.

Sportda agentlik faoliyati tushunchasi, belgilari va turlari

Shu bilan birga, ko'pincha zamonaviy ilmiy nashrlarda «faoliyat» toifasining mohiyatini, hatto kasbiy yoki huquqiy asoslarda faoliyatning ayrim turlarining xususiyatlarini o'rganadigan ilmiy bilim sohalarida ham aniqlash mumkin emas. Zamonaviy olimlar tomonidan ko'rib chiqilgan har qanday faoliyat ta'rifga ega emas. Shunga ko'ra, muayyan faoliyat tushunchasiga bag'ishlangan ayrim tadqiqot natijalari uning mohiyatini umuman ochib bermaydi, buni agentlik faoliyatiga nisbatan kuzatish mumkin. Shu bilan birga, agentlik faoliyati to'g'risida ilmiy fikrning rivojlanish tendensiyasi shunday rivojlanadiki, uning kasbiy turlari umuman ta'rifga ega emas, faqat individual malaka xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Agentlik faoliyatining mohiyatini tashkil etishning ushbu muammosi sport sohasida vositachilik xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha tadqiqotlarga ham ta'sir ko'rsatdi. Bu, birinchi navbatda, olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning amaliy tabiati bilan izohlanadi. Agentlik faoliyatining ta'rifi amaldagi qonunchilikda mavjud bo'lmaganligi sababli, ikkita mezon asos qilib olinishi

kerak. Birinchisi agentlik xizmatlarining fuqarolik tabiati va xususan, sport agenti tegishli mijoz bilan tuzgan agentlik shartnomasi bilan bog'liq. Ikkinchi mezon xalqaro miqyosda, jumladan, sport federatsiyalari Nizomlarida belgilangan agentlik faoliyatining batafsil tavsifini o'z ichiga oladi. Bu tavsif sport agentining shaxsiga hamda uning professional xizmat ko'rsatish tartibiga qo'yiladigan talablar majmuini qamrab oladi. Keling, ushbu mezonlarni batafsil ko'rib chiqamiz.

Ko'rinib turibdiki, sportdagi agentlik faoliyati uchun ushbu yondashuvlar faqat eng minimal tarzda qo'llaniladi. Agentlik xizmatlarini faqat tadbirkorlik munosabatlariga yo'naltirish to'g'risida mutaxassislarning fikri mahalliy professional sportda to'g'ri mujassamlanmaydi. Professional sportda faoliyat yurituvchi sport klublari va boshqa boshqaruv tuzilmalariga agent o'z xizmatlarini ko'rsatishi mumkin. Ushbu tashkilotlar o'zlari ham foyda olishga yo'naltirilganligi tufayli, agentning o'z faoliyatidan tijoriy manfaat ko'rishga bo'lgan intilishi tabiiy holdir. Aksincha, ichki mehnat qonunchiligiga muvofiq sportchilarga qaratilgan agentlik faoliyatini amalga oshirish mijozning tadbirkorlik maqsadlariga yo'naltirilgan faoliyat sifatida qaralmaydi [10]. Mijozning sport tizimining tegishli vakili bilan huquqiy munosabati sportda agentlik faoliyati mavzusida yagona emas. Sport agenti o'yinchilarning o'tishlari uchun eng yaxshi variantlarni tanlashi, maslahat berishi, tavsiyalar berishi, normativ-huquqiy hujjatlar bilan bevosita taqiqlanmagan boshqa harakatlarni amalga oshirishi mumkin. Sport federatsiyalari tomonidan agentlik faoliyatini korporativ (mahalliy) tartibga solishda ham agent mijoz nomidan amalga oshirish huquqiga ega bo'lgan harakatlarning to'liq ro'yxati yo'qligi bejiz emas. Bir mijozga agentlik xizmatlarini tizimli ravishda taqdim etish konsepsiyasi ham sport muhitida izchil emas. Sport agenti

sportchining manfaatlarini ko'zlab bir martalik bitim tuzishi (masalan, o'yinchining klub almashtirishini tashkil etish) va shu bilan o'z vazifasini yakunlab, uning keyingi professional faoliyatidagi huquqiy himoyada qatnashmasligi ham mumkin. Bugungi kunda bunday bir martalik xizmat ko'rsatishga nisbatan qonunchilikda yoki korporativ darajada biror-bir cheklov belgilanmagan.

Xulosa qilib, shuni ta'kidlash joizki, sportdagi agentlik faoliyatining faqatgina fuqarolik-huquqiy jihatlariga tayanish hozirgi kunda mijozlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan munosabatlarning deyarli barcha bosqichlarida yuzaga keladigan ko'plab professional muammolarni to'liq hal qilish uchun yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Zamonaviy professional sport sharoitida agentlik faoliyatida faqatgina fuqarolik-huquqiy vositalar bilan cheklanish endi samara bermayapti. Bu esa, o'z navbatida, agentlik faoliyatining muhim masalalarini yanada batafsil va aniqroq tartibga solish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shuni ta'kidlash kerakki, agentlik faoliyatining huquqiy noaniqligi muammosi bugungi kunda nafaqat sport sohasida namoyon bo'lmoqda. Xuddi shunday holat agentlik xizmatlari sohasida ham, intellektual mulk sohasida ham, ko'chmas mulk, turizm va professional vositachilik faoliyatining boshqa turlari sohasida ham kuzatilmoqda. Bunday holat agentlik faoliyatining mohiyatini yetarlicha aniqlashga yordam bermaydi. Shu sababli, sport agentlari faoliyatining huquqiy ta'rifidagi ushbu bo'shliqni to'ldirish uchun hozirda boshqaruv vakolatiga ega bo'lgan sport tizimining bevosita ishtirokchilari – sport federatsiyalari chaqirildi.

Bugungi kunda sport tashkilotlari o'rtasida muayyan bir sport turida kasbiy faoliyatni yo'lga qo'yishning turli masalalarini tartibga soluvchi o'zlarining korporativ (yoki mahalliy)

qoidalarini takomillashtirishga e'tibor qaratilayotgani kuzatilmoqda. Va ko'pincha sport federasiyalarining korporativ (mahalliy) aktlarida huquqiy tartibga solish maqsadida ishlatiladigan atamalarining juda batafsil lug'ati mavjud. Avvalo, agent mijozlar bazasiga ega bo'lishi, potensial mijozlarni jalb qilish, o'z xizmatlarini targ'ib qilish bilan shug'ullanishi kerak, ya'ni boshqa sport agentlaridan ajralib tura olish. Shu bilan birga, ushbu masalalarga sport federasiyalarining korporativ harakatlari deyarli ta'sir qilmaydi. Shuningdek, agentlik faoliyatining dastlabki konsalting, kasbiy tayyorgarlik va qayta tayyorlash, boshqa agentlar, shu jumladan boshqa sport turlari bo'yicha xizmat ko'rsatuvchi agentlar bilan professional hamkorlik kabi jihatlari yoritilmagan. O'zining kasbiy faoliyatini amalga oshirish jarayonida agent davlat nazorati, moliyaviy-xo'jalik hisobi va hisoboti, o'z biznesini rivojlantirishga sarmoya kiritish va uning faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa ko'plab masalalarga duch keladi. Shu bilan birga, ushbu sohalarning barchasida agent qonuniy ahamiyatga ega harakatlarni amalga oshirishi kerak va shunga mos ravishda u kasbiy huquqlar, majburiyatlar va qonuniy manfaatlar to'plamiga ega, ularni amalga oshirish tartibga solish bilan bog'liq. Bugungi kunda sport tashkilotlari tomonidan muayyan bir sport turidagi professional faoliyatni tashkil etishning turli jihatlarini boshqaruvchi o'zlarining ichki (korporativ yoki mahalliy) qoidalarini ishlab chiqish va takomillashtirishga urg'u berilayotgani kuzatiladi.

Bundan tashqari, sport agentining nafaqat sport sohasida, balki boshqa iqtisodiy faoliyat turlarida ham vositachilik xizmatlarini ko'rsatish imkoniyati yetarli darajada aniqlanmagan.

Shunday qilib, agentlik xizmatlarining mumkin bo'lgan va korporativ va Qonunchilik hujjatlari bilan bevosita taqiqlanmagan turlarini tahlil qilish asosida biz agentlik faoliyatining sportdagi ta'rifini shakllantirishimiz mumkin. Buni professional asosda, sport tizimining sub'yektlariga shartnomaviy va shartnomasiz asosda ko'rsatiladigan vositachilik xizmatlari majmuasi shaklida amalga oshiriladigan va asosan sport tizimining ixtisoslashgan sub'yektlari o'rtasidagi munosabatlarni ro'yxatdan o'tkazishga qaratilgan harakatlar to'plami deb tushunish kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, agentlik faoliyatini sportda korporativ tartibga solishning aksariyat holatlarida munosabatlarning shartnomaviy asoslari talab qilinadi. Sport agenti o'z xizmatlarini faqat sportchi yoki sport tizimining boshqa sub'yekti bilan agentlik shartnomasi asosida ko'rsatishga haqlidir. Biroq, bu talab har doim ham to'g'ri kelavermaydi, chunki agentlik shartnomasini tuzish bosqichidan oldin mijozning agentini uning xizmatlari sohasiga jalb qilish bilan bog'liq chora-tadbirlar majmui amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda axborot-ta'lim xizmatlari, konsalting, shartnomadan oldingi muzokaralar va boshqalar. Amalga oshirilishi mumkin bo'lgan va ushbu turdagi harakatlar nafaqat alohida sport federasiyalari talabiga binoan, balki bepul ham amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun «shartnomasiz asos» iborasi biz tomonimizdan ishlab chiqilgan sportdagi agentlik faoliyatining ta'rifida mavjud.

Shu bilan birga, bu masalaga adabiyotlarda muqobil nuqtai nazarlar ham mavjud. Xususan, agent va uning mijoz o'rtasidagi alohida shartnomasiz munosabatlar kelajakdagi yoki hozirgi agentlik xizmatlari to'g'risida og'zaki kelishuvning bir qismi sifatida malakalanishi mumkin. Ba'zi mualliflar kelishuvning mavjudligini agent va direktor ishtirokida huquqiy munosabat-

larning paydo bo'lishi uchun asos bo'lgan har qanday agentlik faoliyatining majburiy xususiyati bilan ham bog'lashadi.

Biz to'ldirgan agentlik faoliyati konsepsiyasiga asoslanib, uni tavsiflovchi asosiy professional xususiyatlarni aniqlash kerak:

- * sport agenti shaxsining malaka mezon;
- * taqdim vositachilik xizmatlari murakkabligi;
- * faoliyatning shartnomaviy va shartnomaviy bo'lmagan asoslari;
- * faoliyatning asosiy maqsadi sport tizimi sub'yektlari o'rtasidagi munosabatlarni rasmiylashtirishdan iborat;
- * cheklangan mijozlar bazasi.

Ushbu elementlar sport agentligi faoliyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega, ammo to'liq emas. Bizning fikrimizcha, ularni ikki shartli guruhga ajratish maqsadga muvofiqroqdir. Birinchisi normativ-huquqiy reglamentlarning mazmuniga bog'liq bo'lgan huquqiy xususiyatlardan iborat. Ikkinchi guruh-agentlik faoliyatiga uning amaliy komponenti nuqtai nazaridan xos bo'lgan haqiqiy belgilar. Bularga, xususan, sport agentining muvaffaqiyat kabi fazilatlari, ma'lum biznes aloqalarining mavjudligi, ta'lim, shu jumladan chet tillarini bilish va boshqalar kiradi.

5.3. Agentlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxsning vazifa va funksiyalari

Zamonaviy sportchi o'zining bor kuch-g'ayratini va diqqatini mashg'ulot jarayonlariga, muhim musobaqalar hamda mas'uliyatli bellashuvlarga tayyorgarlik ko'rishga qaratishi lozim.

Yuqori malakali atletlar ko'p vaqtlarini o'quv-mashg'ulot yig'inlarida va xorijiy safarlarda o'tkazadilar. Raqiblarning o'yin uslublarini, ular qo'llaydigan taktik yondashuvlarni tahlil qilish,

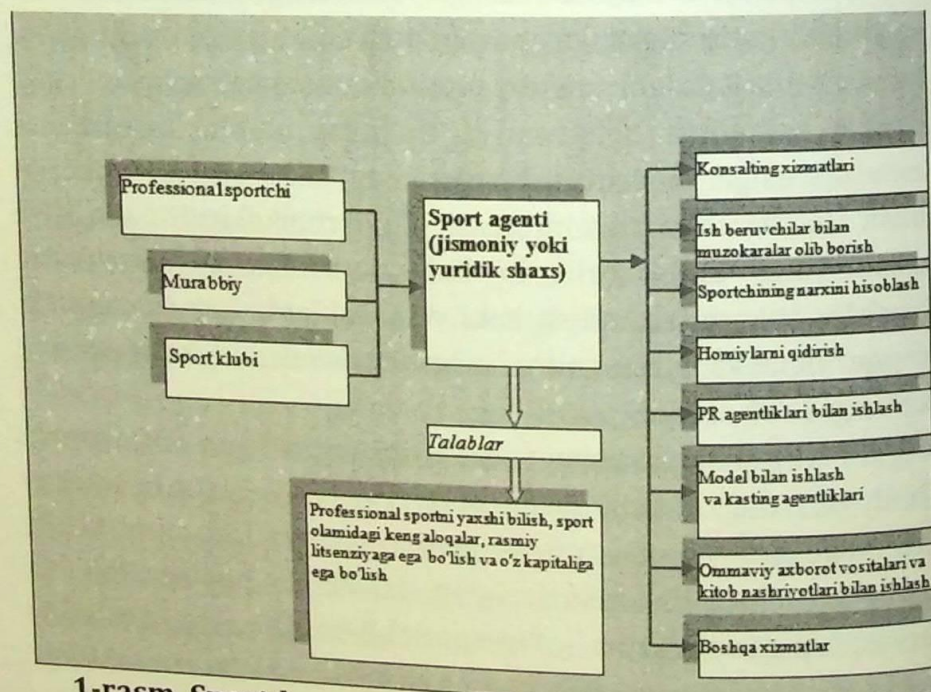
shuningdek, bo'lajak musobaqalar va chempionatlarga tayyorgarlik ko'rish jarayonida yangi texnika va uslublardan foydalangan holda uzoq muddatli mashg'ulot rejalarini ishlab chiqish ham salmoqli vaqtni talab etadi.

Sport natijalarini yaxshilashga yo'naltirilgan uzluksiz mehnat va yuksak konsentratsiya sportchining shaxsiy, biznes, huquqiy, moliyaviy va kundalik hayotiy masalalarini malakali hal qilishiga deyarli imkoniyat qoldirmaydi. Ko'pgina muhim masalalarni, xususan, ishga joylashish, homiylar va ishbilarmon hamkorlar bilan aloqalar o'rnatish, professional daromadlarni investitsiya qilish, yangi tadbirkorlik loyihalarini boshlash, sportchilarni mashg'ulotlarga jalb qilish kabi yo'nalishlarda biznes sohasida chuqur bilim va tajribaga ega bo'lgan malakali mutaxassislarning ko'magi talab etiladi.

Bunday mutaxassislar sportchilarning nafaqat professional faoliyati, balki kundalik turmush tarzi va ehtiyojlarini ham teran tushunadigan yuqori saviyadagi shaxslar bo'lishi darkor. Eng asosiysi, ular o'z mijozlarining ishonchini oqlaydigan va hurmatini qozonadigan, ya'ni sportchilarning hayoti va kasbiy faoliyatiga doir eng nozik va murakkab masalalarni yechishga qodir bo'lgan insonlar bo'lishi kerak.

Sportchi, murabbiy yoki sport klubi o'z agentini tanlashda ma'lum bir mezonlarga tayanadi. Shuni ham yodda tutish joizki, agent ko'pincha komissiya shartnomasi bo'yicha sportchining topshiriqlarini bajaruvchi oddiy vositachi bo'libgina qolmay, balki mijozning barcha kelishuvlarida uning manfaatlarini himoya qiluvchi vakil sifatida ham ish yuritadi. Bu holat sportchi uchun jiddiy risklar keltirib chiqarishi mumkin, chunki u o'z huquqlarini, jumladan, moliyaviy hujjatlarni imzolash vakolatini ham topshiriq shartnomasi asosida agentga ishonib topshiradi. Agentning ehtiyotsizligi natijasidagi xatolar yoki uning g'arazli

niyatlari sportchiga jiddiy moddiy va ma'naviy ziyon yetkazishi ehtimoli bor. Shu sababli, sportchi o'z vakilini tanlashda agentning ijobiy obro'si (yaxshi nomga egaligi) hamda uning shaxsiy va professional xislatlari hal qiluvchi rol o'ynaydi.

1-rasm. Sportda agentlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxsning vazifalari.

1. Sport va unga yaqin soha keng aloqalar tarmog'ining bizneslarida. Sport agentining ishida sport hamda biznes dunyosidagi keng va ko'p tarmoqli aloqalar muhim korxona ega. Sportchi yoki murabbiylarini ish bilan ta'minlash, homiylar topish, sport delegatsiyalari yordamlarini tashkil etish va boshqa shu kabi masalalarni mustahkamlash. Tegishli milliy sport federatsiyalari, sport tashkilotlari hamda davlat sport boshqaruvi idoralari bilan samarali ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatish sport agenti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday

aloqalar axborot olish va qaror qabul qilish nuqtai nazaridan agentning imkoniyatlarini kengaytiradi.

2. Yetarli moliyaviy ta'minot (kapital). Sport agentining tijorat faoliyati muayyan tavakkalchiliklar bilan bog'liq. Agent kutilmagan vaziyatlarga yoki hamkorlar tomonidan yuzaga keladigan qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shuningdek, agentning o'zi ham xatolardan yoki g'arazli harakatlardan holi emas. Tabiiyki, bunday holatlar agent xizmat ko'rsatayotgan shaxsga – u individual sportchi, murabbiy yoki sport klubi bo'lishidan qat'i nazar – salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois, yetarli moliyaviy ta'minot (kapital) bunday risklarni kamaytirishga va kutilmagan vaziyatlarda barqarorlikni saqlashga yordam beradi.

3. Yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni olib, sport agentining inobatga ko'chirishi uchun xizmat ko'rsatuvchi shaxsning (yoki agentlikning holatini saqlab qolishning kuchiga va kapitalining etarliligiga e'tibor berish kerak. Bu chora sport agenti yordamiga kafolatlar taqdim etish uchun.

4. Rasmiy maqom va litsenziyaning mavjudligi. Ayrim xoidalari bilan tartibga soladi va mavjud agentlar uchun bir qator me'yorlar hamda cheklovlarni belgilaydi. Bunday me'yor va cheklovlar qatoriga kapitalning minimal miqdoriga qo'yiladigan talablar, korporativ xulq-atvor kodeksiga rioya qilishalqaro sport federatsiyalari (masalan, FIFA) agentlik faoliyatini o'z ichki qoidalari bilan tartibga soladi hamda faoliyat yuritayotgan agentlar uchun ma'lum me'yorlar va cheklovlar o'rnatadi. Bunday me'yorlar va cheklovlar qator, transfer bozori qoidalari, shartnomalar tuzish usullari va boshqalar kiradi. Faqatgina ushbu me'yor va qoidalarga amal qilgan, shuningdek, tegishli malaka imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirgan shaxslargina kasbiy faoliga kapitalning eng kam miqdori, korporativ axloq

kodeksiga rioya qilish, transfer bozorlari qoidalari, shartnomalar tuzish usullari va boshqalar kirishi mumkin. Faqatgina ushbu me'yor va qoidalarga amal qiluvchi, shuningdek, tegishli malakaiyat uchun litsenziya va rasmiy agent maqomiga ega bo'ladilar. Rasmiy maqomga ega bo'lmagan yoki muddati o'tgan (yoki bekor qilingan) litsenziya asosida agentlik vazifalarini bajaruvchi shaxslarning faoliyati sport federatsiyalari tomonidan noqonuniy deb hisoblanadi.

Tashkiliy-huquqiy jihatdan sport imtihonlaridan muvaffaqiyatli o'tgan shaxslargina kasbiy faoliyat uchun litsenziya va rasmiy agent maqomini oladilar. Rasmiy maqomga ega bo'lmagan yoki muddati o'tgan (yoki bekor qilingan) litsenziya bilan agentlik faoliyat agentlari yakka tartibdagi tadbirkorlar (jismoniy shaxslar) yoki jamoaviy tadbirkorlar - agentliklar (yuridik shaxslar) shaklida faoliyat yuritishlari mumkin. Ushbu ikkala shakl ham sport olamida keng tarqalgan bo'lib, har birining o'z afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Keling, har bir shaklini yurituvchi shaxslarning harakatlari sport federatsiyalari tomonidan noqonuniy deb topiladi.

Tashkiliy-huquqiy jihatdan sport agentlari yakka tartibdagi tadbirkorlar (jismoniy shaxslar) yoki jamoaviy tadbirkorlar - agentliklar (yuridik shaxslar) shaklida faoliyat yuritishlari mumkin. Bu ikki shakl hamlni qisqacha ko'rib chiqamiz.

Sport agenti - yakka tartibdagi tadbirkor. Aksariyat hollarda agentlik faoliyati professional sport muhitidan kelib chiqqan sh sport olamida keng tarqalgan bo'lib, ularning har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Keling, ularning har birini qisqacha ko'rib chiqamiz.

Sport agenti - yakka tartibdagi tadbirkor. Ko'pincha agentaxslar - sobiq sportchilar, murabbiylar yoki sport menejerlari tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu yo'nalishdagi

faoliyat bilan, odatda, o'z kasbiy yo'li davomida sportchi, murabbiy yoki menejer sifatida muhim amaliy tajriba orttirgan, qolaversa, sport va biznes olamida keng qamrovli aloqalarga ega bo'lib, professional sportdan yetishib chiqqan sobiq sportchilar, murabbiylar yoxud sport menejerlari shug'ullanadilar. Bu holat ularning o'z professional faoliyati davomida katta amaliy tajriba orttirganliklari, sport va ishbilarmonlik doiralarida keng aloqalar o'rnatganliklari bilan bog'liqdir. Bunday mutaxassislar sport bozorlarining «ichki tomonlari»ni, sport biznesining yozilgan va yozilmagan qonun-qoidalarini yaxshi biladilar.

Agentlik ishiga qobiliyat ko'rsatgan, aloqalar o'rnatganliklari bilan bog'liq. Bunday mutaxassislar sport bozorlarining «ichki tartib-qoidalarini»ni, sport biznesining yozilgan va yozilmagan qon buning uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxslar vaqt o'tishi bilan yuqori malakali mutaxassislarga aylanishadi. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tganidan va tegishli sport federatsiyasidan lunlarini yaxshi biladilar.

Agentlik faoliyatiga moyillik ko'rsatgan, buning uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxslar vaqt o'tishi bilan yuqori malakali mutaxassislarga aylanishadi. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida davlat ro'yxatidan o'tib, tegishli sport federatsiyasidan litsenziya olganidan so'ng, sobiq sportchi rasmiy agent maqomini qo'lga kiritadi.

Sportchilar va sport tashkilotlari bilan tuzilgan shartnomalar yakka tartibdagi agent uchun daromad manbai bo'lib xizmat qiladi. Sportchilar bilan shartnomalar ko'pincha ularning ishga joylashishi bilan bog'liq bo'ladi - ya'ni yangi, nufuzli va yuqori haq to'lanadigan ish o'rnini izlash. Agentning mijoziga yangi ish o'rinlarini topish borasidagi faoliyati mahalliy va xalqaro sport klublari hamda tashkilotlari vakillari bilan muntazam aloqalarni yo'lga qo'yishni, shuningdek, muzokaralar jarayonida faol

qatnashishni taqozo etadi. Muzokaralar davomida, jumladan, bo'lajak shartnoma shartlari, sportchining transfer bahosi, sug'urta va bonus to'lovlari, kelishuv muddati, sportchining o'quv-mashg'ulot yig'inlaridagi sinov shartlari, mashg'ulotlar davomidagi tibbiy ko'rik tartibi kabi masalalar muhokama qilinadi. Bo'lajak kelishuvning barcha muhim jihatlari muhokamasi chog'ida agent o'z mijosi bilan muntazam maslahatlashib, shartnomaning turli ehtimoliy variantlarini tahlil qiladi va uning tafsilotlariga oydinlik kiritadi. O'z xizmatlari uchun sport agenti belgilangan miqdorda haq oladi.

Yakka tartibdagi sport agenti faoliyatining afzalliklari quyidagilardan iborat:

- * Barcha daromad faqat uning o'ziga tegishli bo'ladi va uni hech kim bilan bo'lishish shart emas. Bu esa o'z biznesini eng samarali tarzda va maksimal foyda bilan yuritish uchun doimiy rag'bat yaratadi;

- * Agent barcha mijozlarini shaxsan taniydi, ularning talab va istaklarini yaxshi biladi. Yaxshi shaxsiy munosabatlar va do'stona aloqalar murosaga kelish imkoniyatlarini topishda yordam beradi;

- * Biznesni tashkil etishda agent sportchiga sherik va maslahatchi sifatida yordam berishi, shuningdek, ushbu biznesga sport yoki ishbilarmonlik dunyosidan boshqa sarmoyadorlarni jalb qilishi mumkin.

Ko'rib turganimizdek, yakka tartibdagi sport agenti faoliyatining afzalliklari ancha salmoqli ko'rinadi. Shuni ham qo'shimcha qilish kerakki, ayrim sport turlarida (masalan, futbolda) faqat yakka tartibdagi agentlar faoliyat yuritishi mumkin.

Biroq, agent sifatida yakka tartibda ishlashning kamchiliklari ham jiddiy e'tiborga molikdir. Ular quyidagilardan iborat:

- * Xususiy kapital miqdoriga qo'yiladigan yuqori talablar tufayli yakka tartibdagi sport agenti uchun rasmiy maqom olish ancha qiyin. Masalan, Rossiya Futbol Ittifoqining (RFI) futbol agentlari faoliyati to'g'risidagi qoidalarining 7-moddasida agent RFIga 100 ming Shveysariya franki miqdorida bank kafolatini taqdim etishi kerakligi belgilangan (uning minimal qiymati 50-100 ming AQSh dollari atrofida bo'lishi mumkin). Bu kafolat Shveysariya banki tomonidan berilishi va qaytarib olinmaydigan bo'lishi lozim.

- * Yakka tartibdagi agent har doim ham sport va mehnat qonunchiligi, moliyaviy masalalar hamda tadbirkorlik faoliyatining turli jihatlari bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lmasligi mumkin. Bunday hollarda, qo'shimcha mutaxassislarni jalb etish zaruriyati tug'iladi, bu esa qo'shimcha xarajatlar va tijorat sirlarining oshkor bo'lish xavfi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

- mijozlarga xizmat ko'rsatishning barcha muammolarini mustaqil ravishda hal qilish individual agentning juda band jadvalini keltirib chiqaradi, shuningdek uning mijozlari soniga jismoniy cheklovlar qo'yadi. Ko'p sonli sportchilarga agentlik xizmatlarini ko'rsatishga urinish sifasiz xizmatga yoki ortiqcha ish va shartnomalarning buzilishiga olib keladi.

Muayyan darajada, sport biznesining turli sohalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislarning birlashuvi (masalan, agentlik shaklida) yakka tartibdagi agentlik faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Jamoaviy agentlik tuzilmasi operatsiyalarni taqsimlash va mehnat unumdorligini oshirishga imkon yaratadi. Ichki ixtisoslashuv esa jamoaviy agentlikka (yoki shunchaki agentlikka) sport bozorlaridagi ishtirokini kengaytirishga va umumiy biznes rentabelligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, sport agentliklari tomonidan taklif

etilayotgan xizmatlar va imkoniyatlar doirasi tobora kengayib bormoqda.

Sport menejerlarining funksional vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

* Respublika hududlarida ommaviy sportni rivojlantirishga mas'ul bo'lgan sport tashkilotlarining moliyaviy mustaqilligini ta'minlash va ularning taraqqiyoti uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan innovatsion modelni ishlab chiqish.

* Jismoniy tarbiya va sport sohasining rivojlanishini baholash metodologiyasi asosida korporativ maqsadli sport menejmenti strategiyalarini aniqlash.

* Yosh iqtidorli sportchilarga bo'lgan talabni aniqlashning innovatsion uslubiyotini yaratish va sport xizmatlariga bo'lgan talabni qondirishning iqtisodiy modelini ishlab chiqish.

* Jahon bozorlarida raqobatbardoshlikni ta'minlash maqsadida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha sport menejmentining strategik konsepsiyasini ilmiy asosda ishlab chiqish.

Jismoniy tarbiya va sport – bu inson faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan xizmat ko'rsatish sohasidir. Sport tashkilotlari va korxonalarida sport menejmentini tizimli ravishda takomillashtirish hamda hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish bo'yicha qarorlar qabul qilishning taklif etilayotgan modeli vaziyatli yondashuv asosida boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy sport industriyasi – bu jonli va ko'p qirrali tizim bo'lib, turli darajadagi loyihalarni, jumladan, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. Mijozlarning vaqti va mablag'lari uchun kuchli raqobat mavjudligi sport menejerlaridan puxta o'ylangan, ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Bunday yondashuv

murakkab, ko'p omilli bozor va ijtimoiy muhitni obyektiv baholashga, strategik maqsadlarni belgilashga, ularga erishish yo'llarini (strategiyalarni) tanlashga hamda ularni amalga oshirishning samarali vositalarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Nazorat savollari.

1. O'zbekistonda sport agentligi faoliyatining faoliyati qanday?
2. Xorijda sport agentligi faoliyati qanday rivojlanmoqda?
3. Sport agenti o'z sportchisi uchun qanday yordam ko'rsatishi mumkin?
4. Sport agenti sportchining iqtisodiy masalalarda maslahat berishda qanday yordam berishi mumkin?
5. Sport agenti sportchini tugatgandan keyingi hayotga qanday tayyorlashi mumkin?
6. Sport agentligi va sportchi o'rtasidagi munosabatlar qanday shakllantiriladi?
7. Sport agentlari o'z sportchilari uchun qanday marketing strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin?

VI BOB. SPORT TASHKILOTLARINING BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDAGI XUSUSIYATLARI.

6.1. Sport tashkiloti tushunchasi

“Sport tashkiloti” tushunchasi bir nechta ma’noga ega bo’lishi mumkin. Sport sohasidagi tuzilmalar deganda, davlatga tegishli yoki xususiy asosdagi idoralar, korxonalar, uyushmalar, shuningdek, ularning ichki bo’linmalari va joylardagi vakolatxonalari tushunilishi mumkin. Boshqa tomondan esa, “tashkilot” so’zi musobaqalar yoki mashg’ulotlarni o’tkazish, turli marosimlarni uyushtirish, shanbaliklar yoki bayramlarni tashkil etish kabi muayyan bir jarayonni ham anglatishi mumkin. Bu holda, «tashkilot» so’zi amalga oshirilayotgan biror-bir faoliyatni ifodalaydi.

Shuningdek, bizga ma’lumki, “tashkilot” boshqaruvning muhim bir bosqichi va uning asosiy funksiyalaridan biri hisoblanadi. Menejmentda «tashkilot» tushunchasi, birinchi navbatda, yagona yakuniy natijaga erishish uchun jamoaga birlashgan kishilarning sa’y-harakatlarini maqsadli boshqarishni anglatadi. Boshqacha aytganda, bu birgalikda faoliyat yuritayotgan, umumiy maqsad sari intilayotgan va ma’lum vazifalarni bajarishga ixtisoslashgan ikki yoki undan ortiq kishilarning hamkorligidir. Sportning ko’pgina turlarida hatto ikki kishi ham guruh (jamo) hisoblanishi mumkin va ularning o’zaro uyg’un harakatlari hamda vakolatlarining to’g’ri taqsimlanishi orqali tashkilot muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, tashkilotning ta’sir doirasi va faoliyat yo’nalishidan qat’i nazar, uning asosiy xususiyatlarini aniqlash mumkin. Umumiy maqsad yo’lida birlashgan, kamida ikki kishidan iborat insonlar guruhi va ularni

ushbu maqsad sari yo’naltiruvchi omil – bu boshqaruvdir. Albatta, insonlarning maqsad sari guruhlariga birlashishi tushunarli va o’zini oqlaydigan holat, chunki hamkorlikdagi faoliyat odatda ijobiy samara beradi. Biroq, bunday hollarda har bir guruh a’zosi umumiy maqsadga erishish yo’lida o’z ixtiyori bilan shaxsiy erkinligi va mustaqilligining bir qismini cheklashga rozi bo’ladi. Menejerlarning tashkiliy funksiyalarini o’rganishda hamda har qanday rasmiy tashkilotda norasmiy tuzilmalar (yetakchilar) mavjudligi xodimlarning xulq-atvor omilining muhimligini ko’rsatadi.

Tashkilotlar turli xil, jumladan, murakkab maqsadlarga ega bo’lishiga qaramay, ularning barchasi uchun umumiy bo’lgan tavsiflar va belgilar mavjud. Ushbu jihatlar quyidagilarni o’z ichiga oladi:

Mavjud resurslarni (zaxiralarni) qo’llash;

Tashqi olam bilan to’g’ridan-to’g’ri munosabat va o’zaro bog’liqlik;

Tashkilotning o’ziga xos ichki sharoiti;

Boshqaruvga bo’lgan ehtiyoj.

Umumiy nuqtai nazardan, har qanday tashkilot o’z oldiga qo’ygan yakuniy natijaga yetish maqsadida mavjud resurslarni qayta ishlash yoki ularga muayyan tarzda ta’sir o’tkazishni ko’zda tutadi. Bunday resurslar sirasiga insonlar (inson kapitali), moliyaviy mablag’lar, xomashyo va materiallar, texnologik vositalar, axborot kabi unsurlar kiradi. Ushbu jarayon, xususan, ishlab chiqarish bilan shug’ullanuvchi (misol uchun, sport anjomlari tayyorlaydigan) korxonalarda aniq namoyon bo’ladi. Shuni ta’kidlash joizki, jismoniy tarbiya va sport yo’nalishida ham sanab o’tilgan resurs turlaridan faol foydalaniladi.

Tashkilot faoliyatining muhim va yaqqol ko’zga tashlanadigan xususiyatlaridan biri uning tashqi olam bilan chambarchas

bog'liqligidir. Har qanday tashkilot o'z faoliyati davomida bir tomondan o'zining ichki imkoniyatlariga tayansa, ikkinchi tomondan iste'molchilar, mijozlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan aloqada bo'lib, shu bilan birga tashqi muhit bilan doimiy o'zaro ta'sirda faoliyat yuritadi. "Tashqi muhit" tushunchasi esa, tashkilotning kundalik faoliyatida hisobga olinishi shart bo'lgan, uning chegaralaridan tashqarida mavjud bo'lgan barcha omillar va kuchlar yig'indisini anglatadi. Sport sohasi va sport sanoatini davlat tomonidan tartibga solish ushbu ko'p qirrali faoliyatning barcha jihatlarini to'liq qamrab olish imkoniyatiga ega emas.

Sport sohasida o'zini o'zi tartibga soluvchi tuzilmalar - bularga sportchilar, murabbiylar va hakamlarning kasbiy birlashmalari, sport klublari, federatsiya va jamiyatlar, ligalar, ittifoqlar hamda uyushmalar kiradi - ayrim vazifalarni davlat organlariga nisbatan ancha muvaffaqiyatliroq bajarish qobiliyatiga ega. Hozirgi vaqtda bunday tashkilotlarning sport dunyosidagi faolligi sezilarli darajada kuchayib, ularning soni va ta'siri muttasil ortib bormoqda. Sport sohasida o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlar soni va ta'sirining kuchayishi bir qator omillar bilan izohlanadigan obyektiv tendensiyadir. Dastavval, bu kabi uyushmalar sport, sport pedagogikasi, jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchi jamoalar hamda kasbiy guruhlarining kollektiv manfaatlarini ko'zlab shakllantiriladi va faoliyat yuritadi. Ushbu manfaatlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi: Moliyaviy-iqtisodiy manfaatlar: Xizmat haqi, ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti kabi masalalar.

Ijtimoiy-huquqiy manfaatlar: Muayyan kasbiy yoki ijtimoiy toifaning jamiyatdagi o'rni va nufuzini mustahkamlash, ularning ijtimoiy himoyalanganligini ta'minlash.

Axborot-kommunikatsiya manfaatlari: Ixtisoslashgan davriy nashrlarni, o'quv-uslubiy adabiyotlarni, ilmiy asarlarni nashrga tayyorlash, shuningdek, audio va video kontent yaratish.

Siyosiy-huquqiy manfaatlar: Ma'lum qonunchilik tashabbuslari yoki siyosiy guruhlarining intilishlarini birgalikda qo'llab-quvvatlash (lobbichilik).

G'oyaviy-mafkuraviy manfaatlar: Sog'lom hayot tarzini ommalashtirish, jismoniy madaniyat va sportning ayrim turlarini targ'ib qilish, tamaki, spirtli ichimliklar va narkotik moddalarga qarshi kurash olib borish.

• Kasbiy-mutaxassislik manfaatlari: Sport va pedagogika sohasidagi mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasi, saviyasi va malakasini baholash masalalarini samaraliroq tartibga solish; yuqori malakali sertifikatlash jarayonlarini tashkil etish, shuningdek, intizomiy ta'sir choralari - masalan, tanbeh berish, ogohlantirish, moliyaviy jarima solish va tashkilot safidan chetlatish kabi - eng adolatli va asoslangan holda qo'llash.

Bundan ayon bo'ladiki, jismoniy madaniyat va sport sohasi vakillari o'zaro kelishilgan sa'y-harakatlar va birgalikda ishlab chiqilgan strategik rejalarni hayotga tatbiq etish orqali o'zlarining umumiy manfaatlarini himoya qilishlari yanada qulaylashadi. Shu boisdan, ularning turli ittifoqlar, assotsiatsiyalar va federatsiyalar doirasida birlashuvi hamda bunday tuzilmalarning jamiyatdagi nufuzi va ahamiyatining ortib borishi qonuniy holatdir.

O'z manfaatlarini himoya qilish maqsadida sport tashkilotlari mutaxassislari quyidagi tavsiyalarga rioya qilishni taklif etadilar:

Sportchilarning o'z manfaatlarini umumlashtirib, ularni jamoaviy tarzda himoya qilish uchun tegishli kasbiy ittifoqlar va uyushmalar tashkil etishi muhim ahamiyatga ega.

Davlat idoralari va keng jamoatchilik sportchilarning kasbiy faoliyatini e'tirof etishi, shuningdek, ularning o'z ishtiroklari evaziga haq olishini axloqiy nuqtai nazardan noto'g'ri deb hisoblamasligi lozim.

Atletlar, ustozlar va jismoniy madaniyat hamda sport yo'nalishidagi boshqa turkum xodimlar alohida ijtimoiy kafolatlarga ehtiyoj sezadi. Bunday himoyani ta'minlash esa turli sport tuzilmalari va birlashmalarining bevosita mas'uliyati sanaladi.

Boshqaruvchi sport idoralari yosh atletlar, g'alaba qozonganlar, mag'lubiyat alamini totganlar va o'z sportchilik yo'lini yakunlaganlar o'rtasida moliyaviy mukofotlarni haqqoniy taqsimlashni kafolatlaydigan mexanizmni yaratishlari lozim. Turli sport tashkilotlari o'zaro hamjihatlikni kuchaytirishlari; kuchliroq tashkilotlar esa zaifroqlariga moliyaviy yordam ko'rsatishlari kerak.

Sport tashkilotlari sportning o'z mustaqilligini butunlay yo'qotmasligi uchun o'zining asosiy mahsuloti – yuqori natijali sportga bo'lgan huquqlarni monopollashtirishi lozim (bu yerda «monopollashtirish» so'zini «himoya qilish» yoki «nazorat qilish» kabi yumshoqroq ifoda bilan almashtirish mumkin).

Sportda o'zini-o'zi boshqaruvchi tuzilmalar sohada belgilangan me'yorlar va qoidalarni buzgan shaxslarga nisbatan intizomiy chora ko'rishi, shuningdek, tegishli nazorat va sanksiyalar mexanizmini yo'lga qo'yishi zarur. Demak, atletlar, ustozlar, referilar hamda jismoniy madaniyat va sport sohasidagi boshqa mutaxassislar o'zlarining istiqboli o'rnatilgan tartiblarga qanchalik amal qilishlariga bevosita bog'liq ekanligini tushunib yetishlari kerak.

Sport sohasidagi o'zini idora etuvchi tuzilmalarning e'lon qilgan maqsadlaridan kelib chiqsak, ushbu nodavlat

birlashmalarining muhim vazifalaridan biri faqatgina faol sportchilar va murabbiylar uchun emas, balki sport bilan shug'ullanadigan barcha shaxslar uchun ham munosib daromad darajasini ta'minlash hamda uni saqlab turishdan iboratdir.

Bu murakkab vazifa sportdagi iqtisodiy munosabatlarning barcha ishtirokchi guruhlarini daromadlarini «muvozanatlash» orqali, ya'ni pul oqimlarini ichki qayta taqsimlash hisobiga hal etilishi mumkin. Bu funksiyani sport sohasidagi o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlar o'z zimmlariga oladilar.

Bunda ularning harakatlari shunchaki «bir kishidan olib, boshqasiga berish» tamoyiliga asoslanmaydi, balki bu munosabatlar barcha ishtirokchilarning o'zaro muvozanatli yondashuvi va bir-birini tushunishiga tayanadi. O'z navbatida, o'zaro tushunish muhiti har bir sportchi yoki murabbiy oxir-oqibat o'z faoliyatini yakunlashi va moliyaviy, huquqiy hamda boshqa turdagi yordamga muhtoj bo'lib qolishi mumkinligini anglashga asoslanadi. Shu sababli, daromadining bir qismini o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilot jamg'armasiga ajratish orqali u nafaqat o'ziga, balki yosh, faoliyatini endi boshlayotgan sportchilarga ham yordam ko'rsatgan bo'ladi.

Bundan tashqari, sport sohasidagi o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlar transferlar (sportchilarning bir jamoadan boshqasiga o'tishi) tizimini, xususan, oldi-sotdi tartib-qoidalarini belgilash va bu jarayonni nazorat qilish mas'uliyatini ham o'z zimmlariga oladilar.

Bu yerda o'zini o'zi tartibga solishning bir ko'rinishi shundaki, sportchilar yoki murabbiylarning mukofot pullarining ma'lum bir qismi ular ilgari faoliyat yuritgan sport maktabi yoki klubiga o'tkaziladi. Bu holat ham individual sportchilar va murabbiylar, ham sport klublari va maktablari uchun iqtisodiy manfaatlarning muvozanatini ta'minlaydi.

Sport tashkilotlarining iqtisodiy jihatdan o'zini o'zi tartibga solishining muhim bir jihati – bu ularning musobaqa taqvimlarini tuzishi, shuningdek, ishtirokchilar tarkibi va turnirlar o'tkaziladigan joylarni belgilashidir. Bu jihatlarning ahamiyati shundan kelib chiqadiki, sport va ko'ngilochar tadbirlar ushbu munosabatlarning barcha ishtirokchi guruhlar uchun muhim ahamiyatga ega. Masalan, sportchilar va murabbiylar uchun o'z stadioni yoki musobaqa maydoni omili muhim bo'lsa, federatsiyalar (chipta sotuvidan tushgan mablag'ning 5 foizi ularga o'tkaziladi) va tashkilotchilar uchun esa ushbu sport turining mashhurligi hamda muxlislarning to'lov qobiliyati kabi omillar muhim sanaladi.

Avvalroq tilga olingan sport tuzilmalarining iqtisodiy o'zini-o'zi boshqarish jihatlariga qo'shimcha ravishda, ko'plab sport uyushmalari, professional ligalar va federatsiyalar tomonidan amalda qo'llanib kelinayotgan rag'batlantirish va jazo choralarining tizimini ham alohida qayd etish lozim. Odatda, alohida atletlar va ustozlar (masalan, sportga yot bo'lgan fe'latvor namoyish etish, haqoratomuz iboralarni qo'llash, nojo'ya imo-ishoralar qilish, mukofot medallarini qabul qilishdan bosh tortish va shunga o'xshash holatlar uchun), shuningdek, sport klublari va stadionlar (masalan, muxlislarning tartibsizliklari tufayli) moliyaviy jazoga tortilishi mumkin. Jarimalardan yig'ilgan mablag'lar tegishli sport birlashmalarining bank hisoblariga o'tkaziladi va keyinchalik ularning nizomida belgilangan maqsadlar uchun ishlatilishi ko'zda tutiladi. Moliyaviy jazolardan tashqari, sport sohasidagi o'zini idora etuvchi tashkilotlar nomdor stipendiyalar ta'sis etishi, grantlar va pensiyalar ajratishi, shuningdek, jismoniy shaxslar, klublar yoki jamoalarga bir martalik mukofot pullari to'lashi ham mumkin.

Bunday tartib odatda o'zini o'zi tartibga soluvchi tashkilotlarning ichki qoidalari va ustav hujjatlarida ko'zda tutiladi. Uning asosiy maqsadi – jismoniy tarbiya va sport rivojiga salmoqli hissa qo'shgan yosh iste'dodli sportchilar, jamoalar hamda faxriy sportchi va murabbiylarni qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Ichki iqtisodiy o'zini o'zi tartibga solishni amalga oshirishda sport tashkilotlari tegishli qonunlar va me'yoriy hujjatlarga rioya qiladilar. Ular sport tashkilotlarining xo'jalik yuritish bilan bog'liq muammolarini hal qilish bo'yicha muvofiqlashtirilgan va maqsadli ishlarni olib borib, davlat tuzilmalari bilan yaqin hamkorlik qiladilar.

O'zbekistonda sport tashkilotlari sifatida Kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya va sport jamiyati, shuningdek, "O'zbekiston", "Dinamo" kabi sport klublari faoliyat yuritib kelmoqda. Ijtimoiy-madaniy omillar va aholining ishlab chiqarishdagi faoliyatlariga qarab, sport jamiyatlarining nomlari («Spartak», «Mehnat», «Paxtakor», «Yosh kuch» va boshqalar) turli davrlarda (1936-1940, 1950-1957, 1987-yillar) o'zgartirilgan va ular birlashtirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi davlat organi sifatida respublikada jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o'yinlarini aholining kundalik turmushiga singdirish hamda ular bilan bevosita bog'liq bo'lgan qator tadbirlarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Uning asosiy maqsad va vazifalari alohida Nizomda belgilab qo'yilgan. Mamlakatimizda jismoniy madaniyat va sportni taraqqiy ettirish yo'nalishida jamoatchilik tamoyillariga asoslangan holda faoliyat ko'rsatuvchi sport jamiyatlari ham mavjud bo'lib, ularning safiga quyidagilar kiradi:

1. Respublika Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi "O'zbekiston" sport jamiyati. Ushbu jamiyatning asosiy faoliyati

mehnat jamoalarida jismoniy madaniyat va sportni yo'lga qo'yishga qaratilgan. Bundan tashqari, uning tuzilmasida milliy terma jamoalar hamda bolalar va o'smirlarga mo'ljallangan sport maktablari faoliyat yuritadi.

2. "Dinamo" sport jamiyati. Bu tuzilma asosan ichki ishlar organlari xodimlari hamda ular bilan bog'liq korxona va tashkilotlarda xizmat qiluvchilar orasida jismoniy tarbiya ishlarini uyushtirish bilan shug'ullanadi.

3. "Yoshlik" sport jamiyati (ilgari «Mehnat rezervlari» va "Yosh kuch" sport jamiyatlarining birlashuvi natijasida tashkil topgan) o'z faoliyatini umumta'lim maktablari o'quvchilari orasida ommaviy sport musobaqalarini tashkil etishga yo'naltirgan bo'lsa, "Talaba" sport uyushmasi esa xuddi shunday tadbirlarni o'rta maxsus ta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlari talaba-yoshlari bilan birgalikda amalga oshiradi.

4. "Vatanparvar" tashkiloti O'zbekiston mudofaasiga yordam beruvchi tuzilma sifatida o'quvchi yoshlar va mehnatkashlar orasida sportning harbiy-amaliy va texnik yo'nalishlarini (jumladan, parashyut sporti, avtomobil va motosikl klublari faoliyati, radiotexnika sporti kabi) rivojlantirish bilan shug'ullanadi.

5. Markaziy harbiy sport klubi maxsus sport klubi maqomida faoliyat yuritib, asosan harbiy tashkilotlarda sport ishlarini uyushtirish bilan shug'ullanadi.

So'nggi yillarda futbol, karate, taekvondo, dzyudo, kurash, turon kabi sport turlari bo'yicha o'z maqomiga ega bo'lgan maxsus sport uyushmalari (federatsiyalari) tashkil etildi.

Yuqorida sanab o'tilgan sport tashkilotlari va klublarining o'z nizomlari hamda ustavlari mavjud bo'lib, ularda ushbu tuzilmalarning haq-huquqlari to'liq aks ettirilgan. Bu masalaga keyingi bo'limlarda batafsilroq to'xtalib o'tiladi.

Davlat boshqaruvi organlari umumiy hamda maxsus vakolatlarga ega bo'lgan tuzilmalarni o'z ichiga oladi.

Davlat boshqaruvi usullarining mohiyati va ularning o'ziga xos jihatlarini anglash uchun, avvalo, boshqaruv shakli (bu ijro etuvchi hokimiyat yoki ma'muriy harakatlar ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin) masalasiga e'tibor qaratish lozim. Zotan, boshqaruv shaklini tahlil qilish boshqa bir huquqiy hodisa – boshqaruv usullarini ham belgilash ehtiyojini keltirib chiqaradi. "Usul" tushunchasi amaliy faoliyatni yuritishning muayyan yo'li yoxud vositasini anglatadi. Shu bois, boshqaruv shakllari va usullarini alohida emas, balki ularning o'zaro chambarchas aloqadorligini inobatga olgan holda o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Ma'muriy huquqning regulyatsiya usuli bilan ma'muriy-huquqiy (boshqaruv) usullari atamalari bir-biriga juda o'xshashdir. Biroq, bu faqatgina ularning nomlanishidagi yaqinlik bo'lib, aslida ular bir-biridan farq qiladi.

Regulyatsiya usuli – bu ma'muriy huquqning muhim bir vazifasi bo'lib, u boshqaruv munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solishga xizmat qiladi. Aksincha, davlat boshqaruvi usuli esa, boshqaruv sub'ektlari (ijro etuvchi hokimiyat organlari) zimmasidagi barcha topshiriqlarni, jumladan, tartibga solish vazifasini ham, amalda bajarish uchun qo'llaniladigan vositadir.

Davlat boshqaruvi usuli – ma'muriy huquq har qanday sub'ektining emas, balki ma'lum bir sohada boshqaruvni (ijro hokimiyatini) amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan sub'ektning funksiyasi hisoblanadi.

Boshqaruv organlari normativ tuzdagi hujjatni qabul qilganida, bu ikkala vosita bir-biriga mos kelishi mumkin. Lekin tartibga solish usuli o'zining mazmun-mohiyati va ahamiyati bilan davlat boshqaruvi usullaridan ajralib turadi. Huquqiy

tartibga solish hamma vaqt normativdir. Shu sababli, uning vositalari (ko'rsatma berish, taqiq, vakolat berish) tartibga solinadigan munosabatlarning barcha sub'ektlariga nisbatan qo'llaniladi. Boshqaruv usullari esa bunday vakolatga ega bo'lgan ijro hokimiyati organi (mansabdor shaxs) tomonidan qo'llaniladi hamda ular yakallashtirilgan, ya'ni individuallashtirilgandir.

Yuridik adabiyotlarda boshqaruv usullari turlicha nomlangan bo'lishi mumkin, masalan, "boshqaruv harakatlarini amalga oshirish usullari", "boshqaruv faoliyati usullari", "ma'muriy huquqiy usullar", "ijro hokimiyatini amalga oshirish usullari" va h.klar. Lekin bu tushunchalarning mazmuni bir xil, ya'ni davlat boshqaruvi organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan boshqaruvni (boshqaruv harakatlarini) amalga oshirish, tegishli ob'ektlar va shaxslarga ma'muriy ta'sir ko'rsatish maqsadida, qonunchilikda ruxsat etilgan doirada, qo'llaniladigan usul va vositalardir.

Demak, boshqaruv usuli – davlat boshqaruvi faoliyatining maqsadlariga erishish, vazifalarini bajarish va funksiyalarini amalga oshirish uchun foydalaniladigan huquqiy vositalar hisoblanadi.

Boshqaruv shakli boshqaruv ta'siri usullarini o'z ichiga oladi. Masalan, boshqaruv organi tomonidan ma'lum bir sohada nazoratni amalga oshirish va javobgarlikni qo'llashi uchun mansabdor shaxsning majburiyatlarini o'rnatuvchi huquqiy akt qabul qilinishi lozim.

Shakl usulga qaraganda birlamchi hisoblanadi.

Boshqaruv usuli boshqaruv sub'ektining ob'ekt bilan o'zaro munosabatga kirishganligini aniqlash imkoniyatini beradi.

Boshqaruv usuli boshqaruv shaklida albatta o'z ifodasini topadi. Boshqacha aytganda, boshqaruv shakli bo'lmaganida, boshqaruv usullari, ya'ni boshqaruv sub'ektining ob'ektga

nisbatan ta'siri o'z ma'nosini va o'zining formal mazmunini yo'qotadi, amalda emas, balki xayolda qoladi. Masalan, ma'lum bir shaxsni ma'muriy yoki intizomiy javobgarlikka tortishga yoxud davlat byudjeti mablag'laridan ma'lum bir ob'ektni moliyalashtirishga qaratilgan boshqaruv faoliyati harakatlarini rasmiylashtirmasdan turib, ya'ni boshqaruvning tegishli huquqiy aktini qabul qilmasdan turib, amalga oshirib bo'lmaydi. SHu sababli, boshqaruv usullari boshqaruv shakllari bilan va asosan huquqiy aktlarni qabul qilish bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Davlat boshqaruvi tizimida boshqaruv usullari muhim huquqiy vosita hisoblanadi.

Ma'muriy huquq nazariyasi nuqtai nazaridan, boshqaruv usullari masalasini ikki ko'rinishda ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir: birinchidan, boshqaruv usullari mavjud bo'lishini va ularning boshqaruv sohasidagi ahamiyatini nazariy asoslash; ikkinchidan, boshqaruv usullarini amalga oshirish mexanizmini yaratish va normativ ta'minlash.

Boshqaruvning uslublari ijro etuvchi hokimiyat idoralari tomonidan davlat boshqaruvining ko'zlangan maqsadlari, zimmasidagi vazifalari va yuklangan funksiyalarining hayotga tatbiq etilishini kafolatlaydigan vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur uslublari orqali davlatning vazifalari bevosita hayotga joriy etiladi. Uning (davlatning) zimmasidagi topshiriqlar bajariladi, qonuniylik va tartib, fuqarolar hamda turli muassasalarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari himoya qilinadi. Boshqaruv uslublari iqtisodiy (xo'jalik), ijtimoiy-madaniy hamda ma'muriy-siyosiy taraqqiyot yo'nalishlarida jamoatchilik boshqaruvini yuritishning ajralmas tarkibiy qismi sanaladi.

Boshqaruv uslublari – boshqaruv faoliyatining qay tarzda amalga oshirilishini hamda boshqaruv maqsadlariga qanday

yo'llar va vositalar yordamida erishish mumkinligini aniqlab beruvchi omildir.

Boshqaruv uslublari – bir huquq sub'ektining boshqa biriga nisbatan aniq maqsadni ko'zlab, yo'naltirilgan ta'sir o'tkazish vositasi hisoblanadi.

Ixtisoslashgan ilmiy adabiyotlarda huquqshunos olimlar boshqaruv uslublari ko'pincha bir xil yondashuvni namoyon etganlar. Ushbu uslublarning an'anaviy va o'ziga xos jihatlari sifatida esa quyidagilar sanab o'tiladi:

1. Boshqaruv uslublarning mavjud bo'lishi – davlatning ijro etuvchi hokimiyat organlarining tashkil etilishiga tayanadi;

2. Boshqaruv uslubining asosiy maqsadi va amaliy ahamiyati – ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan davlat boshqaruvi, uning vazifalari hamda funksiyalarining amalda bajarilishini kafolatlashdan iboratdir;

3. Boshqaruv uslublari boshqaruv faoliyatida amalda qo'llaniladi va ulardan istifoda etiladi;

4. Davlat boshqaruvining sub'ekti bilan ob'ekti o'rtasida o'ziga xos huquqiy aloqalar o'rnatiladi. Ushbu aloqalarda davlat idorasi yoxud mansabdor shaxs turlicha vositalar – masalan, ishontirish, ma'rifiy ta'sir ko'rsatish, tartibga solish yoxud majburlov choralarini qo'llash yo'li bilan o'z vakolatlarini ro'yobga chiqaradi. Boshqaruv uslublari ana shu munosabatlarda boshqaruvchi sub'ekt va boshqariluvchi ob'ekt o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro aloqa va ta'sirni aks ettiradi;

5. Normativ-huquqiy hujjatlarda boshqaruv ta'siri mustahkamlanadi, ya'ni boshqaruv uslubini qo'llash huquqiy jihatdan tartibga solingan bo'ladi. Shunga qaramay, boshqaruv amaliyotida huquqiy me'yorlar bilan to'liq qamrab olinmagan (yoki ularda bevosita ko'rsatilmagan) uslublar (jumladan, ishontirish, ma'naviy rag'batlantirish) ham qo'llanilishi mumkin;

6. Boshqaruv uslublari boshqaruv sub'ektlarining zimmasidagi vakolat va kompetensiyalarni ro'yobga chiqarish vositasi sanaladi;

7. Boshqaruv uslublari boshqaruv sub'ektlari tomonidan ob'ektga nisbatan qo'llaniladigan vakolatlarining hamda tegishli sub'ektning yuridik jihatdan hukmronlik vakolatlarining mohiyatini aks ettiradi;

8. Har bir muayyan vaziyatda boshqaruv ta'sirining mohiyati boshqaruv uslublari qo'llanilayotgan ob'ektning o'ziga xos jihatlari bog'liq bo'ladi (masalan, jismoniy shaxs yoki yuridik shaxs, mulkchilik turi, bo'ysunuv tartibining mavjudligi va boshqalar);

9. Boshqaruv uslublari, har qanday boshqaruv ta'siri kabi, boshqaruv sohasida belgilangan (namunali) tartibni o'rnatishga xizmat qiladi; ular tashkiliy mohiyatga ega bo'lib, boshqaruv tizimidagi jarayonlarni muvofiqlashtiradi;

10. Boshqaruv ta'sirini amalga oshiruvchi sub'ektlar tomonidan huquqiy normalarni yaratish va individual ko'rsatmalar berish vakolatlari hayotga tatbiq etiladi;

11. Boshqaruv uslublarning uzluksiz faoliyati, ya'ni ular boshqaruv tizimining samarali ishlashini, funksiyalar va vakolatlarining amalda bajarilishini ta'minlaydi;

12. Qonunchilikda boshqaruv uslublarni tatbiq etishning muayyan tartib-qoidalari belgilab qo'yilgan bo'ladi;

13. Boshqaruv uslublarni qo'llashning o'ziga xos tashkiliy-huquqiy ko'rinishlari hamda ularning huquqiy ifoda etilish shakllari mavjud bo'ladi.

Boshqaruv uslublari orasida davlat boshqaruvi idoralari hamda ularning mansabdor shaxslari tomonidan yuridik hokimiyat vakolatlarining ro'yobga chiqarilishi bilan aloqador bo'lgan ma'muriy-huquqiy uslublar alohida o'rin tutadi.

Ayni paytda iqtisodiyotni boshqarish tizimida umumiy regulativ yoxud ma'muriy-huquqiy tartibga solish uslublari tobora shakllanib, huquqiy mohiyat kasb etmoqda. Ular iqtisodiy munosabatlarga boshqaruvchan ta'sir ko'rsatish borasida salmoqli va samarador imkoniyatlarga egadir. Bular jumlasiga iqtisodiyotning turli tarmoqlarida davlat tomonidan amalga oshiriladigan kontrol va nazorat; sanoat tarmoqlariga moliyaviy (byudjet mablag'lari hisobidan) ko'mak berish; davlat korxonalari samarali boshqarishni yo'lga qo'yish; monopoliyaga qarshi kurashish va tartibga solish; xususiylashtirish jarayonlarini amalga oshirish; xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga muayyan faoliyat turlari bilan shug'ullanish uchun ruxsatnomalar (litsenziyalar) taqdim etish kabi yo'nalishlar kiradi.

Ma'muriy-huquqiy uslublarning asosiy vazifasi – jamoatchilik manfaatlarini muhofaza qilish, huquqiy tartibni, jismoniy shaxslar va yuridik tuzilmalarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy intilishlarini kafolatlashga qaratilgan davlat chora-tadbirlarini takomillashtirish, shuningdek, davlat boshqaruvi sohasida intizomni kuchaytirishdan iborat.

Davlat boshqaruvi uslublarning turlariga kelsak, huquqiy adabiyotlarda davlat boshqaruvi tizimida ta'sir o'tkazishning ikki fundamental (umumbashariy) uslubi, ya'ni, ishontirish va majburlov uslublari tahlil qilinadi. Amalda ushbu uslublarning turli shakllarda uchraydi.

Ishontirish uslubi, boshqaruv vositasi sifatida, tushuntirish, ma'rifiy ta'sir, moddiy-ma'naviy rag'batlantirish kabi va boshqa axloqiy yo'naltirilgan choralarni qo'llash yo'li bilan insonlarga ta'sir etishni anglatadi. Masalan, rag'batlantirish davlat boshqaruvi doirasida ijro etuvchi hokimiyatning fuqarolar, yuridik shaxslar va huquqiy munosabatlarning boshqa ishtirokchilari bilan o'zaro aloqalarida qonuniylik hamda tartib-intizomni

mustahkamlashga yordam beradi. Boshqaruvda ko'zlangan maqsadlar va vazifalarga yetish majburiy xarakterdagi chora-tadbirlar orqali ham kafolatlanishi mumkin. Bunday vaziyatda, boshqaruv ob'ekti normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan tartib-qoidalarga muvofiq faoliyat yuritishga majbur etiladi.

Boshqaruv uslublari ma'muriy (bevosita ta'sir ko'rsatuvchi) hamda iqtisodiy (bilvosita tartibga soluvchi) turlarga ajratiladi.

Ma'muriy uslublarning boshqaruv sub'ekti ob'ektga (ya'ni, fuqarolar, yuridik shaxslar, davlat xizmatchilariga) yakkahokimlik asosida davlatning hukmron ta'sirini o'tkazishi bilan tavsiflanadi.

Boshqaruvchi sub'ekt muayyan shaxslar uchun ijrosi shart bo'lgan hamda huquqiy natijalarga olib keladigan normativ hujjatlarni qabul qiladi. Qabul qilingan qaror, buyruq yoki farmoyish ijro etilmagan taqdirda, bu intizomiy qoidabuzarlik sifatida baholanadi va aybdor shaxsga nisbatan qonunchilikda nazarda tutilgan ta'sir choralari tatbiq etiladi.

Davlat boshqaruvining g'oyaviy asoslari o'zida bevosita hukmron ta'sir o'tkazishning ma'muriy uslublari mavjud bo'lishini taqozo etadi. Kengroq nuqtai nazardan, boshqaruv uslublari ijro etuvchi hokimiyatning yagonaligini, davlat boshqaruvining turli sub'ektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda tartib va intizomni, hamda ijro etuvchi hokimiyat idoralarining faoliyat yuritishidagi qonuniylikni kafolatlaydi.

Boshqaruv uslublari o'zi yo'naltirilgan shaxslarning tafakkuriga, irodasiga va fe'l-atvoriga ta'sir o'tkazadi. Ushbu uslublarni qo'llash huquq sub'ektlari uchun bevosita iqtisodiy ta'sirni yoki moddiy-ashyoviy oqibatlarni yuzaga keltirmaydi.

Ushbu vazifani samarali amalga oshirish uchun quyidagi bosqichlarni bajarish maqsadga muvofiqdir:

1. Oldindan tuzilgan rejaga muvofiq yig'ilish (majlis) kun tartibini shakllantirish.

2. Muhokama qilinadigan asosiy masalalar yuzasidan zaruriy materiallarni (ma'lumotlar, faktlar) to'plash.

3. Ma'ruzalar (hisobotlar, chiqishlar, tahliliy mulohazalar va h.k.) tayyorlash.

4. Yig'ilishdan avval qarorning dastlabki loyihasini ishlab chiqish.

5. Yig'ilish davomida barcha ma'ruzalar, muhokamalar, nutqlar va chiqishlarning bayonnomasini (protokolini) yuritish.

6. Yig'ilish yakunida qaror loyihasini muhokama qilib, unga zaruriy tuzatishlar va qo'shimchalar kiritish.

7. Qabul qilingan qarordagi asosiy vazifalar va topshiriqlardan ko'chirmalar tayyorlab, ularni mas'ul rahbarlar va tashkilotlarga yetkazish.

Yig'ilish kun tartibi va muhokama etiladigan masalalar ro'yxatiga odatda quyidagilar kiritilishi lozim:

1. Yuqori turuvchi idoralarning qarorlari va ko'rsatmalaridan kelib chiqib vazifalarni aniqlash hamda ularni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

2. Amalga oshirilgan ishlar bo'yicha hisobotlar taqdim etish va ma'lumotlar berish.

3. Musobaqalar taqvim rejalarini, turli Nizomlarni, sport unvonlari (darajalari) kabilarni tasdiqlash.

4. Sport tashkilotlari, sport maktablari rahbarlarini, murabbiylarni va boshqa mansabdor shaxslarni lavozimga tayinlash yoki lavozimidan ozod etish kabi masalalar.

Yuqori turuvchi idoralar tomonidan qabul qilingan qarorlarni ijro etishda ular o'zlarining quyi bo'g'inlari orqali faoliyat olib boradilar. Qarorlarda belgilangan topshiriqlar va

vazifalarning bajarilish holati to'g'risidagi axborot hisobot yoki bildirishnoma shaklida yuqori turuvchi idoralarga taqdim etiladi.

Muhim ahamiyatga ega masalalarni demokratik prinsiplar asosida hal qilishda yig'ilishlarda qabul qilinadigan qarorlarning ahamiyati beqiyosdir va ular muntazam ravishda qo'llanishi zarur bo'lgan muhim tashkiliy jarayonlar sirasiga kiradi.

Qarorlar, asosan, faoliyat yo'nalishlarini belgilab berishga xizmat qiladi va ularga quyidagilar misol bo'la oladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari.

2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi tomonidan qabul qilingan qarorlar va buyruqlar.

Jismoniy tarbiya jamoasining tashkiliy tuzilishi

Nisbatan kichik hajmdagi korxonalar va muassasalarning xodimlari orasida ommaviy jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlarini yo'lga qo'yish maqsadida alohida jismoniy tarbiya jamoasini shakllantirish imkoniyati bo'lmagan hollarda, sohaviy yoki tarmoq tamoyili asosida umumiy (birlashgan) jamoalar tuzilishi mumkin.

Bunday umumiy jamoalarni tashkil etish uchun tegishli kengashlarning yoki kasaba uyushma qo'mitalarining sport jamiyati kengashi rayosati tomonidan qabul qilingan qaror mavjud bo'lishi shart.

Jismoniy tarbiya jamoalarining yanada rivojlangan va mukammal ko'rinishi sport klubi hisoblanadi. O'zbekiston Kasaba uyushmalari federatsiyasining 1991 yilda qabul qilgan qaroriga binoan, korxonalardagi sport klublari ommaviy sog'lomlashtirish va sport faoliyatida yuqori natijalarga erishgan jismoniy tarbiya jamoalari negizidagina tuzilishi mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitlariga mos ravishda hamda Respublika hukumatining tegishli qarorlariga muvofiq, o'zini-o'zi

boshqarish va moliyaviy mustaqillik tamoyillariga asosan yirik ishlab chiqarish korxonalarida, sport majmualarida hamda aholi yashash hududlarida mustaqil faoliyat yurituvchi sport klublari tuzilmoqda. Ular o'zlarining ichki sharoitlaridan kelib chiqib ishlab chiqilgan Nizom va ustavlarga ega bo'ladilar. Ushbu hujjatlarga tayanib, klublar o'z faoliyatini a'zolik badallari, pullik xizmatlar ko'rsatish, tijorat faoliyati hamda homiylik mablag'lari kabi manbalar evaziga amalga oshiradilar. Bunga yaqqol misol sifatida «Bunyodkor», «Paxtakor», «Dinamo» singari mashhur sport va futbol klublarini keltirish mumkin. Shu kabi faoliyat yuritish uslublari va ilg'or yondashuvlar viloyat markazlarida tennis, boks, shaxmat, ot sporti, sharqona jang san'atlari kabi va boshqa sport turlari yo'nalishida ham keng joriy etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi maktab o'quvchilarini qamrab oluvchi «Yoshlik» sport jamiyati

Xalq ta'limi vazirligi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-maydagi 271-sonli qarori ijrosini ta'minlash yo'lida muhim qadam tashladi. Buning natijasida, mustaqillikdan avval «Yosh kuch» va keyinchalik «Mehnat rezervlari» nomlari bilan faoliyat ko'rsatgan o'quvchi-yoshlar sport jamiyatlari o'rnini bosuvchi «Yoshlik» sport jamiyati tuzildi.

O'zbekistonning «Yoshlik» jismoniy tarbiya va sport jamiyati o'zini o'zi boshqaruvchi respublika miqyosidagi jamoat birlashmasi sanaladi. U o'z tarkibiga O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar hamda Toshkent shahridagi xalq ta'limi tizimiga qarashli jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirish va sport jamiyatlari, klublar va shu kabi boshqa tuzilmalarni qamrab oladi.

Jamiyatning asosiy maqsad va vazifalari sifatida quyidagilar belgilangan:

- Sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro hamjihatlik tamoyillarini keng targ'ib qilish;

- Maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari va umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilari o'rtasida maktabdan hamda sinfdan tashqari ommaviy sport va sog'lomlashtirish faoliyatini tashkiliy-uslubiy jihatdan boshqarish;

- Bolalar, o'quvchi yoshlar va xalq ta'limi tizimi xodimlarini jismoniy tarbiya hamda sport bilan doimiy shug'ullanishga safarbar etish;

- Sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini singdirish hamda ularning faol dam olishini tashkil etish;

- Sport turlari bo'yicha respublika terma jamoalarining asosiy va zaxira tarkibiga yuqori malakali sportchilarni tayyorlash hamda ularning turli darajadagi musobaqalarda ishtirokini ta'minlash;

- Sport maktablari va sport maktab-internatlari faoliyatini muvofiqlashtirish, ularga amaliy, nazariy hamda uslubiy jihatdan ko'maklashish.

O'zbekiston «Yoshlik» jismoniy tarbiya va sport jamiyatiga a'zolikka qabul qilish tartibi

Mazkur jamiyatga 7 yoshga to'lgan shaxslar a'zo bo'lish imkoniyatiga ega. Jamiyatga a'zolik individual yoki jamoaviy tarzda amalga oshirilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek, boshqa davlatlar fuqarolari, umumta'lim maktablari hamda turli o'quv yurtlarining o'quvchilari va bitiruvchilari, qolaversa, Xalq ta'limi tizimida faoliyat yurituvchi xodimlar jamiyat a'zosi bo'lish huquqiga ega. Jamiyatga a'zolikka kirish istagidagi shaxslarning murojaati asosida, jamiyatning

boshlang'ich tuzilmalari tomonidan qabul qilinadigan qaror bilan rasmiylashtiriladi. Umumta'lim maktablari, o'quv yurtlari, bolalar va o'smirlar sport maktablarining boshlang'ich tashkilotlari, sport klublari, mehnat jamoalari hamda fuqarolarning turli birlashmalari jamiyatning jamoaviy a'zolari sifatida qabul qilinishi mumkin.

- O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining tashkiliy tuzilishi

- Jamiyatning tashkiliy tuzilishi quyidagi bo'g'inlarni o'z ichiga oladi:

- Jamiyatning Markaziy Kengashi;

- Jamiyatning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy kengashlari;

- Jamiyatning tuman va shahar kengashlari;

- O'quv yurtlari, turli tashkilotlar hamda xalq ta'limi tizimiga qarashli ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan jismoniy tarbiya va sport klublari hamda ularning jamoalari jamiyatning boshlang'ich tashkilotlari hisoblanadi..

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining moliyaviy manbalarini shakllantirish

Jamiyatga a'zolikka qabul qilingan o'quvchi-yoshlar uchun yillik kirish badali eng kam oylik ish haqining 2 foizi, xodimlar uchun esa 4 foizi miqdorida belgilangan. Yetim bolalar, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar o'quvchilari, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar va pensionerlar a'zolik hamda kirish badallarini to'lashdan ozod etiladilar. Yig'ilgan a'zolik badallarining 25 foizi boshlang'ich tashkilotlar ixtiyorida qoldiriladi, 25 foizi tuman va shahar kengashlariga, 25 foizi mintaqaviy kengashlarga hamda qolgan 25 foizi Markaziy Kengashga o'tkaziladi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining huquqlari

Jamiyat a'zolari quyidagi huquqlardan foydalanishlari mumkin:

Sport seksiyalarida va sog'lomlashtirish guruhlarida, sport maktablarida, bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan jismoniy tayyorgarlik klublarida hamda shunga o'xshash boshqa tuzilmalarda mashg'ulotlarda qatnashish;

Ommaviy jismoniy tarbiya bayramlarida, festivallarda, sport musobaqalarida ishtirok etish, shuningdek, jamiyat tomonidan tashkil etiladigan o'quv kurslari va seminarlarda bilim olish;

O'quv-mashq jarayonlari va dam olish uchun mo'ljallangan sport inshootlaridan, jamiyatga qarashli bazalardan hamda sport anjomlaridan belgilangan tartib-qoidalariga muvofiq foydalanish;

Jamiyatning maxsus sport kiyimini kiyish, shuningdek, jamiyatning ramzi va nishonini taqib yurish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining majburiyatlari

- Jamiyat Nizomiga qat'iy rioya etish;

- Jamiyat oldiga qo'yilgan asosiy maqsad va vazifalarning amalga oshirilishiga ko'maklashish;

- Har yili belgilangan a'zolik badallarini o'z vaqtida to'lab borish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining huquqlari

- Jamiyat yuridik shaxs sifatida barcha tegishli huquqlardan foydalanadi;

- Jamiyat o'zining bayrog'i, ramzi, vimpeli, faxriy yorliqlari, sport medallari, diplomlari hamda ko'krak nishoniga ega bo'lish huquqiga ega;

boshlang'ich tuzilmalari tomonidan qabul qilinadigan qaror bilan rasmiylashtiriladi. Umumta'lim maktablari, o'quv yurtlari, bolalar va o'smirlar sport maktablarining boshlang'ich tashkilotlari, sport klublari, mehnat jamoalari hamda fuqarolarning turli birlashmalari jamiyatning jamoaviy a'zolari sifatida qabul qilinishi mumkin.

- O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining tashkiliy tuzilishi

- Jamiyatning tashkiliy tuzilishi quyidagi bo'g'inlarni o'z ichiga oladi:

- Jamiyatning Markaziy Kengashi;

- Jamiyatning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy kengashlari;

- Jamiyatning tuman va shahar kengashlari;

- O'quv yurtlari, turli tashkilotlar hamda xalq ta'limi tizimiga qarashli ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan jismoniy tarbiya va sport klublari hamda ularning jamoalari jamiyatning boshlang'ich tashkilotlari hisoblanadi.

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining moliyaviy manbalarini shakllantirish

Jamiyatga a'zolikka qabul qilingan o'quvchi-yoshlar uchun yillik kirish badali eng kam oylik ish haqining 2 foizi, xodimlar uchun esa 4 foizi miqdorida belgilangan. Yetim bolalar, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar o'quvchilari, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar va pensionerlar a'zolik hamda kirish badallarini to'lashdan ozod etiladilar. Yig'ilgan a'zolik badallarining 25 foizi boshlang'ich tashkilotlar ixtiyorida qoldiriladi, 25 foizi tuman va shahar kengashlariga, 25 foizi mintaqaviy kengashlarga hamda qolgan 25 foizi Markaziy Kengashga o'tkaziladi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining huquqlari

Jamiyat a'zolari quyidagi huquqlardan foydalanishlari mumkin:

Sport seksiyalarida va sog'lomlashtirish guruhlarida, sport maktablarida, bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan jismoniy tayyorgarlik klublarida hamda shunga o'xshash boshqa tuzilmalarda mashg'ulotlarda qatnashish;

Ommaviy jismoniy tarbiya bayramlarida, festivallarda, sport musobaqalarida ishtirok etish, shuningdek, jamiyat tomonidan tashkil etiladigan o'quv kurslari va seminarlarda bilim olish;

O'quv-mashq jarayonlari va dam olish uchun mo'ljallangan sport inshootlaridan, jamiyatga qarashli bazalardan hamda sport anjomlaridan belgilangan tartib-qoidalarga muvofiq foydalanish;

Jamiyatning maxsus sport kiyimini kiyish, shuningdek, jamiyatning ramzi va nishonini taqib yurish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining majburiyatlari

- Jamiyat Nizomiga qat'iy rioya etish;

- Jamiyat oldiga qo'yilgan asosiy maqsad va vazifalarning amalga oshirilishiga ko'maklashish;

- Har yili belgilangan a'zolik badallarini o'z vaqtida to'lab borish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining huquqlari

- Jamiyat yuridik shaxs sifatida barcha tegishli huquqlardan foydalanadi;

- Jamiyat o'zining bayrog'i, ramzi, vimpeli, faxriy yorliqlari, sport medallari, diplomlari hamda ko'krak nishoniga ega bo'lish huquqiga ega;

boshlang'ich tuzilmalari tomonidan qabul qilinadigan qaror bilan rasmiylashtiriladi. Umumta'lim maktablari, o'quv yurtlari, bolalar va o'smirlar sport maktablarining boshlang'ich tashkilotlari, sport klublari, mehnat jamoalari hamda fuqarolarning turli birlashmalari jamiyatning jamoaviy a'zolari sifatida qabul qilinishi mumkin.

- O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining tashkiliy tuzilishi

- Jamiyatning tashkiliy tuzilishi quyidagi bo'g'inlarni o'z ichiga oladi:

- Jamiyatning Markaziy Kengashi;

- Jamiyatning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy kengashlari;

- Jamiyatning tuman va shahar kengashlari;

- O'quv yurtlari, turli tashkilotlar hamda xalq ta'limi tizimiga qarashli ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan jismoniy tarbiya va sport klublari hamda ularning jamoalari jamiyatning boshlang'ich tashkilotlari hisoblanadi..

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining moliyaviy manbalarini shakllantirish

Jamiyatga a'zolikka qabul qilingan o'quvchi-yoshlar uchun yillik kirish badali eng kam oylik ish haqining 2 foizi, xodimlar uchun esa 4 foizi miqdorida belgilangan. Yetim bolalar, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar o'quvchilari, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar va pensionerlar a'zolik hamda kirish badallarini to'lashdan ozod etiladilar. Yig'ilgan a'zolik badallarining 25 foizi boshlang'ich tashkilotlar ixtiyorida qoldiriladi, 25 foizi tuman va shahar kengashlariga, 25 foizi mintaqaviy kengashlarga hamda qolgan 25 foizi Markaziy Kengashga o'tkaziladi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining huquqlari

Jamiyat a'zolari quyidagi huquqlardan foydalanishlari mumkin:

Sport seksiyalarida va sog'lomlashtirish guruhlarida, sport maktablarida, bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan jismoniy tayyorgarlik klublarida hamda shunga o'xshash boshqa tuzilmalarda mashg'ulotlarda qatnashish;

Ommaviy jismoniy tarbiya bayramlarida, festivallarda, sport musobaqalarida ishtirok etish, shuningdek, jamiyat tomonidan tashkil etiladigan o'quv kurslari va seminarlarda bilim olish;

O'quv-mashq jarayonlari va dam olish uchun mo'ljallangan sport inshootlaridan, jamiyatga qarashli bazalardan hamda sport anjomlaridan belgilangan tartib-qoidalariga muvofiq foydalanish;

Jamiyatning maxsus sport kiyimini kiyish, shuningdek, jamiyatning ramzi va nishonini taqib yurish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarining majburiyatlari

- Jamiyat Nizomiga qat'iy rioya etish;

- Jamiyat oldiga qo'yilgan asosiy maqsad va vazifalarning amalga oshirilishiga ko'maklashish;

- Har yili belgilangan a'zolik badallarini o'z vaqtida to'lab borish.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining huquqlari

- Jamiyat yuridik shaxs sifatida barcha tegishli huquqlardan foydalanadi;

- Jamiyat o'zining bayrog'i, ramzi, vimpeli, faxriy yorliqlari, sport medallari, diplomlari hamda ko'krak nishoniga ega bo'lish huquqiga ega;

- Jamiyatning mintaqaviy, shahar va tuman kengashlari tashkil etiladi;

- Jamiyat belgilangan tartibda o'z klublari, filiallari va bo'limlarini ta'sis etish huquqiga ega;

- Mintaqaviy kengash tomonidan tasdiqlanadigan daromadlar va xarajatlar smetasi bo'yicha faoliyat yuritadi;

- Yillik ish rejalarini, musobaqalar taqvimini tuzadi hamda ularning ijrosi yuzasidan hisobotlar tayyorlaydi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining mintaqaviy kengashlari faoliyati

Jamiyatning mintaqaviy kengashlarining oliy organi har besh yilda bir marta chaqiriladigan konferensiya hisoblanadi. Mintaqaviy kengashlar yuridik shaxs maqomiga ega. Tuman va shahar kengashlaridan kelib tushadigan a'zolik badallarini jamlash uchun mintaqaviy kengashlarda maxsus bank hisobvarag'i ochiladi. A'zolarining umumiy sonidan kelib chiqib hisoblangan a'zolik badallarining 25 foizi bevosita mintaqaviy kengashning ixtiyorida qoldiriladi, yana 25 foizi esa Markaziy Kengashga yo'naltiriladi. Mintaqaviy kengashlarning moliyaviy mablag'lari Markaziy Kengash tomonidan tasdiqlanadigan smeta asosida sarflanadi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining mintaqaviy kengashlariga oid me'yoriy hujjatlar

Mintaqaviy kengashlar quyidagi me'yoriy hujjatlarga ega bo'lishi shart:

Mintaqaviy kengashni tashkil etish bo'yicha ta'sis konferensiyasining qarori;

Shahar va tuman kengashlarini tuzish to'g'risidagi (mintaqaviy kengash) qarori;

Shahar va tuman kengashlarining ta'sis konferensiyalari qarorlari;

Shahar va tuman kengashlariga saylangan raislar hamda rais o'rinbosarlarining ro'yxati;

Boshlang'ich tashkilotlarning ro'yxati;

Jismoniy tarbiya jamoalari rahbarlarining ro'yxati;

Shahar va tuman kengashlari tomonidan a'zolik badallarining yig'ilishi (to'lanishi) holati bo'yicha tahliliy ma'lumotnoma;

Yig'ilgan a'zolik badallarining belgilangan ulushini Markaziy Kengashga o'tkazilganligini tasdiqlovchi hujjat (masalan, to'lov topshiriqnomasi, kvitansiya va h.k.);

Markaziy Kengash tomonidan tasdiqlangan daromadlar va xarajatlar smetasi, yillik ish rejasi hamda musobaqalar taqvimi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining boshlang'ich tashkiloti faoliyatini amalga oshirish tartibi

Jamiyatning boshlang'ich tashkilotlari o'quv yurtlarida, turli korxona va tashkilotlarda hamda Xalq ta'limi tizimiga qarashli ta'lim muassasalarida tuziladi. Maktablardagi jismoniy tarbiya jamoasining kamida 15 nafar a'zosining tashabbusi bilan boshlang'ich tashkilot shakllantirilishi mumkin. Har bir yangi tashkil etilgan boshlang'ich tashkilotning a'zolari ro'yxati tuzilib, tuman (shahar) kengashlarida qayd etiladi.

O'z safida 100 nafardan ortiq a'zoni birlashtirgan, zaruriy sport infratuzilmasi va malakali kadrlariga ega bo'lgan hamda sportda yaxshi natijalarga erishgan boshlang'ich tashkilotga yuridik shaxs maqomi berilishi mumkin. Boshlang'ich tashkilot raisligiga, odatda, o'quv muassasasi rahbari saylanadi va u o'z faoliyati yuzasidan muntazam ravishda tuman kengashiga hisobot berib boradi. Tashkilot a'zolarining ixtiyoriy ravishda to'lagan a'zolik badallarining 25 foizi boshlang'ich tashkilotning

o'z ixtiyorida qoldirilsa, qolgan 75 foizi tuman kengashining bank hisobvarag'iga pul o'tkazish yo'li bilan yo'naltiriladi.

- Boshlang'ich tashkilot o'z ixtiyorida qolgan moliyaviy mablag'larni tashkilot a'zolarining musobaqalarda qatnashishini ta'minlashga, musobaqalarni tashkil etishga, muassasaning sport infratuzilmasi uchun zaruriy sport anjomlarini xarid qilishga hamda boshlang'ich tashkilotning nizomida ko'zda tutilgan boshqa maqsad va vazifalarni amalga oshirishga yo'naltiradi.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining boshlang'ich tashkilotiga oid me'yoriy hujjatlar

- Boshlang'ich tashkilotda quyidagi me'yoriy hujjatlarning mavjud bo'lishi talab etiladi:

- Boshlang'ich tashkilot a'zolarining ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilotni tuzish to'g'risidagi umumiy yig'ilish bayonnomasi (qarori);

- Boshlang'ich tashkilot a'zolarining a'zolikka qabul qilish to'g'risidagi arizalari yoki umumiy yig'ilishning bu haqdagi qarori;

- A'zolik badallarining yig'ilganligi (to'langanligi) to'g'risidagi qaydnoma;

- Yig'ilgan a'zolik badallarining belgilangan ulushini tuman kengashiga o'tkazilganligini tasdiqlovchi bank hujjati (masalan, to'lov topshiriqnomasi);

Yillik ish rejasi, musobaqalar taqvimini hamda ularning ijrosi yuzasidan hisobotlar.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining shahar va tuman kengashlari faoliyati

Jamiyatning tuman va shahar kengashlarining oliy organi har ikki yilda kamida bir marta chaqiriladigan konferensiya sanaladi. Tuman va shahar kengashlari yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, bankda o'z hisobvarag'iga ega bo'lishi shart. Tuman va shahar

kengashlari yig'ilgan a'zolik badallarining nizomda belgilangan ulushini faqatgina pul o'tkazish yo'li bilan mintaqaviy kengashlarga yo'naltiradi. Kengashning moliyaviy manbalari boshlang'ich tashkilotlar a'zolaridan kelib tushadigan a'zolik badallari hisobidan shakllantiriladi. Ushbu badallarning 25 foizi bevosita tuman (shahar) kengashining ixtiyorida qoldiriladi, 50 foizi esa viloyat (mintaqaviy) kengashiga o'tkaziladi. Tuman va shahar kengashlarining mablag'lari yuqori turuvchi kengash tomonidan tasdiqlanadigan smeta asosida sarflanadi.

- "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining shahar va tuman kengashlari uchun zarur bo'lgan me'yoriy hujjatlar

- Jamiyatning shahar va tuman kengashlarida quyidagi me'yoriy hujjatlarning mavjud bo'lishi talab etiladi:

- Kengashni tashkil qilish bo'yicha ta'sis konferensiyasi qarori;

- Boshlang'ich tashkilotlar va a'zolarining ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilot rahbarlari ro'yhati;
- Jismoniy tarbiya jamoasi rahbarlari ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilotlarda o'tkazilgan yig'ilish bayonlari;
- Boshlang'ich tashkilotlar tomonidan a'zolik badallarining bajarilishi bo'yicha tahliliy ma'lumot;

- Yig'ilgan a'zolik badallarini belgilangan qismini mintaqaviy kengashiga o'tkazilganlik bo'yicha bank tasdiqlagan hujjat.

Sport federatsiyalari har qanday sport turi bo'yicha musobaqalarni uyushtirish va o'tkazish bilan shug'ullanuvchi tuzilmalardir. Bu jarayonda musobaqa qoidalarini (Nizomi) va hakamlar faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli yurtimizda 90 dan ziyod sport turi bo'yicha federatsiyalar faoliyat ko'rsatmoqda. Ular o'z navbatida Olimpiya sport turlari,

noolimpiya sport turlari va milliy sport turlari federatsiyalariga ajratiladi.

Ayni paytda mamlakatimizda to'rtta milliy sport federatsiyasi faoliyat yuritadi. Bular: kurash, belbog'li kurash, turon va o'zbek jang san'ati federatsiyalaridir. Mazkur milliy federatsiyalar yurtimizda milliy sport turlarini rivojlantirish, ularning jahon arenasidagi nufuzini yuksaltirish bilan bir qatorda, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni qayta tiklash hamda ularni sport vositasida yosh avlod ongiga singdirish kabi muhim vazifalarni amalga oshiradilar. Sport birlashmalari, jamiyatlari hamda ularga yaqindan aloqador bo'lgan tuzilmalar mustaqil faoliyat yuritishlari natijasida sportchilarning tayyorgarlik darajasini oshirish, ularning sport mahoratini yuksaltirish, sport anjomlari va inventarlarini sotib olish, sport inshootlarini kengaytirish va ta'mirlash kabi muhim vazifalarni bajarmoqda.

Bu kabi sa'y-harakatlar, xususan, «Dinamo» sport jamiyati, mudofaaga yordam beruvchi «Vatanparvar» tashkiloti hamda boshqa sport jamiyatlari va tuzilmalarida samarali yo'lga qo'yilganligi kuzatilmoqda.

Mamlakatimizda jismoniy madaniyat va sportni taraqqiy ettirishda sport jamiyatlari, ularning quyi bo'g'inlari, xususan, jismoniy tarbiya jamoalari, shuningdek, ishlab chiqarish korxonalari va oliy ta'lim muassasalari qoshidagi sport klublarining qo'shayotgan hissasi muttasil ortib bormoqda.

Barcha darajalarda o'tkazilayotgan sport musobaqalarini aniq maqsadlar sari yo'naltirilgan holda tashkil etishda hakamlar va murabbiylarning o'rni hamda mas'uliyati yanada oshmoqda.

6.2. Sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish

Sport sohasini davlat tomonidan boshqarish tushunchasi, davlatning sport va jismoniy madaniyat yo'nalishlarini taraqqiy ettirish, qo'llab-quvvatlash hamda nazorat qilish maqsadida amalga oshiradigan tadbirlar va huquqiy normalar yig'indisini anglatadi. Davlat sportni rivojlantirish, uning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash, sportchilarning huquqlarini himoya qilish, shuningdek, sport jarayonlarining adolatli va ochiq boshqarilishini ta'minlash uchun quyidagi choralarni ko'radi: Qonuniy me'yorlar va huquqiy asoslar: Sport sohasi uchun maxsus qonunlar va huquqiy me'yorlar ishlab chiqiladi. Masalan, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun.

1. Davlat miqyosidagi dastur va loyihalar: Sportni taraqqiy ettirish hamda jismoniy tarbiyaning ommaviyligini kuchaytirish maqsadida maxsus davlat dasturlari va loyihalari hayotga tatbiq etiladi.

2. Sport obyektlari va infratuzilmasi: Sport inshootlari hamda ularning infratuzilmasini rivojlantirish va zamonaviylashtirish uchun davlat tomonidan moliyaviy mablag'lar yo'naltiriladi.

3. Sport ta'limi va tayyorgarlik tizimi: Sport sohasida ta'lim berish va sportchilarni tayyorlash uchun ixtisoslashtirilgan dasturlar hamda o'quv kurslari tashkil qilinadi.

4. Xalqaro miqyosdagi hamkorlik: Xalqaro sport tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalari o'rnatilib, xalqaro musobaqalarda ishtirok etish uchun sharoitlar yaratiladi va qo'llab-quvvatlanadi.

5. Sportchilarni ijtimoiy himoya qilish: Sportchilar va ularning oila a'zolarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Davlat sport sohasini boshqarish orqali sportning jamiyatdagi rolini kuchaytiradi, atletlarning huquq va

manfaatlarini himoya qiladi hamda sportda adolat va shaffoflikni ta'minlaydi.

• Boshqaruv qarori deganda, bir tomondan, rasmiy hujjat (masalan, qaror, buyruq, chora-tadbirlar rejasi) tushunilsa, ikkinchi tomondan, bu qarorni ishlab chiqish, qabul qilish va hayotga tatbiq etishni o'z ichiga olgan kompleks jarayon nazarda tutiladi.

• Boshqaruv qarorlari quyidagi mezonlar asosida tasniflanadi:

- Mahsulotning hayotiy sikli bosqichlariga ko'ra;
- Boshqaruv tizimining quyi tizimlariga asosan;
- Faoliyat yo'nalishlari bo'yicha;
- Qamrov darajasiga ko'ra;
- Ishlab chiqarishni tashkil etishga oidligi bo'yicha;
- Maqsadlarning turi va soniga qarab;
- Amal qilish muddatiga ko'ra (strategik, taktik, tezkor);
- Vazifalarning ijro etilishiga qarab;
- Ta'sir ko'rsatish obyektlariga asosan;
- Rasmiylik darajasiga ko'ra (rasmiy va norasmiy);
- Foydalanilgan axborot manbalariga qarab;
- Ifodalanish shakllariga ko'ra;
- Qaror qabul qilish darajalariga asosan (individual, bo'linma yoki tashkilot miqyosida);
- Dasturlashtirilganlik darajasiga ko'ra (kam dasturlashtirilgan – nostandart va yuqori darajada dasturlashtirilgan – standart);
- Mazmun-mohiyatiga ko'ra (ekologik, ijtimoiy, tashkiliy, ilmiy-texnikaviy va boshqalar);
- Ta'sir ko'rsatish ko'lamiga qarab (bir bosqichli, ko'p bosqichli);

• Qarorning yo'naltirilganligiga ko'ra (tashkilot ichki yoki tashqi faoliyatiga oid).

• - qaror qabul qiladigan shaxs bo'yicha (yakka shaxsli yoki guruhli);

• - Majburiylik darajasiga ko'ra (qat'iy majburiy, tavsiyaviy);

• Ierarxiyada qarorlarni shakllantirish jarayonida ishtirok etadigan bosqichlar soniga qarab;

• Ratsionallik darajasiga ko'ra ratsional (oqilona asoslangan, maqsadga muvofiq) va noratsional (oqilona bo'lmagan) turlarga.

• Qarorlarni qabul qilish va ularni hayotga tatbiq etish tashkilot faoliyatining markaziy nuqtasi bo'lib, uning atrofida barcha jarayonlar jamlanadi. Qarorni boshqaruv mehnatining yakuniy mahsuli deb hisoblash mumkin bo'lsa, uni qabul qilish va amalga oshirish jarayonini esa ushbu mahsulotga olib keladigan yo'l sifatida ko'rish mumkin.

• Qarorlar qabul qilish tashkilotning joriy holati bilan kelajakdagi istiqbollari o'rtasidagi tafovutni kamaytirishga xizmat qiladi. Bu jarayon tashkilot faoliyatini rejalashtirishning negizini tashkil etadi, zero reja – bu belgilangan maqsadlarga erishish uchun resurslarni taqsimlash bo'yicha qabul qilingan qarorlar yig'indisidir.

To'g'ri qarorlar qabul qilish uchun bilim va tajriba zarur. Bunda intuitsiya ham muhim o'rin tutadi. Intuitsiya oldindan his qilish, tasavvur qilish va zukkolikni o'zida mujassam etadi. Rivojlangan intuitsiya muammoga aloqador barcha jihatlarni butun jarayon davomida idrok eta olish qobiliyatidir. Muammo va uning yechimini yaxlit hamda bir vaqtning o'zida qamrab olish qobiliyati intuitsiyasi kuchli menejerga bosqichma-bosqich tez harakatlanish imkonini beradi. Ko'p hollarda tajribali rahbarlar

to'g'ri qarorga qanday erishganliklarini izohlab berishda qiynaladilar.

Qarorlarni qabul qilish va ularni hayotga tatbiq etish bir necha davrlar va bosqichlarni o'z ichiga olgan murakkab jarayondir.

Qaror qabul qilish zaruratini anglash davri quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

muammoni aniqlash;

muammoni ta'riflash;

muammo va maqsadga erishish mezonlarini belgilash.

Tashkilotda muammo mavjudligini tasdiqlash yoki inkor etish uchun vaziyatni tahlil qilish kerak. Muammoni tan olish uni hal etishning muhim shartidir, negaki muammo mavjud bo'lmasa, uni hal etishga ham ehtiyoj qolmaydi.

Jarayon tuzilmaviy (standart) va notuzilmaviy (nostandart) muammolar uchun turlicha kechadi. Birinchi holda muammoni aniqlash nisbatan osonroq amalga oshadi, ikkinchi holda esa tashkilotning rivojlanish yo'nalishi va uning tashqi muhiti to'g'risida yetarlicha aniq axborotga ega bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muammoni ta'riflashda u ehtimoliy, inqirozli yoki takrorlanuvchi deb tasniflanishi mumkin. Takrorlanuvchi muammolar tuzilmaviy (standart) muammolar qatoriga, ehtimoliy va inqirozli muammolar esa notuzilmaviy (nostandart) muammolar qatoriga kiritiladi. Shunday qilib, tuzilmaviy muammolar uchun dasturlashtirilgan (standart) yechimlar, notuzilmaviy muammolar uchun esa dasturlashtirilmagan (nostandart) yechimlar talab etiladi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI

Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida

(yangi tahriri)

1-bob. Umumiy qoidalar

1-modda. Ushbu Qonunning maqsadi

Ushbu Qonunning maqsadi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

2-modda. Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun hujjatlari

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonunchilik mazkur Qonun hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlardan tashkil topadi.

Agarda O'zbekiston Respublikasi tomonidan tuzilgan xalqaro shartnomada mamlakatimizning jismoniy tarbiya va sportga oid qonunchiligida ko'zda tutilganidan farq qiluvchi qoidalar o'rnatilgan bo'lsa, u holda xalqaro shartnomaning qoidalari ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi.

3-modda. Asosiy tushunchalar

Ushbu Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

jismoniy reabilitatsiya — Jismoniy tarbiya va sport vositalari hamda uslublaridan foydalanish orqali inson organizmining shikastlangan yoki vaqtincha ishdan chiqqan funksiyalarini qayta tiklash (tuzatish va o'rnini qoplash), shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar va jismoniy imkoniyatlari cheklangan boshqa fuqarolarning ijtimoiy hayotda hamda kasbiy faoliyatda ishtirok etish layoqatini tiklashga qaratilgan chora-tadbirlar.

jismoniy tarbiya — Madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u insonni jismoniy tarbiya, jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik vositasida ham jismonan, ham intellektual jihatdan takomillashtirishga, uning qobiliyatlari va harakat faolligini

yuksaltirishga, sog'lom hayot tarziga oid ko'nikmalarni shakllantirishga hamda ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Bu maqsadlarga erishish uchun jamiyat tomonidan yaratiladigan va qo'llaniladigan qadriyatlar, me'yorlar hamda bilimlar majmuasini o'z ichiga oladi.

jismoniy tarbiyalash — yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida shaxsni tarbiyalashga, insonning jismoniy imkoniyatlarini rivojlantirishga, uning jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini o'rnatishga qaratilgan jarayon;

jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri tashkilotchisi — o'z tashabbusi bilan jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri o'tkazayotgan va (yoki) bunday tadbirni tayyorlash hamda o'tkazishni tashkiliy, moliyaviy va moddiy jihatdan ta'minlashni amalga oshirayotgan yuridik yoki jismoniy shaxs;

jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish inshooti — ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish mashg'ulotlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan norma va talablarga javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq tipdagi inshoot;

ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari — aholini jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga jalb etishga va aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar;

ommaviy sport — sportning tashkil etilgan va (yoki) mustaqil mashg'ulotlar, shuningdek ommaviy jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish orqali aholini jismoniy tarbiyalash, sog'lomlashtirish, kamol toptirish hamda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlariga jalb etishga doir qismi;

professional sport — sportning sport musobaqalarini tashkil etish va o'tkazishga doir qismi bo'lib, sportchilar ularda

o'zining asosiy faoliyati sifatida ishtirok etganligi va ularga tayyorgarlik ko'rganligi uchun mukofot va (yoki) ish haqi oladi;

sport — odamlarning muayyan qoidalar bo'yicha tashkil etilgan, ularning jismoniy va intellektual qobiliyatini taqqoslashdan iborat bo'lgan havaskorlik asosidagi va professional asosdagi faoliyati, shuningdek ushbu faoliyatga tayyorgarlik ko'rish hamda bu faoliyat jarayonida odamlar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar;

sportchi — tanlagan sport turi yoki sport turlari bilan muntazam shug'ullanadigan, doimo o'zining sport mahoratini oshirib boradigan va sport tadbirlarida qatnashadigan jismoniy shaxs;

sport bo'yicha agent — sportchi nomidan va uning manfaatlari uchun shartnoma asosida faoliyat ko'rsatadigan, tuzilgan shartnomalar shartlariga va sportchining huquqlariga rioya etilishini kuzatib boradigan shaxs;

sport musobaqasi — sportchilar o'rtasida yoki sportchilar jamoalari o'rtasida har xil sport turlari (sport dissiplinalari) bo'yicha musobaqaning eng yaxshi ishtirokchisini aniqlash maqsadida jismoniy tarbiya yoki sport tadbirining tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan nizom (reglament) bo'yicha o'tkaziladigan bellashuv;

sport inshooti — sport tadbirlari va ommaviy sport tadbirlarini, sport turlari bo'yicha o'quv-mashq mashg'ulotlari va o'quv-mashq yig'inlarini o'tkazish uchun mo'ljallangan, o'ziga qo'yiladigan norma va talablarga javob beradigan hamda tegishli pasportga ega bo'lgan yopiq yoki ochiq tipdagi ixtisoslashtirilgan inshoot;

sportchining sport diskvalifikatsiyasi — Sport turi qoidalarini, sport musobaqalari to'g'risidagi nizomlarni (reglamentlarni), xalqaro sport tashkilotlari tomonidan

tasdiqlangan dopingga qarshi qoidalarni yoxud tegishli sport turi bo'yicha respublika sport federatsiyalari (uyushmalari) tomonidan tasdiqlangan me'yorlarni buzganligi uchun sportchini sport musobaqalarida ishtirok etishdan tegishli sport turi bo'yicha xalqaro sport federatsiyasi (uyushmasi) yoki respublika sport federatsiyasi (uyushmasi) tomonidan chetlashtirish.

sport turining tarmog'i (dissiplinasi) — farqlovchi belgilarga ega bo'lgan hamda bitta yoki bir nechta sport musobaqalari dasturlari turlarini o'z ichiga oladigan sport turining qismi;

sport tadbirlari — sport musobaqalarini, o'quv-mashq jarayonini va sportchilar ishtirokida sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha boshqa tadbirlarni o'z ichiga oladigan tadbirlar;

sport turi — jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyat turi bo'lib, u insonning sport musobaqalariga o'ziga xos tarzda tayyorgarlik ko'rish bilan ajralib turadi, sport musobaqalarini o'tkazish va ularda ishtirok etishga doir talablar, tartib va shartlar belgilanadigan qoidalarga, nizomga (reglamentga) ega bo'ladi;

sport federatsiyasi (uyushmasi) — bir yoki bir nechta sport turini rivojlantirish, ommalashtirish, shuningdek sport tadbirlarini o'tkazishni tashkil etish hamda sportchilarni — O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari a'zolarini sportning tegishli turi bo'yicha tayyorlash uchun a'zolik asosida tashkil etilgan va davlat ro'yxatidan o'tkazilgan nodavlat notijorat tashkiloti;

sport hakami — sport turi qoidalariga hamda sport musobaqasi to'g'risidagi nizomga (reglamentga) rioya etilishini ta'minlash uchun jismoniy tarbiya yoki sport tadbiri tashkilotchisi

tomonidan vakolat berilgan, maxsus tayyorgarlikdan o'tgan va tegishli malaka toifasini olgan jismoniy shaxs;

sportning texnik va amaliy turlari — Sportning texnik va amaliy turlari — bu sportchining umumiy jismoniy tayyorgarlikdan tashqari, maxsus sport texnikasi, uskunalari yoki texnik vositalaridan foydalanish hamda ularni mohirona boshqarish bo'yicha ko'nikma va malakalarni qo'llashini talab etadigan sport yo'nalishlaridir. Ushbu sport turlarida, shuningdek, turli sportlardan olingan va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan mashqlar majmuasidan ham foydalaniladi. Sportning texnik va amaliy turlari yoshlarni O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlaridagi xizmatga tayyorlashning tarkibiy qismini tashkil etadi.

trener — trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun ruxsatnomaga ega bo'lgan hamda o'quv-mashq, ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarini o'tkazishni, shuningdek sport natijalariga erishish uchun bellashuv faoliyatiga rahbarlikni amalga oshiruvchi jismoniy shaxs.

O'zbekiston milliy sport turlari va xalq o'yinlari — milliy ijtimoiy-madaniy yo'nalishga ega bo'lgan hamda O'zbekiston Respublikasi hududida rivojlanayotgan sport va o'yin turlari;

O'zbekiston Respublikasining sport terma jamoalari — xalqaro sport musobaqalariga tayyorgarlik ko'rish hamda ularda O'zbekiston Respublikasi nomidan ishtirok etish uchun turli yosh guruhlariga tegishli sportchilar, trenerlar, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi olimlar va boshqa mutaxassislar, tibbiyot mutaxassislari hamda boshqa mutaxassislar jamoalari;

havaskorlik sporti — sportning aholini ixtiyoriylik asosida ommaviy sportga jalb qilish orqali odamlar sog'lig'ini mustahkamlashga qaratilgan qismi;

1. sportning harbiy-amaliy turlari — asosi harbiy xizmatchilar hamda maxsus xizmatni o'tayotgan shaxslar tomonidan o'z xizmat vazifalarini bajarishi bilan bog'liq maxsus harakatlardan (shu jumladan usullardan) iborat bo'lgan sport turlari.

SM –sport maktabi. Bolalar va o'smirlarni qobiliyati, qiziqishi va iqtidoralariga, hohlagan, tanlagan sport turlariga qarab sinovdan o'tkazilib kelajakda jismoniy tayyorgarligini yukoriga ko'tarish ularni sport orqali rivojlanish ko'zda tutiladi.

SM Nizomi - Bu (Nizom) ularning ish faoliyatini tartibga soladigan va muntazam ravishda muvofiqlashtirib turadigan rasmiy-huquqiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat Respublika hukumati, sport tashkilotlari hamda tegishli vazirliklar va idoralarning qarorlari, ko'rsatmalari asosida doimiy ravishda to'ldirilib, takomillashtirib boriladi.

Nizomda, odatda, sport maktablarining maqsad va vazifalari, ularning tarkibiy tuzilishi, sportchilarni saralab olish va sinovlardan o'tkazish tartib-qoidalari, murabbiylarning mas'uliyati, shuningdek, moddiy-texnikaviy ta'minot va xo'jalik ishlarini boshqarish kabi yo'nalishlar o'z aksini topadi.

Sport maktabini boshqarish Nizomga va O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga, sport maktabining ustaviga muvofiq hamda yakka boshchilik, demokratiya, o'zini o'zi boshqarish va oshkoralik tamoyillarini uyg'unlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Sport maktabi quyidagi turlarda tashkil etiladi:

1. Sport maktabi;
2. Olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazi
3. Oliy sport mahorati maktablari.

Davlat sport maktablarining boshqa turlarini tashkil etishga yo'l qo'yilmaydi.

Sport maktablarida shug'ullanuvchilar 4 guruhga ajratiladi:

1. (BTB) Boshlang'ich tayyorgarlik guruhlarlari;
2. (O'MB) O'quv mashq guruhlarlari;
3. (SKEB) Sportda kamolotga erishish guruhlarlari;
4. (OSMB) Oliy sport mahorati guruhlarlari.

Murabbiy kengashi – sport maktablarining xususiyatlariga qarab MK tuziladi. Uning tarkibi murabbiylarning soniga qarab belgilanadi. Kengash raisi maktab direktori xisoblanadi, zavuch va murabbiylar, xizmatchilardan kengash kotibi saylanadi.

Sport maktablarining o'ziga xos jihatlaridan kelib chiqqan holda murabbiylar kengashi shakllantiriladi. Uning a'zolari soni murabbiylarning umumiy miqdoriga qarab belgilanadi. Sport maktabi rahbari (direktori) kengash raisi vazifasini bajaradi. Direktorning o'quv-sport ishlari bo'yicha o'rinbosari, shuningdek, murabbiylar yoki ma'muriy xodimlardan biri kengash kotibi etib saylanadi.

Murabbiylar kengashi taqvim yili (yoki o'quv yili) uchun ish rejasini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi. Mazkur rejaga muvofiq, har oyda kamida bir marta (zarurat tug'ilganda esa tez-tezroq) kengash yig'ilishi o'tkaziladi. Kengash tuzilgan reja asosida kun tartibini belgilaydi. Unda, odatda, murabbiylarning kasbiy faoliyati, ularning hisobotlari, ota-onalar bilan hamkorlik masalalari, ta'lim-tarbiya jarayonlarining borishi, iqtidorli yosh sportchilarni saralab olish, sinovlardan o'tkazish hamda ularni qabul qilish kabi masalalar ko'rib chiqiladi.

Murabbiylar kengashi taqvim yili (yoki o'quv yili) uchun ish rejasini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi. Ushbu rejaga muvofiq, har

oyda bir marta kengash yig'ilishi o'tkaziladi. Kengash tuzilgan reja asosida kun tartibini belgilab oladi.

Sport maktablariga yoshlarni qabul qilish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. Maktab jismoniy tarbiya o'qituvchilarining tavsiyanomasi asosida.
2. O'quvchi-yoshlarning shaxsiy xohishi va tashabbusi bilan.
3. Ota-onalarning tavsiyasi va ariza orqali murojaati asosida.
4. Murabbiylarning maqsadli kuzatuvlari natijasida.

Sport maktablarining toifasi, darajasi va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, iqtidorli yoshlarni kuzatish, saralab olish hamda sinov-tajribalarga tayyorlash ishlari ko'pincha murabbiylar tomonidan amalga oshiriladi.

Sport maktablarida sport turlarining o'ziga xosligiga qarab, sinov-tanlov jarayoni umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasi, muayyan sport turining texnik qoidalar va me'yorlariga muvofiqligi asosida o'tkaziladi. Shuningdek, bolalar maxsus tibbiy ko'rikdan o'tadilar.

Sport maktablariga o'qishga kirayotgan bolalar zarur shaxsiy hujjatlarni belgilangan tartibda tayyorlagach va sinov-tanlovdan muvaffaqiyatli o'tgach, maktab rahbariyati tomonidan tegishli buyruq bilan o'qishga qabul qilinadilar.

Ommaviy sport tadbirlarining asosiy ko'rinishlari sifatida tuman-shahar, viloyat hamda respublika birinchiliklari, spartakiadalar va o'rtoqlik uchrashuvlari sanaladi. Bunday musobaqalar orqali sportchilarning mahorati va jismoniy tayyorgarlik darajasi sinovdan o'tkaziladi. Shu bilan birga, ular yirik sport bellashuvlari, xalqaro uchrashuvlar, Markaziy Osiyo, Osiyo va jahon chempionatlariga mamlakat terma jamoasini shakllantirish uchun muhim saralash bosqichi vazifasini o'taydi.

Uslubchilar, murabbiylar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish – O'quvchi-yoshlarni, xususan, yosh sportchilarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash vazifasi ancha murakkab va ayni paytda yuksak mas'uliyat talab etadigan faoliyat hisoblanadi. Bu borada fidoyilik ko'rsatgan murabbiy va tarbiyachilarning malaka toifalari oshiriladi, ular moddiy jihatdan rag'batlantiriladi, shuningdek, "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy" unvoni hamda davlat mukofotlari (orden va medallar) bilan taqdirlanadilar.

Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 23-sentyabrda 211-sonli "Sport maktablari faoliyatini hamda sport maktablari trenerlari va mutaxassislari mehnatini moddiy rag'batlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori qabul qilingan.

Mazkur qaror bolalar va o'smirlarning maktabdan tashqari sport ta'limi tizimini takomillashtirish, sport zaxirasini hamda yuqori malakali sportchilarni tayyorlashni, shuningdek, tarbiyalanuvchilari yuksak sport natijalariga erishgan trenerlar va mutaxassislarning mehnatini rag'batlantirishni kuchaytirishni ko'zda tutadi. Shu maqsadda, qarorda sport maktablari murabbiylari, direktorlari, direktor o'rinbosarlari, uslubchilari hamda tibbiyot xodimlarining oylik ish haqlariga qo'shimcha haq belgilashning yo'llari va shartlari keltirilgan.

Sport markazlari – asosan zamonaviy sport inshootlarini bildiradi. Shuningdek, sport jamiyatlari, sport maktablari va ularda faoliyat ko'rsatuvchi rahbarlar, murabbiylar, hakamlar hamda boshqa rasmiy kishilarning sport turlari bo'yicha terma jamoalar tuzish, ular bilan o'quv-yig'in mashg'ulotlarini o'tkazish masalalarini muvofikashtirish faoliyati ham shu tushuncha ichiga kiradi.

Hozirgi kunga kelib sport markazlarining mavqei va sport markazlari nafaqat yuksak natijalar uchun qolaversa o'zlaring sog'liqlarini mustahkamlash maqsadida ham aholining barcha qatlam va yosh vakillari tashrif buyurishmoqda. Bunda belgilangan guruh va vaqtlarda tashrif buyuruvchilar o'zlari va hohishlariga ko'ra sport turi murabbiylari bilan o'sha sport turi bo'yicha ko'nikma va malakalarni egallaydilar.

Bu, bir tomondan, aholi salomatligini tiklashga qaratilgan asosiy va muhim tadbirlardan biri bo'lsa, ikkinchi tomondan, sport xizmatlarining rivojlanayotganidan hamda jismoniy tarbiya menejmenti va marketingi xizmatlarining takomillashib borayotganidan dalolat beradi.

Sport markazlarida o'tkaziladigan o'quv-yig'in mashg'ulotlari, musobaqalar hamda sport inshootlaridan foydalanish bilan bog'liq tashkiliy ishlar, shuningdek, moddiy-texnik va moliyaviy ta'minot masalalari tashkilotchi jamiyatlar, klublar tomonidan amalga oshiriladi.

Sport markazlarining faoliyati asosan sport inshootlari ma'muriyati, mas'ul jamiyatlar va sport klublari tomonidan boshqariladi. Umumiy rahbarlik esa sport uyushmalari va sport qo'mitalari tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekistonda yirik sportning rivojlanishiga bolalar va o'smirlar sport maktablari, ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari sport maktablari hamda ta'lim muassasalari jamoalari o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shmoqda. Yosh sportchilarni tarbiyalash, ularni voyaga yetkazish va xalqaro sport arenalariga olib chiqishda murabbiylarning xizmatlari beqiyosdir.

O'zbekiston Respublikasida trenerlik faoliyati to'g'risidagi NIZOM

Ushbu Nizom O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000 y., 5-6-son, 147-modda), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2005 yil 5 apreldagi 96-son «O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2005 y., 14-son, 104-modda) va Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 23 sentyabrdagi 211-son «Sport maktablari faoliyatini hamda sport maktablari trenerlari va mutaxassislari mehnatini moddiy rag'batlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2010 y., 38-son, 331-modda) qarorlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasida trenerlik, trener-o'qituvchilik va trener-instruktorlik faoliyatini (bundan buyon matnda trenerlik faoliyati deb yuritiladi) amalga oshirish tartibi va yo'nalishlarini belgilab beradi.

I. Umumiy qoidalar

1. Ushbu Nizom talablari O'zbekiston Respublikasida trenerlik faoliyatini olib borayotgan jismoniy shaxslar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyat yuritib kelayotgan tashkilotlar uchun majburiy hisoblanadi.

2. Ushbu Nizomda quyidagi asosiy tushunchalardan foydalaniladi:

ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari — sog'lom turmush tarzini targ'ibot va tashviqot qilish, aholining keng qatlamini jismoniy tarbiya va sport vositalari hamda usullari orqali sog'lomlash-tirishga qaratilgan tadbirlar;

sport turi — odamning sport musobaqalariga o'ziga xos tayyorlanishini tavsiflaydigan, musobaqalarni o'tkazish va ularda qatnashish talablari, tartibi va shart-sharoitlari ularga muvofiq belgilanadigan o'z qoidalariga ega bo'lgan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyat turi;

sport turi bo'yicha federatsiya (ittifoq, assotsiatsiya) — asosiy maqsadi o'zining ustaviga binoan jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan, fuqarolar bilan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport ishlarini amalga oshiruvchi, sport zaxiralarini tayyorlash va sport turi bo'yicha Xalqaro va Osiyo federatsiyasi (ittifoq, assotsiatsiya) tomonidan o'tkaziladigan barcha tadbir va musobaqalarda O'zbekiston sportchilarini va mutaxassislarini taqdim etuvchi tashkilot;

sport turi bo'yicha trener — yuqori malakali va ma'lum bir sport turi bo'yicha bevosita sportchilar bilan o'quv-mashq mashg'ulotlarini olib boruvchi, ularni sport turi bo'yicha sport musobaqalarida qatnashishga tayyorlovchi mutaxassis;

trener-instruktor — aholi o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish mashg'ulotlarini tashkil etuvchi va amalga oshiruvchi mutaxassis;

trenerlik faoliyati — aholini jismoniy tarbiya va sport vositalari yordamida sog'lomlashtirish, sportchilarni sport turi bo'yicha sport musobaqalarida qatnashishga o'rgatish va tayyorlashga yo'naltirilgan faoliyat;

sport turlari bo'yicha trener-o'qituvchi — maxsus sport-ta'lim muassasalarida muayyan sport turi bo'yicha tasdiqlangan ta'lim dasturi asosida, o'zining trenerlik malaka toifasiga muvofiq, sport turidan saboq beruvchi va sportchilarni tayyorlovchi mutaxassis;

Quyidagi hollarda trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish man etiladi:

qonunchilikda belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tmagan shaxslar tomonidan trenerlik faoliyatini olib borish;

o'rnatilgan me'yorlar va talablarga javob bermaydigan sport jihozlari, anjomlari hamda sport kiyimlaridan foydalanish;

sport turlari bo'yicha belgilangan me'yor va talablarga mos kelmaydigan sport binolari va inshootlarida, shuningdek, mashg'ulotlar o'tkazishda xavfsizlikni ta'minlay olmaydigan boshqa joylarda shug'ullanish.

4. Trenerlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar tomonidan voyaga yetmagan bolalar va o'smirlar bilan jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini o'tkazish ularning qonuniy vakillari yoki ularning o'rnini bosuvchi boshqa shaxslarning yoxud ular tarbiyalanayotgan maxsus muassasaning roziligi asosida amalga oshiriladi.

5. O'zbekiston Respublikasida xorijiy davlatlarning mutaxassislari ham trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin.

II. Trenerlik faoliyati

1-§. Trenerlik faoliyatining maqsad va vazifalari

6. Trenerlik faoliyatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish;

jismoniy tarbiya va sport vositalari orqali aholi salomatligini mustahkamlash;

sport zaxirasini shakllantirish hamda xalqaro sport arenalarida O'zbekiston Respublikasi sportining sharafiga munosib himoya qila oladigan yuqori malakali sportchilarni tayyorlash;

kelajakda sport mahoratini takomillashtirish uchun istiqbolli va iqtidorli bolalar hamda o'smirlarni saralab olish va ularning sportdagi yo'nalishlarini aniqlash.

7. Trenerlik faoliyatining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilanadi:

sportchilarni turli sport musobaqalari va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarida ishtirok etishga tayyorlash;

jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarni sport bo'yicha tayyorlash hamda sog'lomlashtirish jarayonida o'quv-mashg'ulotlariga ilg'or ilmiy uslublarni tatbiq etish;

jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarning bilim, qobiliyat va ko'nikmalarining sifati, ularning jismoniy rivojlanganligi hamda tayyorgarlik darajasi ustidan nazoratni amalga oshirish;

o'tkazilayotgan mashg'ulotlarning xavfsizligini ta'minlash hamda sanitariya me'yorlari, qoidalari va gigiyena talablariga rioya qilish;

jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilar tomonidan turli doping moddalari va taqiqlangan vositalarning qo'llanilishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashish.

2-§. Trenerlik faoliyatini tashkil etish

8. Murabbiylik faoliyati – bu aholi bilan jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini o'tkazish hamda sportchilarni tayyorlash jarayoni bo'lib, u tegishli tibbiy tavsiyanomalar va normativ hujjatlarda ko'zda tutilgan shartlar, me'yorlar hamda talablarga qat'iy rioya qilgan holda amalga oshiriladi.

Ushbu faoliyat quyidagi joylarda yuritilishi mumkin:

O'zbekiston Respublikasi hududida va xorijda tashkil etiladigan o'quv-mashq mashg'ulotlari, yig'inlar, sport musobaqalari, shuningdek, ommaviy jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish tadbirlari o'tkaziladigan maskanlarda;

Jismoniy tarbiya va sport yo'nalishidagi jamoat birlashmalari, sport klublari, markazlari, boshqa sport-texnika tashkilotlari hamda jismoniy tarbiya va sport jamoalarida;

Ta'lim muassasalarida;

Aholiga xizmat ko'rsatuvchi sport, sport-sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport-tomosha inshootlari, alpinistlar uchun lagerlar, shaxmat-shashka klublari, o'q otish maydonchalari hamda aholiga mo'ljallangan seksiya va guruhlarda;

Shuningdek, individual tartibda.

9. Murabbiylik faoliyati shartnomaga binoan yuritiladi.

10. Murabbiylik faoliyati quyidagi ko'rinishlarda yuritilishi mumkin:

yakka tartibdagi (individual) ish usuli;

jamoaviy (guruhli yoki brigada) ish usuli.

11. Murabbiylik faoliyatini yuritishda quyidagilar qat'iy man etiladi:

Zo'ravonlik, diniy ekstremizm g'oyalarini, shuningdek, davlat tuzumiga, mamlakat osoyishtaligi va xavfsizligiga hamda uning aholisiga qarshi qaratilgan boshqa xatti-harakatlarni targ'ib qilish;

Milliy, diniy, jinsiy, siyosiy, madaniy, iqtisodiy yoki boshqa har qanday belgilariga ko'ra kamsituvchi munosabatda bo'lish yoki diskriminatsiyaga yo'l qo'yish;

Sport bilan shug'ullanuvchilarning sha'ni, qadr-qimmatini va insoniy hurmatini poymol qilish;

Sport faoliyatiga aloqador bo'lmagan boshqa ishlarni amalga oshirish;

Taqiqlangan moddalar (doping), tamaki va spirtli ichimliklar iste'molini rag'batlantirish yoki targ'ib qilish.

12. Sport va ommaviy tadbirlarda murabbiylik faoliyatini olib boruvchi shaxslarning qatnashishi tegishli sport turi bo'yicha xalqaro hamda milliy federatsiyalar (assotsiatsiyalar), shuningdek, ushbu tadbirlarni uyushtiruvchi tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan reglamentlar, nizomlar va boshqa me'yoriy hujjatlarga asosan amalga oshiriladi.

3-§. Sport turlari bo'yicha trenerlik faoliyati

13. Sport zaxiralarini shakllantirish va yuqori malakali sportchilarni tayyorlashga yo'naltirilgan sport turlari bo'yicha murabbiylik hamda murabbiy-o'qituvchilik faoliyati O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan rasman qayd etilgan sport turlari doirasida yuritiladi.

14. Sport zaxiralarini va yuqori malakali sportchilarni tayyorlashga qaratilgan sport turlari bo'yicha murabbiylik hamda murabbiy-o'qituvchilik faoliyati yosh tasnifiga ko'ra kattalar, yoshlar (kichik yoshdagi sportchilar/yuniorlar), o'smirlar va bolalar uchun mo'ljallangan sport guruhlarida olib boriladi.

15. Muayyan sport turi bo'yicha murabbiylik yoki murabbiy-o'qituvchilik faoliyati bilan shug'ullanishga quyidagi toifadagi shaxslarga ruxsat beriladi:

Jismoniy tarbiya sohasida oliy yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga ega bo'lganlar;

«O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi», «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustosi», «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» kabi faxriy unvonlarga, shuningdek, xalqaro va boshqa sport unvonlariga ega bo'lganlar;

Tegishli darajadagi malaka toifasiga ega bo'lganlar;

Tibbiy ko'rikdan o'tganligi haqida ma'lumotnomaga va amaldagi sug'urta polisiga ega bo'lganlar;

Qonunchilikda belgilangan tartibda attestatsiya jarayonidan muvaffaqiyatli o'tganlar.

16. Milliy terma jamoa saviyasida muayyan sport turi bo'yicha murabbiylik yoki murabbiy-o'qituvchilik faoliyatini yuritayotgan mutaxassislarni lavozimga tayinlash hamda lavozimidan ozod qilish jarayoni ushbu sport turiga mas'ul bo'lgan milliy federatsiyalar (ittifoqlar, uyushmalar) bilan kelishilgan tartibda amalga oshiriladi.

17. Muayyan sport turi bo'yicha murabbiylik yoki murabbiy-o'qituvchilik faoliyatini olib boradigan mutaxassislar quyidagi lavozimlarda faoliyat ko'rsatishlari mumkin:

O'zbekiston Respublikasining muayyan sport turi bo'yicha Bosh murabbiyi;

Viloyat, shahar miqyosidagi, ko'ngilli jamiyatlar, jismoniy tarbiya va sport jamoalari, tegishli terma jamoalar hamda boshqa tashkilotlarda sport turi bo'yicha Katta murabbiy;

Bo'linmalar, o'quv-mashg'ulot guruhlari, sport turining ixtisoslashgan yo'nalishlari va tegishli terma jamoalarda sport turi bo'yicha Katta murabbiy;

Sport turi bo'yicha Sportchi-yo'riqchi.

III. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning malaka toifalari

22. Murabbiylik faoliyatini olib boruvchi mutaxassislarning malaka toifalari Yagona sport tasnifiga muvofiq quyidagicha belgilanadi:

Ikkinchi toifali O'zbekiston Respublikasi murabbiyi;

Birinchi toifali O'zbekiston Respublikasi murabbiyi;

Oliy toifali O'zbekiston Respublikasi murabbiyi;

Xalqaro toifadagi murabbiy.

23. O'zbekiston Respublikasining ikkinchi va birinchi toifali murabbiylariga malaka toifalari O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan tasdiqlangan, mutaxassislarning mehnat staji, faoliyatining sifati va mohiyatini hisobga olgan holda belgilangan shartlar, me'yorlar va talablarga binoan beriladi.

24. Oliy toifali O'zbekiston Respublikasi murabbiyi malaka toifasi quyidagi hollarda taqdim etiladi:

«O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustoz» yoki «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiyi» faxriy unvonlariga ega bo'lganda;

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, sport turlari bo'yicha xalqaro federatsiyalar (ittifoqlar, uyushmalar va boshqalar) kabi xalqaro sport tashkilotlarining yuksak mukofotlariga sazovor bo'lganda;

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport taraqqiyotiga qo'shgan salmoqli hissasi uchun.

25. Xalqaro toifadagi murabbiy malaka toifasini O'zbekiston Respublikasidagi sport turi bo'yicha murabbiylar va murabbiy-o'qituvchilarga tegishli sport turi bo'yicha xalqaro federatsiyalar (ittifoqlar, uyushmalar) beradi.

26. Mazkur Nizomning 22-bandida ko'rsatib o'tilgan malaka toifalari murabbiylik faoliyatini yuritadigan shaxslarga beriladi.

27. O'zbekiston Respublikasi murabbiylarining malaka toifalari hamda xalqaro murabbiylik malaka toifalari jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyat ko'rsatuvchi barcha tashkilotlarda amal qiladi.

IV. Hisob va hisobotni yuritish

28. Qonunchilikda belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tgan, murabbiylik faoliyati bilan shug'ullanadigan shaxslarning

hisobini O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi huzuridagi Sertifikatsiyalash va kompyuterlashtirish markazi yuritadi.

29. Murabbiylik faoliyatini olib boruvchi mutaxassislar to'g'risidagi statistik hisobotlar qonunchilikda o'rnatilgan tartibga muvofiq yuritiladi.

30. Hisobotlarda va boshqa rasmiy hujjatlarda xalqaro toifadagi murabbiyning malaka toifasi O'zbekiston Respublikasi-ning Oliy toifali murabbiyi malaka toifasiga teng deb qabul qilinadi.

V. Yakuniy qoidalar

31. Mazkur Nizomda belgilangan talablarga rioya etmagan shaxslar qonunchilikda o'rnatilgan tartibda mas'uliyatga tortiladilar.

32. Mazkur Nizom O'zbekiston Respublikasining Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Mehnat va aholini ijtimoiy himoya qilish vazirligi, shuningdek, O'zbekiston Kasaba uyushmalari Federatsiyasi Kengashi bilan kelishilgan.

6.3. O'zini-o'zi tartibga soladigan sport tashkilotlari

Mustaqil faoliyat yurituvchi va o'z ichki tartib-qoidalari asosida boshqariladigan tashkilotlardir. Ular sport turlari, musobaqalari va sportchilar bilan bog'liq faoliyatlarni tartibga solish uchun javobgar. Bu tashkilotlar quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi:

1. Sportning rivojlanishi: Sport turini rivojlantirish va ommalashtirish uchun dasturlar va loyihalarni amalga oshirish.

Sport turini rivojlantirish va ommalashtirish uchun dasturlar va loyihalarni amalga oshirishda turli xil strategiyalar qo'llaniladi. Bu jarayon quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. O'quv va tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish: Sport bilan ilk bor shug'ullanuvchilar uchun mashg'ulot rejalari va murabbiylar uchun kasbiy mahoratni yuksaltirish bo'yicha kurslar tashkil etish.

2. Sport infratuzilmasini takomillashtirish: Davr talablariga mos sport majmualarini barpo etish hamda mavjud sport ob'ektlarini zamonaviylashtirish.

3. Moliyaviy manbalarni jalb etish: Sport turlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida homiylar va davlat byudjeti mablag'larini safarbar qilish orqali moddiy ko'mak ko'rsatish.

4. Marketing va targ'ibot ishlari: Sportning ommaviyligini oshirishga qaratilgan marketing strategiyalari va reklama aksiyalarini amalga oshirish.

5. Jamoatchilik bilan aloqalar: Aholi orasida sportning muhimligini targ'ib qilish hamda keng ko'lamli sport tadbirlarini uyushtirish.

6. Xalqaro aloqalarni rivojlantirish: Xalqaro sport tuzilmalari bilan hamkorlikni mustahkamlash va o'zaro tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish.

2. Musobaqalarni tashkil qilish: Sport musobaqalarini tashkil etish va boshqarish.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash, diversifikatsiyalash va lokalizatsiyalash sharoitida mamlakatimizda sport sohasini rivojlantirish va ommalashtirish ustuvorligining ahamiyati oshib bormoqda. Sport tadbirlarini tashkil etish bu tadbirlarni tashkil etishdan tortib ijtimoiy-iqtisodiy jihatlargacha bo'lgan ko'plab omillarni o'z ichiga olgan murakkab jarayondir. Dunyo mamlakatlari xalqaro sahnada o'z imkoniyatlarini namoyish etib,

nufuzli tadbirlarni o'tkazish imkoniyati uchun kurashmoqda. Xalqaro sahnada bunday tadbirlarni o'tkazishda xorijiy tajribalarni hamda muvaffaqiyatli bajarilishiga hissa qo'shadigan asosiy elementlarni o'rganish lozim. sport tadbirlarining muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishiga yordam beradigan ko'plab omillarni ochib beradi. Sport tadbirlarini tashkil etish infratuzilmani rivojlantirish, joylar, transport va turar joylarni qamrab oladigan muhim jihat sifatida namoyon bo'ladi. Rejalashtirish, xavfsizlik va muxlislarni jalb qilishni o'z ichiga olgan tadbirlarni samarali boshqarish yana bir muhim omil sifatida aniqlanadi. Manfaatdor tomonlarning hamkorligi davlat organlari, sport tashkilotlari va mahalliy jamoalar o'rtasida muvofiqlashtirishni o'z ichiga olishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Sport tadbirining menejeri futbol uchrashuvi, marafon yugurishi yoki boks musobaqasining bosh dirijyoriga o'xshaydi. U joyni tanlash va xodimlarni tanlashdan tortib byudjet nazorati va ishtirokchilar va tomoshabinlar xavfsizligini ta'minlashgacha bo'lgan barcha tadbirlarni rejalashtirish va tashkil etish uchun javobgardir. Bundan tashqari, sport tadbirlari menejeri tadbirning turli ishtirokchilari: sportchilar, murabbiylar, hakamlar, homiylar va ommaviy axborot vositalari bilan muloqot qilish uchun javobgardir. Shoshilinch vazifalarni o'z vaqtida bajarish, so'nggi daqiqalarni hal qilish va kutilmagan vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish kerak. Agar siz sportning dinamik va baquvvat dunyosida ishlashga qiziqsangiz, bu siz uchun kasb bo'lishi mumkin.

Yirik sport tadbirlarini tashkil etishda xorij tajribasidan foydalanish faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yirik sport tadbirlariga mezbonlik qilish mezbon mamlakat uchun katta mas'uliyatni anglatadi va bunday xalqaro

miqyosdagi sport tadbirini tashkil qilish motivlari odatda sport doirasidan tashqarida va xalqaro munosabatlar sohasiga ham kiradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlanishiga ta'sir etmoqda, bu ularning har bir yo'nalishlarida boshqaruv tizimini shakllantiradi.

Globallashuvning kuchayishi va urbanizasiyaning tezlashishi fonida yirik xalqaro sport tadbirlarini o'tkazish huquqi uchun kurashayotgan davlatlar soni ortib bormoqda. Ommaviy sport tadbirlari sahna ortida ishlaydigan ko'plab mutaxassislar, jumladan, sportchilar murabbiylari, sport tadbirlari menejerlari, huquqshunoslar va marketologlarning sa'y-harakatlari tufayli xalqaro tomoshabinlar e'tiborini tortmoqda. Zamonaviy sport tashkilotlarining dolzarb vazifalaridan biri – jozibador musobaqa va tadbirlarni rejalashtirish hamda amalga oshirish bilan shug'ullanuvchi sport tadbirlari tashkilotchilarining faoliyatini samarali yo'lga qo'yishdir. Sport tadbirlarini boshqarish sohasidagi mavjud masalalarni tadqiq etish, eng avvalo, ushbu yo'nalishning asosiy tushunchalarini aniqlash, sport tadbirlari menejmentining rivojlanish tarixini o'rganish, hozirgi kundagi muammolarni tahlil qilish hamda ularni optimallashtirish yo'llarini izlashni o'z ichiga olishi kerak. Jahon chempionati va Olimpiya o'yinlari kabi yirik tadbirlar chet eldan kelgan son-sanoqsiz mehmonlarni jalb qiladi, bu esa umuman mezbon mamlakat iqtisodiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Sport tadbirlari menejerlari bunday tadbirlarni rejalashtirish, tashkil etish, o'tkazish bilan bog'liq ko'plab masalalarni hal qilishadi.

Sport tadbirlari menejeri-bu sport tadbirlari va musobaqalarini rejalashtirish, tashkil etish, o'tkazish va nazorat qilish uchun mas'ul mutaxassisdir.

Sport tadbirining muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan boshqaruv vazifalarining keng doirasi mavjud va ularning har biri o'z talablariga ega.

Sport tadbirining tadbir menejeri milliy sport boshqaruv organlari bilan muvofiqlashtirilgan harakatlardan tortib, jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassislar bilan hamkorlikgacha bo'lgan ajoyib shouni tashkil etishning barcha jihatlarini qamrab oladigan vazifalarga ega.

Sport tadbirlarini boshqarishda tadbir menejeri tadbirni aynan nima muvaffaqiyatli qilishi haqida chuqur bilimga, shuningdek, ular paydo bo'lganda muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Soha mutaxassislari sport menejmenti va etakchilik tamoyillari haqidagi bilimlarini muxlislarni jalb qilish va chiptalarni sotishni ko'paytirish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda qo'llaydilar. Shustubhasiz, ommaviy tijorat tadbirlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq professional sport o'zgarishlari raqobatbardosh sport shoulari sanoatining rivojlanishiga olib keladi.

Ma'lumki, qaysi shaharda sport tadbirlari o'tkazilishidan qat'i nazar, bu stadionlar va inshootlarning umumiy rejalashtirilishini qayta ko'rib chiqishga va shahar transporti va xizmat ko'rsatish sohasining ishlash rejimini yaxshilashga olib keladi. Har qanday sport tadbirlari qisqa muddatda mintaqaga yoki shaharga katta miqdordagi kapitalni olib keladi va bunday tashqi investisiyalar tufayli mintaqadagi aloqa, ishlab chiqarish va qurilish sanoati ham sinxron rivojlanadi. Universitetda o'tkaziladigan sport tadbirlari ham universitetning rivojlanishiga, investisiyalar kirishiga, universitetdagi mavjud sport inshootlaridan samarali foydalanishga turtki bo'ladi. Masalan, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining yopiq inshootida 2024-yil Respublika musobaqalarini o'tkazish kalendar rejasi

loyihasiga asosan joriy yilning 16 yanvar sanasidan 19 yanvar sanasiga qadar sportning engil atletika turi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasida O'zbekiston ochiq kubogi va U20 (2005-yilda tug'ilgan yoshlar va undan kichik) o'rtasida O'zbekiston chempionati o'tkazildi. Ushbu musobaqa Vazirlik, O'zbekiston engil atletika federasiyasi va O'zbekistondavlat jismoniy tarbiya vasport universitetining o'zaro hamkorligi asosida tashkil etildi. Bunda, har ikki musobaqalarga barcha viloyatlardan jami 400 nafar sportchilar ro'yxatdano'tishdiva shundan, O'zbekiston kubogida 172 nafar (115 nafar erkaklar, 57 nafar ayollar) va U20 O'zbekiston chempionatida 228 nafar (134 nafar erkaklar, 94 nafar qizlar) sportchilar ishtirok etishdi. Musobaqa dasturida erkak va ayollar - 16 ta sport turdan bahslashishdi. Yopiq inshootda sportning engil atletika turi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasida O'zbekiston kubogida ko'rsatilgan natijalar 60 metr ga erkaklar o'rtasida o'tkazilgan musobaqada 1 o'ringa 6.94 natija bilan Toshkent viloyati, 2 o'ringa 7.02 natija bilan Andijon viloyati, 3 o'ringa 7.10 natija bilan Toshkent shahri, ayollar o'rtasida esa 1 o'ringa 7.71 natija bilan Xorazm viloyati, 2 o'ringa 7.82 natija bilan Toshkent viloyati, 3 o'ringa 7.98 natija bilan Toshkent shahri sportchilari munosib deb topilgan.

Yopiq inshootda sportning engil atletika turi bo'yicha (U20) yoshlar o'rtasida O'zbekiston chempionatida esa ko'rsatilgan natijalar 60 metr ga yoshlar o'rtasida o'tkazilgan musobaqada 1 o'ringa 7.09 natija bilan Andijon viloyati, 2 o'ringa 7.14 natija bilan Toshkent shahri, 3 o'ringa 7.16 natija bilan Farg'ona viloyati, qizlar o'rtasida esa 1 o'ringa 8.29 natija bilan Toshkent shahri, 2 o'ringa 8.32 natija bilan Jizzax viloyati, 3 o'ringa 8.35 natija bilan Xorazm viloyati sportchilari munosib deb topilgan.

3. Sportchilarning huquqlarini himoya qilish: Sportchilar uchun adolatli sharoitlar yaratish va ularning huquqlarini himoya qilish. Sportchilar uchun adolatli sharoitlar yaratish va

ularning huquqlarini himoya qilish sport sohasini barqaror rivojlantirish va sportchilarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Mana bu maqsadga erishish uchun ba'zi muhim chora-tadbirlar:

Adolatli shartnomalar: Sportchilar bilan tuzilgan shartnomalar adolatli bo'lishi va ularning huquqlarini himoya qilishi kerak. Shartnomalar sportchilarning moliyaviy manfaatlarini, shuningdek, ularning faoliyati va sog'lig'ini himoya qilishi lozim.

Mehnat sharoitlari: Sportchilar uchun mehnat sharoitlari xavfsiz va sog'lom bo'lishi kerak. Bu sport inshootlari, o'quv zallari va boshqa sport maydonlarining zamonaviy va yuqori sifatli bo'lishini talab qiladi.

Tibbiy ta'minot va salomatlik nazorati: Sportchilarni yuqori sifatli tibbiy xizmatlar bilan ta'minlash, ularni muntazam ravishda tibbiy ko'rikdan o'tkazib turish va salomatlik holatini doimiy kuzatib borish dolzarb ahamiyatga ega. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash: Sportchilarga moliyaviy yordam ko'rsatish, stipendiyalar va grantlar taqdim etish ularning professional rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash: Sportchilarga psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish, stress va bosimlarni boshqarish uchun psixologlar bilan ish olib borish.

Huquqiy himoya: Sportchilarning huquqlarini himoya qilish uchun maxsus huquqiy xizmatlar va advokatlar bilan ta'minlash.

Teng imkoniyatlar: Barcha sportchilarga, jinsidan, millatidan yoki boshqa omillardan qat'iy nazar, teng imkoniyatlar yaratish.

4. Me'yoriy hujjatlarni (qoida va tartiblarni) ishlab chiqish: Muayyan sport turlari uchun alohida qoida va tartiblarni yaratish hamda ularni amaliyotga joriy etish. Bunday me'yoriy hujjatlarning yaratilishi va amaliyotga tatbiq etilishi sport musobaqalarining intizomli hamda xolis o'tishini kafolatlashda

loyihasiga asosan joriy yilning 16 yanvar sanasidan 19 yanvar sanasiga qadar sportning engil atletika turi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasida O'zbekiston ochiq kubogi va U20 (2005-yilda tug'ilgan yoshlar va undan kichik) o'rtasida O'zbekiston chempionati o'tkazildi. Ushbu musobaqa Vazirlik, O'zbekiston engil atletika federasiyasi va O'zbekistondavlat jismoniy tarbiya vasport universitetining o'zaro hamkorligi asosida tashkil etildi. Bunda, har ikki musobaqalarga barcha viloyatlardan jami 400 nafar sportchilar ro'yxatdano'tishdiva shundan, O'zbekiston kubogida 172 nafar (115 nafar erkaklar, 57 nafar ayollar) va U20 O'zbekiston chempionatida 228 nafar (134 nafar erkaklar, 94 nafar qizlar) sportchilar ishtirok etishdi. Musobaqa dasturida erkak va ayollar - 16 ta sport turdan bahslashishdi. Yopiq inshootda sportning engil atletika turi bo'yicha erkaklar va ayollar o'rtasida O'zbekiston kubogida ko'rsatilgan natijalar 60 metrga erkaklar o'rtasida o'tkazilgan musobaqada 1 o'ringa 6.94 natija bilan Toshkent viloyati, 2 o'ringa 7.02 natija bilan Andijon viloyati, 3 o'ringa 7.10 natija bilan Toshkent shahri, ayollar o'rtasida esa 1 o'ringa 7.71 natija bilan Xorazm viloyati, 2 o'ringa 7.82 natija bilan Toshkent viloyati, 3 o'ringa 7.98 natija bilan Toshkent shahri sportchilari munosib deb topilgan.

Yopiq inshootda sportning engil atletika turi bo'yicha (U20) yoshlar o'rtasida O'zbekiston chempionatida esa ko'rsatilgan natijalar 60 metrga yoshlar o'rtasida o'tkazilgan musobaqada 1 o'ringa 7.09 natija bilan Andijon viloyati, 2 o'ringa 7.14 natija bilan Toshkent shahri, 3 o'ringa 7.16 natija bilan Farg'ona viloyati, qizlar o'rtasida esa 1 o'ringa 8.29 natija bilan Toshkent shahri, 2 o'ringa 8.32 natija bilan Jizzax viloyati, 3 o'ringa 8.35 natija bilan Xorazm viloyati sportchilari munosib deb topilgan.

3. Sportchilarning huquqlarini himoya qilish: Sportchilar uchun adolatli sharoitlar yaratish va ularning huquqlarini himoya qilish. Sportchilar uchun adolatli sharoitlar yaratish va

ularning huquqlarini himoya qilish sport sohasini barqaror rivojlantirish va sportchilarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Mana bu maqsadga erishish uchun ba'zi muhim chora-tadbirlar:

Adolatli shartnomalar: Sportchilar bilan tuzilgan shartnomalar adolatli bo'lishi va ularning huquqlarini himoya qilishi kerak. Shartnomalar sportchilarning moliyaviy manfaatlarini, shuningdek, ularning faoliyati va sog'lig'ini himoya qilishi lozim.

Mehnat sharoitlari: Sportchilar uchun mehnat sharoitlari xavfsiz va sog'lom bo'lishi kerak. Bu sport inshootlari, o'quv zallari va boshqa sport maydonlarining zamonaviy va yuqori sifatli bo'lishini talab qiladi.

Tibbiy ta'minot va salomatlik nazorati: Sportchilarni yuqori sifatli tibbiy xizmatlar bilan ta'minlash, ularni muntazam ravishda tibbiy ko'rikdan o'tkazib turish va salomatlik holatini doimiy kuzatib borish dolzarb ahamiyatga ega. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash: Sportchilarga moliyaviy yordam ko'rsatish, stipendiyalar va grantlar taqdim etish ularning professional rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash: Sportchilarga psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish, stress va bosimlarni boshqarish uchun psixologlar bilan ish olib borish.

Huquqiy himoya: Sportchilarning huquqlarini himoya qilish uchun maxsus huquqiy xizmatlar va advokatlar bilan ta'minlash.

Teng imkoniyatlar: Barcha sportchilarga, jinsidan, millatidan yoki boshqa omillardan qat'iy nazar, teng imkoniyatlar yaratish.

4. Me'yoriy hujjatlarni (qoida va tartiblarni) ishlab chiqish: Muayyan sport turlari uchun alohida qoida va tartiblarni yaratish hamda ularni amaliyotga joriy etish. Bunday me'yoriy hujjatlarning yaratilishi va amaliyotga tatbiq etilishi sport musobaqalarining intizomli hamda xolis o'tishini kafolatlashda

muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Qoidalar va standartlarni belgilash: Har bir sport yo'nalishi uchun aniq, tushunarli va adolatli qoidalar hamda standartlarni shakllantirish. Bu qoidalar sportchilar, murabbiylar va hakamlar uchun tushunarli va yengil bo'lishi kerak.

Uzoq muddatli strategiyalar: Sport turlarini rivojlantirish va ommalashtirish uchun uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish. Bu strategiyalar sport turlarining kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi.

Me'yorlarni tasdiqlash: Yaratilgan qoida va tartiblar sport tuzilmalari hamda boshqaruvchi organlar tomonidan ma'qullanishi zarur. Shuningdek, ushbu qoidalarining xalqaro sport tashkilotlari tomonidan e'tirof etilishi ham maqsadga muvofiqdir.

Qoidalarni jamoatchilikka yetkazish: Sportchilar va boshqa manfaatdor shaxslarning qoida hamda tartiblar bilan tanishib chiqishlari uchun ularni keng jamoatchilikka ma'lum qilish lozim. Bu maqsadda seminarlar, treninglar va o'quv dasturlari o'tkaziladi.

Qoidalarni monitoring qilish va tahlil qilish: Qoidalar va tartiblar amal qilinishini monitoring qilish va ularni tahlil qilish. Kerak bo'lganda qoidalarni yangilash va yaxshilash.

Muvofiqlikni ta'minlash: Sport turlarining barcha ishtirokchilari qoidalar va tartiblariga rioya qilishini ta'minlash. Bu jarayonda hakamlar va nazoratchilar muhim rol o'ynaydi.

Disiplinar choralar: Qoidalarni buzganlarga nisbatan disciplinar choralar ko'rish. Bu jarayonda adolat va shaffoflikni ta'minlash muhimdir.

5. Xalqaro hamkorlik: Xalqaro sport tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish va musobaqalarda ishtirok etishni ta'minlash. Xalqaro sport tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish va musobaqalarda ishtirok etishni

ta'minlash sport sohasining rivojlanishi uchun muhimdir. Bu jarayon quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Xalqaro sport tuzilmalariga integratsiyalashuv: Milliy sport federatsiyalari va uyushmalarining xalqaro sport federatsiyalari hamda boshqa xalqaro sport tashkilotlariga a'zo bo'lishi va ularning faoliyatida faol ishtirok etishi zarur.

O'zaro hamkorlikni rivojlantirish: Xalqaro sport tuzilmalari bilan aloqalarni mustahkamlash hamda o'zaro tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish maqsadida tegishli memorandumlar va hamkorlik bitimlarini imzolash.

Xalqaro musobaqalarda ishtirok etish: Sportchilarni xalqaro musobaqalarda qatnashish uchun tayyorlash va ularni xalqaro arenalarda muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlash.

Trening va seminarlar: Xalqaro sport tashkilotlari bilan hamkorlikda trening va seminarlar tashkil etish, murabbiylar va sportchilar uchun malaka oshirish imkoniyatlarini yaratish.

Xalqaro tajriba almashish: Xalqaro sport tashkilotlari bilan tajriba almashish va yangi uslub va texnologiyalarni o'rganish.

Sport turizmini rivojlantirish: Xalqaro musobaqalarni o'z mamlakatda o'tkazish orqali sport turizmini rivojlantirish.

Moliya va resurslarni jalb qilish: Xalqaro sport tashkilotlari va homiylar tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlashni jalb qilish.

Bu chora-tadbirlar xalqaro sport tashkilotlari bilan samarali hamkorlik aloqalarini o'rnatish va milliy sportchilarni xalqaro arenalarda muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

VII BOB: O'ZBEKISTONDA SPORT MENEJMENTIDA PERSONALNING O'RNI.

7.1. Jismoniy tarbiya va sportda menejer modelini yoritish.

Tayanch iboralar: *Asosiy tushunchalar: Model, Menejer, Menejer modeli, Insonshunoslik, Texnologiya, Antropologiya, Antropologik bilimlar, Kulturologiya, Tezaurus, Biologik sifatlar.*

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi menejning modelini ko'rib chiqishdan avval, shuni alohida ta'kidlash kerakki, menejer, eng avvalo, shaxsdir. Uning mehnati, jamiyatdagi boshqa barcha insonlarning, jumladan, sport mahsulotlarini yaratuvchilar (moddiy ishlab chiqarish vakillari) va jismoniy tarbiya hamda sport xizmatlarini ko'rsatuvchilar (nomoddiy ishlab chiqarish vakillari) faoliyatining uzviy bir bo'lagi ekanligini hisobga olish muhimdir. Jismoniy tarbiya va sport menejerining mehnatini boshqa faoliyat turlaridan farqlaydigan jihati shundaki, uning ishi aqliy salohiyatni, ba'zan jismoniy harakatni, ijodiy yondashuvni talab qiladigan, uzluksiz davom etadigan va katta mashaqqat bilan bajariladigan jarayondir.

Garchi jismoniy tarbiya va sport menejeri bevosita moddiy ne'matlarni yaratmasa-da, uning mehnati umumiy ishlab chiqarish jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Boshqaruv faoliyatining nazariyasi va amaliyoti jismoniy tarbiya va sport menejerining o'ziga xos modelini shakllantiradi. Ushbu modelga ko'ra, u, avvalo, ma'naviy jihatdan yetuk shaxs bo'lishi talab etiladi. Unda pedagogik mahorat bilan bir qatorda, samimiylik, ochiqko'ngillik, donolik va qat'iyat kabi tizimli ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy sifatlar mujassam bo'lishi lozim.

Jismoniy tarbiya va sport menejeri jismonan ham barkamol bo'lishi kerak, zero "sog'lom tanda – sog'lom aql" degan naql bejiz aytilmagan.

Ochiqko'ngillik jismoniy tarbiya va sport menejerida boshqalarga achinish va hamdardlik bildirish, shuningdek, vijdon amriga bo'ysunish kabi fazilatlarda o'z aksini topishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sport menejeri vaziyatlarni to'g'ri baholay oladigan, o'z aqliy imkoniyatlarini anglaydigan va ularni to'g'ri yo'naltira oladigan bo'lishi lozim.

Shubhasiz, jismoniy tarbiya va sport menejeri mustahkam irodaga ega bo'lishi shart, chunki boshqaruv o'z tabiatiga ko'ra ma'lum darajada hokimiyatni ham nazarda tutadi. Jismoniy tarbiya va sport menejerining madaniyatlilik darajasi – bu uning inson tafakkuri va badiiy ijodiyotining eng yuksak yutuqlaridan doimiy bahramand bo'lish ehtiyoji bo'lib, bu uning etika, siyosatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya sohalarida chuqur bilimga ega bo'lishini talab qiladi. Boshqaruv faoliyatiga antropologik yondashuv esa menejning keng ko'lamli kulturologik tayyorgarlikka ega bo'lishi zarurligini taqozo etadi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida menejer modelini yoritish muhim ahamiyatga ega, chunki bu soha jismoniy faoliyatni, sport tashkilotlari va sportchilarni boshqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Menejer modelining asosiy tarkibiy qismlarini quyidagicha ko'rib chiqish mumkin:

1. Menejment nazariyasi

Menejer modeli sport tashkilotlarida samarali boshqaruvni ta'minlaydi. Bu model, sportchilar va murabbiylar o'rtasidagi aloqalarni, resurslarni boshqarishni, strategik rejalashtirishni va motivatsiya jarayonlarini o'z ichiga oladi.

2. Strategik rejalashtirish

Menejerlar sport tashkilotlarining maqsadlarini aniqlash va ularni amalga oshirish uchun strategiyalar ishlab chiqishadi. Bu jarayonda bozor tadqiqotlari, raqobatchilar tahlili va maqsadli auditoriya aniqlanadi.

3. Resurslarni boshqarish

Sport menejeri jismoniy va moliyaviy resurslarni boshqaradi. Bu, sportchilar, murabbiylar, inshootlar, jihozlar va moliyaviy mablag'larni o'z ichiga oladi. Samara va iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun resurslarni to'g'ri taqsimlash juda muhimdir.

4. Marketing

Sport menejerlari marketing strategiyalarini ishlab chiqadilar va amalga oshiradilar. Bu, sport brendini yaratish, homiylar bilan ishlash va auditoriya bilan muloqotni yaxshilashni o'z ichiga oladi.

5. Komanda boshqaruvi

Menejerlar sport jamoalarini samarali boshqarish uchun psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olishlari kerak. Ular sportchilarni rag'batlantirish, konfliktlarni hal etish va jamoa ruhini oshirish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqishlari zarur.

6. Innovatsiyalar va texnologiyalar

Zamonaviy menejerlar yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni sport sohasiga qo'shishlari kerak. Bu, trening jarayonlarini optimallashtirish, sog'liqni nazorat qilish va statistiklarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

7. Huquqiy va etika masalalari

Menejerlar sportda etik va huquqiy masalalarni ham hisobga olishlari kerak. Bu sportchilarni himoya qilish, qonuniy majburiyatlarni bajara olish va sportning adolatli o'tishini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Xulosa

Jismoniy tarbiya va sportda menejer modeli samarali boshqaruv, strategik rejalashtirish va sport jamoalarini muvaffaqiyatli boshqarish uchun zarurdir. Bu model sport sohasida innovatsiyalarni qo'llash va raqobatbardosh muhitda muvaffaqiyatga erishish uchun muhimdir.

Menejerlar sport tovarlari ishlab chiqaruvchilar sifatida bir qator muhim vazifalarni bajaradilar. Ularning faoliyati sport sohasidagi mahsulotlarni yaratish, ishlab chiqarish, marketing va sotishda samaradorlikni ta'minlashga qaratilgan. Quyidagi asosiy jihatlarni ko'rib chiqish mumkin:

1. Bozor tadqiqotlari

Menejerlar bozorni o'rganib, iste'molchilar talabi, raqobatchilar va tendensiyalar haqida ma'lumot to'playdilar. Bu ularning mahsulotlarini optimallashtirish va bozorni kengaytirish uchun muhimdir.

2. Mahsulot rivojlantirish

Sport tovarlarini ishlab chiqarishda menejerlar yangi mahsulotlarni ishlab chiqish jarayonini boshqaradilar. Bu, dizayn, funksionallik va sifatni yaxshilashni o'z ichiga oladi. Ular sportchilar va iste'molchilar ehtiyojlariga mos mahsulotlar yaratishga intilishadi.

3. Marketing strategiyalari

Menejerlar mahsulotlarni marketing qilish va sotish uchun strategiyalar ishlab chiqadilar. Bu, reklama kampaniyalari, ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyat va homiylik bitimlarini o'z ichiga oladi. Mahsulotning brendini yaratish va tanitish muhim ahamiyatga ega.

4. Sotuv va taqsimot

Menejerlar sport tovarlarining sotilishi va taqsimotini boshqaradilar. Ular do'konlar, onlayn platformalar va distribyu-

torlar bilan ishlash orqali mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazish jarayonini optimallashtiradilar.

5. Sifat nazorati

Mahsulotlar ishlab chiqarishda sifatni ta'minlash juda muhimdir. Menejerlar ishlab chiqarish jarayonida sifat nazoratini amalga oshiradilar va mahsulotlarning standartlarga mos kelishini ta'minlaydilar.

6. Moliya va budjetni boshqarish

Menejerlar ishlab chiqarish jarayonining moliyaviy tomonlarini, shu jumladan xarajatlarni, daromadlarni va budjetni boshqaradilar. Ular resurslarni samarali taqsimlash va xarajatlarni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqadilar.

7. Innovatsiyalarni joriy etish

Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali menejerlar sport tovarlarini ishlab chiqarish jarayonini yaxshilash va yangi imkoniyatlarni yaratishga intilishadi. Bu, yangi materiallar, ishlab chiqarish usullari va avtomatlashtirishni o'z ichiga oladi.

Sport tovarlari ishlab chiqaruvchilardagi menejerlar, bozorni o'rganishdan tortib mahsulotlarni ishlab chiqish va sotishga qadar bir qator vazifalarni bajaradilar. Ularning faoliyati sport sohasida muvaffaqiyatli bo'lish va raqobatda oldinda turish uchun zarurdir.

Jismoniy tarbiya va sport menejerining insonparvarlik jihati uning boshqaruv faoliyatida tizimlashtirilgan va amaliyotga moslashtirilgan antropologik bilimlarni qo'llay olish bo'yicha nazariy hamda amaliy tayyorgarligi bilan belgilanadi.

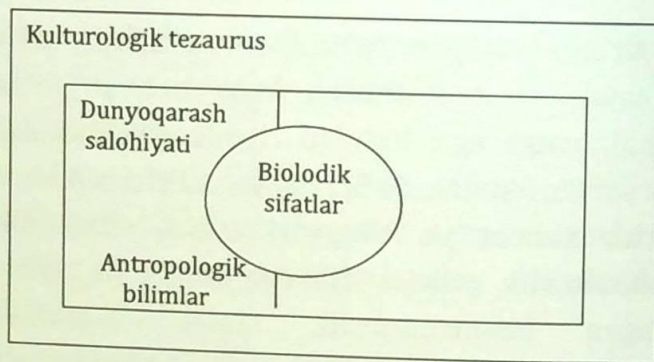
Antropologik bilimlar jismoniy tarbiya va sport menejeriga o'z kasbiy vazifalarini bajarish chog'ida odamlar bilan samarali muloqot o'rnatish va hamkorlikda ishlash, shaxsiy ishbilarmonlik xususiyatlarini namoyon etish hamda eng yuqori kasbiy natijalarga erishish uchun zarurdir. Bunday bilimlar, ayniqsa,

jismoniy tarbiya va sport ta'limi, servis xizmatlari ko'rsatish, tibbiyot, savdo va tadbirkorlik kabi faoliyat yo'nalishlarida muhim ahamiyatga ega. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarning oliy o'quv yurtlarida hamda biznes yo'nalishidagi barcha biznes maktablarida sanoat psixologiyasi, ishlab chiqarish sotsiologiyasi, tadbirkorlik etikasi, ishbilarmonlik ko'nikmalari kabi ixtisoslashgan insonshunoslik fanlari o'qitiladi. Qator universitetlarda shoirlar, rassomlar va madaniyat namoyandalarining ma'ruzalari ham o'quv dasturlariga kiritilgan.

Menejerlarni insonshunoslikka oid fanlar bo'yicha tayyorlashda Yevropa Ma'muriy boshqaruv instituti (Fransiya), Xalqaro boshqaruv instituti (Shveysariya) hamda Barselonadagi Oliy boshqaruv ta'limi instituti kabi muassasalar salmoqli tajribaga ega.

Shuningdek, menejerlar tayyorlash borasida Tokiodagi markaz dunyoda mashhur bo'lib, u yerda insonshunoslik ta'limi va insonshunoslik texnologiyalarini o'z ichiga olgan "insonshunoslik salohiyati (kompetensiyasi)" konsepsiyasi ishlab chiqilgan va o'rganiladi. Bunday ilmiy yondashuvlar va tadqiqotlar jismoniy tarbiya va sport menejerlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etishi shubhasizdir.

Jismoniy tarbiya va sport menejerlarining insonshunoslikka oid ma'lumoti – bu ularning dunyoqarashini (mentalitetini) shakllantirib, kasbiy faoliyatida so'zlar orqali kerakli tasavvurni hosil qilish uchun zamin yaratadigan antropologik bilimlar majmuasidir. Jismoniy tarbiya va sport menejmentida quyidagilar aynan shu asosga bog'liqdir:

Jismoniy tarbiya va sport menejeri modelining tarkibiy qismlari:

Jismoniy tarbiya va sport menejerining boshqaruv psixologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sport menejmentida qo'llaniladigan boshqaruv pedagogikasi;

Jismoniy tarbiya va sport menejerining kasbiy axloq normalari (odob);

Jismoniy tarbiya va sport menejerining faoliyatiga oid boshqaruv sotsiologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sport menejerining imidjini shakllantirish san'ati (boshqaruv imijshunosligi).

Jismoniy tarbiya va sport menejerining insonshunoslikka oid texnologik yondashuvi – bu shunday ta'limotlar yig'indisiki, ular yordamida antropologik bilimlar uning amaliy faoliyatida (masalan, axborot to'plash, boshqaruvga oid qarorlar qabul qilish, kelajakni bashorat qilish (futurologik loyihalashtirish), ishbilarmonlik salohiyatini namoyon etish va hokazolar) o'z ifodasini topadi. Insonshunoslik texnologiyalarini mohirlik bilan qo'llay olish qobiliyati jismoniy tarbiya va sport menejeriga antropologik bilimlarni amaliyotga samarali tatbiq etish imkonini beradi. Jismoniy tarbiya va sport menejerining

boshologik bilimlarni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish imkonini beradi. Mazkur texnologiyalarga quyidagilar kiradi:

Jismoniy tarbiya va sportdaqaruv imijshunosligi (obro'-e'tiborini shakllantirish).

Jismoniy tar maqsadni belgilash (yoki maqsadga yo'naltirish) texnologiyasi;

biya va sport menejerining insonshunoslik texnologiyaviyligi – bu o'quvlar majmuasi bo'lib, ular tufayli antropologik bilimlar uning amaliy harakatlarida (Jismoniy tarbiya va sportda axloqiy me'yorlarga rioya qilish (ymasalan, axborot to'plash, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, kelajakni loyoki etik jihatdan yo'naltirish) texnologiyasi;

Jismoniy tarihalashtirish (futurologik loyihalash), ishbilarmonlik salohiyatini namoyon etish va hokazolar) qo'llaniladi. Insonshunoslik texnologiyalaridan tobiya va sportda o'z-o'zini faol ravishda ishga bag'ishlash tex'g'ri foydalana olish qobiliyati jismoniy tarbiya va sport menejeriga antropologik bilnologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sportda o'zini (yoki o'z yutuqlarini) abadiylashtirish va boshqa shu kabi texnologiyalar. imlarni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish imkonini beradi. Quyidagilar ana shu texnologiyalarga taalluqlidir:

Jismoniy tarbiya va sportda maqsadni aniq belgilash texnologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sportda axloqiy (etik) yondashuv texnologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sportda o'z-o'zini faoliyatga bag'ishlash texnologiyasi;

Jismoniy tarbiya va sportda o'zini namoyon etish (yoki o'zining izini qoldirish) va boshqa shu kabi texnologiyalar.

ulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport menejmentidagi boshqaruv faoliyati o'zining mohiyati va

xususiyatlariga ko'ra jamiyat hayotida aqliy tartibga soluvchi ahamiyatga ega. Insoniyat tomonidan fan-texnika, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarida erishilayotgan yutuqlar tobora ortib borar ekan, boshqaruv faoliyatining ilmiy asoslangan yondashuvlarga bo'lgan talabi ham uzluksiz ravishda kuchayib boradi.

Boshqaruvning asosiy maqsadi obyektiv va subyektiv shart-sharoitlarni shunday uyg'unlashtirishdan iboratki, bu belgilangan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Shu bois, mohir rahbar kamroq buyruq beradi, aksincha, xodimlarning samarali mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan qulay sharoitlarni yaratishga e'tibor qaratadi. Boshqaruv – bu har doim ma'lum bir hokimiyatni anglatadi va har qanday tashkilotning samarali faoliyat ko'rsatishi ana shu hokimiyatning to'g'ri taqsimlanishiga bog'liqdir.

Lavozim vakolatlaridan (hokimiyatning taqsimlanish darajasidan) qat'i nazar, boshqaruv xulqining umumiy tamoyillari mavjud bo'lib, bularga vakolatlilik, insonparvarlik, innovatsionlik, pragmatizm (amaliy yondashuv) va ortobiotiklik (sog'lom turmush tarziga intilish) kiradi. Boshqaruv uslubiga kelsak, u avtokratik, byurokratik, demokratik va aristokratik kabi turlarga bo'linishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida xizmat ko'rsatuvchi vakillar, ya'ni nomoddiy ishlab chiqarish soha vakillari, bir qancha muhim rol o'ynaydilar. Ularning faoliyati sportchilar va jamoalarga turli xil xizmatlar ko'rsatish orqali sportni rivojlantirishga qaratilgan. Quyida ularning asosiy turlari va vazifalari keltirilgan:

1. Murabbiylar

Murabbiylar sportchilarni tayyorlash va rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydilar. Ular:

Trening dasturlarini ishlab chiqish.

Sportchilarni tayyorlash va rag'batlantirish.

O'yin strategiyalarini belgilash.

2. Sport psixologlari

Sport psixologlari sportchilarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlaydilar. Ularning vazifalari:

Stress va tashvish bilan kurashishga yordam berish.

Motivatsiyani oshirish.

Jamoa ruhini yaxshilash.

3. Fizioterapevtlar

Fizioterapevtlar sportchilarni jarohatlardan qayta tiklash va sog'liqni saqlashda yordam beradilar. Ularning vazifalari:

Reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish.

Mushaklar va suyaklarning tiklanishiga yordam berish.

Sog'liqni nazorat qilish.

4. Dietologlar

Dietologlar sportchilar uchun to'g'ri ovqatlanish rejasini ishlab chiqishadi. Ular:

Oziqlanish muammolarini hal qilish.

Energiya va chidamlilikni oshirishga yordam beradigan ovqatlanish rejalari.

Maxsus oziq-ovqat qo'shimchalarini tavsiya qilish.

5. Sport menejerlari

Sport menejerlari jamoalarni va sport tashkilotlarini boshqarishda muhim rol o'ynaydilar. Ularning vazifalari:

Sport tadbirlarini tashkil etish.

Moliyaviy va operatsion boshqaruv.

Marketing va brendni rivojlantirish.

6. Sport agentlari

Sport agentlari sportchilarni himoya qiladi va ularning huquqlarini boshqaradilar. Ular:

Shartnomalar tuzish va muzokaralar olib borish.

Sportchilar uchun yangi imkoniyatlarni qidirish.
Moliya va shaxsiy brendni boshqarish.

7. Sport muassasalari xodimlari

Sport muassasalarida ishlovchi xodimlar, masalan, stadionlar va sport komplekslarida, xizmatlar ko'rsatadilar. Ular:

Sport olamida muvaffaqiyatga erishish uchun tashkilotlar va tadbirlarga ko'maklashish hamda sportchilar va ishqibozlar uchun optimal sharoitlarni vujudga keltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiya va sport jabhasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar sportchilar hamda jamoalarning yutuqlariga erishishlarida ko'p qirrali yordam ko'rsatish bilan birga, har biri o'z yo'nalishida sport taraqqiyotiga salmoqli ulush qo'shadi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi menejerning gumanitar (insonshunoslik) kompetensiyasi uning boshqaruv jarayonlarida antropologiyaga oid bilimlarni amalda qo'llash borasidagi nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasiga tayanadi. Bu qobiliyat menejerning tegishli gumanitar bilimga egaligi va insonshunoslikka oid zamonaviy yondashuvlar (texnologiyalar)ni o'zlashtirganligi bilan o'lchanadi.

Sport sohasidagi tashkilotlar o'z xodimlarining intellektual va jismoniy imkoniyatlaridan (salohiyatidan) eng yuqori darajada foydalanish maqsadida zarur shart-sharoitlarni yaratishga intiladi. Shunga qaramay, xodimning sport tashkilotiga nisbatan munosabatini shakllantiruvchi boshqa omillar ham mavjud. Masalan, tashkilot uning shaxsiy hayotida qanday rol o'ynashi yoki jamoaviy aloqalariga qanday ahamiyat kasb etishi kabi jihatlar shular jumlasidandir. Bu masalani chuqur tahlil qilishda ikkita fundamental yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Rahbar (menejer) va sport tashkiloti o'rtasidagi o'zaro hamkorlikda inson omili ustuvor ahamiyatga ega.

2. Rahbar (menejer) va sport tashkiloti o'rtasidagi o'zaro hamkorlikda tashkilotning o'zi markaziy o'rinda turadi.

Xodim va sport tashkiloti o'rtasidagi munosabatlarda na tashkilot, na xodim o'z diqqatini faqatgina muayyan ish vazifasini bajarishga to'liq qarata olmaydi. Bu o'zaro ta'sir doimo kengroq qamrovga ega bo'ladi, negaki inson shunchaki mexanik vosita emas va ish joyi uning uchun faqatgina tashkiliy muhitning bir bo'lagi hisoblanadi. Aksariyat kishilar uchun bu tushuncha quyidagilarni o'z ichiga oladi: ish anjomlari, vositalar, buyumlar, mehnat sharoitlari, hamkasblar bilan o'zaro munosabat, muloqot uslubi va qoidalari, maosh miqdori, odob-axloq normalari, ichki mehnat tartibi, sport tashkilotining ko'lami, uning nufuzi va shu kabilar. Bularning barchasi har bir shaxs tomonidan o'ziga xos tarzda idrok etiladi va qabul qilinadi.

Shaxsning tashkiliy muhitga moslashuvi va unga qo'shilib ketishi jarayoni boshqaruv ilmida "sotsializatsiya" (ijtimoiylashuv) deb nomlanadi. Ijtimoiylashuv jarayoni bevosita shaxsning o'ziga va tashkiliy muhitning xususiyatlariga bog'liq bo'lib, bu jarayon doimo bir maromda va silliq kechmasligi mumkin.

Ko'pincha nizolar va kelishmovchiliklarga sabab bo'ladigan ikki asosiy holat mavjud: birinchisi, shaxsning tashkiliy muhit haqidagi kutishlari, tasavvurlari va tushunchalari hamda undagi o'z o'rni; ikkinchisi esa, tashkilotning xodimga nisbatan kutishlari, uning roli va jamoada tutgan o'rni.

O'z imkoniyatlarini va bilimlarini anglagan holda, sport tashkilotiga nisbatan aniq maqsadlar bilan shaxs u bilan o'zaro munosabatga kirishadi. Inson tashkilotda muayyan lavozimni egallashni, aniq vazifalarni bajarishni va buning evaziga munosib rag'batlantirilishni kutadi. O'z navbatida, sport tashkiloti ham o'z maqsadlariga erishish yo'lida xodimdan foydalanishni ko'zlaydi. Xodim o'zining tegishli malakasi va shaxsiy fazilatlariga ega

bo'lgan holda, jamoada ma'lum bir rolni bajarib, ishni amalga oshirib, kerakli natijani ko'rsatib, munosib rag'batlantirilishga intiladi. Menejerning mahorati esa shaxsning tashkilotdan kutayotgan natijalari bilan tashkilotning xodimdan kutayotgan natijalarini uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi.

Har bir inson uchun kutilmalar muvofiqligi turlicha darajada bo'lishi mumkin. Sport tashkiloti ham o'z xodimlaridan turfa xil natijalarni umid qiladi va ularning quyidagi jihatlarda o'zlarini ko'rsatishlarini istaydi:

Zaruriy malaka va bilimlarga ega bo'lgan professional sifatida;

Muayyan shaxsiy va axloqiy (ma'naviy) xislatlarga ega bo'lgan individ sifatida;

Jamoa a'zosi sifatida, hamkasblari bilan ijobiy aloqalarni yo'lga qo'ya oladigan, o'z imkoniyatlarini (salohiyatini) muttasil oshirib borishga harakat qiladigan, tashkilotning asosiy tamoyillari (qadriyatlari)ni qabul qiladigan va ularni qo'llab-quvvatlaydigan, shuningdek, zimmasidagi vazifa va majburiyatlarni mas'uliyat bilan bajaradigan shaxs sifatida.

Xodim va tashkilot o'rtasidagi kutilmalar muvofiqligi masalasining yechimi shaxsning o'zi uchun qanday mavqeni ko'zlayotganiga, qaysi vazifalarni (rolni) ado etishga tayyor ekanligiga va tashkilotning unga qanday imkoniyatlar taqdim eta olishiga bog'liqdir. Xodimning tashkilotdagi o'rni (roli) deganda, uning zimmasiga yuklangan vazifalar to'plami, bajaradigan funksiyalari va amalga oshiradigan ishlari nazarda tutiladi. Shaxs va tashkilot kutishlarini uyg'unlashtirishning ikki asosiy yo'nalishini ajratish mumkin. Birinchisi, zamonaviy menejmentda keng tarqalgan va an'anaviy hisoblangan yondashuv bo'lib, unda shaxs tashkilotda ma'lum bir ishni bajarish uchun muayyan lavozimga qabul qilinadi. Ikkinchisi esa, ishning shaxs uchun shunday tanlanishini

nazarda tutadiki, u xodimning imkoniyatlari va intilishlariga eng maqbul darajada mos keladi. Ikkinchi yo'nalishni amalga oshirish o'ziga yarasha qiyinchiliklarga ega bo'lsa-da, jahon menejmentida undan keng ko'lamda foydalanish an'anasi kuzatilmoqda.

Rejalashtirish. Ushbu boshqaruv funksiyasi, o'z mohiyatiga ko'ra, qarorlar qabul qilishga zamin yaratadigan jarayonni anglatadi. Rejalashtirish jarayoni odatda quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- a) maqsadlarni aniqlab olish;
- b) mavjud resurslar va sharoitlarni tahlil qilish;
- c) turli harakat yo'nalishlarini (alternativlarni) ko'rib chiqish;
- d) eng samarali (optimal) yo'lni tanlab olish;
- e) rejaning ijrosini ta'minlash va uni hayotga tatbiq etish.

Tashkil etish. Bu funksiya rahbar (menejer) va unga bo'ysunuvchi xodimlarning (ijrochilarning) faoliyatini uyg'unlashtirishni maqsad qiladi. Bu, jumladan, quyidagilarni o'z ichiga oladi: rahbarning shaxsiy imkoniyatlarini baholay olishi, qo'l ostidagi xodimlarni chuqur o'rganishi, har bir xodimning potentsiali va ko'nikmalarini aniqlay bilishi, mavjud kuch va vositalarni oqilona taqsimlashi kabi jihatlarni qamrab oladi. Bu tashkiliy jarayon boshidan oxirigacha korxonaning aniq belgilangan tuzilmalari doirasida amalga oshiriladi.

Motivatsiya – tayyorgarlik choralari ko'rilgach, menejer tomonidan ta'minlanishi kerak bo'lgan muhim jihatdir. Bu maqsadda quyidagilardan foydalaniladi:

- a) Rag'batlantirish: Ya'ni, xodimni jo'shqin faoliyatga undovchi tashqi omillar (moddiy va ma'naviy).
- b) Asl motivatsiya: Ya'ni, xodimda mehnatga nisbatan ichki (psixologik) rag'batlarni shakllantirish. Bu o'rinda quyidagilar

muhim ahamiyatga ega: mehnatga qiziqish, mehnat faoliyatiga ehtiyoj sezish, mehnatdan qanoatlanish tuyg'usini his qilish.

Ushbu boshqaruv vazifasini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun menejer samarali muloqot o'rnatish, aloqalar bog'lashning turli jihatlarini yaxshi bilishi hamda o'zida tegishli malaka va ko'nikmalarni doimiy ravishda rivojlantirib borishi shart. Boshqaruv siklining uzluksizligi menejering doimo boshqaruv vazifalarini bajarib borishi bilan bog'liqligini anglatadi. Agar u o'z korxonasining istiqbolini ta'minlashni istasa, boshqaruv ishining barcha tafsilotlariga jiddiy e'tibor bilan yondashishi lozim.

Zamonaviy ta'riflarga ko'ra, biznes – bu tijorat ishi, tadbirkorlik faoliyatidir. Yaqin o'tmishda "biznes" so'zini mutaxassislardan tashqari deyarli hech kim bilmas edi. Xususi mulkdan odamlar cho'chishar edi. Inqirozlar, raqobat, ishsizlik kabi hodisalar asosan kapitalistik mamlakatlarga xos deb qaralardi. Odamlarning ongiga shaxsiy manfaatlar davlat manfaatlaridan keyin turishi kerak degan g'oya singdirilgan edi.

Biznesning bugungi kunda xalqaro miqyosda rivojlanib borayotganligi sababli, yuqorida sanab o'tilganlardan tashqari, chet tillarini bilish ham zaruriyatga aylanmoqda. Har bir tadbirkor o'z faoliyatini boshlashdan avval bozorning talab va taklif qonuniyatlarini yaxshi o'zlashtirishi, moliyaviy, intellektual hamda mehnat resurslariga nisbatan kelajakdagi aniq tasavvurga ega bo'lishi, shuningdek, mavjud resurslardan samarali foydalana olishi kerak.

Biznesning o'ziga xos strategiyasi va taktikasi mavjud. Uning strategik maqsadi – foydani maksimal darajaga yetkazishdir. Taktik maqsadi esa har bir hamkor (kontragent) bilan o'z vaqtida va mavjud shart-sharoitlardan unumli foydalangan holda

munosabat o'rnatib, ana shu strategiyani amalga oshirishdan iborat.

Tijorat faoliyatining birlamchi vazifasi, odatda, daromadni orttirish yoxud uni muayyan darajada barqaror ushlab turish hisoblanadi. Shu bois, ishbilarmonning barcha o'y-xayollari, sa'y-harakatlari va moliyaviy sarflari ham aynan shu daromad olishga qaratilgan bo'ladi. Yo'qotishlarga yoki daromaddan mahrum bo'lishga yo'naltirilgan tijoratning o'zi mavjud emas. Aksariyat hollarda, har qanday faoliyat turida bo'lganidek, tijoratda ham yutuq o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi. Tijoratdagi muvaffaqiyat uning asosiy g'oyasi, belgilangan maqsadlari va vazifalari, mavjud manbalar (resurslar) va kiritilgan sarmoyalar bilan ta'minlanganlik darajasiga, qolaversa, boshlangan ishning natijalarini ro'yobga chiqarish uslublariga chambarchas bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuniga binoan, yurtimizda quyidagi subyektlar tijorat faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin: Huquqiy layoqatga ega, o'z xatti-harakatlari uchun qonuniy javobgarlikni zimmasiga oladigan jismoniy shaxs;

Jismoniy shaxslar birlashmasi, shu qatorda davlat, kooperativ va boshqa turdagi tashkilotlar – bu tijoratning jamoaviy ko'rinishidir;

Xorijiy davlat fuqarolari yoki yuridik shaxslari, hamda fuqaroligi mavjud bo'lmagan shaxslar – ular mamlakat qonun hujjatlarida ko'zda tutilgan huquqlar doirasida faoliyat olib borishlari mumkin;

Mulkchilikning aralash shakliga asoslangan subyektlar.

Tijorat faoliyatining ko'rinishini tijorat obyektlari aniqlab beradi.

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, tijorat subyektlari – bu sizni biz, ya'ni insonlar

hisoblansa, tijorat obyektlari esa oddiy gugurtdan tortib, ulkan samolyotlar va dengiz laynerlarigacha bo'lgan barcha moddiy ne'matlarni qamrab oladi. Aynan mana shu buyumlarni yaratish va realizatsiya qilish jarayoni ishlab chiqarishga asoslangan tijoratni vujudga keltirsa, ularni ishlab chiqaruvchilardan xarid qilib, qayta sotish esa savdo-sotiq (tijorat) biznesini anglatadi.

Tijorat obyekti va subyekting yaxlit tizim sifatida ishlashida mulkchilik turi hamda mulkka nisbatan munosabat katta ahamiyatga ega.

Tijorat – bu shunchaki ermak, o'yin-kulgi yoki osonlik bilan boylik orttirish vositasi emas, aksincha, u eng avvalo, uzluksiz zahmat va mashaqqatli faoliyat demakdir.

Inson qanday qilib olim, ixtirochi, tabib yoki adib bo'lib dunyoga kelmasa, xuddi shunday hech kim tadbirkor (biznesmen) bo'lib tug'ilmaydi, balki vaqt o'tishi bilan, tajriba orttirib tadbirkorga aylanadi. Biroq, buning uchun "men falonchi bo'laman" degan qat'iy niyat qilish, o'qish, o'rganish, maqsad sari intilish, o'z ustida tinimsiz ishlash hamda qulay muhit va imkoniyatlar mavjud bo'lishi kerak.

7.2. Sport tovarlari, xizmatlar va axborot ishlab chiqaruvchi korxonalar

Agar sport ishqibozlari iste'molchi sifatida talabni yuzaga keltiruvchi tomon bo'lsa, sport bozorlarida taklifni shakllantiruvchi ishlab chiqaruvchilar guruhiga sport liboslari, oyoq kiyimlari, mashq uskunalari (trenajyorlar), anjomlar, qo'shimcha buyumlar (aksessuarlar), ya'ni moddiy ne'matlar tayyorlaydigan korxonalar hamda nomoddiy tovarlar – xizmat ko'rsatish va axborot taqdim etish bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar kiradi.

Bu turdagi korxonalarni quyidagicha guruhlashimiz mumkin: Sport kiyimlari, poyabzallari, sport anjomlari, mashq uskunalari (trenajyorlar) va shu kabi boshqa tovarlarni tayyorlaydigan korxonalar (moddiy ishlab chiqarish sohasi). Ushbu toifadagi kompaniyalar jahon miqyosida sport mahsulotlariga bo'lgan yuqori talabning kuchayishi natijasida sport industriyasi doirasida jadal rivojlanmoqda (jahon sport sanoatining peshqadam kompaniyalari haqidagi ma'lumotlar ilovada keltirilgan).

Sport tadbirlarini (musobaqalarini) uyushtirish va o'tkazish bilan bog'liq xizmatlarni taklif etuvchi tashkilotlar. Bular sirasiga stadionlar, suzish uchun mo'ljallangan hovuzlar (basseynlar), sport komplekslari, sayyohlik va sport markazlari (bazalari), sport zallari, yengil atletika va sheyping klublari kabi inshootlar kiradi. Bundan tashqari, ushbu guruhga musobaqalarni bevosita uyushtirish va o'tkazish faoliyati bilan shug'ullanadigan kompaniyalar ham dahldordir (bunday kompaniyalar sportchilar uchun yashash joyi va taomlanishni tashkillashtirish, sayohatlar uyushtirish, texnik personalni jalb etish, xavfsizlik choralarini ko'rish singari xizmatlarni taqdim etadi).

Axborot tarqatish va ko'ngilochar (shou-biznes) tadbirlar sohasida ish olib boradigan kompaniyalar;

Sportchilar va ularning murabbiylariga jismoniy shikastlanishlar va tijoriy tavakkalchiliklardan (xavflardan) sug'urta himoyasini taklif etuvchi hamda ularning tibbiy sug'urtalanishini ta'minlaydigan kompaniyalar;

Bukmekerlik (garov o'yinlari) xizmatlarini ko'rsatadigan agentliklar hamda sport lotereyalarini uyushtiruvchi firmalar.

Mazkur guruhlashdan (tasnifdan) ayon bo'ladiki, jismoniy tarbiya va sport industriyasidagi ishlab chiqaruvchi korxonalar o'z mahsulotlarini bozorga sog'liqni saqlash, ko'ngilochar

dasturlar va hordiq chiqarishga oid tovarlar hamda xizmatlar ko'inishida taqdim etadilar. Ayni vaqtda, xizmatlarni muayyan faoliyat ko'inishida namoyon bo'ladigan tovarlarning o'ziga xos bir navi deb ham qarash mumkin.

Jismoniy harakat va sport jabhasida faoliyat ko'rsatuvchi barcha korxonalar professional sportning talablariga ham, ommaviy dam olish (hordiq chiqarish) ehtiyojlariga – ya'ni insonlarning ish vazifalarini ado etgandan so'nggi bo'sh vaqtlariga – xizmat ko'rsatadi.

Shu bilan birga, ushbu yo'nalishda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari tadbirkorlik va ijtimoiy-madaniy faoliyatning boshqa sohalari, jumladan, umumiy ovqatlanish (restoran biznesi), savdo, ko'rgazma faoliyati, kinematografiya, teatr san'ati, muzey ishi, matbuot, televideniye, radioeshittirish va internet kabi jabhalar bilan raqobat qilishga to'g'ri kelmoqda. Sanab o'tilgan barcha yo'nalishlar o'zlarining ishlab chiqaruvchilari va tegishli infratuzilmalari orqali xizmat ko'rsatadi. Shu bois, jismoniy madaniyat va sport sektori boshqa mahsulot va xizmatlarni taqdim etuvchilar, xususan, pivo, alkogol mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari, sayyohlik operatorlari va savdo kabi qudratli tarmoqlar bilan uzluksiz raqobat sharoitida ekanligini hisobga olish zarur.

Jismoniy tarbiya va sportning inson salomatligi va jozibadorligi uchun muhimligi barchaga ma'lum haqiqatdir. Biroq, keyingi yillarda raqobatchi sohalar vakillari salomatlikni mustahkamlash va tiklash bozorlarida, shuningdek, go'zallik va jismoniy barkamollik bozorlarida o'z faolliklarini tobora oshirib bormoqdalar. Bu o'rinda, avvalambor, turli vositalarni ishlab chiqaruvchilar – masalan, tana vaznini kamaytirish uchun mo'ljallangan preparatlar, "chekishga qarshi" guruhiga mansub mahsulotlar, shuningdek, spirtli ichimliklar va boshqa zararli

odatlardan voz kechishga ko'maklashuvchi psixologik ta'sir (kodlash) tizimlari va usullari nazarda tutilmoqda.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya va sport hozirgi kunda «go'zallik o'rnini bosuvchi» kuchli sanoat bilan ham raqobatlashmoqda. Bunga plastik jarrohlik, ortiqcha yog'larni olib tashlash, tanaga implantlarni kiritish, anabolik steroidlar yordamida mushaklarni kattalashtirish kabi amaliyotlar kiradi. Albatta, ushbu bozorlarda jismoniy tarbiya va sport bilan raqobat asosan bevosita emas, balki bilvosita xarakterga ega; chunki taklif etilayotgan vositalardan jismoniy faoliyat usullari bilan birgalikda foydalanish ham mumkin. Shunga qaramay, go'zallik va sog'liqni saqlash sohasidagi raqobatbardosh munosabatlar juda keskin bo'lib, taklif etilayotgan xizmatlar o'ziga xos raqobatbardosh afzalliklarga ega.

Ommaviy xizmatlar bozorlari. Keng omma uchun xizmat ko'rsatish bozorlarida turli sahnaviy ijod turlari, televideniye, kinematografiya, internet tarmog'i, sirk san'ati, estrada musiqasi, sport va turizm kabi yo'nalishlar o'zaro bellashuv olib boradi. Ushbu bozorlarda auditoriya e'tiborini qozonish uchun kurash juda keskin kechadi. Bu raqobatda tomoshabinda ko'proq qiziqish uyg'ota olgan, uning diqqatini jalb eta bilgan va qiziquvchanligini oshira olgan tomon zafar quchadi.

Mazkur haqiqatni teran idrok etgan holda, keng ommaga xizmat taklif qiluvchi kompaniyalar o'z kundalik faoliyatlarida marketing vositalarining keng ko'lamli arsenalidan unumli foydalanadilar, faol reklama yurishlarini amalga oshiradilar hamda o'z xizmatlarining jozibadorligi va sifat darajasini yuksaltirishga sa'y-harakat qiladilar.

Sport mahsulotlari, xizmatlari va axborotlarini taqdim etuvchi barcha subyektlar o'z ishlarini iqtisodiyot qonuniyatlari

– jumladan, erkin raqobat, talab va taklif, shaxsiy manfaatdorlik kabi tamoyillar asosida yuritadilar.

Erkin raqobat tamoyilining mohiyati shundaki, ishlab chiqaruvchi subyektlar foydani eng yuqori darajaga ko'tarishga harakat qilib, o'z mavjudligini saqlab qolish va faoliyat yuritish uchun yanada yaxshi sharoitlarni qo'lga kiritish maqsadida doimo o'zaro bellashadilar. Raqobatli muhit ishlab chiqaruvchilarni o'z mahsulotlarining sifati, raqobatga chidamli narxlari, samarador reklama yondashuvlari va boshqa ko'plab iqtisodiy omillar haqida g'amxo'rlik qilishga undaydi. Bozor sharoitlaridagi raqobat quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Ustunlikka erishgan raqobatchilarni, ya'ni boshqalarga qaraganda yuqoriroq natijalarni ko'rsata olganlarni aniqlash. Xuddi sportdagi kabi, iqtisodiy faoliyatda ham raqobat eng yuqori natijalarga olib keluvchi eng samarali yo'llar va uslublarni belgilash uchun muhim mezon bo'lib xizmat qiladi va ularni saralash vositasi sifatida namoyon bo'ladi;

Har qanday masalaning eng maqbul yechimini topish, ya'ni uni minimal sarf-xarajat evaziga eng yuqori natijalar bilan hal etish imkoniyatini yaratadi;

Raqobat qatnashchilarini eng yuqori ko'rsatkichlarga erishishga rag'batlantiradi.

Iqtisodiyotning o'zga jabhalaridagi kabi, sport mahsulotlari, xizmatlari va axborotlarini tayyorlovchi subyektlar ham o'zlari yaratayotgan mahsulotlarga nisbatan talab va taklifga muvofiq tarzda ishlab chiqarish, savdo hamda innovatsion jarayonlarni yuritadilar. Iste'molchilarning biror mahsulot uchun xarid qobiliyati darajasi oshgani sayin, korxonalar ham o'sha mahsulotlarni bozorga ko'proq miqdorda yetkazib berishga intiladi.

Nihoyat, ishlab chiqaruvchilar ham, iste'molchilar ham o'z shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqib harakatlanadilar: har bir tomon moddiy farovonlikka intilish singari foydani ko'zlaydi va ortiqcha sarf-xarajatlar, jismoniy kuch yoki pul mablag'larini sarflash kabi nomaqbul vaziyatlardan qochishga urinadi.

O'zaro uyg'unlikda ta'sir etib, yuqorida qayd etilgan iqtisodiy tamoyillar asosan ishlab chiqarish subyektlarining faoliyat yo'nalishini belgilab beradi. Ayni paytda, ishlab chiqarish sohasidagi tadbirkorlikka ta'sir ko'rsatadigan ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo'lgan omillar quyidagilardan iborat:

Iqtisodiy muhit: Iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilarning qarorlariga ta'sir etuvchi iqtisodiy holat bo'sh (vakant) ish o'rinlarining mavjudligi va miqdorini belgilaydi, bu esa o'z navbatida ish haqi darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Bozordagi umumiy ahvol, shuningdek, kredit mablag'lari va sarmoyalarning mavjudligi hamda ulardan foydalanish imkoniyatini aniqlaydi, bu esa iqtisodiy o'sish sur'atlariga va aholining bandlik darajasiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Agar iqtisodiy sharoit sport industriyasining faoliyati va taraqqiyoti uchun salbiy bo'lsa, bu bir jihatdan, sport mahsulotlari va xizmatlarining qimmatlashuviga olib kelsa, boshqa tomondan, ko'plab sportchilar va murabbiylarning xorijga ketishiga sabab bo'lishi ehtimoldan xoli emas;

Siyosiy muhit: Bu omil iqtisodiy sharoitlarga bevosita ta'sir o'tkazadi. Iqtisodiyotni tartibga solish yo'llari ma'lum ma'noda hukmron siyosiy doiralarning maqsad va vazifalaridan kelib chiqadi. Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni yuksaltirish uchun qancha mablag' yo'naltirilishi, sport sohasida tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun qulay muhit shakllantiriladimi yoki yo'qmi, sport jabhasini davlat tomonidan

ko'maklashishning qaysi usullari qo'llanilishi - bularning barchasi davlatning siyosiy ustuvorliklariga bog'liq bo'ladi;

Qonunchilik muhiti: Ushbu omil iqtisodiy faoliyat uchun zarur shart-sharoitlarni o'rnatib, ish beruvchilar va xodimlar o'rtasidagi huquq va majburiyatlarni tartibga soladi. Shuningdek, u tabiatni muhofaza qilish, mehnat muhofazasi va ijtimoiy kafolatlar, kasaba uyushmalarining faoliyat yuritish tartibi kabi muhim jihatlarni qonunchilik bilan mustahkamlaydi;

Ijtimoiy muhit: Bu omil iste'molchilarning xatti-harakatlaridagi ustuvor yo'nalishlarni belgilab beradi, qaysi mahsulotlar va kasblarning obro'li hamda kelajagi porloq sanalishini, qaysilari esa aksincha ekanligini aniqlaydi. Jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayoti bilan bog'liq bo'lgan axloqiy va diniy normalar iste'molchilarning hayot tarziga va shu orqali bozor sharoitlariga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Misol uchun, ayrim arab davlatlarida ayollardan yuzlarini begona nazarlardan yashirish talab etilsa, bu hol ko'pchilik ayollarning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish imkoniyatlarini cheklab qo'yishi mumkin. Oqibatda, ushbu toifadagi shaxslar sport mahsulotlari va xizmatlariga talab bildirmasliklari ehtimoli mavjud;

Bozorning institutsional asoslari: Bu ham ishbilarmonlik muhitining vujudga kelishida muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, tijoratning o'zi, uning axloqiy tamoyillari, korporativ madaniyati, tashkil etish va boshqarish darajasi sug'urta kompaniyalari, tijorat banklari, investitsiya va pensiya jamg'armalari, reklama va marketing agentliklari, aholini ish bilan ta'minlash xizmatlari, ta'lim dargohlari, kasaba uyushmalari va shunga o'xshash boshqa bozor tuzilmalarining taraqqiyot darajasiga bog'liq bo'ladi.

Yuqorida qayd etilgan ishbilarmonlik muhiti omillari sport mahsulotlari, xizmatlari va axborotlarini taqdim etuvchi subyektlarga to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita o'z ta'sirini o'tkazadi. Bu omillarning holatiga qarab yurtimizda sport industriyasining mavjud ahvoli, uning taraqqiyot darajasi hamda qaysi ehtiyojlarni qondirishi belgilanadi.

VIII BOB: O'ZBEKISTONDA MUSTAQILLIK DAVRIDA SPORTNING RIVOJI.

8.1. Mustaqillik yillarida sportchilarimizning Osiyo, Jahon, Olimpiya musobaqalarida qatnashishi.

Tayanch iboralar: *Asosiy tushunchalar va yo'nalishlar: Xalqaro daraja, Olimpiada, Mustaqillik yillari, Osiyo, jahon, Olimpiya musobaqalari, sportchilar darajasi, sport klublari, menejment, G'arbdagi sport, terma jamoalar, G'arb sport industriyasi, biznes qonunlari, sport industriyasi biznesi, bozor iqtisodiyoti, foyda olish, Buyuk Britaniya sport menejmenti.*

Sport klublari iqtisodiy nuqtai nazardan ancha moslashuvchan tashkiliy tuzilmalar hisoblanadi. Ular tadbirkorlik g'oyalari (ideologiyasini) tezda o'zlashtirishga va zamonaviy bozor sharoitlari talablariga moslashishga qodir. Shu sababli ham aynan sport klublari sog'lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport, shuningdek, fitnes industriyasi sohasidagi zamonaviy yangi yo'nalish – tadbirkorlikning tashkiliy asosiga aylandi.

Sportdagi yutuqlarimizga e'tibor qaratadigan bo'lsak, asosan yakka kurash turlarida ko'proq g'alabalarga erishayotganimizni kuzatamiz. Ayniqsa, yurtimizda an'anaviy ravishda rivojlanib kelayotgan "Erkin kurash", "Milliy kurash", "Yunon-rum kurashi", "Boks", "Badiiy gimnastika", "Ot sporti", "Suzish", "Eshkak eshish" kabi sport turlaridagi muvaffaqiyatlarimiz e'tiborga loyiqdir. Biroq, sportning jamoaviy turlarida bu jarayon qiyinroq kechayotgani oldimizda hali katta muammolar turganligini ko'rsatadi. Sababi nimada? Ko'pincha jamoada ishtirok etadigan ayrim o'yinchilar o'z klublarida milliy terma jamoaga nisbatan yaxshiroq o'yin namoyish etayotganliklarini sezish mumkin.

Nima uchun o'z klublarida yaxshi natijalar ko'rsatayotgan sportchilar terma jamoa tarkibida kutilgan darajada o'yin namoyish eta olmaydilar? Ehtimol, o'yinchilarimiz sportga yirik sanoatning bir qismi sifatida to'liq moslasha olmayotgandirlar? Yoki bunga murabbiylar aybdormi, o'yinchilar ularning ko'rsatmalariga to'liq amal qilmayaptilarmi? Nima uchun G'arb mamlakatlarining sport terma jamoalarida bu kabi holatlar deyarli kuzatilmaydi yoki kamroq va yumshoqroq namoyon bo'ladi?

Hammaga ayonki, G'arb mamlakatlarining sport sohasi tijorat tamoyillariga binoan ishlaydi. Unda asosiy g'oya – sportga yo'naltirilgan har qanday investitsiya muqarrar ravishda daromad keltirishi lozimligidir. Bizning sport jamoalarimiz uchun esa "sport sohasi tijorati" kabi tushunchalar hali yangilik sanaladi. Shu bois, zamonaviy bozor iqtisodiyotining imkoniyatlaridan sport jamoalari boshqaruvchilari hali to'laqonli foydalana olmayaptilar. Taassufki, biz hali ham o'zimizning nuqsonlarimiz va omadsizliklarimiz sababini davlat idoralaridan izlashga moyilmiz. Go'yoki, davlat tomonidan yetarli miqdorda yangi sport maktablari barpo etilmayotgani, mavjud sport obyektlarining ahvoli kerakli darajada saqlanmayotgani yoki sportni ommalashtirishga yetarli e'tibor berilmayotgani kabi da'volar ilgari suriladi.

Holbuki, mamlakatimiz sportida xususiy sarmoyaning roli oshib borayotgani barchaga ayon. Ammo muammo shundaki, biz doimo ham kiritilgan investitsiyalardan kutilayotgan daromadni ololmayapmiz. Daromad ko'rish uchun esa samarali boshqaruv (menejment) zarur. U (menejment) kiritilgan sarmoyadan keladigan kutilayotgan foydani aniqlaydi va bizni keraksiz xatarlardan asraydi. Xususan, sport jamoalari a'zolarining samarador faoliyatini yo'lga qo'yish jismoniy tarbiya va sport

sohasidagi boshqaruvning (menejmentning) eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri ekanligini yodda tutish kerak.

Bunga misol qilib Buyuk Britaniyani keltirish mumkin. Mazkur mamlakatda sport menejmenti sohasi bo'yicha magistrlik darajasini taklif etuvchi jami 12 ta oliy ta'lim muassasasi mavjudligini kuzatish mumkin. Ular quyidagilardir:

1. De Monfor Universiteti (De Montfort University).
2. Lester Universiteti (Leicester University) (Asl matnda «Leychester» yozilgan, an'anaviy talaffuz va yozilish «Lester»).
3. Markaziy Lankashir Universiteti (Central Lancashire University).
4. London Metropolitan Universiteti (London Metropolitan University).
5. Nortumbriya Universiteti (Northumbria University).
6. Sheffield Hallam Universiteti (Sheffield Hallam University).
7. Luton Universiteti (Luton University).
8. Lids Metropolitan Universiteti (Leeds Metropolitan University).
9. Lafboro Universiteti (Loughborough University).
10. Koventri Universiteti (Coventry University).
11. Edinburg Universiteti (Edinburgh University).
12. Bolton Instituti (Bolton Institute).

Misol uchun, Koventri Universiteti Xalqaro Biznes Boshqaruvi (MBA) yo'nalishida "Sport menejmenti" (Master of Business Administration in Sport Management) mutaxassisligini taklif etadi. Angliyadagi aksariyat magistratura dasturlaridagi kabi, bu yerda ham o'qish muddati bir yilni tashkil qiladi. Ta'lim oktyabrdan iyungacha ikki semestr davomida olib borilsa, iyundan sentyabrgacha bo'lgan muddat magistrlik dissertatsiyasini tayyorlashga ajratiladi. O'quv dasturi bir nechta o'quv bloklarini o'z ichiga oladi, jumladan: sport menejmenti, sport

marketingi, sport inshootlari boshqaruvi, kadrlar boshqaruvi, moliya, sport iqtisodiyoti, sport jurnalistikasi, homiyilar bilan ishlash kabi fanlar va boshqalar.

Birlashgan Qirollik oliy o'quv yurtlarida sport menejmenti bo'yicha magistratura dasturlarining narxi nisbatan pastroq bo'lib, u taxminan 7500 funt sterling atrofida baholanadi.

Kanadada esa sport menejmenti yo'nalishida magistrlik darajasini Nyu-Bransvik (University of New Brunswick), Brok (Brock University), Monreal (Université de Montréal) va Alberta (University of Alberta) kabi universitetlarda qo'lga kiritish imkoniyati mavjud.

Xususan, Alberta Universitetida Xalqaro Biznes Boshqaruvi (MBA) dasturi rekreatsiya (dam olishni tashkil etish) va sport menejmenti ixtisosligi bo'yicha ta'lim beriladi. Dasturning asosiy fanlari sirasiga buxgalteriya hisobi, biznesni rivojlantirish strategiyalari, sport iqtisodiyoti, moliya, menejment, marketing, tashkiliy xulq-atvor modellari kabi yo'nalishlar kiradi. Dastur davomiyligi ikki yil bo'lib, birinchi va ikkinchi o'quv yillari o'rtasida majburiy stajirovka (amaliyot) o'tash ko'zda tutilgan. Ushbu dasturda ta'lim olish narxi 39,200 Kanada dollariga teng.

Avstraliya universitetlarida ham sport menejmenti yo'nalishida kadrlar tayyorlanadi. Xususan, Sautern Kross Universiteti (Southern Cross University) bu sohaga chuqurlashgan ixtisoslashuvi bilan ajralib turadi. Ushbu oliygohda bir yillik ta'lim dasturining qiymati 19,800 Avstraliya dollarini tashkil etadi.

Rossiya Federatsiyasida esa Moskva Davlat Universitetining Iqtisodiyot fakultetida "Sport menejmenti" mutaxassisligida ta'lim olish imkoniyati mavjud.

Keyingi vaqtlarda Rossiyada sportning tezkor taraqqiyotini ko'rishimiz mumkin. Bu mamlakatda faqatgina professional

sportga emas, balki aholining jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishi va sog'lom turmush tarzini yuritishiga qaratilgan ommaviy harakatlarga ham katta ahamiyat berilmoqda. Davlat idoralari va xususiy biznes vakillari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga salmoqli investitsiyalar kiritayotgan bo'lsa-da, bu harakatlar doimo ham kutilgan samarani bermayapti, iqtisodiy hamda ijtimoiy foyda ko'rsatkichlari qoniqarli emas. Ayrim sport klublarining boshqaruvchilari moliyaviy-iqtisodiy tanglik sababli o'z jamoalarining faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lmoqda.

Sport menejmenti bo'yicha Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlari

No	Davlat	Oliy o'quv yurtining nomi	O'qitish tili	Milliy valyuta AQSh dollarida
1	Buyuk Britaniya	Coventry University De Montfort University Leicester University Central Lancashire University London Metropolitan University Northumbria University Sheffield Hallam University Luton University Leeds Metropolitan University Loughborough University Yedinburgh University Bolton Institute	Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz Ingliz	8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576 8500/15576
2	Kanada	University of Alberta		
3	Avstraliya	Southern Cross University	Ingliz	39200/29573
4	Fransiya	Audencia Nantes	Ingliz	19800/1418
5	Fransiya	Euromed-Marseille	Fransuz	8200/10080
6	Rossiya	Moskva davlat universiteti	Ingliz Rus	8000/9834 4000/5000

Shu bois, ko'plab mutaxassislar malakali sport menejmentiga bo'lgan ehtiyojni tan olmoqdalar. Ular sport sohasiga kiritila-

yotgan sarmoyalarni faqatgina professional menejerlarga samarali boshqara olishi mumkinligini e'tirof etmoqdalar. Shuning uchun ham ko'pgina sport tashkilotlari tomonidan aynan menejment yo'nalishi mutaxassislariga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda.

O'zbekiston mustaqillik yillarida Osiyo o'yinlarida faol ishtirok etmoqda va bu musobaqalarda sportchilarimiz bir qator muvaffaqiyatlarga erishgan.

Osiyo o'yinlaridagi qatnashuv

1. 1994-yil – Xiroshima: O'zbekistonning Osiyo o'yinlaridagi birinchi qatnashuvi juda muvaffaqiyatli bo'ldi. Sportchilarimiz 500 dan ortiq medal, jumladan, oltin medal ham qo'lga kiritdilar. Bu natijalar mamlakat sporti uchun muhim dastlabki qadam bo'ldi.

2. 1998-yil – Bangkok: O'zbekiston sportchilari bu o'yinlarda ham o'z kuchlarini sinab ko'rdilar va yana ko'plab medalga ega bo'ldilar. Bu davrda boks, kurash va gimnastika turlarida O'zbekiston sportchilari yuqori natijalarga erishdilar.

3. 2002-yil – Busan: Ushbu o'yinlarda O'zbekiston 90 dan ortiq medal bilan qaytdi. Boks va judo sportchilarimiz juda muvaffaqiyatli ishtirok etishdi.

4. 2006-yil – Doha: O'zbekiston sportchilari bu o'yinlarda 50 dan ortiq medal, jumladan, 15 ta oltin medalni qo'lga kiritdilar. Boks va kurashda yutuqlar yanada ko'paydi.

5. 2010-yil – Gonkong: O'zbekiston sportchilari bu o'yinlarda ham faol qatnashib, medal jamg'arishdi. Oltin, kumush va bronza medallari bilan qaytishdi.

6. 2014-yil – Incheon: O'zbekiston delegatsiyasi 70 dan ortiq medalni qo'lga kiritdi, boks va kurashda o'tkazilgan musobaqalarda juda muvaffaqiyatli ishtirok etdi.

7. 2018-yil – Jakarta: O'zbekiston sportchilari bu o'yinlarda 70 dan ortiq medal, jumladan, 21 ta oltin medal bilan qaytdi. Sportchilarimiz boks, judo, va kurashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Umumiy natijalar

O'zbekiston sportchilari Osiyo o'yinlarida ko'plab medallarni qo'lga kiritib, mamlakatning sport salohiyatini jahon maydonida namoyish etishga muvaffaq bo'ldilar. Boks, judo, kurash va boshqa sport turlarida sportchilarimizning yutuqlari nafaqat individual yutuqlar, balki O'zbekistonning xalqaro sport olamidagi obro'sini yanada oshirdi.

Bu yutuqlar, shubhasiz, O'zbekiston sportining rivojlanishiga va xalqaro miqyosda tanilishiga xizmat qilmoqda.

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarida nafaqat taniqli sportchilar va murabbiylar, balki sport olamining boshqa muhim vakillari ham tez-tez tilga olinmoqda. Bular qatoriga, avvalo, bosh menejerlar, sport skautlari (iste'dodlarni izlovchilar), agentlar hamda turli sport klublari va terma jamoalarning faoliyatiga aloqador spikerlar (vakillar) kiradi. Ushbu mutaxassislarining sa'y-harakatlari tufayli zamonaviy jahon sportida ko'plab muhim vazifalar amalga oshirilayotganini va sportchilarning yuksak natijalariga erishishida ularning hissasi katta ekanligini kuzatish mumkin. Menejerlar, agentlar va spikerlarning zimmasiga reklama homiylarini izlab topishdan tortib, o'yinchilar bilan sportga oid, xo'jalik, maishiy va boshqa ko'plab masalalar yuzasidan shartnomalar tuzishgacha bo'lgan keng ko'lamli vazifalar yuklatilgan.

Shunday qilib, yaqin o'tmishda yetarlicha jiddiy e'tibor berilmaganiga qaramay, jismoniy tarbiya va sport menejmenti butun dunyoda, shu jumladan O'zbekistonda ham jismoniy tarbiya va sportning shakllanishi, harakati va rivojlanishining

muhim omili bo'lib kelmoqda. Masalan, sobiq Ittifoq davrida menejment umuman tan olinmagan va hatto qoralangan. Agar biron-bir ilmiy izlanishda uning nomi tilga olinsa, faqatgina uning kamchiliklari nuqtai nazaridan yondashish talab etilardi. Menejment kapitalistik tuzumga xos usul deb tushuntirilar edi, shu sababli undan xalq xo'jaligining hech bir tarmog'ida foydalanilmagan. Binobarin, jismoniy tarbiya va sport ham bundan mustasno emas edi.

ismoniy tarbiya va sport sohasida ham shunday vaziyat va an'ana shakllangandiki, uni boshqarish bilan asosan murabbiylarning o'zlari, uslubchilar va instruktorlar shug'ullanib kelishgan. Ya'ni, ular o'rindoshlik asosida sport klublari, sport federatsiyalari va shunga o'xshash boshqa tuzilmalarni boshqarishgan. Qizig'i shundaki, ularning rasmiy lavozim yo'riqnomalarida bunday vazifalarni bajarish ko'zda tutilmagan edi.

Bozor iqtisodiyotidagi keskin va qattiq iqtisodiy raqobat jismoniy tarmana, matnning qayta tahrirlangan va plagiatdan xoli varianti:

Jismoniy tarbiya va sport sohasida ham shunday vaziyat va an'ana shakllangandiki, uni boshqarish bilan bevosita murabbiylar, uslubchilar va instruktorlarning o'zlari shug'ullanib kelishgan. Ya'ni, ular o'rindoshlik asosida sport klublari, sport federatsiyalari va boshqa shu kabi tuzilmalarni boshqarib kelganlar. Qizig'i shundaki, ularning rasmiy lavozim yo'riqnomalarida bunday vazifalarni bajarish ko'zda tutilmagan edi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitidagi keskin va qattiq iqtisodiy raqobat jismoniy tarbiya va sport menejmenti oldiga alohida, murakkab talablarni qo'ya boshladi. Endilikda menejerlik funksiyalarini iqtisodiyoti sharoitida mavjud jismoniy tarbiya va sport

boshqaruv tizimlari faoliyatining o'ta past samaradorligi sabab bo'ldi.

Zamonaviy jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari asosan o'zlarining ichki boshqaruv tizimlariga ega bo'lib, ular muayyan bir sport turining aniq xususiyatlariga asoslanadi. Ushbu tizimlarda depart shunchaki murabbiylar va o'yinchilar zimmasiga yuklash bilan ish bitmaydigan bo'libamentlar, boshqaruv bo'g'inlari, bo'limlar, jamoalar va boshqalar mavjud bo'lib, ya'ni boshqaruv faoliyatining turli ko'rinishlari va t qoldi. Bunga sabab zamonaviy, murakkab bozor iqtisodiyoti sharoitida mavjud jismoniy tarbiya va sport boshqaruv tizimlari faoliyatining juda past samaradorligiurlariga duch kelinadi. Bundan tashqari, rahbarlik va ijrochilik, shuningdek, o'zaro munosabatdagi tizimlar ham mavjud.

Zamonaviy jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari asosan o'zlarining ichki boshqaruv tizimlariga ega bo'lib, ular muayyan bir sport turining oya va sport boshqaruv tizimlarining turli pog'onalarida o'ziga xos vazifalarni bajaruvchi menejerlar bo'lishi mumkin. 'ziga xos xususiyatlariga asoslanadi. Ushbu tizimlarda departamentlar, boshqaruv bo'linmalari, bo'limlar, jamoalar va boshqa tuzilmalar mavjud bo'lib, bu boshqaruv faoliyatining turli ko'rinishlari va shakllariga duch kelinishini anglatadi. Bundan tashqari, rahbarlik va ijrochilik, shuningdek, o'zaro munosabatdagi tizimlar ham mavjud. Demak, jismoniy tarbiya va sport boshqaruv tizimlarining turli pog'onalarida o'ziga xos vazifalarni bajaruvchi menejerlar bo'lishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport menejmentini hozirgi kunda shartli ravishda ikki asosiy guruhga ajratish mumkin:

1. Strategik darajadagi menejment.
2. Taktik darajadagi menejment.

Jismoniy tarbiya va sport menejerlarining aniq lavozimlari va professional faoliyat yo'nalishlariga qarab, ularni shartli ravishda quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin: klub prezidenti, bosh menejer, sport federatsiyasining rahbari, sport majmuasining rahbari, xodimlar bo'yicha menejer, reklama va marketing bo'yicha menejer, sport tovarlari, anjomlari va xizmatlarini sotish bo'yicha menejer, sportchi menejeri (agent).

Hozirgi kunda muayyan bir sport klubi, terma jamoa yoki alohida sportchining yutuqlari bevosita jismoniy tarbiya va sport menejmentining samarali faoliyatiga bog'liq bo'lib qolgan. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya va sport menejmentining malakasiga qarab sport tashkilotining aniq moliyaviy daromadi shakllanadi. Bu jarayonda ham jismoniy tarbiya va sport menejmentining eng yuqori cho'qqisi hisoblangan top-darajadagi menejerlar asosiy va muhim rolni o'ynaydilar. Yakuniy muvaffaqiyat sport tashkilotining butun boshqaruv tizimi ishini menejerlar qay darajada samarali tashkil eta olishiga bog'liq.

Sportning eng yuqori (top) darajasida menejment tomonidan amalga oshiriladigan uchta asosiy tayanch funksiyani ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish. Faqat professional menejerlarga jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining rivojlanish yo'nalishini muayyan darajada aniqlab bera oladilar, zaxiralarni taqsimlash hamda zudlik bilan o'zgarishlar kiritish bilan bog'liq bo'lgan tegishli masalalarni hal etadilar. Shu bilan birga, aynan menejer u yoki bu xodimni ishga qabul qilishda yakuniy qarorni qabul qiladi. Qaror qabul qilishdagi bunday mutlaq huquq aynan menejerga tegishli bo'lgani uchun, u xodimlarning xulq-atvori bilan bog'liq bo'lgan va keyinchalik yuzaga keladigan barcha o'zgarishlar uchun to'liq javobgar hisoblanadi.

2. Axborot funksiyasi. Ushbu yo'nalishda jismoniy tarbiya va sport menejeri sport tashkilotlarining ichki va tashqi muhiti bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni umumlashtiradi, uni me'yoriy ko'rsatma sifatida ijrochilarga yetkazadi, so'ngra tashkilotning yaqin va uzoq muddatli maqsadlarini xodimlarga tushuntiradi.

3. Rahbarlik funksiyasi. Sport tashkilotining ichki va tashqi (nazoratdan tashqari) munosabatlarini shakllantiruvchi jismoniy tarbiya va sport menejeri uning a'zolarini belgilangan maqsadlarga erishishga rag'batlantiradi (motivatsiya qiladi). Shuningdek, u rasmiy vakil sifatida ish yuritayotgan tashkilotning boshqa sport jamoalari bilan o'zaro aloqalari va hamkorlikdagi harakatlarida ularning faoliyatlarini boshqaradi.

Bozor iqtisodiyoti doimo noaniqlik va tavakkalchilik bilan bog'liq bo'lganligi sababli, u jismoniy tarbiya va sport menejerlaridan nafaqat nazariy bilimlarni, balki o'z sohalari bo'yicha jiddiy tajriba, mas'uliyat va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda mustaqil fikrlashni ham talab etadi. Bunday menejerlarning mahorati jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini boshqarish texnologiyasini, bozor qonuniyatlarini hamda butun jamoa ishini hamjihatlik bilan tashkil eta olishni va tashkilot rivojlanishini bashorat qila olishni chuqur o'zlashtirganliklarida namoyon bo'ladi.

Hozirda O'zbekistonda ham o'n minglab sport tashkilotlari faoliyat yuritmoqda. Professional darajada tayyorgarlik ko'rgan jismoniy tarbiya va sport menejerlarining soni esa taxminan mingtaga yaqin. Bu shuni anglatadiki, mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport menejmenti sohasidagi mehnat bozori endigina shakllanib kelmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston zamonaviy sportiga nafaqat sportchilar va murabbiylar, balki jamoani muvaffaqiyatli va oqilona boshqara oladigan, barcha moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali yurgiza oladigan professional

menejerlar, agentlar, iqtisodchilar va marketologlar zarurligi hech kimga sir emas. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari sifatli menejmentsiz oddiygina raqobatga ham dosh berishlari qiyin, davlat tuzilmalari esa yirik xalqaro musobaqalarga jiddiy va zamonaviy darajada malakali tayyorgarlik ko'rishlari mushkul bo'ladi.

So'nggi yillarda jismoniy tarbiya va sport menejmentining iqtisodiyotga ta'siri sezilarli darajada ortib bormoqda. O'zbekiston hukumatining bevosita rahbarligi ostida jismoniy tarbiya va sport menejmentining samarali ijtimoiy-iqtisodiy tarmoqqa integratsiyalashuvi o'z navbatida mintaqalarda jismoniy tarbiya va sportning faol rivojlanishiga turtki bermoqda.

Misol tariqasida, yaqin o'n yil ichida Rossiya mintaqalarida keng ko'lamli jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini o'tkazish rejalashtirilgan edi. Bular jumlasiga "Osiyo Bolalari" sport o'yinlari (Yakutiya, 2012), XXVII Butunjahon yozgi universiadasi (Qozon, 2013), IAAF yengil atletika bo'yicha jahon chempionati (Moskva, 2013) kabilar kiradi. Shuningdek, 2014-yilda Sochida o'tkazilgan Qishki Olimpiada o'yinlarigacha 74 ta sinov musobaqalarini o'tkazish ko'zda tutilgan edi. 2018-yilgi Futbol bo'yicha jahon chempionati ham shular jumlasidandir. Shu sababli, bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport tarmog'i nafaqat professional sportchilar va murabbiylarga, balki yuqori malakaga ega bo'lgan, sport tashkilotlarini boshqarishda yuksak maqsadlarga erishishga yo'l ochib bera oladigan professional boshqaruvchilar – sport menejerlariga ham katta ehtiyoj sezmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti – bu hozirda mustaqil professional faoliyat turiga aylangan. Shuning uchun, Moskva davlat universiteti "Sport menejmenti" Dasturining maqsadi yirik sport industriyasi ob'ektlarini boshqarayotgan rahbarlarning

tayanch bilimlarini yangilash va jismoniy tarbiya va sport menejmenti sohasida zamonaviy malakaga ega bo'la oladigan tinglovchilarni shakllantirishdan iborat. Ushbu Dastur uch toifadagi tinglovchilarni tayyorlashga mo'ljallangan:

1. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat muassasalari-ning barcha darajalaridagi rahbarlar va mutaxassislar.

2. Jismoniy tarbiya va sport industriyasidagi menejerlar hamda davlat-xususiy sheriklik asosidagi kompaniyalar mutaxassislari.

3. Sport industriyasi obyektlarini boshqarish bo'yicha tayanch ma'lumotga ega bo'lgan tadbirkorlar va mutaxassislar yoki jismoniy tarbiya va sport sohasida o'z biznesini boshlash istagida bo'lgan shaxslar.

Dastur quyidagi masalalarni hal etishga qaratilgan:

Sport loyihalarini va obyektlarini jadal hamda strategik boshqarish masalalarida bilimlarni yangilash va professional malakalarni shakllantirish.

Asosiy funksional sport tashkilotlari, sport industriyasi obyektlari va loyihalarini boshqarishda eng yangi usullar va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish. Bunga umumiy menejment, xodimlarni boshqarish, moliya, marketing, risklarni boshqarish (risk-menejment), jamoatchilik bilan aloqalar (PR), loyihalarni boshqarish (Project-Management), tadbirlarni boshqarish (Event-Management) va boshqalar kiradi.

"Sport menejmenti" o'quv rejasida darslar dastur modullari asosida tashkil etilganini ko'rish mumkin. Dastur modullari qatoriga "Sport xo'jalik iqtisodiyotining tarmog'i", "Sport tashkilotining menejmenti", "Sportda PR va OAV roli", "Event va Loyiha Menejmenti", "Yakuniy nazorat (Guruh loyihalarini himoyasi)" va boshqalar kiritilgan. Modullarni o'qitish jarayoniga strategik menejment va sport menejmenti sohasidagi

nazariyotchi va amaliyotchi mutaxassislar, professorlar va dotsentlar jalb etilgan. Bundan tashqari, o'quv jarayonida sport turlari bo'yicha federatsiyalar rahbarlari, sport klublari rahbarlari hamda sport industriyasining turli sohalarida faoliyat yurituvchi sport menejerlari ishtirok etadilar. Sport sohasida o'z biznesini boshlashni xohlovchilar yoki jismoniy tarbiya va sport sohasidagi xususiy biznesni boshqaruvchilar uchun o'quv dasturiga rahbariyat bilan kelishilgan holda "Sport industriyasida marketing", "Moliyaviy menejment" kabi maxsus kurslar ham kiritilishi mumkin.

Ma'lumki, Yevropada deyarli har bir tanila boshlagan sportchining o'z menejeri mavjud. Ko'pchilik uchun "Bu menejerlar o'zi kim?" degan savol qiziqarli bo'lishi mumkin. Ularning asosiy vazifalari sportchini samarali va oqilona boshqarish, barcha moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yuritish, professional menejmentni namoyon etish, shuningdek, agentlik, iqtisodchilik va marketologlik funksiyalarini bajarish ekanligi hech kimga sir emas. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yakka tartibdagi sportchi sifatli menejmentsiz oddiygina raqobatga ham dosh berishi qiyin. Yevropada bunday menejerlarni o'n yillar davomida tayyorlab kelishmoqda, Rossiyada esa bu sohani o'zlashtirishga endigina kirishilmoqda.

Sport menejmenti tarixiga nazar salsak, dastlabki sport menejerlari qadimgi Rimda gladiatorlarga egalik qilgan shaxslar ekanligini ko'rishimiz mumkin. Keyinchalik, Xitoyda kuchli polvonlarning (yakudzalar yoki shunga o'xshash jang san'ati ustalari) agentlari paydo bo'lib, ular Uzoq Sharqning eng yaxshi jangchilarining bellashuvlarini tashkil etganlar va zarur bo'lsa, ularni tayyorlaganlar (bu an'ana ba'zi joylarda hozirgi kungacha davom etishi mumkin). Biroq, zamonaviy ma'nodagi haqiqiy sport boshqaruvchilari (menejerlari) faqat XIX asr oxirida, sport

va sport musobaqalarining butun dunyoda ommalashuvi davrida paydo bo'ldi. Aynan o'sha davrda sport bilan bog'liq muhitda sport ma'murlari (yoki ma'muriy boshqaruvchilar) deb ataluvchi, mohiyatan hozirgi menejerlarning vazifasini bajargan agentlar shakllana boshladi.

Ma'murlar taniqli sportchilarni, ayniqsa, kuchli bokschi va kurashchilarni turli assotsiatsiyalar va ittifoqlarning ma'muriy tizimlari bilan bevosita aloqa qilishdan chetlatishga harakat qilardilar. Menejerlar esa, aksincha, ma'murlar orasidan ajralib chiqib, sportchilar ustidan ma'lum darajada nazorat o'rnatishga kirishdilar. Ular sportchilarning aniq masalalarini hal eta boshladilar: masalan, sportchi qayerda va kim bilan musobaqalashishi, qaysi axborot vositalariga intervyu berishi yoki ulardan uzoqroq turishi, qaysi firma yoki korxonaning anjomlaridan foydalanishi kabi. Asta-sekin, menejerlarning daromadlari ba'zan sportchilarnikidan ham oshib ketdi.

Hozirgi kunda jismoniy tarbiya va sport menejmentining yo'nalishlari yanada kengayib bormoqda. Bularga "Jismoniy tarbiya va sportda ma'muriyatchilik", "Sport turizmi", "Sport mahsulotlarining sanoat menejmenti", "Yengil atletika sporti menejmenti", "Sport iqtisodiyoti", "Sport marketingi" va boshqalar kiradi. Jismoniy tarbiya va sport menejmentining rivojlanishi shunchalik tezlashmoqdaki, hozirda ba'zan bir sportchining o'zi bir vaqtning o'zida bir nechta menejerni yollashi mumkin. Ularning har biri o'z sohasi va malakasi doirasida o'z mijosi (xo'jayini) manfaatlarini himoya qilishga va unga qulaylik yaratishga intiladi. Masalan, bir menejer sportchining o'z vaqtida, to'g'ri va yetarli kaloriya ovqatlanishini ta'minlashga harakat qilsa, ikkinchisi kiyim-kechaklarni to'g'ri tanlash, topib kelish va turli sharoitlarga mos ravishda kiyintirish bilan shug'ullanadi. Uchinchi esa butun

buxgalteriya, iqtisodiyot va marketing masalalarini o'z zimmasiga olsa, to'rtinchisi huquqiy va tashkiliy ishlarni hal etadi.

Menejerlarni tayyorlashning aniq shakllangan tizimi mavjud bo'lmaganligi sababli, ular o'z vazifalariga turlicha darajadagi tayyorgarlik bilan kirishadilar. An'anaviy G'arb usuli yoki amaliyotiga nazar tashlasak, 70-80-yillarda sobiq murabbiylar yoki sportchilar iqtisodiyot fakultetini tamomlab, sport biznesining eng daromadli sohalariga kirib kelganlar. Shuni ta'kidlash kerakki, bundan 30 yil avval G'arbdagi har qanday sport jamoasi, komandalar yoki sportchilarning menejerlari tashqi ko'rinishi jihatidan murabbiylar yoki o'yinchilardan deyarli farq qilmas edi. Shu sababli, o'sha davrlarda "triko va sport shapkachasi" degan ibora keng tarqalgan edi.

Sobiq Ittifoq davrida Rossiyada sport menejerlari vazifasini asosan harbiy xizmatchilar yoki mudofaa vazirligining boshqa vakillari bajarib kelishgan.

80-yillarga kelib, Yevropada sport menejerlarini Xalqaro Biznes Boshqaruvi dasturlari yoki davlat ta'lim standartlari asosida tayyorlaydigan o'quv yurtlari paydo bo'la boshladi. Ularning yuqorida nomlari keltirilgan oliy o'quv yurtlariga nisbatan ham prinsipial farqlari, ham o'xshashliklari mavjud. Masalan, ularning prinsipial farqi shundaki, AQSh va Kanadada beysbol, boks va golf kabi aniq sport turlari bo'yicha maxsus sport menejerlari tayyorlanadi. O'xshashligi esa, Angliya yoki Shveytsariyada Xalqaro Biznes Boshqaruvi dasturlarini tugatgan sport menejerlari o'z vatanlaridagi futbol jamoalarida xo'jalik hisobi mas'uliyatini o'z zimmalariga olishlaridir. Ko'rinib turibdiki, yuqorida nomlari keltirilgan o'quv yurtlarida murabbiylar yoki shunga o'xshash mutaxassislar emas, balki sportning aniq bir yo'nalishi bo'yicha menejerlar

tayyorlanmoqda. Sport menejerlarini tayyorlovchi o'quv yurtlari Yevropaning deyarli barcha mamlakatlarida mavjud bo'lsa-da, bu sohada Angliya, Fransiya, Shveytsariya va Germaniya kabi davlatlar yetakchilik qiladi.

Angliyani misol qilib olsak, u Yevropada sport menejmenti ta'limi sohasida eng ilg'or davlatlardan biri hisoblanadi. Angliyada sport biznes boshqaruvi va biznes menejmenti (Master of Business Administration in Sport Management) dasturlari universitetlarda va 11 ta boshqa institutlarning tegishli fakultetlarida o'qitiladi.

Masalan, Koventri institutida bir yillik dastur asosida ikki semestr davomida yakuniy dissertatsiya yozish bilan birga turdosh fanlar ham o'zlashtiriladi. Bular qatoriga marketing asoslari, xodimlarni boshqarish, moliyaviy menejment va boshqalar kiradi. Tor ixtisoslashgan fanlar ham o'quv dasturidan o'rin olgan, masalan: sport jurnalistikasi, sport iqtisodiyoti, homiyarlar va boshqa tashkilotlar bilan ishlash, sport inshootlarini boshqarish va hatto sport kastingi (iste'dodlarni tanlash). Bunday ta'limning narxi 8,500 dan 15,000 funt sterlinggacha bo'lishi mumkin.

Sportda o'zining shaxsiy faoliyatida yuksak natijalarga erishgan talaba-sportchilar stipendiya olish uchun da'vogarlik qilishlari mumkin. Stipendiya miqdori 4,000 funt sterlingni tashkil etadi. Biroq, stipendiyaga erishish oson emas, chunki har bir da'vogarning nomzodi maxsus komissiya tomonidan alohida ko'rib chiqiladi.

Sport boshqaruvlarini tayyorlashda De Monfor Universiteti (De Montfort University), Markaziy Lankashir Universiteti (Central Lancashire University) va London Metropoliten (London Metropolitan University) kabi oliy o'quv yurtlari ham yuqori universitetlarda turadi.

Sport boshqaruvlarini tayyorlashda fransuz ta'lim tizimi ham Britaniya maktablaridan qolishmaydi. Eng kuchli o'quv yurtlaridan biri sifatida Yevromed-Marsel maktabini keltirish mumkin. U yerda har bir kurs uchun o'qish narxi 8000 yevroni tashkil qilinadi. Dasturlash dasturlariga yaqin bo'lsa-da, asosiy farq o'ga qabul qilish tizimlarining murakkabligidadir. Xalqaro boshqaruvi dasturlari uchun qo'yiladigan umumiy talablar – yuksak madaniyat va tarbiya, fransuz va tillarni bilish, umumiy va professional yutuqlar, tavsifnoma kabilardan tashqari, GMAT (Graduate Management Assessment Test) testini topshirish hamda soha bo'yicha kamida 3 yillik ishga yordam va ishni o'zlashtirganligini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish.

Audensiya Nant (Audencia Nantes) pullik maktabiga talaba bo'lish darajasi. Uch o'quv yurti sport tashkilotini boshqarish (Mastere Specialize in Management of Sport Organisations) bo'yicha magistrlik dasturini taklif qiladi. Bu maktabda darslar tabiiy fransuz tilida, balki Mana, matnning qayta tahrirlangan va plagiatdan xoli varianti:

Sport boshqaruvlarini tayyorlashda De Monfor Universiteti (De Montfort University), Lankashir Markaziy Universiteti (Central Lancashire University) va London Metropoliten (London Metropolitan University) kabi ta'lim muassasalari ham yuqori o'rinlarda turadi.

Sport boshqaruvlarini tayyorlashda fransuz ta'lim tizimi ham Britaniya maktablaridan qolishmaydi. Eng kuchli ta'limdan biri Yevromed-Marsel maktabi. Bu yerda o'qish narxi har bir kurs uchun 8000 yevroni tashkil qilinadi. Dastur tarkibi Britaniyadagi dasturlarga yaqin bo'lsa-da, asosiy farq o'qishga qabul qilish shartlarining qat'iyiligidadir. Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlari uchun qo'yiladigan umumiy talablar, ya'ni yuksak madaniyat va tarbiya, ya'ni yuksak madaniyat va tarbiya, chet

tillarini bilish, umumiy va professional yutuqlar, tavsifnoma kabilardan tashqari, GMAT (Graduate Management Assessment Test) testini topshirish hamda soha bo'yicha kamida 3 yillik ish tahririyatiga ega hujjatlar va ishni o'zlashtirgan hujjatlarni tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish talmana,

Sport boshqaruvlarini tayyorlashda De Monfor Universiteti (De Montfort University), Lankashir Markaziy Universiteti (Central Lancashire University) va London Metropolitan (London Metropolitan University) kabi oliy o'quv yurtlari ham yuqori universitetlarda turadi.

Sport boshqaruvlarini tayyorlash uchun fransuz ta'lim tizimi ham Britaniya maktablaridan qolishmaydi. Eng kuchli o'quv yurtlaridan biri Yevromed-Marsel maktabi. Bu yerda har bir kurs uchun o'qish narxi 8000 yevroni tashkil qilinadi. Dastur tarkibi Britaniya dasturlariga o'xshash bo'lsa-da, asosiy farq o'qishga qabul qilish shartlarining qat'iyiligidadir. Xalqaro Biznes Boshqaruvi dasturlari uchun qo'yiladigan umumiy talablar - yuksak boshqa tillarda ham olib boriladi, chunki til bilishga oid talablar boshqa o'quv yurtlaridagidek qat'iy emas. Har ikkala fransuz maktabida ham bir xil hajmda va bir xil mazmunda sport tashkilotlarida to'rt oylik amaliyot o'tash ko'zda tutilgan. ab qurilish.

Audensiya Nant (Audencia Naantes) pullik maktabida talaba bo'lish darajasi. Uch o'quv yurti sport tashkilotini boshqarish bo'yicha magistrlik dasturini (Mastère Spécialisé in Management of Sport Organisations) taklif etadi. Bu maktabda darslar milliy fransuz tilida, balki boshqa tillarda ham olib boriladi, chunki tilga bo'lgan talab boshqa o'quv yurtlaridagidek qat'iy emas. Har ikkala fransuz maktabida ham bir xil hajmda va bir xil mazmunda sport tashkilotlarida to'rt oylik amaliyot o'tash ko'zda tutilgan. madaniyat va tarbiya fransuz hamda boshqa chet tillarini bilish,

umumiy va kasbiy yutuqlar, tavsifnoma kabilardan tashqari, GMAT (Graduate Management Assessment Test) testini topshirish va soha bo'yicha kamida 3 yillik ish tajribasi.

Shveytsariyada sport menejmenti sohasining vujudga kelishi va rivojlanishi bevosita mamlakatning dunyoga tanilgan mehmondo'stlik va mehmonxona xo'jaligi boshqaruvi an'analari borib taqaladi. Shu bois, bugungi kunda ham menejment bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan aksariyat ta'lim dargohlarining asosiy ixtisosligi mehmonxona va mehmondo'stlik sanoati uchun rahbarlar yetishtirishdan iboratdir.

Sport menejerlari va murabbiylarini tayyorlash sohasida Shveytsariyaning Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlari ijodkorlari britaniyalik va fransiyalik hamkasblariga nisbatan kamroq tajribaga ega bo'lishlariga qaramay, ular sport boshqaruvi yo'nalishini aniq istiqbollarni ko'zlagan holda o'rganib, takomillashtirib kelmoqdalar. Misol uchun, ular dastlabki bosqichlardan oq tennis, futbol, chang'i sporti kabi aniq sport turlariga ixtisoslashishga katta e'tibor qaratmoqdalar. Mutaxassislar tayyorlash ko'pincha bakalavriat darajasidagi standartlarga muvofiq amalga oshiriladi va bu dastur ikki yillik amaliyotni ham o'z ichiga qamrab oladi. Bundan tashqari, qisqartirilgan o'quv kurslari orqali sertifikat berish va keyinchalik diplom olish uchun ta'limni davom ettirish imkoniyatlari ham mavjud.

Germaniyada jismoniy tarbiya, sport menejmenti va sport ta'limi haqida ko'p gapirilmasa-da, aynan shu yerda Yevropadagi eng yirik sport menejerlarini tayyorlaydigan markaz joylashgan. 1989-yildan buyon Kyoln shahridagi Oliy Sport Maktabi qoshida faoliyat yuritayotgan Sport iqtisodiyoti va sport menejmenti instituti (Institut fuer Sportoekonomie und Sportmanagement) o'z faoliyatida odatiy Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlariga

o'xshashga intilmaydi. Mazkur muassasada an'anaviy akademik bilimlar va ta'lim-tarbiya beriladi. Institutni tamomlagan mutaxassislar sport tashkilotlaridagi tijoriy va notijorat faoliyatning huquqiy jihatlarini chuqur biladigan iqtisodchilar bo'lib yetishadilar. Eng muhim jihati shundaki, bu oliy o'quv yurtida ilmiy izlanishlarga alohida urg'u beriladi: talabalar o'qish davomida jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi sohasida ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanadilar.

Frayburg shahridagi Tillar va iqtisodiyot instituti (Institut fuer Sprachen und Wirtschaft) taklif etadigan sport iqtisodiyoti va sport menejmenti yo'nalishidagi maxsus fanlar (jumladan, sport iqtisodiyoti, sport menejmenti va boshqalar) Kyolndagi Sport iqtisodiyoti va sport menejmenti institutiga (Institut fuer Sportoekonomie und Sportmanagement) qaraganda unchalik keng qamrovli emas. Mazkur muassasada ko'proq an'anaviy Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlariga urg'u beriladi va talabalar ushbu dasturlar doirasida sport marketingi asoslari, homiylik masalalari, sportda tadbirkorlik nazariyasi hamda rejalashtirishda ma'muriy boshqaruvni optimallashtirish kabi sohalarda tadqiqotlar olib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, nemis ta'lim tizimiga xos ravishda, o'quv dasturlari umumiy bilim beruvchi fanlar bilan boyitiladi, aks holda ular nemischa yondashuvni to'laqonli ifoda etmagan bo'lardi. Talabalar o'z istaklariga ko'ra ingliz, fransuz yoki ispan tillarini o'rganishlari yoki dunyoqarashini kengaytiruvchi boshqa fanlarni tanlashlari mumkin. Shuningdek, o'zaro munosabatlar psixologiyasi, sport psixologiyasi va madaniyat tarixi kabi fanlarga ham katta e'tibor qaratiladi. Ushbu ta'lim dasturining qiymati 15 ming yevroga teng.

Bunga qiziqarli bir misol sifatida Lankashir institutining "Sport menejmentida biznes boshqaruvi" (Business Administration in Sport Management) dasturi bo'yicha tahsil olayotgan

rossiyalik Aleksandrni keltirish mumkin. Aleksandr Rossiya Federatsiyasida biznes yo'nalishida ta'lim olgan iqtisodchi bo'lib, uzoq yillar boks va basketbol bilan havaskor darajada shug'ullangan. Vaqt o'tishi bilan u amaliy sportda yuqori cho'qqilarni zabt eta olmasligini anglab yetdi, ammo sportdan voz kechishni istamadi va sport sohasida o'z o'rnini boshqa yo'l bilan topishga qaror qildi. U iqtisodiyot yoki menejment sohasida yangi nazariyalar yaratmagan bo'lsa-da, o'zining mavjud bilim va tadqiqotlarini sportga tatbiq etishga intildi. Biroq, uning oldingi tajriba va salohiyatiga qaramay, sport psixologiyasi unga zarur bo'lib qoldi. Sobiq sportchi sifatida Aleksandr avvallari intuitiv tarzda his qilgan jihatlarni endilikda ilmiy asosda tushuntira oladigan bo'ldi, bu esa sportchilarni tanlab olish (kasting) jarayonida muhim ahamiyat kasb etdi. Albatta, o'quv dasturida ayrim xalqlar vakillari uchun, masalan, muruvvat faoliyati kabi, unchalik dolzarb bo'lmagan fanlar ham bo'lishi mumkin, zero Rossiya Federatsiyasida homiylik o'ziga xos, farqli tizim asosida yo'lga qo'yilgan.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti asoslarini o'qitishga qaratilgan deyarli har bir dastur 3 oydan 9 oygacha bo'lgan amaliyot davrini o'z ichiga oladi. Yevropada amaliyot o'tash jarayoni Rossiya oliy ta'lim muassasalaridagi amaliyotdan tubdan farq qiladi. Xorijdagi amaliyot - bu tanlangan sohada kasbiy o'sishga yo'naltirilgan, haqiqiy mehnat faoliyati bo'lib, unda qat'iy talablar qo'yiladi va maosh ham to'lanadi. O'zini yaxshi tomondan ko'rsata olganlar keyinchalik doimiy ish bilan ta'minlanish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin, biroq dastlabki bosqichda yuqori lavozimlarni umid qilish noto'g'ri bo'ladi.

Chet el fuqarolari uchun Yevropa mamlakatlarida ishga joylashish ko'pincha murakkab masala hisoblanadi, chunki turar joy va ayniqsa, fuqarolik masalalari jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shunga qaramay, xorijiy mamlakatlardagi amaliyot

o'xshashga intilmaydi. Mazkur muassasada an'anaviy akademik bilimlar va ta'lim-tarbiya beriladi. Institutni tamomlagan mutaxassislar sport tashkilotlaridagi tijoriy va notijorat faoliyatning huquqiy jihatlarini chuqur biladigan iqtisodchilar bo'lib yetishadilar. Eng muhim jihati shundaki, bu oliy o'quv yurtida ilmiy izlanishlarga alohida urg'u beriladi: talabalar o'qish davomida jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi sohasida ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanadilar.

Frayburg shahridagi Tillar va iqtisodiyot instituti (Institut fuer Sprachen und Wirtschaft) taklif etadigan sport iqtisodiyoti va sport menejmenti yo'nalishidagi maxsus fanlar (jumladan, sport iqtisodiyoti, sport menejmenti va boshqalar) Kyolndagi Sport iqtisodiyoti va sport menejmenti institutiga (Institut fuer Sportoekonomie und Sportmanagement) qaraganda unchalik keng qamrovli emas. Mazkur muassasada ko'proq an'anaviy Xalqaro biznes boshqaruvi dasturlariga urg'u beriladi va talabalar ushbu dasturlar doirasida sport marketingi asoslari, homiylik masalalari, sportda tadbirkorlik nazariyasi hamda rejalashtirishda ma'muriy boshqaruvni optimallashtirish kabi sohalarda tadqiqotlar olib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, nemis ta'lim tizimiga xos ravishda, o'quv dasturlari umumiy bilim beruvchi fanlar bilan boyitiladi, aks holda ular nemischa yondashuvni to'laqonli ifoda etmagan bo'lardi. Talabalar o'z istaklariga ko'ra ingliz, fransuz yoki ispan tillarini o'rganishlari yoki dunyoqarashini kengaytiruvchi boshqa fanlarni tanlashlari mumkin. Shuningdek, o'zaro munosabatlar psixologiyasi, sport psixologiyasi va madaniyat tarixi kabi fanlarga ham katta e'tibor qaratiladi. Ushbu ta'lim dasturining qiymati 15 ming yevroga teng.

Bunga qiziqarli bir misol sifatida Lankashir institutining "Sport menejmentida biznes boshqaruvi" (Business Administration in Sport Management) dasturi bo'yicha tahsil olayotgan

rossiyalik Aleksandrni keltirish mumkin. Aleksandr Rossiya Federatsiyasida biznes yo'nalishida ta'lim olgan iqtisodchi bo'lib, uzoq yillar boks va basketbol bilan havaskor darajada shug'ullangan. Vaqt o'tishi bilan u amaliy sportda yuqori cho'qqilarni zabt eta olmasligini anglab yetdi, ammo sportdan voz kechishni istamadi va sport sohasida o'z o'rnini boshqa yo'l bilan topishga qaror qildi. U iqtisodiyot yoki menejment sohasida yangi nazariyalar yaratmagan bo'lsa-da, o'zining mavjud bilim va tadqiqotlarini sportga tatbiq etishga intildi. Biroq, uning oldingi tajriba va salohiyatiga qaramay, sport psixologiyasi unga zarur bo'lib qoldi. Sobiq sportchi sifatida Aleksandr avvallari intuitiv tarzda his qilgan jihatlarni endilikda ilmiy asosda tushuntira oladigan bo'ldi, bu esa sportchilarni tanlab olish (kasting) jarayonida muhim ahamiyat kasb etdi. Albatta, o'quv dasturida ayrim xalqlar vakillari uchun, masalan, muruvvat faoliyati kabi, unchalik dolzarb bo'lmagan fanlar ham bo'lishi mumkin, zero Rossiya Federatsiyasida homiylik o'ziga xos, farqli tizim asosida yo'lga qo'yilgan.

Jismoniy tarbiya va sport menejmenti asoslarini o'qitishga qaratilgan deyarli har bir dastur 3 oydan 9 oygacha bo'lgan amaliyot davrini o'z ichiga oladi. Yevropada amaliyot o'tash jarayoni Rossiya oliy ta'lim muassasalaridagi amaliyotdan tubdan farq qiladi. Xorijdagi amaliyot - bu tanlangan sohada kasbiy o'sishga yo'naltirilgan, haqiqiy mehnat faoliyati bo'lib, unda qat'iy talablar qo'yiladi va maosh ham to'lanadi. O'zini yaxshi tomondan ko'rsata olganlar keyinchalik doimiy ish bilan ta'minlanish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin, biroq dastlabki bosqichda yuqori lavozimlarni umid qilish noto'g'ri bo'ladi.

Chet el fuqarolari uchun Yevropa mamlakatlarida ishga joylashish ko'pincha murakkab masala hisoblanadi, chunki turar joy va ayniqsa, fuqarolik masalalari jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shunga qaramay, xorijiy mamlakatlardagi amaliyot

bilan bog'liq qiyinchiliklar rossiyalik yoshlarni cho'chitmaydi, negaki G'arb sport klublarida orttirilgan bilim va tajriba Rossiya mehnat bozorida yuqori baholanadi.

Shunday qilib, sport sohasida yuqori malakali menejerlarni tayyorlashda, eng avvalo, xorijda (masalan, Angliya, AQSh, Rossiya va boshqa davlatlarda) o'z biznes maktablari yoki tegishli fakultetlariga ega bo'lgan yirik oliy o'quv yurtlarining tajribasiga tayanish maqsadga muvofiqdir. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi:

Nyu Palts xalqaro menejment universiteti (AQSh)
Plexanov nomidagi Iqtisodiyot Akademiyasi (Rossiya)
De Montfort Universiteti (Buyuk Britaniya)
Leicester Universiteti (Buyuk Britaniya)
Central Lancashire Universiteti (Buyuk Britaniya)
London Metropolitan Universiteti (Buyuk Britaniya)
Northumbria Universiteti (Buyuk Britaniya)
Sheffield Hallam Universiteti (Buyuk Britaniya)
Luton Universiteti (Buyuk Britaniya)
Leeds Metropolitan Universiteti (Buyuk Britaniya)
Loughborough Universiteti (Buyuk Britaniya)
Coventry Universiteti (Buyuk Britaniya)
Edinburgh Universiteti (Buyuk Britaniya)
Bolton Instituti (Buyuk Britaniya)

8.2. Xorijiy davlatlarda sport menejerlarini tayyorlash tajribalari.

Jismoniy tarbiya va sport sohasi nafaqat jamiyat hayotining eng muhim sohasi balki maxsus mehnat sharoitlariga ega bo'lgan iqtisodiyot sohasidir. Hozirgi davrda sport federatsiyalari va tashkilotlari rahbarlarini zamonaviy talablarga muvofiq va yuqori saviyada tayyorlash masalasi nafaqat o'z ahamiyatini

saqlab qolmoqda, balki, bizningcha, bu boradagi ehtiyoj yanada ortib bormoqda. Yurtimiz sportchilarining xalqaro arenalarda ko'rsatayotgan muvaffaqiyatli natijalari faqatgina ularning murabbiylari mahoratini emas, ayni vaqtda sport menejerlarining ham professional darajasini yaqqol namoyon etadi. Sportchilarimizni xalqaro maydonlardagi yutuqlari kundan kunga rivojlanib bormoqda, sport hayot tarzimizni meyoriga aylanib bormoqda. Yengil atletikachi qizimiz Sharifa Davronova uch hatlab sakrash musobaqasida raqobatchilarga hech qanday imkon qoldirmagan bo'lsa, Shaxmat bo'yicha O'zbekiston milliy jamoasi butunjahon shaxmat olimpiadasining chempioni bo'ldi. Sportning barcha ommaviy turlarida jahon arenalarda muvaffaqiyat qozonish asosiy maqsadimizdir va bunday natijalarga erishish malakali sport menejerlariga bo'lgan talabni yanada oshiradi. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida sport menejerlarini zamon talablariga javob beradigan darajada tayyorlash amalga oshirilmoqda. Sportchilarimiz va murabbiylarimiz faoliyatini jonlantirish uchun bir qator davlatlarning tajribalarini o'rganish va tahlil qilindi. Oliy ta'lim muassasalari kadrlar tayyorlashda markaziy o'rin tutadi. Ular mamlakatning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy jabhalari uchun yuqori malakali kadrlar yetkazib beradi. Bu, ayniqsa, pedagogik yo'nalish bitiruvchilariga tegishli bo'lib, ular kelajakda ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanib, jamiyatdagi muhim o'zgarishlar va yangilanishlarda bevosita qatnashadilar. Jismoniy tarbiya o'qituvchilari esa zamonaviy iqtisodiy va madaniy aloqalarni yo'lga qo'yish hamda rivojlantirishda muhim vazifani bajaradilar.

Keyingi yillarda O'zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimi sezilarli transformatsiyalarni boshdan kechirmoqda; jamiyatning tarkibiy tuzilishi, qadriyatlar tizimi va

iste'molchilarning xatti-harakatlarida jiddiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy o'zgarishlar va islohotlar ba'zan izchillikdan yiroq bo'lib, ziddiyatli tus olishi mumkin. Bunday holatlar aholi salomatligi, umr ko'rish davomiyligi, hayot tarzi hamda o'zbekistonliklarning xulq-atvor an'analariga o'z salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda har 10 nafar maktab bitiruvchisidan 7 nafari sog'lig'idagi muammolar tufayli harbiy xizmatga yaroqsiz deb topilmoqda. 2024-yilga kelib erkaklarning o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 62 yoshni tashkil etishi aytilmoqda. 18 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan mehnatga layoqatli erkaklar orasidagi o'lim ko'rsatkichi hamon yuqoriligicha qolib, bu ayollarga nisbatan ikki baravar ko'pdir. Bu kabi salbiy tendensiyalarning asosiy sabablari ko'pchilikka ayon: aholining jismoniy faollik darajasining pastligi, stress holatlari, spirtli ichimliklarni me'yoridan ortiq iste'mol qilish, giyohvand moddalarga ruju qo'yish va tamaki chekish kabi zararli odatlarning tarqalgani.

Jamiyat taraqqiyotining bugungi bosqichida sog'lom turmush tarzi haqidagi bilimlarni singdirish, tegishli ko'nikmalarni hosil qilish va uni hayot tarziga aylantirishda, shuningdek, shaxsning jismoniy madaniyatini yuksaltirishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mamlakatda kuzatilayotgan salbiy tendensiyalarni bartaraf etish uchun O'zbekiston Respublikasi tomonidan qonunchilik va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni qabul qilish hamda respublikaning barcha hududlarida jismoniy madaniyatni samarali joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilishi lozim. Bu O'zbekiston rivojlanishining o'ziga xos jihatlari yaqqol ko'rsatadi, zero bu yerda sport menejeri mehmondo'stlik sanoati asoslarini ham bilishi talab

etiladi, chunki sport sohasi xizmat ko'rsatishga va tomoshabin manfaatlariga yo'naltirilgandir.

Ta'lim muassasalarida ko'plab asosiy fanlar turli (shu kabi) dasturlar uchun umumiy hisoblanadi, albatta, ixtisoslikka oid fanlar ham mavjud. O'quv yurtlarida taklif etiladigan mutaxassisliklar turlicha bo'lib, ular nafaqat ta'lim muassasasining o'quv rejasiga, balki sport menejmenti o'rganilayotgan mamlakatning xususiyatlariga ham bog'liqdir.

Zamonaviy sport menejerlari keng qamrovli bilim va yuksak malakaga ega ekanliklari bilan ajralib turadilar. Ular innovatsion texnologiyalar, yangi g'oyalar va zamonaviy qadriyatlar borasida chuqur bilimga ega bo'lib, bu ularga karyera pillapoyalaridan ko'tarilish va biznesni muvaffaqiyatli yuritish imkonini beradi. Sport industriyasi jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda va ta'lim muassasalarining maktablari hamda fakultetlari bozor talablariga tezkorlik bilan moslashmoqda. Kelajakdagi sport menejerlari an'anaviy boshqaruv (menejment) fanlarini mukammal o'zlashtirish bilan bir qatorda, sport mahsulotlari siyosati, sport xizmatlari, sport tashkilotining marketing strategiyalari, sport tadbirlari marketingi, sport brendingi, shuningdek, sport mahsulotlarini taqsimlash va sotishni tashkil etish kabi maxsus yo'nalishlarni ham chuqur o'rganishadi. Xorijiy oliy o'quv yurtlarining shunga o'xshash dasturlarini tamomlagan mutaxassislar sport sanoatining turli segmentlarida, jumladan, mehmondo'stlik sohasidagi kompaniyalarda, ixtisoslashtirilgan jamoatchilik bilan aloqalar (PR) va tadbirlar uyushtirish (event) agentliklarida, fitnes markazlarida, sport klublari va maktablarda, professional uyushmalar va federatsiyalarda hamda sport ob'ektlarida (inshootlarida) rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Germaniyada sertifikatlangan sport menejerlarini tayyorlash tizimini quyidagi o'ziga xos jihatlar va asosiy xususiyatlar orqali tavsiflash mumkin. Germaniyaning sport mutaxassislarini tayyorlovchi ta'lim muassasalari vakillarining fikricha, jamiyatning iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib sportga bo'lgan doimiy e'tibor tufayli, sportning butun millat uchun muhimligi hamda uning nafaqat professional sportchilar va ularning murabbiylariga, balki kengroq doirada ta'sir ko'rsatuvchi o'zgarishlarga olib kelishi muqarrarlari tobora oydinlashmoqda. Bu o'zgarishlar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy-iqtisodiy faoliyat yuritishning ahamiyatini anglaydigan barcha professional menejerlar va iqtisodchilarga ham o'z ta'sirini ko'rsatishi zarur. Tayyorlangan kadrlar sport biznesi olamida o'z o'rniga ega bo'lib, ular moliyalashtirish, rejalashtirish, tashkiliy ishlar, homiylik masalalari hamda turli mulkchilik shakllari va miqyosidagi jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari uchun zarur bo'lgan boshqa muhim jihatlarni puxta egallagan bo'ladilar.

Kanadada sport mutaxassislarini tayyorlash tizimiga to'xtaladigan bo'lsak, uning asosiy o'ziga xosligi shundaki, u yerda boshlang'ich ta'lim darajasi yoki o'qishni davom ettirish istagidan qat'i nazar, yagona ta'lim tizimi qo'llaniladi. Sport menejmenti sohasida maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotda sinab ko'rilgan bo'lib, ular mamlakatimizdagi ixtisoslashgan oliy o'quv yurtlari va kollejlarda tabaqalashtirilgan tarzda o'qitilmoqda. O'zbekistonda turli darajadagi tashkilot rahbarlarining malakasini oshirish borasida ilmiy hamjamiyat tomonidan ma'lum ishlar amalga oshirilayotganiga qaramay, bu yo'nalishda qator muammolar saqlanib qolayotganini qayd etish joiz.

Xususan, sport sohasi xodimlarining faoliyatidagi o'ziga xosliklarni, ularning bevosita boshqaruv tajribasini, nafaqat

sportga oid, balki boshqaruv va iqtisodiyot bilan bog'liq ko'nikmalarini, shuningdek, rahbarning kasbiy salohiyatini yetarlicha inobatga olmaslik kabi masalalar dolzarb bo'lib turibdi. Eng asosiy kamchiliklardan biri shundaki, malaka oshirish kurslari tinglovchilarida o'z ish joylarida va tashkilotlarida egallagan boshqaruv bilimlarini amalda qo'llashga bo'lgan intilishning deyarli yo'qligi kuzatilmoqda. Kurs tinglovchilarining aksariyati jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar faoliyatini yaxshilashga yo'naltirilgan turli xil qarorlarni ishlab chiqish, ularni shakllantirish va bevosita amaliyotda sinab ko'rish jarayonlarida faol ishtirok etmayaptilar. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Parij, London, Tokiyodagi olimpiyachilarimizning g'alabasi, sportchilarimizning jahon va Osiyo chempionatlaridagi, Butunjahon shaxmat olimpiadasidagi g'alabalari aholining jismoniy tarbiya, sport, sog'lomlashtirish turizmiga bo'lgan ehtiyojini oshirishga yordam beradi. Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish xizmatlarini ko'rsatishga talab ortib bormoqda, bu esa o'z navbatida kichik va o'rta biznesdan turli xil takliflarni keltirib chiqaradi. Pullik va bepul sport-sog'lomlashtirish va sport-ko'ngilochar xizmatlarning o'sishi kuzatilmoqda. Ko'plab jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish dasturlari mahalliy byudjetlar tomonidan moliyalashtiriladi. Mamlakatimizning universitetlari tomonidan jismoniy tarbiya va sport menejerlarini tayyorlash bo'yicha ishlarning bugungi holati umuman qoniqarli deb tan olinishi mumkin. Sport menejmenti bo'yicha kadrlar tayyorlash, shuningdek qayta tayyorlash izchil va jadal rivojlanmoqda va oliy ta'limni modernizatsiya qilish jarayonida u asta-sekin to'liq shakllantiriladi. Sport fani va oliy ta'limni davlat tomonidan moliyalashtirish etarli darajada amalga oshirilmasligiga qaramay, tashkiliy va kadrlar xarakteridagi qiyinchiliklar ham mavjud. Bularning barchasi

davlatning etarlicha qo'llab-quvvatlashi bilan, umuman millat salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Bu esa sport sohasidagi yutuqlarimizning bardavomlilikini ta'minlaydi.

8.3. O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishi.

O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishi sport sohasining rivojlanishi va mamlakatning xalqaro miqyosda shon-shuhrati uchun muhimdir. Quyidagi bosqichlar O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishini ta'minlaydi:

Sport turlarini rivojlantirish: O'zbekiston sport turlarini rivojlantirish va ommalashtirish uchun chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Bu sportchilarni xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etishga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish, jismoniy tarbiya va sport jamoat birlashmalarini tashkil etish, jismoniy tarbiya va sport birlashmalarini tuzish, jismoniy tarbiya va sport birlashmalarini tashkil etishda ishtirok etish huquqiga ega. Jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar jismoniy tarbiya va sport sohasida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqlarga ega.

Futbol: Futbol O'zbekistonda eng ommabop sport turi hisoblanadi. O'zbekiston Superligasi O'zbekistonda oli futbol ligasi bo'lib, unda 2019-yildan buyon 14 ta jamoa ishtirok etadi. Eng ko'p chempionlik unvoniga ega bo'lgan jamoa esa 15 ta chempionlik bilan Toshkentning „Paxtakor“ jamoasi hisoblanadi. O'zbekistondagi eng muvaffaqiyatli futbol klublari „Bunyodkor“, „Paxtakor“, „Neftchi“ va „Nasaf“ klublari hisoblanadi. 2011-

yilda „Nasaf“ OFK kubogini qo'lga kiritdi va xalqaro klublar kubogini qo'lga kiritgan birinchi O'zbekiston jamoasi bo'ldi. O'zbekiston klublari hozirda tugatilgan, avvallari har yili o'tkaziladigan MDH kubogida ishtirok etishgan.

O'zbekistonning 16 yoshgacha bo'lgan futbolchilardan iborat terma jamoasi 2012-yilda o'tkazilgan U-16 Osiyo chempionatida g'oliblikni qo'lga kiritgan. 2018-yilda esa Xitoyda mezbonlik qilgan 23 yoshgacha bo'lgan futbolchilar o'rtasidagi Osiyo chempionatida O'zbekiston U-23 terma jamoasi chempionlik shohsupasiga ko'tarildi. O'zbekiston milliy terma jamoasining Osiyo Kubogidagi eng yuqori ko'rsatkichi 2011-yilgi musobaqada erishilgan to'rtinchi o'rin hisoblanadi.

Taniqli hakam Ravshan Ermatov 2008, 2009, 2010, 2011 va 2014-yillarda, jami besh marta Osiyoning eng yaxshi hakami deb e'tirof etilgan. Shuningdek, u 2015-yilgi Globe Soccer Awards taqdirlash marosimida „Yilning eng yaxshi hakami“ unvoniga sazovor bo'lgan.

„Bunyodkor“ stadioni 34 ming nafar muxlisni o'z bag'riga sig'dira oladi va u asosan futbol bellashuvlari uchun foydalaniladi.

„Kurash“ O'zbekistonning milliy sport turi hisoblanadi. Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi (IKA) veb-sahifasida keltirilishi-cha, „Kurash“ o'zbek tilidagi so'z bo'lib, u „maqsadga eng adolatli va halol yo'l bilan erishish“ degan ma'noni anglatadi. Bu sport turida ikki polvon o'zaro ustunlikka erishish uchun bellashadilar. Raqibini kuragini yerga tekkizib yiqitgan polvon g'olib deb topiladi. Bunda ushullar faqat tananing yuqori qismi bilan amalga oshiriladi; tepish va urish qat'iyan man etiladi. Shuningdek, oyoqlarga nisbatan ushlashlarga yo'l qo'yilmaydi. Bu sport turi g'alabaga erishishda iroda kuchi va jismoniy quvvatni ishga solish bilan o'ziga xosdir.

Basketbol: O'zbekiston bir paytlar kuchli Sovet Ittifoqi basketbol terma jamoasining bir qismi bo'lgan. Mazkur jamoa tarqatib yuborilgach, O'zbekiston o'zining mustaqil terma jamoasini tuzdi. Bu jamoa 1990-yillarning o'rtalaridan to 2000-yillarning o'rtalarigacha bo'lgan davrda muayyan yutuqlarga erishdi. Jamoaning Osiyo o'yinlarida qayd etgan eng yuqori natijasi 9-o'rin bo'lsa, Osiyo chempionatida esa 7-o'rinni egallagan.

Muz ustida hokkey: O'zbekistonlik xokkeychilar o'z vaqtida Sovet Ittifoqi milliy terma jamoasi safida ham to'p surishgan.

Toshkent shahrining "Humo" professional xokkey klubi 2019-yilda o'z faoliyatini boshlagan bo'lib, kelajakda Yevroosiyo-ning eng nufuzli ligasi hisoblangan Kontinental Xokkey Ligasida (KHL) ishtirok etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. "Humo" jamoasi 2019-2020 yilgi mavsumdan boshlab Rossiyaning ikkinchi darajali Oliy Xokkey Ligasida (VHL) qatnasha boshladi. Jamoa o'z uy uchrashuvlarini qurilishiga 175 million yevrodan ziyod mablag' sarflangan "Humo Arena" muz majmuasida o'tkazadi. Qizig'i shundaki, jamoa ham, sport inshooti ham o'z nomini baxt va erkinlik timsoli bo'lgan afsonaviy Humo qushi sharafiga olgan.

"Humo Arena" nafaqat "Humo" jamoasining uy maydoni, balki "Binokor" va "Semurg" kabi boshqa poytaxt jamoalari uchun ham mashg'ulotlar maskani hisoblanadi.

Regbi ittifoqi Avvallari O'zbekiston regbichilari Sovet Ittifoqi milliy terma jamoasi safida to'p surgan bo'lsalar-da, 1991-yilda mamlakat mustaqillikka erishgach, o'zining milliy regbi jamoasini tashkil etdi.

Gandbol O'zbekistonda qo'l to'pi (gandbol) ancha ommalashgan sport turlaridan sanalsa-da, bu yo'nalishda hozircha jiddiy xalqaro yutuqlarga erishilgani kuzatilmaydi.

Shunga qaramay, qo'l to'pi mamlakatda keng tarqalgan sport turi sifatida e'tirof etiladi. Misol tariqasida, O'zbekiston ayollar milliy terma jamoasi 1997-yilda gandbol bo'yicha o'tkazilgan jahon chempionatida ishtirok etib, yakunda 21-o'rinni egallaganini qayd etish mumkin.

Suv polosi Suv polosi bo'yicha 20 yoshgacha bo'lgan O'zbekiston ayollar terma jamoasi FINA-2021 suv polosi bo'yicha o'smirlar o'rtasidagi jahon chempionatiga yo'llanma oldi.

Shaxmat 2022-yilda Hindistonning Chennay shahrida o'tkazilgan shaxmat olimpiadasida O'zbekiston kutilmaganda g'alaba qozondi. O'zbekiston terma jamoasi mag'lubiyatsiz o'ynadi, yuqori o'rindagi Armaniston va Gollandiya jamoalarini mag'lub etdi va birinchi o'rinlarni Hindiston va AQSH bilan durang o'ynadi. O'zbekiston jamoasi 2022-yilning noyabr oyida Quddusda bo'lib o'tgan jamoaviy jahon chempionatida ikkinchi o'rinni egallab, o'zining mustahkam kuchini isbotladi. O'zbekistonning eng yaxshi futbolchisi, Nodirkbek Abdusattorov tezkor shaxmat bo'yicha amaldagi jahon chempioni bo'lib, 2021-yilgi tezkor jahon chempionatining pley-off bahsida g'olib chiqdi. Rossiyalik grossmeyster Yan Nepomniachchi.

Tennis Mustaqillikka erishganizdan beri erkaklar ham, ayollar ham bir qancha turlar darajasiga yetgan futbolchilarni yetishtirdilar, erkaklar uchun esa 1990-2000-yillarda faol ishtirok etgan Oleg Ogorodov „Katta Dubulg'a“ turkumiga kiruvchi o'zbek millatiga mansub erkaklar va ayollar o'rtasidagi birinchi yakka bahslarida ishtirok etgan sportchi bo'ldi. 2000-yillarning o'rtalarida Ogorodov nafaqaga chiqqanidan so'ng paydo bo'lgan mamlakatning birinchi xalqaro miqyosdagi tennischisi sifatida tanilgan Denis Istomin 2012-yilgi Uimbldon chempionatining erkaklar o'rtasidagi yakka bahslarida

to'rtinchi bosqichga chiqqan ilk o'zbekistonlik bo'ldi. Osiyo, u Ogorodovdan ancha oshib ketdi va faol faoliyat olib bordi.

1994-yilda Osiyo tennis federatsiyasiga a'zo bo'lib, erkaklar o'rtasidagi Devis kubogi milliy musobaqasida ishtirok eta boshlagan „Devis Cup Uzbekistan“ milliy terma jamoasi Osiyo mintaqasida tez kuchayib, aynan mana shu ikkisiga to'g'ri keldi. Poygaga kirganidan uch yil o'tib, Osiyodan ko'chib o'tdi. Okeaniya zonasi III guruhi, eng past toifa, Osiyo/Okeaniya zonasi I guruhi, mintaqadagi eng yuqori toifa. O'shandan beri u 2013-yilgacha bu zonadan tushmadi va mintaqaviy kuchlardan biri hisoblanadi. Qolaversa, Ogorodov 1998-yildan 2001-yilgacha to'rt yil, Istomin esa 2009 va 2012-yillarda jami olti marta jahon guruhining pley-off bosqichida eys sifatida yetakchilik qilgan. Asosiy bosichlarda mag'lubiyatga uchragan va 2013-yildan boshlab ular eng yuqori toifa bo'lgan Jahon guruhiga ko'tarilmagan.

Ayollar o'rtasida 1990-yillarning oxiridan 2000-yillarning boshlarigacha faol bo'lgan Iroda To'laganova WTA yakkalik reytingida 16-o'rinni egallab, mintaqadagi birinchi to'laqonli professional tennischi bo'ldi. Oqgul Omonmurodova ham faol. 2013-yilda To'laganovadan keyin ikkinchi o'rinni egalladi.

Tayyorlik va trening: Sportchilarni xalqaro musobaqalarda g'olib bo'lish uchun katta tayyorlik va professional treninglar o'tkaziladi. Bu jarayonlarda murabbiylar va sport tashkilotlari muhim rol o'ynaydi.

Xalqaro musobaqalarda ishtirok etish: O'zbekiston sportchilari xalqaro musobaqalarda qatnashish va medallar qo'lg'a kiritish uchun xalqaro musobaqalarda ishtirok etishlari kerak. Bu musobaqalar Olimpiada, Jahon chempionatlar, Osiyo chempionatlar va boshqa xalqaro musobaqalar bo'lishi mumkin.

Xalqaro hamkorliklar: O'zbekiston sport tashkilotlari xalqaro sport federatsiyalariga a'zo bo'lish va hamkorlik

aloqalarini mustahkamlash uchun xalqaro hamkorliklar tuziladi. Bu hamkorliklar sportchilarni xalqaro arenalarda muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun imkoniyat yaratadi.

Moliya va resurslar: Sportchilarni xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash va resurslar beriladi. Bu jarayonda davlat, jamoaviy va homiylar tomonidan qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Sport turizmi: O'zbekiston musobaqalarni o'tkazish orqali sport turizmini rivojlantirish va mamlakatni xalqaro miqyosda shon-shuhratga erishish uchun chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Bu chora-tadbirlar O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishi va mamlakatning xalqaro miqyosda shon-shuhratiga erishishini ta'minlaydi.

IX BOB. SPORT MENEJMENTIDA JARAYONLARNI AXBOROT BILAN TA'MINLASH.

9.1. Sport menejmentida axborot kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi

"Axborot" atamasi lotin tilidagi "informatio" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, kutilayotgan yoxud sodir bo'lgan voqea-hodisalar haqidagi xabarlar, ma'lumotlar yig'indisini anglatadi.

Inson tashqi olamdagi axborotlarni idrok etishi uchun beshta asosiy sezgi a'zosiga ega:

Ko'rish (ko'z orqali) – taxminan 90% axborotni qabul qilish imkonini beradi;

Eshitish (quloq orqali) – taxminan 9% axborotni qabul qilishda ishtirok etadi;

Hid bilish (burun orqali) – taxminan 1% axborotni idrok etishga yordam beradi;

Sezish (teri orqali) – taxminan 1% axborotni his qilish imkonini beradi;

Ta'm bilish (til orqali) – taxminan 1% axborotni ajratishga xizmat qiladi.

Kundalik hayotda har bir soha mutaxassisi turli ko'rinishdagi axborotlar bilan ish ko'radi. "Axborot" tushunchasi turli fan sohalarida o'ziga xos tarzda talqin etiladi. Misol uchun, falsafiy yondashuvda axborot inson ongiga ta'sir ko'rsatuvchi, voqelikni keng qamrovli va aniq aks ettiradigan hodisalar majmui sifatida qaraladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) fanida esa u voqea-hodisalar haqidagi bilimlarni kengaytirishga yoki mavjud noaniqlik darajasini pasaytirishga xizmat qiluvchi mezon sifatida tushuniladi.

AKT sohasidagi amaliy faoliyatda axborot boshqaruv funksiyalarini bajarish uchun muhim obyekt sifatida foydalaniladi. "Axborot" tushunchasi "ma'lumot" atamasi bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, har qanday ma'lumotni ham axborot deb bo'lmaydi.

Misol tariqasida, "to'p" so'zi bir nechta ma'nolarni anglatishi mumkin (masalan, futbol, voleybol yoki basketbol to'pi va hokazo). "Futbol to'pi" deyilganda esa, uning aniq bir sport turiga mansubligi oydinlashadi. Demak, har qanday ma'lumot axborotga aylanishi uchun voqea-hodisaning barcha muhim jihatlarini o'zida aks ettirishi kerak.

Hozirgi vaqtda axborotlarni shartli ravishda quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

- Texnik axborot
- Dasturiy axborot
- Sportga oid axborot
- Jismoniy tarbiyaga oid axborot
- Tibbiy axborot
- Iqtisodiy axborot va hokazolar.

Axborotning bu turlari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldirib turadi. Ular orasida iqtisodiy axborotlar yetakchi o'rinni egallab, umumiy hajmning qariyb 80 foizini tashkil etishi qayd etiladi.

Axborot quyidagi muhim xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- Dolzarblik
- Muhimlik
- Ishonchlilik
- Tezkorlik
- Tushunarliklik
- To'liqlik
- Mavjudlik (qulaylik)

Obyektivlik

Shu bilan birga, axborotni yig'ish, tahlil qilish, uzatish, nazorat etish va u bilan bog'liq boshqa amallarni bajarish imkoniyati mavjud bo'lishi lozim. "**Texnologiya**" atamasi yunon tilidan olingan bo'lib, mohirlik, ustalik yoki biror vazifani muvaffaqiyatli bajara olish qobiliyatini anglatadi. Bu tushuncha dastlab ma'lum bir jarayonga nisbatan qo'llanilgan. "Jarayon" esa o'z navbatida, belgilangan maqsadga yetishish uchun amalga oshiriladigan izchil harakatlar yig'indisi sifatida tushunilgan. Mazkur jarayon inson tomonidan tanlangan strategiyaga asoslanadi va turli vositalar hamda usullar yordamida hayotga tatbiq etiladi.

Keng ma'noda olganda, texnologiya deganda, mahsulotni yaratish bosqichida xomashyo, materiallar yoki yarim tayyor mahsulotlarning shakli, xususiyatlari va holatini o'zgartirishga, ularni qayta ishlashga hamda tayyorlashga qaratilgan usullar majmuasi nazarda tutiladi. Bu, mohiyatan, biror ishni yuksak darajada, mohirlik bilan amalga oshirish demakdir.

Axborot texnologiyalari haqida so'z borganda, bu yerda ham xomashyo, ham tayyor mahsulot sifatida axborotning o'zi ishtirok etadi. Biroq, bu holda gap biror obyekt, jarayon yoki hodisa to'g'risidagi sifat jihatidan yangi, qayta ishlangan ma'lumot haqida ketadi. Texnologiya esa xodimning axborot bilan ishlashidagi usullari va yondashuvlarida, shuningdek, qo'llaniladigan texnik vositalar orqali o'z ifodasini topadi. Axborot texnologiyalari (AT) deganda, odatda, har qanday turdagi ma'lumotlarni qayta ishlash uchun kompyuterlar va telekommunikatsiya vositalaridan foydalanish tushuniladi. Matnlarni yaratish, ma'lumotlar bazalari bilan ishlash hamda kompyuter tarmoqlari orqali axborot almashish kabi jarayonlar ATni qo'llashni taqozo etadi. Shuningdek, televizion stansiyalar

ham teletekst xizmatlarini taqdim etishda axborot texnologiyalariga tayanadi.

Boshqacha yondashuvga ko'ra, "**Axborot texnologiyalari**" – bu ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qidirish, qayta ishlash va uzatish tizimidir.

Turli talqinlar mavjud bo'lishiga qaramay, axborot texnologiyasi faqat kompyuterlar bilan ko'p ishlashni emas, balki insonning har qanday ko'rinishdagi axborot bilan ishlashini ham o'z ichiga oladi. Bunday faoliyatning samaradorligi ko'p jihatdan shaxsning muayyan bilim va ko'nikmalarga egaligiga, xususan, maktabda informatika fanini o'rganish davomida shakllanadigan va ayrim mualliflar tomonidan "operatsion" deb ataladigan tafakkur tarzining mavjudligiga bog'liqdir. Bu turdagi fikrlash insonga axborot bilan samarali ishlash uchun zarur bo'lgan qator maxsus qobiliyatlarni, jumladan, muammo shartlarini aniq ifodalash va rasmiylashtirish, yechim algoritmlarini ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish kabi ko'nikmalarni beradi.

Xo'sh, axborot madaniyati va kompyuter savodxonligi deganda nima tushuniladi? Izohli lug'atlarda bu tushunchalar quyidagicha ta'riflanadi:

"**Axborot madaniyati**" – bu axborotlashganlik darajasi, shuningdek, informatika fanining usul va vositalaridan xabardorlikdir. Kompyuter savodxonligi esa axborot madaniyatining muhim tarkibiy qismidir.

"**Kompyuter savodxonligi**" – kasbiy vazifalarni bajarish jarayonida kompyuter texnologiyalarini qo'llash uchun zarur bo'lgan bilim va mahoratlar majmuidir.

"**Axborotlashtirish**" – inson faoliyatining barcha muhim ijtimoiy sohalarida ishonchli ma'lumotlardan to'laonli va o'z vaqtida foydalanish imkoniyatini yaratishga yo'naltirilgan tadbirlar tizimidir.

“Ta’limni axborotlashtirish” esa ta’lim-tarbiya jarayoniga axborot mahsulotlari, vositalari va texnologiyalarini joriy etish orqali pedagogik jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Ta’limni axborotlashtirishning nazariy poydevorini, avvalo, informatika, keyin esa kibernetika, tizimlar nazariyasi va, albatta, didaktika fanlari tashkil etadi.

Sport menejmentida axborot kommunikatsiya texnologiyalari, sport tashkilotlari va jamoalar uchun axborotni yig’ish, tahlil qilish va amalga oshirish uchun ishlatiladigan texnologiyalar va vositalardir. Bu texnologiyalar sport menejmentining samarali va adolatli ishlab chiqilgan qarorlarini qabul qilishini ta’minlaydi. Quyidagi texnologiyalar sport menejmentida keng tarqalgan:

1. Statistik tizimlar: Sportchilarning natijalari, jamoalar va o’yinlarning statistik ma’lumotlarni yig’ish va tahlil qilish uchun ishlatiladi.

2. Video tahlil: O’yinlarning videolarini tahlil qilish va sportchilarning harakatlarini, taktikasini va strategiyasini o’rganish uchun ishlatiladi.

3. GPS kuzatuv tizimlari: Sportchilarning harakatlarini kuzatish va monitoring qilish uchun ishlatiladi.

4. Fitnes monitoring tizimlari: Sportchilarning sog’liq va fitnes holati haqida ma’lumotlarni yig’ish va tahlil qilish uchun ishlatiladi.

5. Avtomatlashgan monitoring: Sportchilarning natijalari va holati haqida avtomatik monitoring tizimlari ishlatiladi.

6. Elektron portfolio tizimlari: Sportchilarning natijalari va statistik ma’lumotlarni elektron shaklida yig’ish va tahlil qilish uchun ishlatiladi.

2. Sport menejmentida axborot texnologiyalari

Sport menejmentida axborot texnologiyalarining ahamiyati va ularning sport tashkilotlari, fanlar va huquqiy muammolar uchun roli haqida suhbat olib boriladi. Ayrim holatlarda, axborot texnologiyalari tashkilotning muvaffaqiyatini oshirishda katta ahamiyatga ega bo’lishi mumkinligi keltiriladi.

Ilmiy tadqiqotlar sport menejmentining o’ziga xos xususiyatlariga ega bo’lib, bu qismatda axborot texnologiyalari bilan bog’liq ilmiy tadqiqotlar haqida batafsil ma’lumotlar keltiriladi. Sport menejmentida axborot texnologiyalarining muhimligi ilmiy tadqiqotlar asosida keng ko’rinishda o’rgangan va ko’rsatilgan vaqtincha muammolar va hal qilishlar to’g’risida tushuncha beriladi.

Sport menejmentida axborot texnologiyalari o’rtasidagi munosabatni aniqlash, axborot texnologiyalarining sport menejmenti tizimlarini rivojlantirish va ularning faoliyatini ta’minlashdagi o’rni haqida ma’lumotlar keltiriladi. Axborot texnologiyalarining sport menejmentida roli, ularning qanday qismlarda va qanday xil o’rinlarda muhim ahamiyatga ega bo’lishi mavzusida tushuncha beriladi.

Sport menejmentida axborot texnologiyalari (AT) muhim rol o’ynaydi va ko’p jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi. ATning sport menejmentiga qo’llanilishi quyidagi yo’nalishlarda amalga oshiriladi:

Ma’lumotlarni yig’ish va tahlil qilish:

Statistik dasturlar: Sportchilarning natijalari, jamoaning muvaffaqiyati va boshqa ko’rsatkichlarni yig’ish va tahlil qilish uchun maxsus dasturlar ishlatiladi.

Monitoring va kuzatuv:

GPS tizimlari: Sportchilarning harakatlarini real vaqtda kuzatish uchun ishlatiladi. Bu, ayniqsa, atletika va futbol kabi sport turlarida keng qo'llaniladi.

Fitness va sog'liq monitoring tizimlari: Sportchilarning sog'liq holati va jismoniy tayyorgarligini kuzatish uchun tibbiy monitoring tizimlari ishlatiladi.

Ma'lumotlarni boshqarish va saqlash:

Elektron boshqaruv tizimlari: Sport tashkilotlari uchun ma'lumotlarni boshqarish, saqlash va qayta ishlash uchun elektron tizimlar (ERP tizimlari) qo'llaniladi.

Bulut texnologiyalari: Ma'lumotlarni xavfsiz saqlash va ularga tezkor kirish uchun bulut xizmatlari ishlatiladi.

Analitik va prognoz qilish:

Ma'lumotlar tahlili vositalari: Sportchilar va jamoalarning natijalarini tahlil qilish va kelajakdagi natijalarni prognoz qilish uchun maxsus tahliliy vositalar ishlatiladi.

Simulyatsiya dasturlari: Raqobatchilarni o'rganish va musobaqalarni tayyorlash uchun simulyatsiya dasturlari qo'llaniladi.

Aloqa va ma'lumot almashish:

Mobil ilovalar: Sportchilar, murabbiylar va jamoa a'zolari o'rtasida tezkor aloqa va ma'lumot almashish uchun mobil ilovalar ishlatiladi.

Veb-platformalar: Ma'lumotlarni tarqatish va ulashish uchun veb-platformalar va onlayn boshqaruv tizimlari qo'llaniladi.

Bu texnologiyalar sport menejmentini samarali boshqarishga, sportchilarning muvaffaqiyatini oshirishga va jamoa natijalarini yaxshilashga yordam beradi.

Sportda o'quv-mashg'ulot jarayonlari va musobaqalarning sifatini hamda samaradorligini yuksaltirish uchun zamonaviy

axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga (AKT) asoslangan sport uskunalari va amaliy dasturiy ta'minotlardan foydalanish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda kompyuterlar, mobil qurilmalar va planshetlar uchun maxsus ishlab chiqilgan sportga oid amaliy dasturlar hamda elektron o'quv qo'llanmalaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Bu holat, bir tomondan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan, ta'lim tizimini, shu jumladan sport sohasini ham zamonaviy talablar va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot darajasiga moslashtirish zarurati bilan bog'liqdir.

Sport sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quv-mashq jarayonlari va musobaqalarning sifatini oshirishga xizmat qiluvchi texnik vositalar hamda amaliy dasturiy ta'minotlarni o'z ichiga oladi. Sportda qo'llaniladigan AKT dasturiy vositalaridan biri bu elektron darsliklardir. Elektron darsliklar sportchilar va sport bilan mustaqil shug'ullanuvchilar uchun mo'ljallangan amaliy dasturlar bo'lib, ular o'quv-mashq mashg'ulotlari davomida yoki o'rganilayotgan biror jarayonni monitor ekranida vizual tarzda kuzatish imkonini beradi.

Bunday dasturiy vositalardan foydalanish orqali shug'ullanuvchilar harakatlarning vaqt va fazodagi parametrlarini inobatga olgan holda texnik hamda taktik usullarni chuqur o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Mazkur texnologiyalar yordamida qisqa muddatlarda o'quv-mashg'ulot va musobaqa faoliyatining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Amaliy dasturlar, asosan, muayyan sport turida sportchining o'quv-mashg'ulot va musobaqa jarayonidagi holatini kuzatish hamda tahlil qilish uchun mo'ljallangan. Sport sohasi uchun

ishlab chiqilgan bunday dasturiy ta'minotlar yordamida sportchi o'zi uchun eng mos keladigan mashg'ulot dasturini tanlashi, uni amalda qo'llashi va shaxsiy sport rejasini tuzishi mumkin bo'ladi.

Bundan tashqari, sportga oid dasturiy mahsulotlar sportchi haqidagi ma'lumotlarni to'plash, ularni qayta ishlash va tahlil qilish vazifasini ham bajaradi. Hozirgi kunda kompyuter texnologiyalari, xususan, ekspert tizimlari yordamida sportchining tayyorgarlik darajasini aniqlash amaliyoti keng qo'llanilmoqda.

Zamon talablaridan kelib chiqqan holda, sport mutaxassislarining kasbiy faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Zamonaviy talablarga muvofiq, sport mutaxassislarining kasbiy faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Sportchining o'z-o'zini tahlil qilish, nazorat etish va faoliyatiga tuzatishlar kiritishida turli sport turlariga ixtisoslashgan amaliy dasturlar to'plamidan foydalanish;

Multimedia simulyatorlaridan (imitatorlaridan) maqsadli ravishda foydalanish;

Axborot bazalarini yaratish va ulardan unumli foydalanish;

Mashg'ulot va musobaqa faoliyatidagi texnik-taktik amallarni kompyuter vositasida modellashtirish;

Sport jabhasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatiga axborot texnologiyalarini tatbiq etish;

Atletning jismoniy va ruhiy holatini tahlil qilishda kompyuterlashtirilgan metodlardan foydalanish;

Masofaviy ta'limning zamonaviy imkoniyatlarini qo'llash;

Musobaqa va mashg'ulotlardagi natijalarni baholash va monitoring qilish uchun diagnostik yondashuvlarni qo'llash;

Zamonaviy kompyuterlarning dasturiy ta'minoti va metodik imkoniyatlaridan o'quv vositasi sifatida musobaqa va mashg'ulot jarayonlarini optimallashtirish, samaradorligini yuksaltirish, tahlil etish va sport ko'rsatkichlarini nazorat qilish maqsadida foydalanish;

Musobaqa va mashg'ulot faoliyatiga doir ma'lumotlarni saqlash, almashish, sport ko'rsatkichlarini kuzatish va tahlil qilishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish;

Musobaqa va mashg'ulotlarga oid avtomatlashtirilgan ma'lumotlar banklaridan foydalanish orqali sport sohasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.

Sport sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) qo'llashning ustuvor yo'nalishlari avvalambor quyidagi muhim vazifalarni hal etish bilan bog'liqdir:

Bo'lg'usi sport mutaxassislarini axborotlashgan jamiyat sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlash;

Sport sohasini axborotlashtirish orqali ushbu yo'nalishdagi mutaxassislarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish;

Har qanday darajadagi sport musobaqalari va o'quv-mashg'ulot jarayonlarini yanada takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish;

Sport sohasida reklama faoliyatini va tadbirkorlikni samarali yo'lga qo'yish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) sport sohasiga keng joriy etilishi quyidagi muhim vazifalarni hal etishda katta ahamiyatga ega: sportchilarning o'quv-mashg'ulot jarayonlari va musobaqalardagi ishtirokini samarali boshqarish, ularning jismoniy tayyorgarlik darajasi va sportdagi yutuqlarini

tizimli va obyektiv baholash, shuningdek, ilmiy ma'lumotlarni to'plash, tahliliy qayta ishlash, saqlash va amaliyotda qo'llashning eng maqbul usullarini ishlab chiqish.

9.3. Sport menejmentida raqamli texnologiyalar

Sport menejmentida raqamli texnologiyalar sport tashkilotlari va jamoalarning samaradorligini oshirish, ma'lumotlarni boshqarish, tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlarini yaxshilash uchun muhim ahamiyatga ega. Quyida ba'zi asosiy raqamli texnologiyalarni ko'rib chiqamiz:

Katta hajmdagi ma'lumotlar tahlili: Sportchilar va jamoalar haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali strategik qarorlar qabul qilish. Bu jarayonlarda ma'lumotlar tahlili dasturlari va algoritmlari qo'llaniladi.

Analiz qilish: Oldindan prognoz qilish texnologiyalari orqali sportchilarning kelajakdagi natijalarini bashorat qilish va trening rejalarini moslashtirish.

1. Elektron boshqaruv tizimlari:

◦ *ERP tizimlari:* Sport tashkilotlari uchun resurslarni boshqarish tizimlari (ERP) yordamida ma'lumotlarni boshqarish, jarayonlarni avtomatlashtirish va samaradorlikni oshirish.

◦ *CRM tizimlari:* Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish tizimlari (CRM) sport tashkilotlari uchun muxlislar va homiylar bilan munosabatlarni boshqarish uchun qo'llaniladi.

2. Kompyuter tarmog'i va kiberxavfsizlik:

◦ *Ma'lumotlarning himoyasi:* Sport tashkilotlarining ma'lumotlarini kiberxavfsizlik texnologiyalari yordamida himoya qilish.

◦ *Tarmoqlarni boshqarish:* Sport inshootlarining tarmoqlarini boshqarish va ulardagi ma'lumotlarni xavfsiz saqlash.

Bu raqamli texnologiyalar sport menejmentining samaradorligini oshirishga, sportchilar va jamoalarning natijalarini yaxshilashga va sport sohasidagi jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi.

Raqamli infratuzilmani yanada taraqqiy ettirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi rejalashtirilgan:

Tolali-optik aloqa liniyalarini va xalqaro kommutatsiya markazlarini modernizatsiyalash hamda kengaytirish orqali mintaqaviy va xalqaro telekommunikatsiya tarmoqlarining, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining qo'shni Markaziy Osiyo davlatlari bilan tranzit aloqa kanallarining o'tkazuvchanlik salohiyatini bosqichma-bosqich kengaytirish;

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada taraqqiy ettirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish joiz:

Axborot uzatish infratuzilmasini rivojlantirish orqali ko'rsatiladigan xizmatlar doirasini kengaytirish, zaxira quvvatlarini shakllantirish, tizimlarning uzluksiz faoliyatini kafolatlash, shuningdek, aholi maskanlari va ijtimoiy infratuzilma obyektlarida keng ko'lamli xizmatlarga ega bo'lish imkonini berish;

Mobil va sun'iy yo'ldosh aloqasi sohasidagi operatorlarning sarmoyaviy faolligini kuchaytirishga yo'naltirilgan qo'shimcha stimullashtiruvchi vositalarni yaratish;

Mobil aloqa tarmog'ini 4G va 5G texnologiyalari negizida modernizatsiya qilish, shu jumladan, Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlar markazlarini izchil ravishda beshinchi avlod aloqa tarmog'i bilan qoplash;

Barcha aholi maskanlari va ijtimoiy infratuzilma obyektlarini optik tolali internet tarmoqlari hamda mobil aloqa xizmatlari bilan keng ko'lamda qamrab olishni ta'minlash;

Avtomobil va temir yo'l magistrallari hamda turistik diqqatga sazovor joylarni mobil aloqa tarmoqlari bilan uzluksiz qamrovini ta'minlash;

Global internet tarmog'iga ulanish bo'yicha tarif siyosatini optimallashtirish va ularni yanada qulaylashtirish;

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini kelgusida rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

Aholining yashash joyidan qat'i nazar, ularning axborotga bo'lgan ortib borayotgan ehtiyojlarini qanoatlantirish maqsadida keng polosali simsiz va mobil aloqa vositalarini (texnologiyalarini) yanada taraqqiy ettirish.

Yer usti televideniyesi, kabel televideniyesi, IPTV, ma'lumotlar uzatish tarmoqlari, mobil aloqa va Internet texnologiyalari kabi vositalardan foydalanib, iste'molchilarga televizion signalni uzatish, shuningdek, televideniye va radio xizmatlarining barcha turlarini to'liq qamrab oladigan raqamli teleradioeshittirish tizimini modernizatsiya qilish;

"Bulutli" texnologiyalar negizida ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash markazlarini modernizatsiya qilish, foydalanuvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda O'zbekiston Respublikasining axborot manbalariga uzluksiz ulanishni kafolatlash;

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining istiqboldagi taraqqiyotining muhim yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Aholining, ularning istiqomat qilish joyidan qat'i nazar, axborotga bo'lgan kuchayib borayotgan talablarini qondirish

uchun keng polosali simsiz va mobil aloqa texnologiyalarini yanada takomillashtirish.

Yer usti, kabel, IPTV, ma'lumot uzatish tarmoqlari, mobil aloqa va Internet kabi texnologiyalardan foydalangan holda foydalanuvchilarga televizion signallarni yetkazish, shuningdek, televideniye va radio xizmatlarining barcha spektrini to'liq qamrab oladigan raqamli tele va radioeshittirish tizimini yangilash;

"Bulutli" yechimlar asosida ma'lumotlarni saqlash va ularga ishlov berish markazlarini takomillashtirish, foydalanuvchilarning talablariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining axborot resurslariga doimiy va ishonchli kirishni ta'minlash;

Bozorning erkin taraqqiyoti prinsiplarini hisobga olgan holda, telekommunikatsiya sohasining kelgusi rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaxshilash, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati va telekommunikatsiya infratuzilmasi taraqqiyotiga xalaqit beruvchi ma'muriy g'ovlarni yo'qotish (kamaytirish);

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirishning muhim yo'nalishlari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin:

Shahar infratuzilmasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali transport logistikasi, shahar infratuzilmasi, shahar muhitining sifati, shahar rivojlanishini boshqarish samaradorligi, jamoat, biznes va yashash joylari bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun "aqlli" va "xavfsiz" shahar loyihalarini izchil amalga oshirish;

Keng qamrovli aloqani rivojlantirishning texnologik zamini sifatida yagona infratuzilmadan foydalanib, kichik xizmat ko'rsatish tarmoqlarini takomillashtirish. Bu foydalanuvchilarga asosiy va qo'shimcha xizmatlarni, shu jumladan texnologik jarayonlarni avtomatlashtirishga oid xizmatlarni yetkazib

berishni, shuningdek, aholi turmushini qo'llab-quvvatlashda "aqlli" tizimlarni joriy etish doirasida individual infratuzilmaviy loyihalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish imkoniyatini yaratadi;

Mavjud kommunikatsiya vositalari (simsiz va optik tolali), simli va simsiz aloqa texnologiyalari hamda tizimlari, qolaversa, yangi geoinformatsion va navigatsiya tizimlarining samaradorligini oshirish yo'llarini o'z ichiga olgan aloqa va navigatsiya texnologiyalarini rivojlantirish;

Telekommunikatsiya operatorlari o'rtasida sog'lom raqobatbardosh muhitni barpo etish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish.

Nazorat savollari

1. Axborot tushunchasiga ta'rif bering.
2. "Texnologiya" so'zining lug'aviy ma'nosi nima?
3. Axborot texnologiyasi tushunchasini izohlab bering.
4. Axborot madaniyati deganda nimani tushunasiz?
5. Axborot texnologiyalari fanining tadqiqot doirasi nimalarni qamrab oladi?
6. «Jismoniy tarbiya va sportda axborotlashtirish» atamasining mohiyatini tushuntiring.
7. Jismoniy tarbiya va sport jabhasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning qanday usullari (yo'nalishlari) mavjud?
8. Sport ilmda ilmiy-tadqiqot ma'lumotlarining tutgan o'rni va ahamiyati nimalardan iboratligini bayon eting.
9. Ilmiy-texnik ma'lumotlar sport jabhasini boshqarish tizimining faoliyatiga qay tarzda ta'sir ko'rsatadi?
10. Sportda texnik vositalarni qo'llashning asosiy zaruriyatlari nimalarda namoyon bo'ladi?

X. BOB. SPORTDA MOLIVAVIY MENEJMENT

10.1 Byudjetdan moliyalashtiriladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xarajatlarini, byudjetdan moliyalashtirish usullari, tamoyillari va shakllari.

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab yurtimizda jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Jismoniy tarbiya va sport sohasini jadal sur'atlarda rivojlantirish natijasida sportchilarimiz jahon arenalarida yurtimiz bayrog'ini ko'klarga ko'tarib, O'zbekistonning xalqaro miqyosidagi obro'sini yanada baland qilishda salmoqli hissalarini qo'shib kelmoqda. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida aholining, xususan, yosh avlodning salomatligini mustahkamlashga, ularni jismoniy tarbiya va ommaviy sport turlariga keng jalb etishga qaratilgan zamonaviy infratuzilmani barpo etish hamda ushbu yo'nalishlarni muttasil rivojlantirish davlat siyosatining eng muhim ustuvorliklaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Jamiyatda sog'lom turmush madaniyatini yuksaltirish, yoshlarning muntazam sport bilan shug'ullanishi uchun qulay sharoitlarni hozirlash orqali ularning irodasini toblash, o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini oshirish, mardlik, vatanparvarlik va Vatanga sadoqat kabi yuksak tuyg'ularni singdirish ko'zda tutilgan. Bunga qo'shimcha ravishda, yoshlar orasidan kelajagi porloq sportchilarni aniqlash va ularga yordam berish borasida tizimli ishlar yo'lga qo'yilgan bo'lib, jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada keng targ'ib qilishga qaratilgan keng ko'lamli tadbirlar ham amalga oshirilmoqda.

Ushbu sa'y-harakatlar zamirida har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalash g'oyasi mujassamdir. Qolaversa, jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy ahamiyati ortib, muhim ijtimoiy

institut sifatida shakllanayotgani uning mavjud salohiyatidan yanada samaraliroq foydalanishni tashkil etish lozimligini ko'rsatmoqda. Sport subyektlarini milliy va xalqaro miqyosda moddiy qo'llab-quvvatlashning ko'plab yo'llari va manbalari mavjud. Jismoniy madaniyat va sport jabhasini yuksaltirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar davlat organlari, kasaba uyushmalari, byudjetdan tashqari jamg'armalar va ta'lim dargohlari tomonidan taqdim etiladi. Qo'shimcha ravishda, moliyaviy yordam xalqaro sport federatsiyalari, xayriya fondlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va boshqa tashkilotlar, shuningdek, yakka tartibdagi homiylar tomonidan ham taqdim etilishi mumkin.

Ko'pgina sport klublari va uyushmalari moliyaviy mustaqillikni ta'minlash maqsadida tadbirkorlik faoliyatini ham olib boradilar. Bunga nashriyot (gazeta-jurnallar), esdalik sovg'alari, nishonlar, bayroqchalar va boshqa sport atributikasini ishlab chiqarish, musobaqalarni translyatsiya qilish huquqlarini sotish, sportchilarning transferlarini (oldi-sotdisini) amalga oshirish hamda boshqa turdagi tijoriy faoliyatlar kiradi.

Byudjet mablag'lari hisobidan ta'minlanadigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari deganda, o'z faoliyati uchun zarur moliyaviy resurslarni davlat g'aznasi yoxud boshqa rasmiy manbalardan oladigan muassasalar tushuniladi. Ularning zimmasiga yuklatilgan asosiy majburiyatlar jismoniy tarbiya va sportni tashkillashtirish hamda ommalashtirish, sportchilarni tayyorlash va musobaqalarni o'tkazishni o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi tashkilotlarning moliyaviy harajatlari davlat byudjeti, hududiy byudjet mablag'lari yoki boshqa tasdiqlangan moliyaviy manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

Sport tuzilmalarini yurtimizda va xalqaro maydonda moliyalashtirishning ko'plab usullari hamda manbalari mavjud.

Jismoniy tarbiya va sport sohasining taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar davlat organlari, kasbiy ittifoqlar, byudjetdan tashqari jamg'armalar va o'quv yurtlari tomonidan ajratiladi. Bunga qo'shimcha ravishda, moliyaviy mablag'lar xalqaro sport uyushmalari (federatsiyalari), xayriya fondlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va boshqa tashkilotlar, shuningdek, yakka tartibdagi homiylar tomonidan ham jalb etilishi mumkin.

Aksariyat sport klublari va tashkilotlari o'z-o'zini moliyalashtirish maqsadida tadbirkorlik faoliyati bilan ham shug'ullanadi. Bunga nashriyot (gazeta-jurnallar), esdalik sovg'alari, nishonlar, bayroqchalar va boshqa sport atributikasini ishlab chiqarish, musobaqalarni translyatsiya qilish huquqlarini sotish, sportchilarning transferlarini (oldi-sotdisini) amalga oshirish hamda boshqa turdagi tijoriy faoliyatlar kiradi.

Byudjet mablag'lari hisobidan ta'minlanadigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari deganda, faoliyati davlat yoki boshqa rasmiy manbalardan moliyaviy ko'mak oladigan muassasalar ko'zda tutiladi. Ularning asosiy maqsadi jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish hamda ommalashtirish, sportchi kadrlarni yetishtirish va musobaqalar tashkil etishdan iboratdir. Bunday turdagi muassasalarning moliyaviy sarflari davlat g'aznasi, mahalliy byudjetlar yoki boshqa qonuniy moliyaviy manbalar orqali qoplanadi.

• Sport anjomlari va jihozlari

• Atletlar uchun mo'ljallangan anjomlar va jihozlar (masalan, sport liboslari, poyabzallari, musobaqalar uchun maxsus sport vositalari).

• Sportchilarni tayyorgarlik jarayonida qo'llaniladigan texnik vositalar (masalan, kompyuter texnikasi, mashg'ulot uskunalari (trenajyorlar), video tahlil qilish uchun moslamalar va shu kabilar).

• Mehnat haqi va tegishli xizmatlar uchun to'lovlar

• Murabbiylar, sport psixologlari, jismoniy tayyorgarlik instruktorlari, sport sohasidagi boshqa mutaxassislar va xodimlarning mehnatiga haq to'lash.

• Yordamchi personal, xususan, ma'muriy va texnik xodimlarning mehnat haqi.

Ta'lim va tayyorgarlik dasturlari

• Sportchilarning tayyorgarligi, o'quv-mashg'ulotlari va musobaqa jarayonlarini qo'llab-quvvatlash.

• Trening dasturlarini yaratish va amalga oshirishga sarflanadigan xarajatlar.

Musobaqalar va tadbirlar

• Mahalliy, mintaqaviy, respublika va xalqaro musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish.

• Musobaqalarga ishtirok etish uchun transport, logistik va boshqa xarajatlar.

Rivojlanish va ommalashtirish

• Jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirishga qaratilgan reklama, targ'ibot, sport festivallari va boshqa tadbirlar.

• Sportga jalb qilish uchun maxsus dasturlar va loyihalar.

Byudjetdan moliyalashtirishning turli usullari mavjud. Har bir usul tashkilotning turiga va moliyalashtirish manbalariga qarab farq qiladi.

To'g'ridan-to'g'ri byudjet ajratmalari

• Sport tashkilotlariga davlat byudjetidan to'g'ridan-to'g'ri ajratilgan mablag'lar orqali moliyalashtirish. Bunday mablag'lar sport inshootlarini saqlash, sport dasturlarini moliyalashtirish va sportchilarni tayyorlashga yo'naltiriladi.

Davlat grantlari

• Muayyan loyiha yoki dasturlarni hayotga tatbiq etish maqsadida tashkilotlarga davlat tomonidan ajratiladigan

moliyaviy ko'mak (grantlar). Bunday yordam, misol uchun, sport bellashuvlarini uyushtirish, jismoniy madaniyatni taraqqiy ettirish yoxud ijtimoiy ahamiyatga ega sport loyihalarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilishi mumkin.

Maqsadli ajratmalar

• Davlat byudjeti orqali ayrim sport turlari yoki loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus ajratmalar. Bu ajratmalar biror bir sport turiga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin (masalan, yoshlar sporti yoki ommaviy jismoniy tarbiya).

Subsidiya asosida

• Mahalliy yoki davlat organlari tomonidan sport tashkilotlariga beriladigan qo'shimcha mablag'lar. Bu ko'mishlar tashkilotlarning moliyaviy holatini yaxshilash va zarur bo'lgan xarajatlarni qoplash uchun ishlatiladi.

Byudjetdan moliyalashtirishda quyidagi asosiy tamoyillarni inobatga olish kerak:

a) Qonuniylik tamoyili

• Byudjetdan moliyalashtirish jarayoni butunlay qonun asosida amalga oshirilishi kerak. Tashkilotlar faqat qonun bilan belgilangan tartibda moliyalashtirilishi mumkin.

b) Samaradorlik tamoyili

• Byudjetdan ajratilgan mablag'lar samarali va to'g'ri ishlatilishi kerak. Sport tashkilotlari mablag'larni aniq belgilangan maqsadlarga yo'naltirishlari lozim.

c) Shaffoflik tamoyili

• Byudjet mablag'larining ishlatilishida shaffoflik va hisobot berish zarur. Tashkilotlar mablag'larning qanday sarflanayotganini aniq va to'liq hisobot berish orqali ko'rsatishlari kerak.

d) Tezkorlik tamoyili

- Byudjet mablag'larini o'z vaqtida olish va sarflash tamoyili. O'z vaqtida ajratilgan mablag'lar sport dasturlarining o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlaydi.

e) Maqsadga muvofiqlik tamoyili

- Byudjet mablag'lari faqat maqsadli faoliyatga yo'naltirilishi kerak. Mablag'lar sport dasturlarini amalga oshirishga yoki sport inshootlarini saqlashga sarflanishi kerak, boshqa maqsadlar uchun foydalanish taqiqlanadi.

Byudjetdan moliyalashtirish shakllari

Byudjetdan moliyalashtirish shakllari ham turlicha bo'lishi mumkin:

To'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish. Davlat yoki mahalliy organlar tomonidan bevosita jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ajratilgan mablag'lar.

Qaytarilmas moliyalashtirish. Ba'zi hollarda davlat sport tashkilotlariga qaytarilmas mablag'lar (grantlar, subsidiya) taqdim etadi, bu mablag'larni tashkilotlar qaytarib bermaydi.

Qaytariladigan moliyalashtirish. Davlat tomonidan tashkilotlarga ajratilgan mablag'lar ba'zida qaytariladigan asosda bo'ladi. Masalan, sport tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar uchun to'lovlar yoki qo'shimcha resurslar.

Byudjetdan moliyalashtirishning afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari:

- Stabil moliyaviy manba: Byudjetdan moliyalashtirish sport tashkilotlariga doimiy va barqaror mablag'lar taqdim etadi.

• Ommaviy sportni qo'llab-quvvatlash: Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar ommaviy jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshiradi.

• Davlat nazorati: Mablag'lar samarali va maqsadli ishlatilishiga davlat tomonidan nazorat qilinadi.

Kamchiliklari:

• Byudjet qir qilishi: Ba'zan davlat byudjetida moliyaviy cheklovlar bo'lishi mumkin, bu esa sport tashkilotlariga ajratilgan mablag'larning kamayishiga olib keladi.

• Mablag'larning uzilishlari: Byudjetdan moliyalashtirish jarayonida mablag'larning vaqtida o'zlashtirilmasligi yoki uzilishlar bo'lishi mumkin.

• Samarasizlik: Ba'zi hollarda mablag'lar maqsadga muvofiq ishlatilmasligi yoki samarali boshqarilmasligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, byudjetdan moliyalashtirish sport tashkilotlarining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Lekin, byudjetdan moliyalashtirish jarayonida mablag'lar samarali va maqsadli ishlatilishi, shaffoflikni ta'minlash, va har bir xarajatning belgilangan maqsadga muvofiq sarflanishi zarur. Moliyalashtirishning to'g'ri usullari va tamoyillariga amal qilish tashkilotlarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi va sport sohasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Nazorat savollari.

1. Byudjetdan moliyalashtiriladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari qanday xarajatlarni o'z zimmasiga oladi?
2. Byudjetdan moliyalashtirishning qanday usullari mavjud?
3. Byudjetdan moliyalashtirishda qanday asosiy tamoyillar qo'llaniladi?
4. Byudjetdan moliyalashtirishning qanday shakllari mavjud?

d) Tezkorlik tamoyili

• Byudjet mablag'larini o'z vaqtida olish va sarflash tamoyili. O'z vaqtida ajratilgan mablag'lar sport dasturlarining o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlaydi.

e) Maqsadga muvofiqlik tamoyili

• Byudjet mablag'lari faqat maqsadli faoliyatga yo'naltirilishi kerak. Mablag'lar sport dasturlarini amalga oshirishga yoki sport inshootlarini saqlashga sarflanishi kerak, boshqa maqsadlar uchun foydalanish taqiqlanadi.

Byudjetdan moliyalashtirish shakllari

Byudjetdan moliyalashtirish shakllari ham turlicha bo'lishi mumkin:

To'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish. Davlat yoki mahalliy organlar tomonidan bevosita jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ajratilgan mablag'lar.

Qaytarilmas moliyalashtirish. Ba'zi hollarda davlat sport tashkilotlariga qaytarilmas mablag'lar (grantlar, subsidiya) taqdim etadi, bu mablag'larni tashkilotlar qaytarib bermaydi.

Qaytariladigan moliyalashtirish. Davlat tomonidan tashkilotlarga ajratilgan mablag'lar ba'zida qaytariladigan asosda bo'ladi. Masalan, sport tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar uchun to'lovlar yoki qo'shimcha resurslar.

Byudjetdan moliyalashtirishning afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari:

• Stabil moliyaviy manba: Byudjetdan moliyalashtirish sport tashkilotlariga doimiy va barqaror mablag'lar taqdim etadi.

• Ommaviy sportni qo'llab-quvvatlash: Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar ommaviy jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshiradi.

• Davlat nazorati: Mablag'lar samarali va maqsadli ishlatilishiga davlat tomonidan nazorat qilinadi.

Kamchiliklari:

• Byudjet qirqilishi: Ba'zan davlat byudjetida moliyaviy cheklovlar bo'lishi mumkin, bu esa sport tashkilotlariga ajratilgan mablag'larning kamayishiga olib keladi.

• Mablag'larning uzilishlari: Byudjetdan moliyalashtirish jarayonida mablag'larning vaqtida o'zlashtirilmasligi yoki uzilishlar bo'lishi mumkin.

• Samarasizlik: Ba'zi hollarda mablag'lar maqsadga muvofiq ishlatilmasligi yoki samarali boshqarilmasligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, byudjetdan moliyalashtirish sport tashkilotlarining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Lekin, byudjetdan moliyalashtirish jarayonida mablag'lar samarali va maqsadli ishlatilishi, shaffoflikni ta'minlash, va har bir xarajatning belgilangan maqsadga muvofiq sarflanishi zarur. Moliyalashtirishning to'g'ri usullari va tamoyillariga amal qilish tashkilotlarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi va sport sohasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Nazorat savollari.

1. Byudjetdan moliyalashtiriladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari qanday xarajatlarni o'z zimmasiga oladi?
2. Byudjetdan moliyalashtirishning qanday usullari mavjud?
3. Byudjetdan moliyalashtirishda qanday asosiy tamoyillar qo'llaniladi?
4. Byudjetdan moliyalashtirishning qanday shakllari mavjud?

5. Byudjetdan moliyalashtirish samaradorligini qanday baholash mumkin?

6. Byudjet mablag'larining ishlatilishini nazorat qilishda qanday vositalar mavjud?

7. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida moliyaviy boshqaruvni qanday tashkil qilish mumkin?

8. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi moliyaviy hamkorlikning roli qanday?

10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining moliyalashtirilishi.

Jismoniy tarbiya va sport muassasalarini moliyalashtirish - bu davlat, xususiy sektor hamda boshqa moliyaviy manbalardan resurslar ajratish yo'li bilan sport jabhasining rivojlanishini ta'minlash va ushbu tashkilotlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlash jarayonini anglatadi.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash nafaqat ularning barqaror faoliyat yuritishini kafolatlash, balki sportni ommalashtirish, mahoratli sportchilarni tayyorlash, musobaqalar uyushtirish, sport inshootlarini barpo etish va ularni saqlab turish kabi muhim vazifalarni amalga oshirishga ham xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tashkilotlarning guruhlanishi

Jismoniy tarbiya va sport jabhasida faoliyat yurituvchi muassasalar o'zlarining faoliyat doirasi va mablag' bilan ta'minlanish manbalariga qarab farqlanadi. Ularni asosan quyidagi toifalarga ajratish maqsadga muvofiqdir::

• **Davlat mablag'lari hisobidan faoliyat yurituvchi tashkilotlar:** Bular sirasiga, qoida tariqasida, umumiy o'rta ta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari tarkibidagi sport bo'linmalari va sport maktablari (SM) kiradi.

• **Xususiy mulkchilikka asoslangan sport klublari:** Aksariyat hollarda katta yoshdagilar va ommaviy sport bilan shug'ullanish istagida bo'lgan shaxslarga xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgan.

• **Ommaviy sportga yo'naltirilgan markazlar:** Ularning asosiy maqsadi aholi orasida jismoniy madaniyat va sportni keng yoyish hamda ommalashtirishdan iboratdir.

• **Milliy va xalqaro darajadagi sport federatsiyalari:** (Musobaqalarni tashkil etish va sportchilarni tayyorlash bilan shug'ullanadi).

• **Sport federatsiyalari hamda uyushmalari:** (Muayyan sport turlarini rivojlantirishga ixtisoslashgan tuzilmalar).

1. Davlat tomonidan markaziy va mahalliy byudjetlar hisobidan ajratiladigan mablag'lar;

2. Sport tashkilotlarining o'z tadbirkorlik faoliyatidan (xususan, tijorat maqsadidagi musobaqalarda qatnashishdan) keladigan daromadlari hamda homiylik ko'magi asosida o'zini o'zi moliyalashtirishi;

3. Byudjetdan tashqari maxsus jamg'armalar, shuningdek, ta'lim muassasalari va kasaba uyushmalari kanallari orqali kelib tushadigan moliyaviy manbalar;

4. Olimpiya qo'mitalari va xalqaro sport birlashmalari (tashkilotlari) tomonidan ajratiladigan moliyaviy ko'mak.

5. Alohida shaxslar va tashkilotlar tomonidan ko'rsatiladigan xayriya hamda homiylik yordami orqali kelib tushadigan moliyaviy vositalar.

Shuni ta'kidlash joizki, yuqorida sanab o'tilgan moliyalashtirish manbalarining har biri o'zining iqtisodiy mohiyati, mablag'larni jalb etish shakllari va uslublari jihatidan bir-biridan sezilarli darajada farqlanadi. Bundan tashqari, hatto bir turdagi manba doirasida ham moliyalashtirish usullari bir-biridan ancha farq qilishi mumkin.

Masalan, davlat tomonidan ko'rsatiladigan moliyaviy yordam quyidagi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin: soliq imtiyozlari (bunda sport tashkiloti ayrim soliq turlaridan ozod etilib, tejalgan mablag'lar uning rivojlanishiga yo'naltiriladi), subsidiyalar (ayrim sportchilarga beriladigan pul mukofotlari yoki stipendiyalar) yoki subvensiyalar (muayyan dasturlarni amalga oshirish uchun sport tashkilotlariga ajratiladigan maqsadli moliyaviy ko'mak).

Moliyaviy manbalarni jalb etishning turli-tuman usullarini qamrab oluvchi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tadbirkorlikka nisbatan ham xuddi shunday xulosaga kelish mumkin.

Quyida jismoniy madaniyat va sport sohasini byudjet mablag'lari hamda byudjetdan tashqari manbalar hisobidan moliyalashtirishning asosiy prinsiplariga batafsilroq to'xtalib o'tamiz.

Jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan [moliyaviy qo'llab-quvvatlash

Respublikasida ham, boshqa ko'plab mamlakatlarda ham hukumatlar o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda professional va ommaviy sportni rivojlantirishga keng ko'lamda yordam bermoqda. Davlatning jismoniy tarbiya va sport sohasini qo'llab-quvvatlashi turli yo'nalishlarda, xususan, quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Qonunchilik bazasini takomillashtirish yo'li bilan: Jismoniy tarbiya va sportning samarali ishlashi hamda yanada olg'a siljishi uchun zarur huquqiy zamin va qulay sharoitlar vujudga keltiriladi.

To'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish orqali: Davlat tomonidan jismoniy tarbiya va sport sohasiga barcha darajadagi byudjetlardan moliyaviy resurslar ajratiladi. Ushbu mablag'lar boshqaruv, sport ta'limi tizimi, sport jamoalarining faoliyati bilan bog'liq xarajatlarni hamda boshqa shu kabi tegishli tadbirlarni moliyalashtirish uchun sarflanadi.

Bilvosita moliyaviy yordam ko'rsatish yo'li bilan: Davlat qonunchilik va normativ-huquqiy aktlar vositasida sport tashkilotlari uchun imtiyozli soliq tartiblarini, qulay kredit olish shart-sharoitlarini belgilashi, shuningdek, ularni bojxona to'lovlaridan to'liq yoki ma'lum bir qismidan ozod etishi mumkin.

Bu chora-tadbirlar, o'z navbatida, sport tashkilotlariga yanada qulayroq iqtisodiy sharoitlarda faoliyat yuritish imkonini berib, moliyaviy yordamning bir turi sifatida namoyon bo'ladi. - yirik musobaqalarga xizmat ko'rsatadigan stadionlar, basseynlar, sport komplekslari va turistik komplekslar qurilishida bevosita ishtirok etish (masalan, davlat Olimpiada qishlog'i qurilishi bo'yicha xarajatlar bir qismini o'z zimmasiga oladi). Mahalliy davlat hokimiyati organlari jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnik bazasini shakllantirish va mustahkamlashda faol qatnashadilar. Ular o'z byudjetlari mablag'lari evaziga yangi sport maydonchalari va zallarini bunyod etadilar, mavjud inshootlarni ta'mirlash hamda ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq sarf-xarajatlarni qoplaydilar, shuningdek, mahalliy darajadagi musobaqalarni moliyaviy ta'minlaydilar.

Davlat yuqorida qayd etilgan barcha yo'nalishlarda moliyalashtirishni pala-partish va tartibsiz emas, balki puxta

ishlab chiqilgan uzoq muddatli dasturlar asosida amalga oshiradi. Jismoniy madaniyat va sport taraqqiyotiga qaratilgan shu kabi dasturlar nafaqat respublika, viloyat, shahar miqyosida, balki alohida tumanlar va sport muassasalari darajasida ham ishlab chiqiladi. Mazkur dasturlar bir-biri bilan uzviy bog'langan va muvofiqlashtirilgan bo'lib, ko'zda tutilgan chora-tadbirlar uchun zarur moliyaviy manbalarning ajratilishini asoslagan holda, jismoniy tarbiya va sportni davlat darajasida rivojlantirishning yaxlit, kompleks strategiyasini vujudga keltiradi.

Rejalashtirish tizimi jamiyat a'zolari va har bir individning jismoniy barkamollikka erishish ehtiyojlarini to'liq qanoatlantirishni ko'zlab, yagona dastur asosida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga yo'naltirilgan maqsadli hamda uyg'unlashgan ijtimoiy ta'sirni kafolatlaydi.

Jismoniy madaniyat va sport jabhasida rejalashtirish faoliyati orqali quyidagi muhim masalalarning yechimi ta'minlanadi:

Respublika darajasida jismoniy madaniyat va sportni qisqa va uzoq muddatli kelajakda taraqqiy ettirishning fundamental yo'nalishlarini va birinchi darajali vazifalarini belgilab olish;

Jismoniy madaniyat va sport boshqaruvi tizimi xodimlari uchun zarur bo'lgan shtat birliklari sonini aniqlash;

Sportga ixtisoslashgan ilmiy-tekshirish institutlari (muassasalari) sonini maqbullashtirish hamda jismoniy madaniyat va sport jabhasida fan va texnologiya yutuqlarining kelgusi istiqbolli yo'nalishlarini belgilash;

Ommaviy sport va yuqori natijalar sportini rivojlantirish bo'yicha konkret maqsadlarni aniqlashtirish;

Jismoniy madaniyat va sport jabhasida ish olib boradigan mutaxassis kadrlarning eng maqbul sonini belgilash;

Jismoniy madaniyat va sportning yagona tizimi doirasidagi barcha bo'g'inlarning (qismlarining) muvozanatli va har tomonlama taraqqiyotini ta'minlash;

Sport faoliyatining barcha ishtirokchilari (sportchilar, murabbiylar, hakamlar va hokazolar) mahoratini uzluksiz oshirib borish bo'yicha maqsadlarni qo'yish;

Mavjud moliyaviy va moddiy-texnik imkoniyatlardan kelib chiqqan holda, barcha ko'zda tutilgan chora-tadbirlarning bajarilishini ta'minlash.

Mahalliy hokimiyatlar jismoniy tarbiya va sport infratuzilmasini yaratish hamda mustahkamlashda bevosita ishtirok etadi. O'z byudjetlari doirasida ular yangi sport maydonlari va zallar qurilishini, mavjud inshootlarning ta'miri va ekspluatatsiyasi bilan bog'liq xarajatlarni qoplashni, shuningdek, mahalliy miqyosdagi sport tadbirlarini moliyalashtirishni ta'minlaydi.

Davlat tomonidan moliyalashtirish tasodifiy tarzda emas, balki oldindan belgilangan, uzoq muddatga mo'ljallangan strategik dasturlar asosida yo'lga qo'yiladi. Bu dasturlar mamlakat, hududlar (viloyat, shahar) va hatto alohida tumanlar hamda sport tashkilotlari kesimida ishlab chiqiladi. Ular bir-biri bilan uzviy bog'langan va muvofiqlashtirilgan bo'lib, belgilangan chora-tadbirlarga moliyaviy resurslar ajratilishini nazarda tutib, sohani davlat darajasida rivojlantirishning yaxlit konsepsiyasini aks ettiradi.

Bu kabi rejalashtirish jamiyatning ham, har bir individning ham jismoniy kamolotga erishish ehtiyojlarini maksimal darajada qanoatlantirishga, shuningdek, yaxlit tizimli yondashuv vositasida jismoniy tarbiya va sport taraqqiyoti yo'lida aniq belgilangan maqsadlarga yo'naltirilgan va uyg'unlashgan ijtimoiy choralarni amalga oshirishga yo'naltirilgandir.

Jismoniy tarbiya va sport jabhasida rejalashtirish quyidagi dolzarb vazifalarni yechish imkoniyatini yaratadi:

Jismoniy tarbiya va sportning mamlakat miqyosida qisqa muddatli va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini (strategiyalarini) hamda ularning fundamental vazifalarini aniqlash;

Sohani boshqarish tizimi uchun kerakli bo'lgan xodimlar sonini belgilash;

Sport jabhasidagi ilmiy-tadqiqot muassasalari tizimini takomillashtirish va ushbu sohadagi ilmiy yutuqlarning kelajakdagi ustuvor yo'nalishlarini aniqlab berish;

Ommaviy jismoniy tarbiya va yuqori natijalar sportini rivojlantirish uchun aniq maqsadlarni qo'yish;

Sohada band bo'lgan kadrlar (mutaxassislar)ning eng maqbul sonini belgilash;

Jismoniy tarbiya va sport tizimining barcha tarkibiy qismlarining uyg'un va kompleks rivojlanishini ta'minlash;

Sport munosabatlarining barcha subyektlari (sportchilar, trenerlar, hakamlar va boshqalar) malakasini doimiy oshirish uchun vazifalar belgilash;

Belgilangan barcha tadbirlarni mavjud moliyaviy va moddiy resurslar doirasida amalga oshirishni kafolatlash.

Jismoniy tarbiya va sportda o'zini-o'zi ta'minlash mexanizmlari

Jismoniy tarbiya va sport sohasida o'z-o'zini moliyalashtirish tamoyili keng qo'llaniladi. Bu, tashkilotlarning o'z ehtiyojlarini qoplash uchun barcha mavjud manbalardan mustaqil ravishda mablag' topishini anglatadi va asosan tadbirkorlik faoliyati orqali amalga oshiriladi. Tadbirkorlik faoliyati – bu jismoniy shaxslar yoki ularning birlashmalari tomonidan tijoriy tavakkalchilik

asosida, foyda ko'rish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskor va mustaqil harakatlardir. Boshqacha aytganda, tadbirkor – bu muayyan bir biznes yo'nalishida barcha tavakkalchiliklarni o'z bo'yniga olib, uning natijasida foyda ko'rishi yoki zarar ko'rishi mumkin bo'lgan shaxsdir.

Hozirgi kunda professional sport hamda Olimpiya o'yinlari, Jahon va qit'a chempionatlari kabi yirik xalqaro musobaqalarni tijoriy faoliyat va sport biznesidan ayri holda tasavvur etish mushkul. Darhaqiqat, 1990-yillarning boshlarida Olimpiya o'yinlarida professional sportchilarning qatnashishi va har qanday tadbirkorlik faoliyatining taqiqlanishi ushbu nufuzli sport anjumanining kelajagini shubha ostiga qo'ygan edi. Chunki professional sportchilarning Olimpiya o'yinlaridan chetlatilishi vaqt o'tishi bilan musobaqalarning saviyasiga salbiy ta'sir ko'rsata boshladi: havaskor sportchilar yuqori natijalarni namoyish etish, yangi jahon rekordlarini qayd etish va stadionlar hamda teleekranlar qarshisiga millionlab tomoshabinlarni jalb qilishda qiynalib qolishdi.

Natijada, tomoshabinlarning qiziqishi susayishi reklama beruvchilar hamda translyatsiya huquqlarini sotib oluvchilar tomonidan e'tiborsizlikka olib keldi. Bu esa reklama qiymatining tushishiga va Olimpiya harakatiga keladigan moliyaviy oqimlarning qisqarishiga sabab bo'ldi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining professional sportchilarning Olimpiya o'yinlaridagi ishtirokiga qo'yilgan taqiqni o'z vaqtida bekor qilishi hamda sportning tijoriylashuviga yo'l ochishi tomoshabinlar e'tiborini qayta jalb etishga xizmat qildi.

Tadbirkorlik iqtisodiyotning sanoat, transport, moliya bozorlari, qishloq xo'jaligi kabi ko'plab jabhalarida amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya va sport sohasi ham bundan mustasno emas. Iqtisodiy tafakkur va tijoriy yondashuvlar

bugungi kunda sportga shunchalik chuqur singib ketganki, ular musobaqa va chempionatlarni tashkil etish usullarini, ularning tuzilmasini, shuningdek, sportchilar, murabbiylar hamda hakamlarga haq to'lash va xizmat ko'rsatish tizimlarini tubdan o'zgartirdi.

Shunga o'xshash tendensiyalar boshqa yirik sport musobaqalarida ham yaqqol namoyon bo'ldi. Sportchilar, murabbiylar va sport menejerlarining yuqori miqdordagi gonorarlari professional sportning jamiyatdagi mavqeini oshirdi. Mashhurlik borasida sport yulduzlari shou-biznes namoyandalari bilan bir qatarga chiqdi. Jahon chempionatlari va Olimpiya o'yinlari xalqaro teleindustriya, reklama bozori va turizm sohasida eng ko'p tomoshabin to'playdigan va daromadli tadbirlardan biriga aylandi. Sport tadbirlari va musobaqalarining reklama orqali qo'llab-quvvatlanishi sportning o'zi va uning ayrim turlarining yanada ommalashishiga, yoshlarning esa kelajakda professional faoliyat yo'nalishini tanlashiga ko'maklashadi.

Jismoniy tarbiya va sportda o'zini-o'zi moliyalashtirish deganda, tashkilotlarning o'z faoliyatini ta'minlash va rivojlantirish uchun tashqi byudjet manbalariga qo'shimcha ravishda o'zlarining ichki moliyaviy imkoniyatlaridan foydalanishi tushuniladi. Bu yondashuv sport tashkilotlariga moliyaviy mustaqillik va barqarorlikni taqdim etib, davlat yoki xususiy sektor mablag'lariga qaramlikni sezilarli darajada kamaytiradi.

Mohiyatan, o'zini-o'zi moliyalashtirish sport muassasalari, klublar yoki boshqa sport obyektlarining o'z daromadlari hisobidan, tasdiqlangan yoki qo'llab-quvvatlanadigan dasturlar doirasida faoliyat yuritishini anglatadi. Bu jarayon sport tashkilotlarini tashqi moliyaviy resurslarga (davlat mablag'lari

yoki sponsorlarga) bo'lgan ehtiyojini kamaytirishga yordam beradi va ularning barqarorligini ta'minlaydi.

O'zini-o'zi moliyalashtirishning asosiy maqsadi — sport faoliyatini davom ettirish va rivojlantirish uchun kerakli mablag'larni tashkilotning o'z manbalaridan olishdir.

O'zini-o'zi moliyalashtirishning asosiy usullari

- *Sport zallari va fitness markazlari:* O'zini-o'zi moliyalashtirishning eng keng tarqalgan usulidir. Sport zallari, fitness markazlari, suzish havzalari va boshqa jismoniy tarbiya inshootlarida a'zolik uchun to'lovlar yoki individual treninglar uchun to'lovlar olinadi.

- *O'quv dargohlari (masalan, maktablar va oliy ta'lim muassasalari):* Sportga ixtisoslashgan fakultetlar yoki jismoniy tarbiya kafedralari o'z tinglovchilari (o'quvchi va talabalari) uchun uyushtiriladigan alohida mashg'ulotlar yoki sport anjumanlarida qatnashish evaziga qo'shimcha mablag'lar yig'ishi mumkin.

- Sport musobaqalari va anjumanlarini o'tkazish vositasida moliyaviy manbalarni vujudga keltirish.

- **Musobaqalar va festivallarni tashkil etish:** Sport tashkilotlari turli sport tadbirlarini, jumladan, musobaqalar, marafonlar yoki sport festivallarini o'tkazish orqali moliyaviy daromad olish imkoniyatiga ega. Bu daromadlar ishtirokchilarni ro'yxatdan o'tkazish uchun olinadigan badallar, tadbirlarga kirish chiptalari sotuvi yoki tomoshabinlar uchun pullik xizmatlar ko'rsatish hisobidan shakllanishi mumkin. Korporativ tadbirlar va sponsorlash: Musobaqalar va sport tadbirlarida homiylik qilish orqali daromad olish mumkin. Sport tadbirlarining tashkilotchilari homiylarni jalb qilib, ular orqali o'zini moliyalashtirishni amalga oshiradi.

Sponsorlash va reklama daromadlari

• *Reklama va marketing faoliyati:* Sport tashkilotlari va klublari homiylardan yoki reklama beruvchilardan mablag' olishlari mumkin. Bu mablag'lar tadbirlar, jismoniy tarbiya dasturlari, sportchilarni tayyorlash yoki sport inshootlarini saqlash uchun ishlatiladi.

• *Sportchilarni reklamaga jalb qilish:* Professional sportchilar o'z nomlarini reklama uchun foydalanib, xususiy kompaniyalardan daromad olishi mumkin. O'quvchilar yoki sportchilar o'z faoliyatlari orqali brendlar bilan hamkorlik qilishadi.

Tijorat faoliyati va mahsulot sotish

• *Sport anjomlari va liboslari savdosi:* Sportga ixtisoslashgan tashkilotlar yoki klublar o'zlarining savdo belgilari (brendlari) tushirilgan sport uskunalari, kiyim-bosh yoki boshqa turdagi sportga oid mahsulotlarni sotish orqali moliyaviy daromadga ega bo'lishlari mumkin.

• *Pullik mashg'ulotlar va o'quv kurslari:* Shaxsiy (xususiy) murabbiylar, sport klublari yoki turli sport markazlari pullik asosda mashg'ulotlar (treninglar) o'tkazish, shuningdek, sport sohasini takomillashtirishga (rivojlantirishga) yo'naltirilgan maxsus kurslarni tashkil etish orqali ham daromad manbaiga ega bo'ladilar.

Ijtimoiy va xayriya tadbirlari

• *Ijtimoiy tadbirlar va xayriya yig'ilishlari:* Ba'zi sport tashkilotlari xayriya tadbirlari yoki ijtimoiy kompaniyalar orqali mablag' yig'ishlari mumkin. Xayriya tadbirlari nafaqat sportni rivojlantirishga yordam beradi, balki jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirishga xizmat qiladi.

O'zini-o'zi moliyalashtirishning afzalliklari

- O'zini-o'zi moliyalashtiruvchi sport tashkilotlari davlat mablag'lariga va xususiy sektorga bog'liq emas, bu esa ularning

moliyaviy mustaqilligini ta'minlaydi. Ular o'z mablag'larini orqali barqaror faoliyatni davom ettirishlari mumkin.

- O'zini moliyalashtiruvchi tashkilotlar, daromadlar doimiy va taqsimlanadigan bo'lgani uchun, sport dasturlarini uzluksiz amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu tashkilotlar yangi sport inshootlarini qurish, mavjudlarni ta'mirlash va sportchilarni tayyorlashga yo'naltirilgan dasturlarni amalga oshirishi mumkin.

- O'zini-o'zi moliyalashtirish sport tashkilotlariga o'z resurslarini yanada samarali boshqarishga imkon beradi. Mablag'larni belgilangan maqsadlarga muvofiq sarflash va daromadlarni ko'paytirish uchun innovatsion usullarni izlashga undaydi.

- O'zini moliyalashtiruvchi sport tashkilotlari mahalliy jamiyatda sportni rivojlantirishga hissa qo'shadi. Ular ijtimoiy tadbirlarga va faoliyatga ko'proq odamlarni jalb qilishi mumkin, bu esa jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirishga yordam beradi.

O'zini-o'zi moliyalashtirishning kamchiliklari

- O'zini-o'zi moliyalashtiruvchi tashkilotlar uchun boshlang'ich kapital yoki resurslar yetishmasligi mumkin. Ba'zida boshlang'ich moliyaviy manbalar talab qilingan darajada bo'lmaydi, bu esa tashkilotning rivojlanishini qiyinlashtirishi mumkin.

- O'zini-o'zi moliyalashtirish jarayonida o'z daromadlarini barqaror saqlash va o'sishiga erishish qiyin bo'lishi mumkin. Tashkilotlar o'z daromadlariga tayanib faoliyat yuritadigan bo'lsa, o'zgaruvchan bozor sharoitlariga va raqobatga qarshi turishlari kerak.

- Daromadni oshirish uchun sport tashkilotlari ko'p va samarali tadbirlar o'tkazishlari kerak. Bu esa ko'pincha

qo'shimcha resurslarni talab qiladi. Bunday holatlarda yuqori sifatli xizmatlar va infratuzilma yaratish uchun boshqaruv strategiyasi va innovatsiyalar talab etiladi.

Jismoniy tarbiya va sportda o'zini-o'zi moliyalashtirish — bu tashkilotlar va sport klublarining barqarorligini ta'minlash va ularning faoliyatini kengaytirish uchun juda muhim vosita. O'zini-o'zi moliyalashtirish orqali tashkilotlar o'zining moliyaviy mustaqilligini saqlab qolishi, yangi imkoniyatlar yaratishi va sportni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Nazorat savollari.

1. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun qanday manbalarni ishlatmoqda?
2. O'zini-o'zi moliyalashtirish uchun qaysi moliyaviy rejalashtirish metodlari qo'llanmoqda?
3. Tashkilotlar o'z moliyaviy holatini qanday baholamoqda? Moliyaviy holatning tahlili qanday olib boriladi?
4. O'zini-o'zi moliyalashtirish rejalari qanday aniq belgilangan? Tashkilotning moliyaviy maqsadlari va ularga erishish strategiyalari mavjudmi?
5. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari o'z faoliyatida qanday kirish to'lovlarini joriy etgan?
6. Abonent to'lovlari, trening va kurslar orqali olingan daromadlar qanday samarali ishlatilmoqda?
7. Musobaqalar va sport tadbirlaridan daromad olishning samaradorligi qanday baholanadi?
8. Sport klublari yoki sport zallari qanday to'lov tizimlari (yillik, oylik, individual) orqali mablag' yig'moqda?

10.3. Davlat byudjeti xarajatlari va sport sohasida smeta tushunchasi

Davlat byudjeti xarajatlari – bu davlat o'z funksiyalari va vazifalarini bajarish uchun byudjetdan yo'naltiradigan pul mablag'lari oqimi harakatda bo'lganidek, O'zbekistonning davlat byudjeti xarajatlari ham quyidagi asosiy xarajatlar bloklarini o'z ichiga oladi:

- ijtimoiy maqsadlar xarajatlari;
- iqtisodiyot xarajatlari;
- ijtimoiy-infratuzilma, qishloq xo'jaligi va uy-joy kommunal sektorini rivojlantirishga yo'naltiriladigan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari;
- boshqaruvga xarajatlari;
- milliy xavfsizlik va ichki huquq-tartibotni ta'minlash xarajatlari;
- tashqi iqtisodiy faoliyat uchun xarajatlari;
- davlat qarziga xizmat ko'rsatish xarajatlari

Har qanday davlatning iqtisodiyot va siyosatidagi xususiyatlari uning xarajatlari ustuvorliklarida ham aks etadi. O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvorliklaridan kelib chiqqan holda har yilimamlakatning soliq va byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlari belgilanadiva ular davlat byudjetini ishlab chiqishda asos sifatida xizmat qiladi.

Moliyalashtirish atamasi moliyaviy resurslarni (mablag'larni) shakllantirish, ularni to'plash, taqsimlash va sarflash bilan bog'liq iqtisodiy aloqalarni o'z ichiga oladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida taqsimot funksiyasi ikki bosqichda bajariladi:

1. Dastlabki taqsimot tashkilot, korxona va muassasa doirasida sodir bo'ladi.

2. Keyingi (ikkilamchi) taqsimot esa korxona, tashkilot va davlat o'rtasidagi munosabatlarda amalga oshadi.

Bu jarayonda davlat soliqlar va boshqa majburiy yig'imlar orqali korxona daromadlarining ma'lum bir qismini o'z tasarrufiga oladi va uni qayta taqsimot qiladi.

Byudjet – bu muayyan moliyaviy hujjat bo'lib, u tushumlarning jamlanmasi va ularni xarj qilish mexanizmini ifodalaydi. Ushbu qonuniy kuchga ega bo'lgan moliyaviy hujjat kasaba uyushmalari, birlashmalar (assotsiatsiyalar) va turli jamoat tashkilotlarida ham qo'llaniladi. Bu kabi byudjetlarda boshqa yo'nalishlar qatori jismoniy tarbiya va sport uchun mo'ljallangan mablag'lar ham aniq ko'rsatiladi. Mazkur xarajatlar smeta deb ataluvchi maxsus moliyaviy hujjat asosida amalga oshiriladi.

Sport jabhasida smeta – bu sport tashkilotlari yoki sport tadbirlari uchun rejalashtirilgan byudjetni aks ettiruvchi moliyaviy hujjat hisoblanadi. Smetaning asosiy maqsadi sport faoliyatining turli yo'nalishlari uchun zarur bo'lgan xarajatlar va daromadlarni aniqlash, ularni rejalashtirish va nazorat qilishdir. Xarajatlar smetasi sport tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini boshqarishda hamda sport tadbirlarini samarali amalga oshirishda muhim yordamchi vosita hisoblanadi.

Smetaning asosiy mohiyati — bu kelgusida o'tkaziladigan sport faoliyati uchun rejalashtirilgan xarajatlar va kutilayotgan daromadlar miqdorini aks ettiruvchi, tizimli moliyaviy hujjat ekanligidadir. Sport tashkilotlari va tadbirlari uchun tuziladigan smeta, sport inshootlarini qurishdan boshlab, musobaqalarni o'tkazish, sportchilarni tayyorlash, sport infratuzilmasini yaratish va xizmat ko'rsatish kabi barcha turdagi sarf-xarajatlarni hisob-kitob qilishni o'z ichiga oladi.

Smeta ishlab chiqishda, sport tashkiloti o'z maqsadlari, imkoniyatlari va xohishlariga qarab, aniq moliyaviy ko'rsatkichlarni belgilaydi. Bu jarayon orqali moliyaviy resurslar taqsimlanadi va sport faoliyatining har bir jihati uchun mablag' ajratish ko'zda tutiladi.

Sport sohasida smetaning asosiy turlari

a) Sport tashkilotining umumiy smetasi

Bu smeta sport tashkilotining umumiy faoliyatini moliyalashtirish uchun ishlab chiqiladi. Tashkilotning o'z faoliyatini davom ettirish uchun zarur bo'lgan xarajatlar va daromadlar smetada o'z aksini topadi. Bu smeta turli bo'limlar bo'yicha xarajatlarni o'z ichiga oladi:

- Xodimlarga to'lanadigan maoshlar
- Sport inshootlarini qurish va saqlash
- Texnik va sport jihozlarini sotib olish
- Sportchilarni tayyorlash xarajatlari
- Tashkiliy tadbirlar va musobaqalarni o'tkazish xarajatlari

b) Sport tadbirlarining smetasi

Bu smeta aniq bir sport tadbirini o'tkazish uchun ishlab chiqiladi. Masalan, musobaqa, turnir yoki festival. Tadbirning barcha xarajatlari va daromadlari, jumladan, quyidagilarni hisobga olgan holda smeta tuziladi:

- Tadbirni tashkil etish xarajatlari (joyni ijaraga olish, bezash, reklamalar)
- Jamoa va sportchilar uchun xarajatlar (transport, turar joy, kiyim)
- Sponsorlardan olingan mablag'lar, chiptalar va boshqa daromadlar

c) Sport inshootlarini qurish va ta'mirlash smetasi

Agar tashkilot yangi sport inshooti qurish yoki mavjud inshootni ta'mirlashni rejalashtirsa, bu jarayon uchun smeta ishlab chiqiladi. Ushbu smetada qurilish materiallari, ishchi kuchi, uskunalar, loyiha ishlab chiqish va boshqa xarajatlar hisobga olinadi.

d) Sportchilarni tayyorlash smetasi

Sportchilarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan xarajatlar ham alohida smetada ko'rsatiladi. Bu smetada sportchilarni o'quv jarayonlari, murabbiylar, mashg'ulotlar va sport jihozlari kabi xarajatlar aks etadi.

3. Smetaning tuzilishi va tarkibi

Sport sohasida smetaning tuzilishi va tarkibi quyidagi asosiy qismlardan iborat bo'ladi:

a) Xarajatlar qismlari:

- Hodimlarning maoshi va ish haqini to'lash
- Tashkiliy xarajatlar: Ofis jihozlari, xizmatlar, kommunikatsiya xarajatlari.
- Sport inshootlari xarajatlari: Qurilish, ta'mirlash, ta'minot.
- Mashg'ulotlar va treninglar uchun xarajatlar: Murabbiylar xizmatlari, transport, oziq-ovqat, sport jihozlari.
- Reklama va marketing xarajatlari: Tadbirni reklama qilish, PR kampaniyalari, ko'ngillilarga yordam ko'rsatish.
- Sponsorlash va boshqa tashqi faoliyatlar: Sponsorlardan mablag' olish, mahsulotlar va xizmatlar uchun chegirmalar.

b) Daromadlar qismlari:

- Sponsorlardan olingan mablag'lar
- Chiptalar savdosi (musobaqalar, turnirlar)
- Abonentlar yoki a'zolik to'lovlari
- Mahsulotlar va xizmatlardan daromad: Sport kiyimlari, aksessuarlar, trening kurslari.
- Donatsiyalar va xayriya mablag'lari
- Reklama va tijorat daromadlar

4. Smetani tuzish jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat:

• Maqsad va vazifalarni belgilash: Smeta ishlab chiqishdan oldin, sport tashkiloti yoki tadbiri uchun aniq maqsadlar va vazifalar belgilanishi kerak.

• Xarajatlar va daromadlar kutilmalarini aniqlash: Maqsadlar asosida xarajatlar va daromadlar rejalashtiriladi. Bunda eng muhim masalalardan biri, resurslarni samarali taqsimlashdir.

• Xarajatlar va daromadlar taqsimotini shakllantirish: Xarajatlar va daromadlarni tegishli bo'limlar yoki sport tadbirlariga bo'lib, ular uchun aniq miqdorlar ko'rsatiladi.

• Smetani tasdiqlash va nazorat qilish: Smeta ishlab chiqilgandan so'ng, tashkilotning rahbariyati tomonidan tasdiqlanadi va uning amalga oshirilishini nazorat qilish jarayoni boshlanadi.

5. Smetani nazorat qilish

Smetani amalga oshirish va nazorat qilish — bu sport tashkilotining moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan bosqichdir. Nazorat qilish orqali sport tashkilotlari quyidagilarga erishadilar:

- Xarajatlar va daromadlarni samarali boshqarish
 - Smetaning amalga oshirilishiga doimiy nazorat o'rnatish
 - Smetada ko'rsatilgan maqsadlarga erishilishini ta'minlash
- Smeta tuzish jarayonida shaffoflik va aniqlik zarur, chunki bu tashkilotning moliyaviy resurslari va sport faoliyatini samarali boshqarishga yordam beradi.

Sport sohasida smeta — bu sport tashkilotlarining moliyaviy rejalashtirish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, sport faoliyatining har bir jihati uchun zarur bo'lgan xarajatlar va daromadlarni aniq belgilashga imkon beradi. Smeta orqali sport tashkilotlari o'z resurslarini samarali taqsimlashi, sport

tadbirlarini muvaffaqiyatli o'tkazishi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashi mumkin. Smeta ishlab chiqish jarayoni har bir sport tashkiloti yoki tadbiri uchun aniq va realistik moliyaviy reja yaratishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Nazorat savollari.

1. Davlat byudjeti xarajatlari qanday tamoyillar asosida taqsimlanadi? (Masalan, tenglik, samaradorlik, ijtimoiy ehtiyojlar)
2. Sport sohasiga ajratilgan mablag'lar bo'yicha byudjet dasturlari va maqsadli ko'rsatkichlar qanday belgilangan?
3. Xarajatlar bo'yicha hisobotlar qanday shaklda taqdim etiladi? Hisobotlarda mablag'larning maqsadli va oqilona ishlatilganligi aks etadimi?
4. Sport tashkilotlarining byudjetga ajratilgan mablag'larni samarali sarflashdagi ishlari qanday baholanadi?
5. Sport sohasida byudjet mablag'lari foydalanilishini qanday tekshirish mexanizmlari mavjud?
6. Davlat organlari tomonidan sport sohasidagi byudjet xarajatlari qanday tekshiriladi va nazorat qilinadi?
7. Smetalar va byudjet xarajatlarining amalga oshirilishini tekshirishda qanday tartiblar qo'llaniladi?
8. Sport tashkilotlari uchun smeta qanday tuziladi? Asosiy smeta qismlari (xarajatlar va daromadlar) qanday bo'ladi?
9. Sport tadbirlari uchun smeta qanday ishlab chiqiladi va u qanday parametrlar asosida belgilangan?
10. Sport sohasidagi smetada qanday xarajatlar ko'rsatiladi? Ular aniq va tushunarli bo'ladimi?
11. Smeta ishlab chiqishda sport tashkilotlari va tadbirlari uchun qanday asosiy maqsadlar hisobga olinadi?

GLOSSARY

Boshqaruv apparati: Bu – boshqaruv idoralari tizimi, ya'ni aniq bir boshqaruv faoliyatida boshqaruv jarayonini ta'minlovchi muassasalar majmuidir. Shuningdek, har qanday tashkilotda boshqaruv vazifalarini bajaradigan xodimlar (rahbarlar, mutaxassislar, texnik ijrochilar) ham shu tushuncha ostida anglashiladi.

Hokimiyat: Bu – biror narsani boshqarish va tasarruf qilish huquqi hamda imkoniyati; huquqiy normalar, xavfsizlikni ta'minlovchi tuzilmalar va rag'batlantiruvchi (motivatsion) omillar yordamida odamlar hamda tashkilotlarning kelishilgan harakatlarini yo'lga qo'yishni kafolatlaydigan vakolatlar yig'indisi bilan tavsiflanadi.

Boshqaruvchi ta'sir-qilish: Bu – boshqaruvchi tomonning (subyektning) boshqariluvchi obyektga nisbatan uni kutilayotgan yangi holatga o'tkazish maqsadida amalga oshiradigan anglangan xatti-harakatidir.

Maqsadlar daraxti – bir yoki undan ortiq maqsadning o'zaro aloqadorligi va ierarxik (bo'ysunuvchi) bog'lanishini ko'rsatuvchi grafik tasvir. Ushbu «daraxt»ni tuzish jarayonida dastlab eng yuqori darajadagi maqsadlar aniqlanadi, so'ngra ular bosqichma-bosqich quyi darajadagi maqsadlarga (sub-maqsadlarga) ajratiladi yoki tafsilotlanadi.

Boshqaruv faoliyati – boshqaruv subyekt (rahbar, boshqaruv apparati) tomonidan boshqarilayotgan obyektning belgilangan yo'nalishda o'zgartirishga yo'naltirilgan harakatlar yig'indisi. U o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: boshqaruv maqsadini aniqlash, axborot to'plash va uni tahlil etish, muammoli vaziyatga baho berish, boshqaruv tizimini shakllantirish, boshqaruvga oid qarorlarni ishlab chiqish va

qabul qilish, boshqaruvning samaradorligini baholash, ijtimoiy nazorat vazifalarini bajarish.

Boshqaruv lavozimi – boshqaruv organining muhim tarkibiy birligi bo'lib, unga muayyan vazifalar, huquqlar va majburiyatlar yuklatilgan bo'ladi. Shuningdek, u boshqaruv jarayonidagi mehnat taqsimoti va hamkorlik tizimida o'z o'rniga ega.

Boshqaruv vazifasi – boshqaruv obyektini bir holatdan boshqa (maqsadli) holatga o'tkazish uchun qilinishi lozim bo'lgan harakatlar zaruratini ko'zda tutuvchi qarorning mohiyatidir.

Boshqaruv qonuniyatlari – boshqaruv tizimlarining rivojlanishi va faoliyat yuritishini belgilab beruvchi obyektiv, zaruriy, barqaror hamda ahamiyatli o'zaro munosabatlar va bog'liqliklardir.

Boshqaruv fanining qonunlari – boshqaruv ilmi tomonidan tadqiq etilgan hodisalarning umumiy, muhim va zaruriy aloqadorligini ifodalaydi. Boshqaruv fanining qonunlari boshqaruv jarayonining eng asosiy ichki jihatlarini, uning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, zaruriy rang-baranglik qonuni boshqaruvchi tizimning rang-barangligi (xilma-xilligi) boshqariluvchi obyektning rang-barangligidan (xilma-xilligidan) kam bo'lmasligini taqozo etadi.

Boshqaruv bo'g'ini: Nazorat tizimining bir qismi bo'lib, u boshqaruv tizimining muhim bo'lagi (tarkibiy qismi) yoxud alohida faoliyat yurituvchi mutaxassis shaklida namoyon bo'lishi mumkin.

Boshqaruv iyerarxiyasi: Boshqaruv pog'onalarining (darajalarining) izchil joylashuvi bo'lib, ularning o'zaro bo'ysunuv tartibini aks ettiradi.

Boshqaruvni kuchaytirish intensivlashtirish): Boshqaruv faoliyatini jadallashtirish bo'lib, bu boshqaruv mehnatini tashkil

etishni optimallashtirish, boshqaruv qarorlarini tayyorlash va ijro etish metodlarini mukammallashtirish, axborot hajmini ratsional kamaytirish, hujjat ishlarini standartlashtirish (unifikatsiya qilish) kabi choralarni o'z ichiga oladi.

Axborot: Boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularning ijrosini ta'minlash uchun zarur bo'lgan faktlar, bilimlar va xabarlar majmuyi.

Boshqaruv san'ati: Menejment sohasidagi nazariy bilimlarni amalda qo'llash, orttirilgan tajriba va egallangan mahoratlarni muayyan boshqaruv vaziyatiga ijodiy yondashgan holda tadbqiq eta olish mahorati.

Boshqaruv xodimlari: Mehnat faoliyatining asosiy qismi yoki to'lig'icha boshqaruv vazifalarini ado etishga yo'naltirilgan professional xodimlar.

Boshqarish sifati: Boshqaruv faoliyatining samaradorligini ko'rsatuvchi mezon bo'lib, u qo'yilgan maqsadlarga qanchalik yetilganligi bilan o'lchanadi.

Kibernetika: Turli tizimlarda – tabiiy, ijtimoiy, biologik va texnikaviy – boshqaruvning universal qonuniyatlarini o'rganuvchi ilm sohasi.

Kollegiallik: Boshqaruv funksiyalarining jamoaviy organ tomonidan maslahatlashuv va birgalikdagi qarorlar asosida amalga oshirilishi.

Kommunikatsiya: Ijtimoiy tuzilmalar doirasida ma'lumotlar (axborot) bilan o'zaro almashinuv jarayoni.

Nazorat: Boshqaruv funksiyasi bo'lib, u qabul qilingan qarorlarning ijtimoiy tizimning amaldagi holatiga qay darajada mos kelishini aniqlash, yuzaga kelgan nomuvofiqliklar (chekinishlar) va ularning kelib chiqish omillarini belgilashga qaratilgan.

Kontsepsiya – biror hodisa yoki jarayonning rivojlanishidagi asosiy tamoyillar, yo'nalishlar va xususiyatlarni aniqlab beruvchi qarashlar, g'oyalar hamda ular o'rtasidagi bog'liqliklar majmuidir.

Muvofiqlashtirish – umumiy maqsadlarga yetishish uchun ko'rilayotgan tizimning o'zida va unga aloqador bo'lgan boshqa (tashqi) tizimlarning tarkibiy qismlari (elementlari) faoliyatini o'zaro uyg'unlashtirish, bir-biriga moslash jarayonidir.

Mezon – biror narsaga baho berish, muqobil variantlarni o'zaro qiyoslash yoki boshqaruv obyektlarini ma'lum guruhlariga ajratish (tasniflash) uchun asos bo'lib xizmat qiladigan o'lchov yoki belgidir.

Boshqaruv yetakchisi – samarali taraqqiyot maqsadlarini belgilab, ularga erishishning eng maqbul yo'llarini topa oladigan, umumiy vazifalarni hal qilish uchun turli shaxslarni ijtimoiy guruhlariga (tashkilotlarga) birlashtira oladigan, o'zining shaxsiy hamda atrofdagi insonlarning, ayniqsa, iste'dodli, qobiliyatli va noyob salohiyatga ega bo'lganlarning ijodiy imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqara oladigan shaxsdir.

Metaboshqaruv – bu boshqaruv tizimining o'zini o'zi boshqarish jarayoni bo'lib, uning samarador faoliyatini ta'minlashga yo'naltirilgan ham umumiy, hamda maxsus nazorat qiluvchi quyi tizimlarni o'z ichiga oladi.

Boshqaruv usullari – belgilangan maqsadlarga yetishish yo'lida boshqaruv subyekti (boshqaruvchi) tomonidan boshqariluvchi obyektga ko'rsatiladigan ta'sir vositalari va yo'llari majmuidir.

Boshqaruv mexanizmi – boshqaruv maqsadlariga samarali erishishni kafolatlaydigan, o'zaro aloqador boshqaruv usullari, vositalari va prinsiplarining tizimli yig'indisi orqali ijtimoiy faoliyatni tashkil etish usulidir.

Modellashtirish – boshqaruv obyektining modelini yaratish va uni tadqiq etish orqali obyektning o'zini o'rganish usuli bo'lib, bunda modellashtirilayotgan obyektning asosiy xususiyatlari kam o'rganilgan real ijtimoiy tizimlarni anglash uchun qo'llaniladi.

Boshqaruvni rag'batlantirish – xodimni shaxs, guruh va tashkilotning ehtiyojlari hamda manfaatlariga ta'sir ko'rsatish va ularning ongli ijtimoiy faolligini oshirish yo'li bilan boshqaruv faoliyatiga jalb etish jarayonidir.

Menejmentning ilmiyligi – ijtimoiy jarayonlarni (ishlarni) boshqarishda boshqaruv fanining so'nggi yutuqlaridan, xususan, innovatsion ijtimoiy texnologiyalardan foydalanish darajasini ifodalaydigan ko'rsatkichdir.

Innovatsion menejment – boshqaruv sohasidagi yangi bilimlar, g'oyalar, tashkiliy yondashuvlar, uslublar va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish hamda ularni yanada rivojlantirish jarayonidir.

Norma (me'yor) – belgilangan maqsadlarga yetishish yo'lida qo'llanilishi mumkin bo'lgan resurs, harakat yoki ko'rsatkichning eng kam (minimal) yoki yuqori (cheklangan) miqdori. Masalan, vaqt me'yori; bu nafaqat tabiiy resurslarga, balki ijtimoiy, axborotiy, tashkiliy va boshqa jihatlariga ham tegishli bo'lishi mumkin.

Boshqaruv obyekti – boshqaruv subyekti (ya'ni, boshqaruv tizimi, boshqaruv idorasi, rahbar) tomonidan ta'sir ko'rsatiladigan quyi tizim. Bunga ijtimoiy jarayonlar, resurslar, ijtimoiy tuzilmalar, insonlar va boshqalar kirishi mumkin.

Boshqaruvni optimallashtirish – eng maqbul (optimal) qarorlarni izlash va ularni ishlab chiqish bilan bog'liq jarayon.

Tashkiliy tuzilma – boshqaruv obyekti (masalan, tizim yoki tashkilot) tarkibidagi unsurlarning (elementlarning) o'zaro

bog'liqligi va ta'sirini ko'rsatuvchi ichki tartibi. Uning chiziqli, funksional, chiziqli-funksional, dasturiy-maqсадli, matritsaviy kabi turlari mavjud.

Tashkiliy loyihalashtirish – boshqaruv mehnatini oqilona tashkil etish (ratsionallashtirish) bo'yicha loyiha va dasturlarni yaratish hamda ularni amaliyotga joriy etish faoliyati.

Tashkilot – ma'lum bir dastur yoki maqsadni birgalikda ro'yobga chiqarish uchun muayyan (rasmiy yoki norasmiy) qoidalar asosida faoliyat ko'rsatuvchi insonlar guruhi (uyushmasi). Uning rasmiy va norasmiy ko'rinishlari mavjud.

Boshqaruvni tashkil etish – Boshqaruv tizimini vujudga keltirish, uni tuzilmaviy jihatdan shakllantirish yoki uning faoliyati va taraqqiyoti tartibotiga ilg'or o'zgartirishlarni joriy etish.

Tashkiliylik (Tashkillashtirilganlik) – Muayyan bir tizim yoki ijtimoiy tuzilmaning ichki tartibga solinganlik, uyushganlik darajasi.

Boshqaruv mas'uliyati – Boshqaruv qarorlarini qabul qilish yoki ularni qabul qilmaslik yuzasidan yuklatilgan javobgarlik.

Boshqaruv munosabatlari – Boshqaruv jarayonida shaxslar o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro ta'sir va aloqalar majmui.

Rejalashtirish – Boshqaruvning muhim funksiyasi bo'lib, unda boshqaruv faoliyatining muddatlari, bosqichlari va ko'rsatkichlarini aks ettiruvchi rejalarni ishlab chiqish, shuningdek, zaruriy resurslar va kutilayotgan yakuniy natijalarni aniqlash jarayoni.

Boshqaruvda istiqbolni ko'ra olish (Istiqbollilik) – Kelajakni oldindan ko'ra olish, kutilayotgan o'zgarishlarni bashorat qilish va shunga muvofiq strategik yo'nalishlarni belgilash.

Kichik tizim: Kattaroq tizimning mustaqil ravishda o'rganilishi va tahlil qilinishi mumkin bo'lgan, hamda tizimning o'ziga xos jihatlarini namoyon etadigan tarkibiy qismi.

Ehtiyoj: Biror narsaga bo'lgan zarurat bo'lib, u qondirilishni taqozo etadi.

Qoidalar: Ma'lum sharoitlarni (masalan, intizom, tartib) vujudga keltirishni ta'minlovchi majburiyatlar va talablar yig'indisi.

Prakseologiya: Samarador (unumli) faoliyatning asosiy tamoyillari va metodologiyasi haqidagi ilm.

Xususiylashtirish: Davlat yoki mahalliy (munitsipal) mulkning jamoaviy yoxud xususiy mulkchilikka o'tkazilishi jarayoni.

Boshqaruv tamoyillari: Boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va qabul qilishda boshqaruv subyektlari amal qilishi lozim bo'lgan fundamental qoidalar majmui. Bu tamoyillar boshqaruv faoliyatida obyektiv qonuniyatlardan ongli ravishda foydalanishning muhim vositasi sanaladi.

Boshqaruv muammosi: Murakkab nazariy yoxud amaliy masaladirki, uning yechimi uchun tayyor, keng e'tirof etilgan uslublar mavjud bo'lmaydi. Muammoni hal etish uchun uni chuqur tadqiq etish, muammoli vaziyatni sinchkovlik bilan tahlil qilish, zarur ma'lumotlarni to'plash hamda yechim konsepsiyasini shakllantirish zarur.

Prognoz – biror obyekt yoki jarayonning istiqboldagi ehtimoliy holati, unga yetishishning turli yo'nalishlari (alternativlari) va belgilangan vaqtlari haqidagi ilmiy jihatdan asoslantirilgan xulosa yoki hukm.

Dastur – bir yoki undan ortiq maqsadlarga erishish uchun mo'ljallangan tadbirlar yig'indisi. Dasturlar turli mezonlar asosida baholanadi va saralanadi.

Dasturiy-maqсадli boshqaruv usuli – maqsadlarni mavjud manbalar (resurslar) bilan muvofiqlashtirishga qaratilgan metodlar va yondashuvlar majmuasi. Dasturni yaratish jarayoni quyidagilarni qamrab oladi: maqsadlarni belgilash, faoliyatlar iyerarxiyasini (daraxtini) tuzish, zarur resurslarni aniqlash, muqobil yo'llarni solishtirish va eng maqbul variantni tanlash.

Ijtimoiy loyiha – muayyan ijtimoiy obyektni uning namunasi (modeli) asosida barpo etish uchun zarur bo'lgan hisob-kitoblar yig'indisi. Loyihani hayotga tatbiq etish uchun quyidagilar zarur: a) loyiha rejasining tuzilmasi (konseptual rejas); b) boshqaruv konsepsiyasi (yondashuvi); c) maqsadlar, irochilar va vositalar majmuini shakllantirish, bunda nafaqat maqsadlarni aniqlash, balki ularga erishish yo'llarini ham ko'zda tutish.

Boshqaruv jarayoni – bu boshqaruv funksiyalarini bajarish, tegishli tamoyillarni (prinsiplarni) va boshqaruv uslublarini qo'llash orqali aniq maqsadlarga erishishni maqsad qilgan, boshqaruv subyektlarining muayyan bir tuzilmasida mujassamlashgan boshqaruv faoliyatining o'zidir.

Boshqaruvda mehnat taqsimoti – bu boshqaruv jarayonini alohida unsurlarga (elementlarga) ajratish orqali boshqaruv apparatida uni tashkil etishning bir ko'rinishidir, bunda har bir unsur bir guruh xodimlar yoki alohida shaxs tomonidan bajariladi.

Zahiralar – kelajakda ma'lum resurslarga bo'ladigan talabni qondirish maqsadida saqlanadigan (hozirda qo'llanilmayotgan) manbalardir.

Resurslar – boshqaruv jarayonida foydalaniladigan xomashyo, yer maydonlari, xodimlar tarkibi, boshqaruvga oid bilim va ko'nikmalar, ilmiy axborotlar hamda boshqa shunga o'xshash vositalar yig'indisidir.

Boshqaruv qarori – mavjud bir nechta variantlar ichidan bir yoki undan ortiq muqobil (alternativ) yechimni tanlab olishga yo'naltirilgan ijtimoiy-psixologik va intellektual xatti-harakatdir.

Rahbarlik – boshqaruv subyektning (boshqaruv organi yoki alohida rahbarning) faoliyatini yo'naltirish, boshqarish, tashkil etish va tartibga solishga qaratilgan harakatlar majmuidir.

O'z-o'zini muvofiqlashtirish (yoki O'z-o'zini tartibga solish) – bu tizimning, tashqi aralashuvlarsiz, o'z faoliyatining me'yoriy holatini buzuvchi tashqi omillarga mustaqil ravishda munosabat bildirish salohiyatidir. Bu o'z-o'zini tartibga solish jarayoni teskari aloqa mexanizmi yordamida ro'yobga chiqadi hamda o'z-o'zini moslashtirish (sozlash) va o'z-o'zini tashkil etish ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

O'zini-o'zi boshqarish – bu ijtimoiy tuzilmalarning (tashkilotlarning) erkinligi, ularning mustaqil tarzda, o'z javobgarligi doirasida, faoliyatiga oid muhim ahamiyatga ega masalalarni hal etish hamda pirovard natijalarga erishish yo'lida boshqaruvga oid qarorlar qabul qila olishining real imkoniyatini anglatadi. O'z-o'zini boshqarish mexanizmi boshqaruv tizimidagi markazlashtirish va markazsizlashtirish darajalarining o'zgarishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Aloqa – tizim tarkibiy qismlarining (elementlarining) o'zaro ta'sir qilish usullarini ifodalovchi boshqaruv kategoriyasidir. Aloqa vositasida mazkur tuzilma uchun xos bo'lgan aloqadorliklar (munosabatlar) vujudga keladi.

Tarmoqli rejalashtirish – qurilish sohasida, shuningdek, yirik ilmiy-texnikaviy loyihalarni yaratishda keng foydalaniladigan boshqaruv usulidir. Bu usul boshqarilayotgan obyekt to'g'risidagi axborotni taqdim etish vositasi sifatida tarmoqli grafik (jadval)dan foydalanishga asoslanadi.

Tizim – o‘zaro bog‘langan va yagona bir butunlikni hosil qiluvchi bir qancha o‘zaro ta’sir etuvchi qismlar (elementlar) yig‘indisidir.

Tashkiliy tizim esa o‘z yaxlitligi bilan ajralib turadi, ya’ni uning umumiy samarasi tarkibiy qismlari (quyi tizimlar) yig‘indisidan doimo yuqoriroq bo‘ladi.

Tizim yondashuvi – bu obyektni yaxlit bir butunlik sifatida o‘rganishga, uni tizim ko‘rinishida tasavvur qilishga asoslangan uslublar va vositalar majmuasidir. Bu yondashuv barcha o‘zaro aloqadorliklarni, alohida tarkibiy qismlarni va ularning o‘zaro ta’sirini inobatga olgan holda kompleks boshqaruv yechimlarini ishlab chiqishga va asoslashga, shuningdek, har bir elementning tizimning umumiy faoliyatiga ko‘rsatadigan ta’sirini baholashga imkon beradi.

Boshqaruv sotsiologiyasi – sotsiologiya fanining bir tarmog‘i bo‘lib, boshqaruv faoliyati davomida ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi va amal qilishining qonuniyatlari hamda dolzarb masalalarini tadqiq etadi.

Ijtimoiy texnologiyalar – boshqaruv sotsiologiyasining yangi, innovatsion yo‘nalishi bo‘lib, ijtimoiy tizimlarning ichki imkoniyatlarini (yashirin salohiyatini) ochish va ularni ishga solish orqali minimal boshqaruv sarf-xarajatlari bilan yuqori ijtimoiy samaraga erishish yo‘llarini o‘rganadi.

Layoqat va moyillik: Bu ma’lum bir harakatni amalga oshirishga bo‘lgan ichki intilish va uni bajara olish imkoniyatidir. Qobiliyatlarning zamirida iste’dod yotadi. Boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan, xodimning, shu jumladan, uning rahbarlik (boshqaruvchilik) layoqatini o‘z vaqtida aniqlash, ulardan unumli foydalanish hamda ularning namoyon bo‘lishi va takomillashuvi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega.

Boshqaruv uslubi: Rahbarlarning boshqaruv amaliyotida muammolarni hal etish uchun qo‘llaydigan, o‘ziga xos, barqaror usul va yondashuvlar majmuidir.

Strategiya: Tashkilot faoliyatining asosiy yo‘nalishini belgilashdir. U ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan konsepsiyalarni asoslash, ishlab chiqish va hayotga tadbiq etishda o‘z aksini topadi. Barcha boshqaruv bosqichlariga xos bo‘lishiga qaramay, boshqaruv darajasiga (masalan, markaz, viloyat, shahar, mehnat jamoasi, hatto alohida shaxs) qarab o‘ziga xos jihatlarga ega bo‘ladi.

Boshqaruv subyekti (predmeti): Boshqaruv tizimining bir qismi bo‘lib, nazoratni amalga oshiruvchi, aloqani ta’minlovchi va boshqariladigan obyektning (yoki tizimning) boshqa unsurlariga ta’sir ko‘rsatuvchi element hisoblanadi. Tadqiqot maqsadlariga ko‘ra, u ba’zan boshqaruv ierarxiyasida yuqori turuvchi obyekt sifatida ham qaralishi mumkin.

Boshqaruvdagi subyektiv omil: O‘z maqsadlari va manfaatlaridan kelib chiqib faoliyat yuritadigan shaxslarning ongi va dunyoqarashining boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga ko‘rsatadigan ta’siridir.

Mehnat – insonning yashashi uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma’naviy ne’matlarni vujudga keltirishga qaratilgan, maqsadli faoliyatidir.

Boshqaruv mehnati – boshqaruv jarayonlarida yuzaga keladigan, inson tomonidan amalga oshiriluvchi, maqsadli faoliyat turidir. Boshqaruv mehnati davomida moddiy ne’matlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yaratilmasa-da, u samaradorlik xususiyatiga ega bo‘ladi. Negaki, unga qilinadigan sarf-xarajatlar ijtimoiy zarurat hisoblanadi va ularning miqdori muttasil ortib borishga moyildir, sababi boshqaruvsiz hech qanday ijtimoiy ishlab chiqarish jarayoni va jamiyatning me’yoriy hayoti mavjud bo‘la olmaydi.

Tizim – o‘zaro bog‘langan va yagona bir butunlikni hosil qiluvchi bir qancha o‘zaro ta‘sir etuvchi qismlar (elementlar) yig‘indisidir.

Tashkiliy tizim esa o‘z yaxlitligi bilan ajralib turadi, ya‘ni uning umumiy samarasi tarkibiy qismlari (quyi tizimlar) yig‘indisidan doimo yuqoriroq bo‘ladi.

Tizim yondashuvi – bu obyektni yaxlit bir butunlik sifatida o‘rganishga, uni tizim ko‘rinishida tasavvur qilishga asoslangan uslublar va vositalar majmuasidir. Bu yondashuv barcha o‘zaro aloqadorliklarni, alohida tarkibiy qismlarni va ularning o‘zaro ta‘sirini inobatga olgan holda kompleks boshqaruv yechimlarini ishlab chiqishga va asoslashga, shuningdek, har bir elementning tizimning umumiy faoliyatiga ko‘rsatadigan ta‘sirini baholashga imkon beradi.

Boshqaruv sotsiologiyasi – sotsiologiya fanining bir tarmog‘i bo‘lib, boshqaruv faoliyati davomida ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi va amal qilishining qonuniyatlari hamda dolzarb masalalarini tadqiq etadi.

Ijtimoiy texnologiyalar – boshqaruv sotsiologiyasining yangi, innovatsion yo‘nalishi bo‘lib, ijtimoiy tizimlarning ichki imkoniyatlarini (yashirin salohiyatini) ochish va ularni ishga solish orqali minimal boshqaruv sarf-xarajatlari bilan yuqori ijtimoiy samaraga erishish yo‘llarini o‘rganadi.

Layoqat va moyillik: Bu ma‘lum bir harakatni amalga oshirishga bo‘lgan ichki intilish va uni bajara olish imkoniyatidir. Qobiliyatlarning zahirida iste‘dod yotadi. Boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan, xodimning, shu jumladan, uning rahbarlik (boshqaruvchilik) layoqatini o‘z vaqtida aniqlash, ulardan unumli foydalanish hamda ularning namoyon bo‘lishi va takomillashuvi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega.

Boshqaruv uslubi: Rahbarlarning boshqaruv amaliyotida muammolarni hal etish uchun qo‘llaydigan, o‘ziga xos, barqaror usul va yondashuvlar majmuidir.

Strategiya: Tashkilot faoliyatining asosiy yo‘nalishini belgilashdir. U ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan konsepsiyalarni asoslash, ishlab chiqish va hayotga tadbiq etishda o‘z aksini topadi. Barcha boshqaruv bosqichlariga xos bo‘lishiga qaramay, boshqaruv darajasiga (masalan, markaz, viloyat, shahar, mehnat jamoasi, hatto alohida shaxs) qarab o‘ziga xos jihatlarga ega bo‘ladi.

Boshqaruv subyekt (predmeti): Boshqaruv tizimining bir qismi bo‘lib, nazoratni amalga oshiruvchi, aloqani ta‘minlovchi va boshqariladigan obyektning (yoki tizimning) boshqa unsurlariga ta‘sir ko‘rsatuvchi element hisoblanadi. Tadqiqot maqsadlariga ko‘ra, u ba‘zan boshqaruv ierarxiyasida yuqori turuvchi obyekt sifatida ham qaralishi mumkin.

Boshqaruvdagi subyektiv omil: O‘z maqsadlari va manfaatlaridan kelib chiqib faoliyat yuritadigan shaxslarning ongi va dunyoqarashining boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga ko‘rsatadigan ta‘siridir.

Mehnat – insonning yashashi uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma‘naviy ne‘matlarni vujudga keltirishga qaratilgan, maqsadli faoliyatidir.

Boshqaruv mehnati – boshqaruv jarayonlarida yuzaga keladigan, inson tomonidan amalga oshiriluvchi, maqsadli faoliyat turidir. Boshqaruv mehnati davomida moddiy ne‘matlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yaratilmasa-da, u samaradorlik xususiyatiga ega bo‘ladi. Negaki, unga qilinadigan sarf-xarajatlar ijtimoiy zarurat hisoblanadi va ularning miqdori muttasil ortib borishga moyildir, sababi boshqaruvsiz hech qanday ijtimoiy ishlab chiqarish jarayoni va jamiyatning me‘yoriy hayoti mavjud bo‘la olmaydi.

Boshqaruv madaniyati – jamiyat umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, u asosan boshqaruvga oid bilimlar, qarorlar, hissiyotlar, tushunchalar hamda boshqaruv va tashkiliy xulq-atvor malakalarining shakllanishi bilan aloqador. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida boshqaruv faoliyati nuqtai nazaridan, uni boshqaruvga doir bilimlar, hissiyotlar, qadriyatlar hamda boshqaruv va tashkiliy aloqalarning yaxlitligi sifatida talqin qilish mumkin. Boshqaruv madaniyatining tarkibiy qismlari (elementlari) quyidagilardan iborat: a) Boshqaruv malakalari (bularga boshqaruv nazariyasi, yagona idrok etish, hissiyotlar, ruhiy kayfiyat kiradi); b) Ijtimoiy munosabatlar, xususan, boshqaruv va tashkiliy aloqalar. Bular jamiyatdagi bilimlar, me'yorlar, qadriyatlarda o'z aksini topadi va ijtimoiylashuv jarayonida har bir shaxs madaniyatining bir bo'lagiga aylanadi; c) Ijodiy xususiyatga ega bo'lgan boshqaruv faoliyati. Bu faoliyat jamiyatdagi me'yorlar va qadriyatlarni shaxsiy maqsadlarga aylantirishni, shuningdek, boshqaruvchining barqaror shaxsiy xususiyatlarini va mustaqil boshqaruv subyekti sifatida teng huquqlilikni yaratishni ko'zda tutadi.

Uning shakllanish mexanizmini quyidagicha ifodalash mumkin:

boshqaruvga oid bilimlar, g'oyalar, loyihalar, dasturlar va shu kabilarning shakllanishi;

ma'muriy munosabatlarning rivojlanishi;

boshqaruv sohasidagi ijodiy faoliyat uchun rag'batlantirish (motivatsiya);

jamiyat tomonidan davlat institutlari, davlatchilik, huquq, axloq normalarining qabul qilinishi;

boshqaruv jarayonini takomillashtiradigan boshqaruv texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish;

hamda boshqaruv ko'nikmalari, munosabatlari va ijodiy faoliyatni jamoat institutlari faoliyati bilan yagona tizimga birlashtirish.

Boshqaruv – bu boshqarilayotgan obyektning samarali faoliyat yuritishi va taraqqiy etishini ta'minlash maqsadida boshqaruvchi subyekt tomonidan unga nisbatan ta'sir o'tkazish jarayonidir.

Boshqariluvchanlik – bu boshqaruvchi tuzilmaning (organning) boshqarish salohiyati bilan boshqarilayotgan obyektning murakkablik darajasi o'rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Boshqaruvdagi inqiroz esa, hozirgi kunda global miqyosda, xususan, Rossiyada ham kuzatilayotganidek, boshqarilayotgan obyekt va boshqaruvchi subyekt o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashuvi oqibatidir.

Tizim barqarorligi – bu tizimning tashqi va ichki o'zgarishlarga (ta'sirlarga) qaramasdan, belgilangan faoliyat tartibini (rejimini) va muvozanatini saqlab tura olish layoqatidir.

Omil – bu tizimning holatini belgilovchi sabab yoki unga ta'sir ko'rsatuvchi manba bo'lib, boshqaruv faoliyatining vaziyatini ham ifodalashi mumkin.

Boshqaruv funksiyasi – bu boshqaruvchi subyektning boshqarilayotgan obyektga nisbatan belgilangan ta'sirini amalga oshirish uchun obyektiv zarurat bo'lgan maxsus boshqaruv faoliyati turidir.

Funksional yondashuv – bu tizimning vazifalarini (funktsiyalarini) tahlil qilishga asoslangan metod bo'lib, tizimning ishlash mexanizmini (algoritmini) tushunishga yordam beradi.

Maqsadli kompleks dastur – bu aniq belgilangan pirovard natijalarga yetishish va muayyan ijtimoiy masalalarni yechishga yo'naltirilgan tadbirlar tizimidir.

Boshqaruv madaniyati – jamiyat umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, u asosan boshqaruvga oid bilimlar, qarorlar, hissiyotlar, tushunchalar hamda boshqaruv va tashkiliy xulq-atvor malakalarining shakllanishi bilan aloqador. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida boshqaruv faoliyati nuqtai nazaridan, uni boshqaruvga doir bilimlar, hissiyotlar, qadriyatlar hamda boshqaruv va tashkiliy aloqalarning yaxlitligi sifatida talqin qilish mumkin. Boshqaruv madaniyatining tarkibiy qismlari (elementlari) quyidagilardan iborat: a) Boshqaruv malakalari (bularga boshqaruv nazariyasi, yagona idrok etish, hissiyotlar, ruhiy kayfiyat kiradi); b) Ijtimoiy munosabatlar, xususan, boshqaruv va tashkiliy aloqalar. Bular jamiyatdagi bilimlar, me'yorlar, qadriyatlarda o'z aksini topadi va ijtimoiylashuv jarayonida har bir shaxs madaniyatining bir bo'lagiga aylanadi; c) Ijodiy xususiyatga ega bo'lgan boshqaruv faoliyati. Bu faoliyat jamiyatdagi me'yorlar va qadriyatlarni shaxsiy maqsadlarga aylantirishni, shuningdek, boshqaruvchining barqaror shaxsiy xususiyatlarini va mustaqil boshqaruv subyekti sifatida teng huquqlilikni yaratishni ko'zda tutadi.

Uning shakllanish mexanizmini quyidagicha ifodalash mumkin:

boshqaruvga oid bilimlar, g'oyalar, loyihalar, dasturlar va shu kabilarning shakllanishi;

ma'muriy munosabatlarning rivojlanishi;

boshqaruv sohasidagi ijodiy faoliyat uchun rag'batlantirish (motivatsiya);

jamiyat tomonidan davlat institutlari, davlatchilik, huquq, axloq normalarining qabul qilinishi;

boshqaruv jarayonini takomillashtiradigan boshqaruv texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish;

hamda boshqaruv ko'nikmalari, munosabatlari va ijodiy faoliyatni jamoat institutlari faoliyati bilan yagona tizimga birlashtirish.

Boshqaruv – bu boshqarilayotgan obyektning samarali faoliyat yuritishi va taraqqiy etishini ta'minlash maqsadida boshqaruvchi subyekt tomonidan unga nisbatan ta'sir o'tkazish jarayonidir.

Boshqariluvchanlik – bu boshqaruvchi tuzilmaning (organning) boshqarish salohiyati bilan boshqarilayotgan obyektning murakkablik darajasi o'rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Boshqaruvdagi inqiroz esa, hozirgi kunda global miqyosda, xususan, Rossiyada ham kuzatilayotganidek, boshqarilayotgan obyekt va boshqaruvchi subyekt o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashuvi oqibatidir.

Tizim barqarorligi – bu tizimning tashqi va ichki o'zgarishlarga (ta'sirlarga) qaramasdan, belgilangan faoliyat tartibini (rejimini) va muvozanatini saqlab tura olish layoqatidir.

Omil – bu tizimning holatini belgilovchi sabab yoki unga ta'sir ko'rsatuvchi manba bo'lib, boshqaruv faoliyatining vaziyatini ham ifodalashi mumkin.

Boshqaruv funksiyasi – bu boshqaruvchi subyektning boshqarilayotgan obyektga nisbatan belgilangan ta'sirini amalga oshirish uchun obyektiv zarurat bo'lgan maxsus boshqaruv faoliyati turidir.

Funksional yondashuv – bu tizimning vazifalarini (funktsiyalarini) tahlil qilishga asoslangan metod bo'lib, tizimning ishlash mexanizmini (algoritmini) tushunishga yordam beradi.

Maqsadli kompleks dastur – bu aniq belgilangan pirovard natijalarga yetishish va muayyan ijtimoiy masalalarni yechishga yo'naltirilgan tadbirlar tizimidir.

Boshqaruv madaniyati – jamiyat umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, u asosan boshqaruvga oid bilimlar, qarorlar, hissiyotlar, tushunchalar hamda boshqaruv va tashkiliy xulq-atvor malakalarining shakllanishi bilan aloqador. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida boshqaruv faoliyati nuqtai nazaridan, uni boshqaruvga doir bilimlar, hissiyotlar, qadriyatlar hamda boshqaruv va tashkiliy aloqalarning yaxlitligi sifatida talqin qilish mumkin. Boshqaruv madaniyatining tarkibiy qismlari (elementlari) quyidagilardan iborat: a) Boshqaruv malakalari (bularga boshqaruv nazariyasi, yagona idrok etish, hissiyotlar, ruhiy kayfiyat kiradi); b) Ijtimoiy munosabatlar, xususan, boshqaruv va tashkiliy aloqalar. Bular jamiyatdagi bilimlar, me'yorlar, qadriyatlarda o'z aksini topadi va ijtimoiylashuv jarayonida har bir shaxs madaniyatining bir bo'lagiga aylanadi; c) Ijodiy xususiyatga ega bo'lgan boshqaruv faoliyati. Bu faoliyat jamiyatdagi me'yorlar va qadriyatlarni shaxsiy maqsadlarga aylantirishni, shuningdek, boshqaruvchining barqaror shaxsiy xususiyatlarini va mustaqil boshqaruv subyekti sifatida teng huquqlilikni yaratishni ko'zda tutadi.

Uning shakllanish mexanizmini quyidagicha ifodalash mumkin:

boshqaruvga oid bilimlar, g'oyalar, loyihalar, dasturlar va shu kabilarning shakllanishi;

ma'muriy munosabatlarning rivojlanishi;

boshqaruv sohasidagi ijodiy faoliyat uchun rag'batlantirish (motivatsiya);

jamiyat tomonidan davlat institutlari, davlatchilik, huquq, axloq normalarining qabul qilinishi;

boshqaruv jarayonini takomillashtiradigan boshqaruv texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish;

hamda boshqaruv ko'nikmalari, munosabatlari va ijodiy faoliyatni jamoat institutlari faoliyati bilan yagona tizimga birlashtirish.

Boshqaruv – bu boshqarilayotgan obyektning samarali faoliyat yuritishi va taraqqiy etishini ta'minlash maqsadida boshqaruvchi subyekt tomonidan unga nisbatan ta'sir o'tkazish jarayonidir.

Boshqariluvchanlik – bu boshqaruvchi tuzilmaning (organning) boshqarish salohiyati bilan boshqarilayotgan obyektning murakkablik darajasi o'rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Boshqaruvdagi inqiroz esa, hozirgi kunda global miqyosda, xususan, Rossiyada ham kuzatilayotganidek, boshqarilayotgan obyekt va boshqaruvchi subyekt o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashuvi oqibatidir.

Tizim barqarorligi – bu tizimning tashqi va ichki o'zgarishlarga (ta'sirlarga) qaramasdan, belgilangan faoliyat tartibini (rejimini) va muvozanatini saqlab tura olish layoqatidir.

Omil – bu tizimning holatini belgilovchi sabab yoki unga ta'sir ko'rsatuvchi manba bo'lib, boshqaruv faoliyatining vaziyatini ham ifodalashi mumkin.

Boshqaruv funksiyasi – bu boshqaruvchi subyektning boshqarilayotgan obyektga nisbatan belgilangan ta'sirini amalga oshirish uchun obyektiv zarurat bo'lgan maxsus boshqaruv faoliyati turidir.

Funksional yondashuv – bu tizimning vazifalarini (funksiyalarini) tahlil qilishga asoslangan metod bo'lib, tizimning ishlash mexanizmini (algoritmini) tushunishga yordam beradi.

Maqsadli kompleks dastur – bu aniq belgilangan pirovard natijalarga yetishish va muayyan ijtimoiy masalalarni yechishga yo'naltirilgan tadbirlar tizimidir.

Boshqaruv maqsadi – bu tizimning kutilayotgan, erishish mumkin bo'lgan va zarur bo'lgan holatini ifodalaydi.

Boshqaruv maqsadlarini belgilash – boshqarish jarayoni-ning dastlabki va ahamiyatli bosqichi hisoblanadi. Boshqaruv maqsadi mavjud bo'lgan mahalliy talablar hamda ularni qanoatlantirishning real imkoniyatlarini inobatga olgan holda aniqlanadi.

Maqsadni belgilash – bu boshqariluvchi obyektning taraqqiyot yo'nalishlarini (maqsadlarini) asoslantirish va shakllantirish jarayoni bo'lib, u mahsulot va xizmatlarga bo'lgan aholi talablarini o'rganishga hamda ularni to'laqonli qanoatlantirishning mavjud real imkoniyatlarini baholashga tayanadi.

Boshqaruv sikli – bu boshqaruv jarayonining izchil keladigan tarkibiy qismlarining (bosqichlarining) to'liq yig'indisi: a) axborot (ma'lumot) to'plash; b) boshqaruv qarorini ishlab chiqish va qabul qilish; c) qabul qilingan qarorning ijrosini ta'minlash (yoki ijroga yo'naltirish).

Menejment etikasi (boshqaruv axloqi) – bu har qanday boshqaruv holatida boshqaruv subyektining (rahbarning) xulq-atvorini tartibga soluvchi axloqiy qoidalar (me'yorlar) majmuidir. Ushbu axloq asosiy boshqaruv tamoyillarini umuminsoniy axloqiy talablar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Bu nafaqat insonlararo munosabatlarning fundamental axloqiy normalarini bilishni, balki ularni kundalik boshqaruv amaliyotida qo'llay olishni ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy boshqaruvning samaradorligi-belgilangan maqsadlarga erishish uchun mavjud resurslardan foydalanish darajasi bilan tavsiflangan boshqaruvning samaradorligi. Bu boshqaruv faoliyatining natijasi bo'lib, u mezon va ko'rsatkichlar tizimi (iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va boshqalar) tomonidan

baholanib, boshqaruv ob'ektining holatini miqdoriy va sifat jihatidan aniqlash imkonini beradi.

Avtokratik rahbar-ijrochilarga o'z irodasini bildirish uchun etarli kuchga ega bo'lgan rahbar. Agar kerak bo'lsa, u ikkilanmasdan qiladi.

Adaptiv tuzilma-atrof-muhitdagi o'zgarishlarga moslashuvchan javob berishga imkon beruvchi tashkiliy tuzilma va shu bilan texnik (yoki byurokratik) tuzilmadan tubdan farq qiladi. Bundan tashqari, organik tuzilish deb ataladi.

Ma'muriy vakolatlar-ma'muriy funktsiyalarga va rahbarlarga beriladigan vakolat shakli, ular bo'ysunuvchilarga topshirilganda, chiziqli hokimiyatlardan farqli o'laroq.

Tashqi muhit tahlili-imkoniyatlar va xavflarni aniqlash maqsadida tashkilotga nisbatan tashqi omillarni nazorat qilish uchun mo'ljallangan strategik rejalashtirish jarayoni.

Byurokratiya-maxsus mehnat taqsimoti, aniq boshqaruv ierarxiyasi, qoidalar va standartlar, ishni baholash ko'rsatkichlari, xodimlarning malakasiga asoslangan ishga qabul qilish tamoyillari bilan tavsiflangan tashkilot turi.

Ehtimollik - muayyan hodisaning ehtimolik darajasi.

Mehnatning vertikal bo'linishi-kuch va tarkibiy qismlar-ning ishlashini (boshqaruv va ishlab chiqarish) ajratish va muvofiqlashtirish. Mehnatning vertikal bo'linishi boshqaruv darajasini yaratadi.

Atrof-muhit omillarining o'zaro bog'liqligi-bir omilning o'zgarishi boshqa omillarga ta'sir qiladigan kuch.

Hokimiyat - harakat qilish qobiliyati yoki boshqa odamlarning ahvoliga yoki xatti-harakatlariga ta'sir qilish qobiliyati.

Taqdirlanishga asoslangan hokimiyat-ijrochining ta'siriga asoslangan holda, uning faol ehtiyojini qondirish yoki unga zavq berish qobiliyatiga ega.

Ichki o'zgaruvchilar - tashkilot ichida vaziyat omilidir. Asosiy ichki o'zgaruvchilar maqsadlar, tuzilmalar, vazifalar, texnologiyalar va odamlarni o'z ichiga oladi.

Ikkilamchi ehtiyojlar-baholash, qo'shilish va kuch kabi psixologik ijtimoiy ehtiyojlarga ega bo'lgan ehtiyojlar.

Qabul qilishda selektiv nazorat-sifatni nazorat qilish usuli bo'lib, unda katta partiyani qabul qilish to'g'risidagi qaror ma'lum bir partiyaning kichik namunalarini nazorat qilish natijalari bo'yicha qabul qilinadi.

Mehnatning gorizontal taqsimlanishi-tashkilotdagi ishni tarkibiy qismlarga ajratish.

Guruh - bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lib, har bir kishi boshqasiga (boshqalarga) ta'sir qiladi va uning ta'sirini boshdan kechiradi.

Vakolatlarni uzatish- ma'suliyatni o'z zimmasiga olgan oluvchiga vazifalar va huquqlarni berish.

Demokratik rahbar o'z xohish-irodasini bo'ysunuvchilarga majburlamaslikka harakat qiladigan va odamlarning yuqori darajadagi ehtiyojlari bilan asoslanganligi sababli keladi. U o'z xizmatchilarini rag'batlantiradi, odamlar o'zlarini rag'batlantiradigan iqlimni yaratadi.

Qarorlar daraxti-har qanday muammo bo'yicha murakkab qaror qabul qilish jarayonining sxematik taqdimoti.

Markazsiz tashkilot-qaror qabul qilish huquqi quyi boshqaruv tuzilmalariga qadar taqsimlangan tashkiliy tuzilma.

Bo'linishli (Divizional) tashkiliy tuzilma-funktSIONAL tuzilmalar samarali bo'lishni to'xtatadigan yirik tashkilotlar manfaati uchun ishlab chiqilgan tashkiliy tuzilmaning turi. Bo'limlar bilan tuzilgan tuzilmalarning asosiy turlari-xaridorga yo'naltirilgan mintaqaviy va mahsulot tuzilmalari.

Mansab yo'riqnomalari - tashkilotdagi turli lavozimlarning malakasi va vakolatlari talab qilinadigan asosiy vazifalarni bayon etish.

Yagonalik - tashkilot tuzish printsiipi, unga ko'ra, subordinator faqat bitta xo'jayindan hokimiyatni qabul qilishi va faqat uning oldida javobgar bo'lishi kerak.

Vazifa - belgilangan ish, cheklangan vaqt ichida muayyan shaklda bajarilishi kerak bo'lgan bir qator ish vazifalari.

Qonuniy hokimiyat - an'anaga asoslangan ta'sir. Ijrochi, rahbarning buyurtma berish huquqiga ega ekanligiga ishonadi.

Dasturlashtirilgan qaror-muayyan bosqichlar yoki harakatlar ketma-ketligiga olib keladigan tanlov. Bu holatda mumkin bo'lgan alternativlarning soni odatda cheklangan.

Ierarxik tuzilma-har bir darajadagi ko'p darajali boshqaruvni va kichik boshqaruv hajmini tavsiflovchi tashkiliy tuzilma.

Maslouning ehtiyojlar iyerarşisi - Abraxam Maslou tomonidan amalga oshirilgan beshta guruhga bo'lgan barcha odamlarning ehtiyojlarini beshta quyidagi ehtiyoj guruhlarini tasvirlaydi: fiziologik, xavfsizlik, ijtimoiy, hurmat va o'zini-o'zi ifodalash.

Integratsiya-tashkilot maqsadlariga erishish uchun turli quyi tizimlar (birliklar) ning sa'y-harakatlarini birlashtirish jarayoni.

Aloqa kanali-axborot almashinuviga nisbatan-axborotni uzatish vositasi: yozma, og'zaki, rasmiy, norasmiy, elektron aloqa vositalari uchun mos.

Texnologik nazorat xaritasi-ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida mahsulot yoki xizmatlarning sifatini nazorat qilish imkonini beruvchi sifat nazorati vositasi.

Ijro sifati-mahsulot yoki tashkilot tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar aslida mijozlarning ehtiyojlarini qondiradigan darajani aks ettiruvchi sifat tushunchasi.

Ish hayotining sifati-mehnat tashkilotidagi faoliyat orqali muhim shaxsiy ehtiyojlarni qondirish darajasi.

Malakaviy tavsif-tashkilotdagi turli mutaxassisliklar bo'yicha asosiy vazifalar, ko'nikmalar va ko'nikmalar, huquq va majburiyatlarning qisqacha bayoni.

Klassik boshqaruv maktabi-erta tashkil etilgan boshqaruv yondashuvi va tashkilotda ulardan oqilona foydalanish uchun umumiy printsiplarni aniqlashga asoslangan. Klassik maktab nazariyotchilari ushbu biznesning asosiy funktsiyalarini aniqlash orqali tashkilotning eng yaxshi tizimini topish mumkinligiga ishonishdi.

Kommunikatsiya, muloqot-ikki yoki undan ortiq odam o'rtasida axborot almashish.

Raqobatli farq - kokoydagi tashkilotning yuqori malakasi-bu tashkilotlarga mijozlarni jalb qilish va saqlab qolish uchun eng yaxshi imkoniyatlarni beradigan maydon.

Nazorat-tashkilot tomonidan belgilangan maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan jarayon.

Nizo - ikki yoki undan ortiq partiyalar (shaxslar yoki guruhlar) o'rtasidagi kelishmovchilikdir, chunki har bir tomon o'z nuqtai nazarini yoki maqsadlarini qabul qilishga harakat qiladi va boshqa tomonni ham xuddi shunday qilishga to'sqinlik qiladi.

Bilvosita atrof-muhit omillari-bu tashkilotning faoliyatiga bevosita va bevosita ta'sir ko'rsatmasligi mumkin bo'lgan ekologik omillar, ammo uning faoliyatiga ta'sir qiladi.

Qaror qabul qilish mezonlari - imuqobil qarorlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan normalardir.

Sifat doirasi - sifat muammolarini muhokama qilish va sifatni yaxshilashga qaratilgan g'oyalarni ishlab chiqish uchun ixtiyoriy ravishda yig'iladigan bir guruh xodimlar. Odatda guruh a'zolari sifat bilan bog'liq muammolarni aniqlashga imkon beradigan maxsus treningni oladi.

Korporatsiya madaniyati-tashkilotdagi muhit yoki ijtimoiy muhit.

Liberal rahbar - bu o'z ishchilariga ish vazifalarini tanlash va ularning ishlarini nazorat qilishda deyarli to'liq erkinlik beradigan bosh.

Chiziqli (liniyali) vakolatlar-bevosita bo'ysunuvchiga va undan keyin boshqa subordinatlarga berilgan vakolatlar.

Matritsaviy tashkilot-shakllangan guruh a'zolari o'z faoliyati uchun mas'ul bo'lgan va doimiy ravishda ishlaydigan ushbu loyihaning rahbari oldida mas'ul bo'lgan adaptiv tuzilmaning turi.

Missiia - tashkilotning asosiy umumiy maqsadi yoki vazifasid.

Model - ob'ekt, tizim yoki g'oyani butun shakldan farqli shaklda taqdim etish, ya'ni ob'ektning o'zi.

Motivatsiya - tashkilotning individual va umumiy maqsadlariga erishishga qaratilgan faoliyatga o'zini rag'batlantirish jarayoni.

Dasturlashtirilgan qaror - yangi yoki noaniq vaziyatda yoki noma'lum ta'sir etuvchi omillar bilan bog'liq vaziyatda amalga oshirilishi kerak bo'lgan tanlov.

Vertikal axborot almashish - tashkilot doirasida darajada axborot harakati.

Teskari (aksiy) aloqa - yuboruvchiga, axborot manbaiga yuborilgan ma'lumotlarning qabul qilinishini aniqlashga yordam beradigan xabarga munosabat.

Boshqarish doirasi-menejerga bevosita bo'ysunadigan odamlar soni.

To'g'ridan-to'g'ri ta'sir doirasi - tashqi muhit, tashkilotga bevosita ta'sir ko'rsatadigan omillar va tashkilotning o'zi bu omillarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tashkiliy tuzilma-maqsadlarga samarali erishish uchun tashkil etilgan boshqaruv darajalari va funktsional maydonlarning mantiqiy nisbati.

Axborotni gorizontal ravishda uzatish-tashkilot doirasida axborotni bir bo'linmadan boshqasiga o'tkazish.

Axborotni yuqoridan pastga uzatish-tashkilotning yuqori darajasidan pastgacha bo'lgan ma'lumotlarning harakatlanishi.

Axborotni pastdan yuqoriga uzatish - tashkilotning quyi qatlamlaridan axborotning yuqori qismiga harakatlanishi.

Yassi tuzilma - tashkilotning tuzilishi, kichik boshqaruv darajalari va keng boshqaruv hajmi bilan tavsiflanadi.

Qaror qabul qilish uchun tegishli ma'lumotlar-muayyan vazifa, shaxs, maqsad va vaqt uchun tanlangan ma'lumotlar.

Semantika - so'zlarni ishlatish usulini va ular tomonidan berilgan ma'nolarni o'rganish.

Bilvosita ta'sir qilish muhiti tashqi muhit bo'lib, uning omillari tashkilotga bevosita va to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilmasligi mumkin, ammo bunga ta'sir qiladi.

Rahbarlik uslubi - belgilangan maqsadlarga erishish jarayonida bo'ysunuvchilar bilan munosabatlarda etakchining umumiy xatti-harakatlari.

Strategik rejalashtirish - tashkilotning maqsadlariga erishishiga yordam beradigan aniq strategiyalarni ishlab chiqishga olib keladigan boshqaruv tomonidan qabul qilingan harakatlar va qarorlar to'plami.

Strategiya - maqsadga erishish uchun umumiy, keng qamrovli rejadir.

Cheklangan o'sish strategiyasi inflyatsiyani hisobga olgan holda o'tgan yutuqlar darajasida belgilangan maqsadlar bilan tavsiflangan strategik muqobildir. Ko'pincha statik tashqi muhit bilan yaxshi rivojlangan sohalarda qo'llaniladi.

O'sish strategiyasi-har yili qisqa va uzoq muddatli maqsadlar darajasi o'tgan yil ko'rsatkichlariga nisbatan sezilarli darajada oshadigan strategiya.

Qisqartirish strategiyasi-erishilgan darajadan past maqsadlarni belgilash yoki ayrim faoliyatni istisno qilish bilan tavsiflangan strategik muqobildir.

Taktika - o'rta darajadagi rahbarlar darajasida ishlab chiqilgan maqsadga erishish uchun qisqa muddatli strategiya.

Funktsional tashkiliy tuzilma-alohida birliklar tomonidan amalga oshiriladigan ish turlariga muvofiq qurilgan tashkiliy tuzilmaning turi.

Maqsadli boshqaruv-to'rtta mustaqil bosqichdan iborat jarayon: 1) maqsadlarni aniq shakllantirish; 2) ularga erishish uchun aniq rejalarni ishlab chiqish; 3) ish sifati va natijalarini muntazam nazorat qilish va o'lchash; 4) rejalashtirilgan natijalarga erishish uchun tuzatuvchi choralar ko'rish.

Tashkilotdagi maqsadlar - muayyan yakuniy davlatlar yoki kerakli natijalar bo'lib, guruh birgalikda ishlashni istaydi.

Ilmiy boshqaruv maktabi-bu qo'lda mehnatning o'zgarishi, kuzatuvlar, o'lchovlar, mantiq va tahlil orqali qayta ishlanishi mumkin bo'lgan birinchi rasmiy boshqaruv yondashuvidir, shuning uchun u yanada samarali bo'ladi.

Xulqiy ilm maktabi (Behavioral Science School) - psixologiya va sotsiologiyaga asoslangan boshqaruv uchun kontseptual yondashuv. Maktabning asosiy maqsadi inson

resurslari samaradorligini oshirish orqali tashkilotning samaradorligini oshirishdir.

Inson munosabatlari maktabi - kontseptual yondashuv, uning markazida inson omili, shu jumladan ish jarayonida odamlar o'rtasidagi munosabatlar mavjud.

Etika (Axloqiy xatti-harakatlar) - noto'g'ri xatti-harakatlardan ajratib turadigan printsiplardir.

Axloqiy me'yorlar - tashkilot o'z xodimlaridan talab qiladigan umumiy qadriyatlar va axloq qoidalari tizimi.

Ishlab chiqarish samaradorligi-ishlab chiqarilgan mahsulotlarning bozor qiymati, tashkilotning resurslarining umumiy xarajatlariga bo'linadi.

Menejment - belgilangan maqsadlarga maksimal samaradorlik bilan erishish uchun kapital, binolar, materiallar va mehnat kabi resurslardan samarali foydalanish va muvofiqlashtirish.

Menejment predmeti - qonunlarning (qonunlarning) tamoyillarini o'rganish (lot. - asos, boshlang'ich, asos, boshlang'ich, etakchilik g'oyasi, xatti-harakatlarning asosiy qoidasi, faoliyat), boshqaruvning barcha darajalarida boshqaruv usullari va munosabatlari.

Boshqaruv funktsiyalari - maqsadlar, faoliyat yoki dastur ob'ektlarining bir xilligi bilan tavsiflangan muayyan boshqaruv faoliyatining barqaror tarkibini belgilaydi.

Menejment usullari - tashkilotning samarali rivojlanishini ta'minlash uchun turli boshqaruv vazifalarini hal qilish qoidalari va protseduralari tizimi.

Boshqaruvning funktsional xususiyatlari - bu tashkilotni boshqarish funktsiyalarini bajarish jarayonining oqim jarayonidir.

Qonun - ob'ektiv haqiqatning har qanday hodisalarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligi.

Materialistik dialektika - har qanday harakatning eng keng tarqalgan qonunlari fani.

Dialektika-eng keng tarqalgan muntazam aloqalar va shakllanish, mavjudlik va bilimni rivojlantirish va bu ta'limotga asoslangan ijodiy fikrlash usuli.

Kategoriya - juda keng jamoatchilik darajasiga ega bo'lgan fanning asosiy tushunchalari.

Boshqaruv qonunlari-parametrlar, hodisalar, boshqaruv xususiyatlari o'rtasidagi doimiy aloqalar va o'zaro bog'liqlik.

Davr - muayyan vaqt davomida amalga oshiriladigan jarayonlarning to'plami. Mahsulot ishlab chiqarish jarayonida boshqaruv aylanishi odatda doimiy ravishda amalga oshiriladi va qayta boshlanadi.

Ishlab chiqarishni tashkil etish - ishlab chiqarish jarayonining barcha elementlari (jumladan, mehnat, asbob-uskunalar va mehnat ob'ektlari va turli xil ma'lumotlar) faoliyatining ilmiy jihatdan asoslangan tizimini yaratish va eng kam xarajat bilan eng yaxshi yakuniy natijalarni olish uchun tashkilotning (korxona) barcha bo'linmalarining sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish.

Ishlab chiqarish jarayoni -xom ashyo va yakuniy mahsulot blanklarini ishlab chiqarish yoki ishlarni bajarish va xizmat ko'rsatishning texnologik jarayoni.

Vaqt ko'lamida ishlab chiqarishni tashkil etish - operatsiyalar va ishlarning muayyan tartibini, tartibini va normal muddatini belgilash, sinxronizatsiya qilish va ishlarni o'z vaqtida birlashtirish.

Makonda ishlab chiqarishni tashkil etish - bu ishchilar va shunga mos ravishda zarur asbob-uskunalar, asbob-uskunalar va

asbob-uskunalar bilan jihozlangan ish joylari o'rtasidagi operatsiyalar va ishlarni taqsimlash, ish o'rinlari, uchastkalar va ustaxonalarining tegishli ixtisoslashuvini ta'minlash, ustaxonalar va korxonalar hududida moddiy oqimlarni tashkil etish va mehnat ob'ektlarini saqlash.

Boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi - boshqaruv qarorlarini asoslash, ishlab chiqish, qabul qilish va amalga oshirish jarayonida o'zaro bog'liq bo'lgan ixtisoslashtirilgan funktsional bo'linmalar majmui.

Tashkiliy model - bo'linmalarni shakllantirish, vakolatlarni topshirish va mas'uliyat berish tamoyillari. Aslida, tashkiliy model birlikni qanday shakllantirishni ko'rsatadi.

Iqtisodiy boshqaruv usullari - iqtisodiy qonunlar talablaridan ongli ravishda foydalanishga asoslangan boshqaruv ob'ektining iqtisodiy manfaatlariga ta'sir qilish usullari to'plami.

Boshqaruvning ijtimoiy-psixologik usullari - qonun hujjatlari va normativ hujjatlar talablariga rioya qilingan holda, belgilangan maqsadga erishish uchun jamoada ijtimoiy-psixologik jarayonlarni boshqarishga qaratilgan usullardir.

Axborot-bu rivojlanish va takomillashtirish uchun boshqaruv tizimiga faol ta'sir ko'rsatish uchun foydalaniladigan zarur ma'lumotlarning to'plamidir. Boshqarish etarli va ishonchli ma'lumotsiz amalga oshirilmaydi.

Shovqin - bu axborotning ma'nosini buzadigan narsa, har doim ma'lum shovqinlar mavjud. Shuning uchun axborot almashish jarayonining har bir bosqichida ma'no buzilishi mavjud. Biz, odatda, shovqin bartaraf va xabarlarini etkazish boshqarish

Kommunikatsiya - odamlar o'rtasida axborot almashish. Barcha boshqaruv ishlari axborot almashishni talab qiladi.

Xorosho tashkil etilgan muloqot ko'p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashga yordam beradi.

Ichki kommunikatsiya - korxonaning ichki faoliyati uchun zarur bo'lgan korxona ichidagi axborotlarni almashish. Bu erda darajalar orasidagi aloqalar mavjud-vertikal ; bo'limlar orasida gorizontal.

Tashqi kommunikatsiya - korxonalar va tashqi muhit o'rtasida axborot almashish.

Kommunikatsiya jarayoni - ikki yoki undan ortiq odam o'rtasida to'rtta elementdan iborat axborotni almashish: jo'natuvchi, xabar, kanal, qabul qiluvchi.

Qaror qabul qilish-bu o'z vakolatlari doirasida va maqsadga erishish uchun tadbirkor sifatida ko'plab qaror qabul qilish variantlaridan birini tanlash jarayoni.

Menejer - menejment sohasida chuqur bilimga ega bo'lgan, maxsus tayyorgarlikdan o'tgan, boshqaruv sirlarini va qoidalarini biladigan, o'zini-o'zi ish bilan ta'minlaydigan, vakolatli ma'muriy vakolatlarga ega bo'lgan, banklar, kompaniyalar, korxonalar va firmalarning muassasalarini boshqaruvchi mutaxassis.

Boshqaruv usuli, boshqaruv uslubi - bu boshqaruv jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun yo'l-yo'riqlar to'plamidir.

Ishbilarmonlik usuli-bu zamonaviy rahbarga yoki bo'ysunuvchilarga nisbatan organga ta'sir qilishning aniq usullari va usullari to'plami.

Ijtimoiy ma'suliyat-bu qonunning talabiga binoan emas, balki jamiyat manfaati uchun ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladigan tashkilotning harakatidir.

Tashkilotning madaniyati odatda tashkilotdagi atmosfera yoki ijtimoiy muhitni anglatadi.

Hokimiyat madaniyati - bu tashkilotning boshlig'i tomonidan boshqariladigan, xodimlarning faoliyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan madaniyatdir.

Rolning madaniyati - tashkilot xodimlarining faoliyati ish vazifalari va boshqa rasmiy signallarning aniq va batafsil tavsiflari bilan belgilanadigan madaniyat.

Vazifalar madaniyati - bu erda asosiy e'tibor belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish yoki loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan. Xodimlar bir-birlarini ishni bajarish uchun hissa qo'shishlari uchun baholashadi va agar kerak bo'lsa, hamkasblaridan yordam kutishadi.

Shaxsiyat madaniyati-bu tashkilotning a'zolari istaklarining xodimlarning faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan madaniyatdir.

Boshqaruv samaradorligi - bu odamlar tomonidan muayyan maqsadlarga erishish jarayonida manfaatlarni ro'yobga chiqarish jarayonidagi samaradorlikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Z.T. G'ulomov, R.X. Nabiullin, G.Z. Komilova "Jismoniy tarbiya va sport menejmenti" darsligi. 2015 yil. I va II TOM.
2. K.D. Yarashev, K.Sh. Ziyadullayev, R.Y. Babajanov "Jismoniy tarbiya va sport menejmenti" Darslik - T.: O'zkitobsavdonashriyoti, 2020.
3. Ж.П. Нарзиев "Менеджмент спорта" Учебное пособие - Т.: Ўзкитобсавдонашриёти, 2020.
4. K.Sh. Ziyadullayev "Yirik sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarishda xorij tajribasi" O'quv qo'llanma. Ilm-fan nashriyoti Toshkent - 2024 yil.
5. K.Sh. Ziyadullayev, A.A. Salimov, J.P. Narziyev, G.T. Zokirov, I.I. Ibragimov "Sportda moliyaviy menejment" Darslik. Makon savdo print Toshkent-2024.
6. D.S. Qosimova "Menejment nazariyasi". Darslik.-T:TDIU, 2011.
7. А.У. Рашидов "Менеджмент физической культуры и спорта". Учебное пособие-Т: «Узкитоб савдо наشريёт матбаа ижодий уйи», 2021.
8. I.A. Axmedov Sport iqtisodiyoti "Darslik" O'zkitobsavdo NMIU. 2021.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son "O'ZBEKISTON — 2030" STRATEGIYASI.
10. Ziyadullayev K.Sh. // "Sportda moliyaviy menejment" [O'quv qo'llanma]. - T.:Ilm-fan nashriyoti, 2024, 448 bet.

I. O'zbekiston Respublikasining qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni, Toshkent. 2015 yil.

2. O'zbekiston Respublikasining «Raqobat to'g'risida»gi qonuni, Toshkent, 2012 yil.

3. O'zbekiston Respublikasining «Xususiy korxonalar to'g'risida»gi qonuni, Toshkent, 2011 yil.

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-fevraldagi «Jismoniy tarbiya sport sohasida kadrlarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» PQ-414-sonli qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2018-yil 5-martdagi PF-5368-sonli farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-sonli farmoni.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ-3031-sonli «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori.

III. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi «2019-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontsepsiyasi to'g'risida»gi 118-sonli qarori.

Axborot manbalari

11. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

12. www.ziynet.uz – O'zbekiston Respublikasi axborot ta'lim tarmog'i.

13. www.tradingeconomics.com – Iqtisodiy ko'rsatkichlar.

MUNDARIJA

KIRISH	6
I BOB. SPORT MENEJMENTIDA AXBOROT TA'MINOTI VA BOSHQARUV QARORLARI.	12
1.1. Sport menejeri faoliyatida axborot ta'minotning ahamiyati.....	12
1.2. Axborot ta'minotning mazmuni.....	17
1.3. Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar.....	21
II BOB. O'ZBEKISTON SHAROITIDA JAHON MOLIVAVIY INQIROZI VA SPORT MENEJMENTI.	28
2.1. Jahon molivaviy inqirozining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri.....	28
2.2. Jahon molivaviy inqirozi sharoitida.....	34
III BOB. SPORT MENEJMENTINING ASOSIY TUSHUNCHALARI...	40
3.1. Sport menejmenti fanining nazariy asoslari.....	40
3.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment ob'ektlari va sub'ektlarining tavsifi.....	48
IV. BOB. O'ZBEKISTONDA SPORTNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TIZIMLARI.	55
4.1. Boshqaruv tizimlari to'g'risida tushuncha va ularning klassifikatsiyasi.....	55
4.2. Sport menejmentda tizimli yondashuv.....	61
4.3. Sport menejmentida vaziyatli yondashuv.....	69
V BOB. SPORT SOHASIDAGI AGENTLIKLAR FAOLIYATI VA SPORTCHILAR KARERESINI BOSHQARISH.	74
5.1. Agentliklarning asosiy vazifalari.....	74
5.2. O'zbekiston va xorijda sport sohasida agentlik faoliyatining xususiyatlari va rivojlanishi.....	79
5.3. Agentlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxsning vazifa va funksiyalari.....	90
VI BOB. SPORT TASHKILOTLARINING BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDAGI XUSUSIYATLARI.	100
6.1. Sport tashkiloti tushunchasi.....	100
6.2. Sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish.....	127

6.3. O'zini-o'zi tartibga soladigan sport tashkilotlari.....	149
VII BOB. O'ZBEKISTONDA SPORT MENEJMENTIDA PERSONALNING O'RNI.	158
7.1. Jismoniy tarbiya va sportda menejer modelini yoritish.	158
7.2. Sport tovarlari, xizmatlar va axborot ishlab chiqaruvchi korxonalar	174
VIII BOB. O'ZBEKISTONDA MUSTAQILLIK DAVRIDA SPORTNING RIVOJI.	182
8.1. Mustaqillik yillarida sportchilarimizning Osiyo, Jahon, Olimpiya musobaqalarida qatnashishi.....	182
8.2. Xorijiy davlatlarda sport menejerlarini tayyorlash tajribalari.....	204
8.3. O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishi.....	210
IX BOB. SPORT MENEJMENTIDA JARAYONLARNI AXBOROT BILAN TA'MINLASH.	216
9.1. Sport menejmentida axborot kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi.....	216
9.3. Sport menejmentida raqamli texnologiyalar	226
X. BOB. SPORTDA MOLIVAVIY MENEJMENT.	231
10.1. Byudjetdan moliyalashtiriladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xarajatlarini, byudjetdan moliyalashtirish usullari, tamoyillari va shakllari.....	231
10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining moliyalashtirilishi.....	238
10.3. Davlat byudjeti xarajatlari va sport sohasida smeta tushunchasi.....	251
Glossary.....	257
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	283

MUNDARIJA

KIRISH	6
I BOB. SPORT MENEJMENTIDA AXBOROT TA'MINOTI VA BOSHQARUV QARORLARI.	12
1.1. Sport menejeri faoliyatida axborot ta'minotning ahamiyati.....	12
1.2. Axborot ta'minotning mazmuni.....	17
1.3. Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar.....	21
II BOB. O'ZBEKISTON SHAROITIDA JAHON MOLIVAVIY INQIROZI VA SPORT MENEJMENTI.	28
2.1. Jahon molivaviy inqirozining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri.....	28
2.2. Jahon molivaviy inqirozi sharoitida.....	34
III BOB. SPORT MENEJMENTINING ASOSIY TUSHUNCHALARI...	40
3.1. Sport menejmenti fanining nazariy asoslari.....	40
3.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida menejment ob'ektlari va sub'ektlarining tavsifi.....	48
IV. BOB. O'ZBEKISTONDA SPORTNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TIZIMLARI.	55
4.1. Boshqaruv tizimlari to'g'risida tushuncha va ularning klassifikatsiyasi.....	55
4.2. Sport menejmentda tizimli yondashuv.....	61
4.3. Sport menejmentida vaziyatli yondashuv.....	69
V BOB. SPORT SOHASIDAGI AGENTLIKLAR FAOLIYATI VA SPORTCHILAR KARERESINI BOSHQARISH.	74
5.1. Agentliklarning asosiy vazifalari.....	74
5.2. O'zbekiston va xorijda sport sohasida agentlik faoliyatining xususiyatlari va rivojlanishi.....	79
5.3. Agentlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxsning vazifa va funksiyalari.....	90
VI BOB. SPORT TASHKILOTLARINING BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDAGI XUSUSIYATLARI.	100
6.1. Sport tashkiloti tushunchasi.....	100
6.2. Sport sohasini davlat tomonidan tartibga solish.....	127

6.3. O'zini-o'zi tartibga soladigan sport tashkilotlari.....	149
VII BOB. O'ZBEKISTONDA SPORT MENEJMENTIDA PERSONALNING O'RNI.	158
7.1. Jismoniy tarbiya va sportda menejer modelini yoritish.	158
7.2. Sport tovarlari, xizmatlar va axborot ishlab chiqaruvchi korxonalar	174
VIII BOB. O'ZBEKISTONDA MUSTAQILLIK DAVRIDA SPORTNING RIVOJI.	182
8.1. Mustaqillik yillarida sportchilarimizning Osiyo, Jahon, Olimpiya musobaqalarida qatnashishi.....	182
8.2. Xorijiy davlatlarda sport menejerlarini tayyorlash tajribalari.....	204
8.3. O'zbekiston sportchilarining xalqaro darajaga chiqishi.	210
IX BOB. SPORT MENEJMENTIDA JARAYONLARNI AXBOROT BILAN TA'MINLASH.	216
9.1. Sport menejmentida axborot kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi.....	216
9.3. Sport menejmentida raqamli texnologiyalar	226
X. BOB. SPORTDA MOLIVAVIY MENEJMENT.	231
10.1. Byudjetdan molivavashtiriladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xarajatlarini, byudjetdan molivavashtirish usullari, tamoyillari va shakllari.....	231
10.2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining molivavashtirilishi.....	238
10.3. Davlat byudjeti xarajatlari va sport sohasida smeta tushunchasi.....	251
Glossary.....	257
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	283

СОДЕРЖАНИЕ

Введение	6
ГЛАВА I. ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И УПРАВЛЕН- ЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ В СПОРТИВНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ.....	12
1.1. Значение информационного обеспечения в деятельности спортивного менеджера	12
1.2. Содержание информационного обеспечения	17
1.3. Сущность управленческих решений и требования к ним ..	21
ГЛАВА II. МИРОВОЙ ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС И СПОРТИВНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА	28
2.1. Влияние мирового финансового кризиса на экономику Узбекистана	28
2.2. Спортивный менеджмент в условиях мирового финансового кризиса	34
ГЛАВА III. ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ СПОРТИВНОГО МЕНЕД- ЖМЕНТА	40
3.1. Теоретические основы науки спортивного менеджмента..	40
3.2. Характеристика объектов и субъектов менеджмента в организациях физической культуры и спорта	48
ГЛАВА IV. СОВРЕМЕННЫЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СПОРТОМ В УЗБЕКИСТАНЕ	55
4.1. Понятие о системах управления и их классификация	55
4.2. Системный подход в спортивном менеджменте	61
4.3. Ситуационный подход в спортивном менеджменте	69
ГЛАВА V. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АГЕНТСТВ В СПОРТИВНОЙ СФЕРЕ И УПРАВЛЕНИЕ КАРЬЕРОЙ СПОРТСМЕНОВ	74
5.1. Основные задачи агентств	74
5.2. Особенности и развитие деятельности агентств в спортивной сфере в Узбекистане и за рубежом	79
5.3. Обязанности и функции лица, осуществляющего агентскую деятельность	90
ГЛАВА VI. ОСОБЕННОСТИ СПОРТИВНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ	100
6.1. Понятие спортивной организации	100
6.2. Государственное регулирование спортивной сферы	127
6.3. Саморегулируемые спортивные организации	149
ГЛАВА VII. РОЛЬ ПЕРСОНАЛА В СПОРТИВНОМ МЕНЕДЖ- МЕНТЕ УЗБЕКИСТАНА	158
7.1. Освещение модели менеджера в сфере физической культуры и спорта	158

7.2. Предприятия по производству спортивных товаров, услуг и информации	174
ГЛАВА VIII. РАЗВИТИЕ СПОРТА В УЗБЕКИСТАНА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ	182
8.1. Участие наших спортсменов в Азиатских, мировых и Олимпийских соревнованиях в годы независимости	182
8.2. Опыт подготовки спортивных менеджеров в зарубежных странах	204
8.3. Выход узбекских спортсменов на международный уровень	210
ГЛАВА IX. ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССОВ В СПОРТИВНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ	216
9.1. Понятие информационно-коммуникационных технологий в спортивном менеджменте	216
9.2. Цифровые технологии в спортивном менеджменте	226
ГЛАВА X. ФИНАНСОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СПОРТЕ	231
10.1. Расходы организаций физической культуры и спорта, финансируемых из бюджета; методы, принципы и формы бюджетного финансирования	231
10.2. Финансирование организаций физической культуры и спорта	238
10.3. Понятие сметы и государственные бюджетные расходы в спортивной сфере	251
Глоссарий	257
Список использованной литературы	283

CONTENTS

Introduction	6
CHAPTER I. INFORMATION SUPPORT AND MANAGEMENT DECISIONS IN SPORTS MANAGEMENT	12
1.1. The importance of information support in the activities of a sports manager	12
1.2. The content of information support	17
1.3. The essence of management decisions and the requirements for them	21
CHAPTER II. THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND SPORTS MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF UZBEKISTAN	28
2.1. The impact of the global financial crisis on the economy of Uzbekistan	28
2.2. Sports management under the conditions of the global financial crisis	34
CHAPTER III. BASIC CONCEPTS OF SPORTS MANAGEMENT	40
3.1. Theoretical foundations of the science of sports management	40
3.2. Characteristics of objects and subjects of management in physical culture and sports organizations	48
CHAPTER IV. MODERN SYSTEMS OF SPORTS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	55
4.1. The concept of management systems and their classification	55
4.2. The systemic approach in sports management	61
4.3. The situational approach in sports management	69
CHAPTER V. ACTIVITIES OF AGENCIES IN THE SPORTS FIELD AND MANAGEMENT OF ATHLETES' CAREERS	74
5.1. The main tasks of agencies	74
5.2. Features and development of agency activities in the sports field in Uzbekistan and abroad	79
5.3. Duties and functions of the person carrying out agency activities	90
CHAPTER VI. FEATURES OF SPORTS ORGANIZATIONS IN THE CONDITIONS OF A MARKET ECONOMY	100
6.1. The concept of a sports organization	100
6.2. State regulation of the sports sector	127
6.3. Self-regulating sports organizations	149
CHAPTER VII. THE ROLE OF PERSONNEL IN SPORTS MANAGEMENT OF UZBEKISTAN	158
7.1. Highlighting the model of a manager in physical culture and sports	158

7.2. Enterprises producing sports goods, services, and information	174
CHAPTER VIII. DEVELOPMENT OF SPORTS IN UZBEKISTAN DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE	182
8.1. Participation of our athletes in Asian, World, and Olympic competitions during the years of independence	182
8.2. Experience in training sports managers in foreign countries	204
8.3. The advancement of Uzbek athletes to the international level	210
CHAPTER IX. INFORMATION SUPPORT OF PROCESSES IN SPORTS MANAGEMENT	216
9.1. The concept of information and communication technologies in sports management	216
9.2. Digital technologies in sports management	226
CHAPTER X. FINANCIAL MANAGEMENT IN SPORTS	231
10.1. Expenditures of physical culture and sports organizations financed from the budget; methods, principles, and forms of budget financing	231
10.2. Financing of physical culture and sports organizations	238
10.3. The concept of estimates and state budget expenditures in the sports sector	251
Glossary	257
List of References	283

168,000 s.

ISBN 978-9910-8286-3-8

9 789910 828638